

PUOLUEIDEN
KESKUSTELUTILAISUUKSISTA
MEDIATAPAHTUMIKSI

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA
ANNALES UNIVERSITATIS TURKUENSIS

SARJA - SER. C OSA - TOM. 375
SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA

PUOLUEIDEN KESKUSTELUTILAISUUKSISTA MEDIATAPAHTUMIKSI

Television vaaliohjelmat ja niihin liittynyt
sanomalehtijulkisuus 1960-luvulta 1980-luvulle

VILLE PITKÄNEN

TURUN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF TURKU
TURKU 2014

Poliittinen historia
Politiikan tutkimuksen laitos
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Kansikuvat: Kuvakaappaus Urho Kekkosen vaalitentistä 3.1.1968. Kuvakaappaus suuresta vaalikeskustelusta 30.12.1971. Kuvakaappaus suuresta vaalikeskustelusta 12.3.1987.

Taitto: Juhana Saarelainen

ISBN 978-951-29-5615-9 (PRINT)
ISBN 978-951-29-5616-6 (PDF)
ISSN 0082-6995

Painosalama Oy – Turku 2014

SISÄLLYSLUETTELO

LUKIJALLE	7
I JOHDANTO	11
Television vaaliohjelmiin liittyvä tutkimus	13
Television vaaliohjelmat mediahistoriallisessa tarkastelussa	15
Kysymyksenasettelu ja aikarajaus	20
Aineisto ja menetelmät	23
II PUOLUEIDEN TELEVISIOIDUT KESKUSTELUTILAISUUDET 1960-LUVULLA	39
Radion vaaliohjelmista television vaaliohjelmiin	39
Televisio radion vaaliohjelmien kuvittajana vuoden 1962 eduskunta- ja presidentinvaaleissa	46
Vuoden 1966 ”televisiovaalit”	61
Vaaliohjelmia Kekkonen ehdolla vuoden 1968 presidentinvaaleissa	83
Vaaliohjelmien 1960-luku: vaalikamppailun laitamilta poliittisen keskustelun ytimeen	99
III KOHTI JOURNALISTISIA PAINOTUKSIA 1970-LUVUN VAALEISSA	103
Vuoden 1970 eduskuntavaaliohjelmia ”Reporadion” varjossa	103
Vuoden 1972 hajotusvaalien harmaat vaaliohjelmat	119
Toimittajien esiinmarssi vuoden 1975 eduskuntavaaliohjelmissa	127
Vaaliohjelmat syrjässä 1970-luvun lopun presidentin- ja eduskuntavaaleissa	143
Vaaliohjelmat muuttuvat, merkitys säilyy ennallaan	155
IV 1980-LUVUN VAIKUTTAVAT VAALIOHJELMAT	157
Persoonat näkyviin vuoden 1982 presidentinvaaliohjelmissa	157
Tunteisiin vetoava televisio vuoden 1983 eduskuntavaaleissa	177
Vuoden 1987 eduskuntavaalien ”viihdeshow”	188
Kuka nousee vuoden 1988 presidentinvaaliohjelmien voittajaksi?	203
Vaaliohjelmien 1980-luku: Asiapolitiikasta tunnepolitiikkaan	216
V PUOLUEIDEN KESKUSTELUKERHOISTA MEDIATAPAHTUMIKSI	219
Asiasisällöistä esiintymisanalyysiin	220
Sanomalehdet television poliittista merkitystä määrittelemässä	223
LÄHTEET	227
LIITTEET	237
Liite 1: Kuviot 9–15	237
Liite 2: Kuvio- ja taulukkuuettelo	241
TIIVISTELMÄ	243
SUMMARY	247

LUKIJALLE

Tämä tutkimus käsittelee erästä 2000-luvun vaalijulkisuuden keskeisintä instituutiota eli television vaaliohjelmia. Ne jaksavat kiinnostaa äänestäjiä vaalista toiseen ja tuntuvat tarjoavan myös sanomalehtitoimittajille ehtymättömän lähteen erilaisille politiikan analyyseille.

Oma ammatillinen kiinnostukseni vaaliohjelmia kohtaan alkoi herätä pikkuhiljaa 2000-luvun kuluessa, kun työskentelin Eduskuntatutkimuksen keskuksen vaalitutkimushankkeissa. Vaikken vaaliohjelmia näissä hankkeissa suoranaisesti tutkinutkaan, tulivat ne toistuvasti eteeni erilaisissa media-aineistoissa. Tutkiessani vuoden 2006 presidentinvaalien julkisuutta huomasin vaaliohjelmien toimivan tärkeinä vaalikampanjointia rytmittävinä tilaisuuksina. Analysoidessani television vaaliuutisointia vuoden 2007 eduskuntavaalien edellä törmäsin toistuvasti uutisiin, joissa analysoitiin puoluejohtajien edesottamuksia vaalikeskusteluissa. Toimitajat tuntuivat lataavan ohjelmiin suuria odotuksia.

Väitöskirjani aiheeksi vaaliohjelmat tulivat kuitenkin hieman mutkan kautta. Alun perin tarkoitukseni oli laatia väitöstyö presidentinvaalien yhteydessä käydyistä arvokeskusteluista 1980-luvulta nykypäivään. Aloin muiden töiden ohessa kerätä lehtiaineistoa tätä tutkimusta varten, mutta pian kävi kuitenkin ilmeiseksi, ettei suunnitelmani ollut toteuttamiskelpoinen. Aiheesta olisi voinut laatia mielenkiintoisen tutkimusartikkelin, mutta monografiaan se ei tarjonnut riittävästi aineksia. Tarkastellessani keräämiäni lehtiaineistoja havaitsin, että television vaaliohjelmat näyttivät olleen tärkeitä tilaisuuksia jo 1980-luvulla ja myös lehdistön tavoissa kirjoittaa vaaliohjelmista oli paljon tuttuja piirteitä. Muistan pohtineeni, missä vaiheessa television vaaliohjelmista mahtoi tulla sellaisia mediatapahtumia kuin ne ovat tänä päivänä.

Aihe vaikutti niin kiinnostavalta, että varsin nopeasti yleiset pohdiskeluni hahmottuivat tutkimuskysymyksiksi. Ensisijainen kiinnostukseni liittyi alusta lähtien sanomalehtien tapoihin käsitellä vaaliohjelmia, sillä olinhan alun perin kiinnostunut aiheesta juuri näitä ohjelmia käsitteleviä juttuja lukiessani. Kartoittaessani

vaaliohjelmiin liittynyttä tutkimusta, havaitsin, että television vaaliohjelmia oli tutkittu historiallisesta perspektiivistä hämmästyttävän vähän. Poliitiikan tutkijat olivat laatineet satunnaisesti erilaisia vaikutusanalyysseja vaaliohjelmien merkityksestä kansalaisten äänestyspäätöksiin jo 1960-luvun lopulta lähtien, mutta sitä ei ollut selvitetty, millaisia vaaliohjelmat olivat aikaisemmin olleet ja mikä niiden merkitys oli ollut. Perehdyttyäni syvällisemmin asiaan havaitsin, että television vaaliohjelmissä oli Suomessa länsimaisittain poikkeuksellisen pitkä historia. Meillä ensimmäiset television vaaliohjelmat esitettiin 1960-luvun alussa, kun taas monissa Keski-Euroopan maissa poliitikot uskaltautuivat televisioväittelyihin tai -keskusteluihin vaalien yhteydessä vasta 1980- ja 1990-luvuilla. Isossa-Britanniasa puoluejohtajat kohtasivat toisensa televisiossa ensimmäistä kertaa vasta vuoden 2010 parlamenttivaaleissa. Näin ollen Suomen vaaliohjelmat tuntuivat tarjoavan ainutlaatuisen mahdollisuuden pitkän aikavälin tarkasteluun.

Koska olemassa olevan tutkimuksen perusteella ei pystynyt saamaan selkeää kuvaa edes siitä, millaisia 1960- ja 1970-lukujen vaaliohjelmat olivat olleet, otin tavoitteekseni selvittää sanomalehtikirjoittelun ohella myös sen, millä tavoin vaaliohjelmia oli aikaisemmin tehty ja millaisia poliittisia kiistoja niiden toteutukseen oli liittynyt. Sanomalehtien tavat tulkita vaaliohjelmia säilyivät kuitenkin edelleen tutkimusproblematiikkani ytimessä.

Aloin työskennellä täyspäiväisesti väitöskirjani parissa vuoden 2010 alusta lähtien, ja nyt neljä vuotta myöhemmin vaaliohjelmia käsittelevä tutkimukseni on lopulta valmis. Näihin neljään vuoteen sisältyy suuria ilon tunteita, joita vain tutkija voi kokea oivaltaessaan jotain merkittävää tai vain yksinkertaisesti saadessaan solmulla olleet ajatuksensa järjestykseen. Niihin sisältyy myös vaikeita hetkiä, joiden aikana tutkimus tuntuu laahaavan paikallaan ja ajatukset etsivät jo uusia tutkimuskohteita. Erilaiset pienet sivuprojektit sekä konferenssimatkat ovatkin tuoneet tarvittavaa vaihtelua arkiseen puurtamiseen.

Vaikka väitöskirjan tekeminen on ajoittain yksinäistä työtä, edellyttää tutkimuksen loppuun saattaminen monien eri tahojen ja henkilöiden myötävaikutusta. Väitöskirjahankkeeni on toteutettu pääosin Suomen Akatemialta saadun hankerahoituksen turvin. Suuri kiitos siis Suomen Akatemialle. Olen kiitollinen myös Suomen Kulttuurirahastolta ja Turun yliopistosäätiöltä saamistani apurahoista, joiden avulla olen voinut viimeistellä tutkimukseni.

Lopputuloksen kannalta tärkeitä ovat ne lukuisat henkilöt, jotka ovat eri tavoin myötävaikuttaneet tutkimushankkeeni toteutumiseen. Erityisesti haluan kiittää esimiestäni, väitöskirjaohjaajani ja tenniskaveriani Ville Pernaata, jonka rooli hankkeessani on ollut keskeinen. Olen saanut häneltä matkan varrella runsaasti kannustusta, hyviä neuvoja ja asiantuntevaa ohjausta. Paljon kiitoksia kaikesta! Tenniskentällä oppilaan ja ohjaajan roolit ovat vaihtuneet, kun oppilaasta on tullut opettaja. Perna voi olla tästä kylläkin eri mieltä.

Lisäksi suuri kiitos täytyy osoittaa kaikille tutkijakollegoille Eduskuntatutkimuksen keskuksessa. Tutkijanurani alkutaipaleella tapahtuneesta kannustuksesta

erityinen kiitos kuuluu minut Eduskuntatutkimuksen keskuksen palkanneelle Juhani Myllylle. Erkkä Railon ja Mari K. Niemen kanssa olemme tehneet läheistä yhteistyötä jo lähes kymmenen vuotta, ja näihin vuosiin mahtuu monia hyviä hetkiä niin tutkimuksen saralla kuin muutoinkin. Nuorempaa tutkijapolvea Eduskuntatutkimuksen keskuksessa edustavat Niko Hatakka, Sini Ruohonen ja Matti Välimäki, joiden kanssa työskentely on ollut alusta saakka antoisaa. Haluan kiittää teitä kaikkia paitsi siitä konkreettisesta avusta, jota olen saanut teiltä väitöskirjatutkimukseni eri vaiheissa, myös niistä tutkimuksen tekemisen väliin jäävistä ajoista, lounaista ja kahvitteletuksista, joiden aikana ajatukset usein kummasti selkiytyvät. Kiitokset myös Eduskuntatutkimuksen keskuksen ahkerille harjoittelijoille. Juha Ylisalo avusti minua tutkimukseni alkutaipaleella aineiston keräämisessä ja Ilkka Hemmilä kommentoi käsikirjoitustani tutkimushankkeen loppuvaiheessa.

Poliittisen historian oppiaineen henkilökunnasta haluan kiittää professoreitamme Timo Soikkasta ja Kimmo Rentolaa. Timo Soikkanen toimi Akatemiahankkeemme vastuullisena johtajana, ja hän on aina tukenut minua tutkimustyössäni. Kimmo Rentolan panos väitöshankkeessani ajoittuu erityisesti loppuvaiheeseen, jolloin sain häneltä runsaasti asiantuntevaa palautetta ja korjausehdotuksia. Eriksseen on syytä kiittää myös laitoksemme laitoshallintopäällikkö Auli Kultanen-Leino, jonka apuun käytännön asioiden hoitamisessa olen voinut aina luottaa. Kollektiivinen kiitos lisäksi koko poliittisen historian oppiaineen henkilökunnalle; teidän kanssanne on aina ilo tehdä töitä.

Kiitokset myös väitöskirjani esitarkastajille Raimo Salokankaalle ja Jukka Kortille, joiden antama yksityiskohtainen palaute on auttanut minua olennaisesti työni viimeistelyvaiheessa. Väitöskirjani painokuntoon saattamisesta osoitan kiitokseni Leena Rossille, joka auttoi minua kieliasun viimeistelyssä sekä Juhana Saarelaiselle, joka vastasi kirjani taittamisesta.

Lopuksi vielä suurin kiitos läheisimmilleni. Eeva, erityisesti viimeiset kuukaudet ovat edellyttäneet sinulta poikkeuksellista venymistä minun kirjoittaessani myös iltaisin ja viikonloppuisin. Lämmin kiitos kaikesta jaksamisesta ja tuesta! Vanhempani Kari ja Tuulikki, teitä haluan kiittää kaikesta kannustuksesta ja avusta, jopa oikoluvusta, opiskeluaikanani ja väitöskirjaa tehdessäni. Olen teille syvästi kiitollinen. Tyttäreni Ida ja Ava, teidän panoksenne väitöskirjatyöhöni on ollut kenties tietämättännekin keskeinen. Niin kuin kaikki kollegani tietävät, tutkimuksen tekeminen ei pääty siihen, kun tietokoneesta katkaisee virran. Usein ajatukset jatkavat laukkaamistaan vielä pitkään työpäivän päätyttyäkin, eikä ajatusten irrottaminen tutkimuksesta ole aina helppoa. Teidän ihania juttujanne kuunnellessa vaalit, poliitikot ja puolueet ovat kuitenkin alkaneet aina tuntua aika kaukaisilta asioilta. Tämä kirja on omistettu teille.

Turussa 11.12.2013

I JOHDANTO

Kilpailijat on punnittu, munaskut tutkittu, hermo- ja älykkyyskokeet suoritettu. Viimemainitut tv-1:n kiirastulitentissä. Suomen äänestyskelpoisella kansalla on nyt käsissään ratkaisun avain, joka kohta luovutetaan Suurelle Jurylle.

Heikki Brotherus *Helsingin Sanomien* kolumnissaan 12.1.1982

Tammikuussa 1982 Suomessa elettiin jännittäviä aikoja. Tasavallan pitkäaikainen presidentti Urho Kekkonen oli edeltävänä syksynä ilmoittanut eroavansa presidentin tehtävistä sairautensa vuoksi. Vaalikuume oli kohonnut syksyn aikana, kun puolueet nimesivät ehdokkaitaan presidenttikisaan. Ehdokasasettelu valmistui loka-marraskuun aikana ja joulukuun lopulla kampanjointi pääsi todenteolla alkamaan, kun myös vaalien ennakkosuosikki, pääministerin paikalta presidentintehtäviä hoitamaan siirtynyt SDP:n Mauno Koivisto, aloitti oman kampanjansa.

Yhtenä kampanjoinnin kohokohtana toimivat tammikuun alussa alkaneet television vaalitentit, joissa ehdokkaat saatiin viimein kansan silmien eteen arvioitaviksi. Julkisuudessa huomio kiinnittyi erityisesti yksilötentteihin, joissa toimittajat Antero Kekkonen ja Jyrki Koulumies haastoivat ehdokkaita heidän linjauksistaan ja aiemmista poliittisista mielipiteistään. Kuten Heikki Brotheruksen sitaatista käy ilmi, vaalitenteissä suurin mielenkiinto liittyi ehdokkaiden hermokontrolliin ja nokkeluuteen toimittajien hiillostaessa heitä hankalilla väittämillä ja kysymyksillä. Kolumninsa päätteeksi Brotherus kehotti lukijoita olemaan aliarvioimatta vaalitenttien vaikutusta.¹

Heikki Brotheruksen arvio vaaliohjelmista vaikuttaa kovin tutulta. 2000-luvun näkökulmasta politiikan kommentaattorien ja toimittajien vaaliohjelmiä kohtaan osoittama mielenkiinto tuntuu luonnolliselta, sillä ovathan ne olleet olennainen osa vaalijulkisuutta kaikissa 2000-luvun vaaleissa. Vuoden 2003 eduskuntavaaleis-

¹ Gallupeista vaaleihin. *Helsingin Sanomat* 12.1.1982 (kolumni, Heikki Brotherus).

ta mieleen on jäänyt fyysisesti isokokoisen SDP:n Paavo Lipposen ja keskustan ensimmäisen naispuheenjohtajan, Lipposen rinnalla pieneltä näyttäneen Anneli Jäätteenmäen kohtaaminen televisiossa.² Televisiohistoriaan ovat jääneet myös vuoden 2006 presidentinvaalien vaaliohjelmat, jotka monien aikalaishistorioitsijoiden mielestä paljastivat Tarja Halosen todellisen, ”äksymmän” luonteen.³ Vuoden 2011 eduskuntavaalien yksi suuri uutinen oli puolestaan perussuomalaisten puheenjohtajan Timo Soinin valinta niin sanottuun pääministeritettiin.⁴

Television vaaliohjelmien merkittävä rooli vaalikamppailussa voi tuntua 2000-luvun näkökulmasta yksiselitteiseltä, mutta historiallisessa katsannossa sekä vaaliohjelmien toteutuksessa että niiden muissa medioissa saamassa vastaanotossa on tapahtunut suuria muutoksia. Television vaalititit eivät ole aina olleet tilaisuuksia, joissa toimittajat yrittävät haastaa poliitikkoja, eivätkä esimerkiksi pääministerititit olisi olleet mahdollisia vielä 1980-luvulla, jolloin puoluelaki velvoitti Yleisradiota kohtelemaan kaikkia rekisteröityneitä puolueita tasa-arvoisesti. Yhtä lailla vaaliohjelmien yleisessä merkityksessä, sekä tavoissa, joilla vaaliohjelmita raportoidaan, on tapahtunut vuosikymmenten aikana suuria muutoksia. Vaaliohjelmat eivät ole aina olleet tilaisuuksia, joissa keskeisinä arviointikriteereinä toimivat puolueiden puheenjohtajien sanallinen nokkeluus tai heidän kehonkielestään välittyvät tunnetilat.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen television vaaliohjelmien kehitystä ja niiden sanomalehdistössä saamaa vastaanottoa 1960-luvulta 1980-luvun loppuun. Tutkimukseni tavoitteena on tuottaa uutta tietoa siitä, millä tavoin vaaliohjelmat ovat kehittyneet ja millä tavoin niistä on tullut kenties vaalijulkisuuden pysyvimpiä ja seuratuimpia instituutioita. Vaikka televisiolla on ollut 1960-luvulta saakka keskeinen asema politiikan julkisuudessa, on muilla tiedotusvälineillä ollut aina oma tärkeä roolinsa television kulttuuristen ja yhteiskunnallisten merkitysten määrittelyssä ja jäsentämisessä. Näin ollen tutkimuksen toisen tärkeän lähtökohdan muodostaa vaaliohjelmiin liittynyt kirjoittelu sanomalehdistössä. Vaaliohjelmiä käsitteleviä sanomalehtikirjoituksia analysoimalla on mahdollista saada tietoa siitä, mikä merkitys vaaliohjelmissä on ollut politiikassa eri vuosikymmenillä. Mitä tekijöitä sanomalehdet ovat painottaneet kirjoittaessaan vaaliohjelmita? Millä tavoin nämä painotukset ovat muuttuneet eri vuosikymmenillä?

Tutkimukseni sijoittuu politiikan ja median suhteita tarkastelevan historiallisen tutkimuksen traditioon. Tarkastelen television vaaliohjelmiä niiden omissa ajallispaikallisissa konteksteissa. Tutkimukseni taustan muodostavat yhtä lailla suomalaisessa mediamaisemassa kuin poliittisessa historiassakin tapahtuneet muutokset.

² Anttila 2006.

³ Pitkänen 2006.

⁴ Pitkänen 2012.

Television vaaliohjelmiin liittyvä tutkimus

Television vaaliohjelmat keräävät edelleen niin Suomessa kuin maailmanlaajuisestikin suurempia yleisöjä kuin yksikään muu kampanjatapahtuma.⁵ Ne ovat tästä johtuen kiinnostaneet niin politiikan kuin viestinnän tutkijoita. Television vaaliohjelmia on Suomessa tutkittu aina 1960-luvun lopulta saakka, ja tavallisin kysymyksenasettelu on liittynyt vaaliohjelmien vaikutusten mittaamiseen. Erityisesti mielenkiinnon kohteena on ollut se, millaisia vaikutuksia ohjelmilla on kansalaisten poliittiseen aktiivisuuteen, millä tavoin vaaliohjelmat vaikuttavat kansalaisten äänestyspäätöksiin ja mikä merkitys vaaliohjelmilla ylipäättään on vaaleissa. Tämänkaltaiset kysymyksenasettelut ovat säilyttäneet suosionsa niin suomalaisten kuin kansainvälistenkin vaalitutkijoiden keskuudessa, ja television merkitykseen liittyvät kysymyksenasettelut ovat olleet osa myös 2000-luvun vaalitutkimuksia⁶.

Eri vuosikymmenillä tehtyjen tutkimusten kysymyksenasettelut ovat vaihdelleet, mutta yhteenvetona voidaan todeta, että television vaaliohjelmia on pidetty lähes poikkeuksetta tärkeinä vaalien asiakysymysten esille nostajina ja äänestäjien vaalitietouden lisääjinä. Lisäksi niiden on katsottu voivan lisätä äänestysaktiivisuutta. Ohjelmien vaikutusta äänestäjien puolue- ja ehdokasvalintaan on kuitenkin pidetty melko vähäisenä.⁷

Uudempaa, Suomessa erityisesti 1990-luvulla yleistynyttä tutkimussuuntausta television vaaliohjelmien analysoinnissa edustavat poliitikkojen retoriikkaan ja ilmaisutapoihin huomiota kiinnittävät lähestymistavat. Näiden tutkimusten päähuomio on kiinnittynyt esimerkiksi poliitikkojen argumentointiin tai elektieleen. Viime vuosina yhä enemmän huomiota on alettu kiinnittää poliitikkojen väliseen vuorovaikutukseen. Tätä tutkimussuuntausta Suomessa on edustanut erityisesti Pekka Isotalus.⁸

Itse vaaliohjelmien genreen tai formaattiin liittyvää tutkimusta on Suomessa tehty hyvin vähän. Vaaliohjelmien toteutuksen yksityiskohtia ja ohjelmagenren kehitystä on sivuttu muutamissa yleisesityksissä, mutta systemaattista tutkimusta vaaliohjelmien kehityksestä ei ole tehty lainkaan. Olemassa olevan tutkimuksen pohjalta syntyvä käsitys vaaliohjelmista ja ohjelmagenren kehityksestä jääkin varsin hajanaiseksi.⁹ Käsillä oleva tutkimus pyrkii osaltaan lisäämään tietoa vaaliohjelmien kehityksestä, vaikkei varsinaista genre-tutkimusta edustakaan.

⁵ McKinney & Carlin 2004, 203–204; Pernaa 2007, 52.

⁶ Ks. esim. Borg & Moring 2005, 69–71; Moring & Mykkänen 2009, 47–52; Moring & Mykkänen 2012, 66–68.

⁷ Peltola 1970; Wiio & Nordenstreng 1972; Pesonen 1972; Suhonen 1975; Sisättö 1977; Jääsaari & Savinen 1995; Rappe 2004; McKinney & Carlin 2004; Borg & Moring 2005, 69–71; Moring & Mykkänen 2009, 47–52; Moring & Mykkänen 2012, 66–68; vrt. Oksanen 1983a; Oksanen 1983b.

⁸ Kanerva 1994; Isotalus 2000; Saarikko 2007; Tiittula, Nuolijärvi, & Isotalus 2007; Isotalus 2011; Almonkari & Isotalus 2012.

⁹ Salokangas 1996; Pernaa 2007; Koski 2007.

Oman kategoriansa muodostavat tutkimukset, joissa tarkastellaan muissa tiedotusvälineissä vaaliohjelmista käytyä keskustelua. Suomessa tällaista tutkimusta on tehty verrattain vähän¹⁰, mutta kansainvälisellä tutkimuksella on pidempi traditio.¹¹ Näissä tutkimuksissa television vaaliohjelmiä tarkastellaan television omaa, suoraa merkityksenantoa laajemmissa kulttuurisissa yhteyksissä kiinnittäen huomiota erityisesti ohjelmista tehtyihin tulkintoihin. Tutkimussuuntauksen ytimessä ovat kysymyksenasettelut, joissa television vaaliohjelmiä tarkastellaan osana vaaliohjelmien saamaa kokonaisjulkisuutta.

Vaaliohjelmien kokonaisjulkisuutta tarkastelevien tutkimusten lähtökohdat ovat ajatuksessa, että vaaliohjelmat saavat yhteiskunnallisen ja poliittisen merkityksensä erilaisissa sosiaalisissa ja kollektiivisissa vuorovaikutussuhteissa. Tämä vuorovaikutus voi olla ihmisten välistä henkilökohtaista kanssakäymistä, mutta moderneissa yhteiskunnissa vuorovaikutuksen tärkeimpiä ilmentymispaikkoja ovat muut tiedotusvälineet, jotka tuottavat tulkintoja vaaliohjelmista mediajulkisuuteen.¹²

Olemassa olevan tutkimuksen perusteella vaaliohjelmillä voidaan katsoa olevan useita erilaisia merkityksiä vaalijulkisuudessa. Ensinnäkin ohjelmat rytmittävät vaalijulkisuutta tarjoten kampanjoiden etenemiselle tärkeitä kiintopisteitä. Ne toimivat kampanjoiden virallisina lähtöpisteinä, ja viimeinen vaalikeskustelu puolestaan päättää kampanjoinnin. Vaaliohjelmat myös tarjoavat muille tiedotusvälineille runsaasti erilaisia mahdollisuuksia analysoida puoluejohtajia, puolueita ja niiden tavoitteita.¹³

Pääasiassa 1990- ja 2000-luvuilla tehdyissä tutkimuksissa on todettu, että sanomalehdistössä korostetaan yhä useammin asiakysymysten sijaan ehdokaiden esiintymistä kuten poliitikkojen argumentointitapoja, elekieltä tai keskustelijoiden välistä vuorovaikutusta. Toisaalta kirjoittelussa painotetaan myös poliitikkojen ja puolueiden välisiä kilpailuasetelmia – kuka voitti, kuka hävisi keskustelun.¹⁴ Yhdysvalloissa tehdyissä tutkimuksissa on todettu, että sanomalehtien tulkinnat vaalikeskusteluista voivat vaikuttaa ratkaisevasti siihen, kenen äänestäjät kokivat pärjänneen vaalikeskustelussa.¹⁵

Television vaaliohjelmiä on tutkittu niin Suomessa kuin maailmanlaajuisestikin hyvin paljon, mutta tyypillisesti tutkimusten painopiste on kiinnittynyt aikaansa eli tutkimuskohteena ovat olleet yhdet vaalit, eikä vaaliohjelmiä ole

¹⁰ Isotalus 1998; Malin 2010; Pitkänen 2012.

¹¹ Tämänkaltaista tutkimussuuntausta edustavista analyyseistä Yhdysvaltain kontekstissa on hyvä yhteenvedo artikkelissa *Political Campaign Debates*. McKinney & Carlin 2004, 203–234.

¹² McKinney & Carlin 2004, 214–216.

¹³ Pitkänen 2012.

¹⁴ Kendall 1997; Isotalus 1998; Kaid, McKinney & Tedesco 2000; Krauss 2000; McKinney & Carlin 2004; Pitkänen 2012.

¹⁵ Yhdysvaltojen vuoden 1976 presidentinvaalit toimivat hyvänä esimerkkinä sanomalehtijournalismin vaikutuksista kansalaisten vaaliohjelmista tekemiin tulkintoihin. Vaaleissa ehdolla olleiden Gerard Fordin ja Jimmy Carterin pärjäämistä arvioineen haastattelun arvio on kuvaava: “I thought that Ford had won, but the papers said it was Carter. So it must be Carter”. Graber 1984, 21; ks. myös Tsfat 2003.

tarkasteltu osana laajempaa historiallista kehitystä. Systemaattisia ajalliset muutokset huomioon ottavia tutkimuksia vaaliohjelmista ja niiden saamasta julkisuudesta ei Suomessa ole tehty, ja kansainvälisestikin vastaavat tutkimukset ovat verrattain harvinaisia.

Omaa tutkimusasetelmaani lähelle tulee vuonna 2006 julkaistu Henrik Bastiansenin väitöstutkimus, jossa tarkastellaan puoluelehdistön suhtautumista televisioon Norjassa 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa. Tutkimuksen aineistona ovat lehtien kirjoitukset television vaaliohjelmista. Koska television yleistyminen ajoittuu Norjassa ja osin muissakin Pohjoismaissa samoihin vuosiin kuin Suomessa, tarjoaa Bastiansenin tutkimus mielenkiintoisia vertailukohtia omille havainnoilleni erityisesti 1960-luvun osalta.¹⁶

Lisäksi vaaliohjelmia ja niihin liittyntä kirjoittelua on sivuttu muutamissa kotimaisissa yleisesityksissä,¹⁷ mutta kokonaisuudessaan vaaliohjelmista ja niiden merkityksestä eri vuosikymmenillä jää aikaisempien tutkimusten perusteella varsin hajanainen kuva.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen vaaliohjelmia ja niihin liittyntä kirjoittelua nimenomaisesti historiallisesta näkökulmasta kiinnittäen huomiota ajallisiin muutoksiin. Tutkimukseni tuottaa uutta tietoa vaaliohjelmista ja niiden merkityksestä politiikassa lähes kolmenkymmenen vuoden aikaperiodilta. Luomalla kokonaiskuvan vaaliohjelmien kehityksestä ja vaaliohjelmien saamista merkityksistä, tutkimukseni osallistuu akateemiseen keskusteluun politiikan julkisuudessa tapahtuneiden muutosten historiallisista taustatekijöistä.

Television vaaliohjelmat mediahistoriallisessa tarkastelussa

Suomalaisessa historiatutkimuksen kentässä tutkimukseni paikantuu mediahistoriallisen tutkimuksen traditioon,¹⁸ joka ulottuu jo useiden vuosikymmenien ajalle. Mediahistoriallisia väitöstutkimuksia alkoi ilmestyä 1960-luvulla, ja erityisesti 1990-luvulta lähtien niitä on tehty melko paljon niin historia-oppiaineissa kuin viestinnätutkimuksessakin.¹⁹

Mediahistoriallisten tutkimusten perustan muodostavat laajat media-instituutioita käsittelevät perustutkimukset, joissa on tarkasteltu tiedotusvälineiden kehittymistä pitkällä aikavälillä. Televisiota käsittelevästä tutkimuksesta hyvä esimerkki on Yleisradion historiasarja, jossa käsitellään laajasti yhtiön historiassa tapahtuneita pitkän aikavälin muutoksia erityisesti institutionaalisista näkökulmista. Lehdistön puolella samankaltaista perustutkimusta edustaa 1980-luvulla

¹⁶ Bastiansen 2006.

¹⁷ Moring & Himmelstein 1993; Salokangas 1996; Pernaa 2007; Koski 2010.

¹⁸ Suomalaisesta mediahistoriallisesta tutkimuksesta ja televisiotutkimuksesta ks. esim. Koivunen 1997; Salokangas 2002; Keinonen 2005; Salokangas 2005; Vuorio 2009; Salokangas 2012.

¹⁹ Salokangas 2012, 28.

toteutettu 10-osainen *Suomen lehdistön historia* -sarja, jossa on tarkasteltu sekä sanoma- että aikakauslehdistön historiaa, mediainstituutioita, taustasidonnaisuuksia ja lehtien välittämää maailmankuvaa. Mediahistorioitsija Raimo Salokankaan mukaan tällaiset mediainstituutio ja sen toiminnan ehtoihin keskittyvät tutkimukset luovat pohjaa tulevalle tutkimukselle, jossa voidaan tarkastella yksityiskohtaisemmin esimerkiksi televisio-ohjelmia.²⁰ Samankaltaisina perustutkimuksina voidaan pitää myös mediahistorioita, joissa on tarkasteltu laajalla historiallisella aineistolla esimerkiksi sanomalehtien ulkoasussa tai juttugenreissä tapahtuneita muutoksia.²¹

Toinen mediahistoriallinen tutkimustraditio liittyy sanomalehdistön mielipidesisältöjen tarkasteluun. Tällaisella tutkimuksella on pitkät perinteet erityisesti poliittisessa historiassa, jossa on 1960-luvulta lähtien tehty opinnäytteitä sanomalehdistön mielipideaineistoista. Näissä tutkimuksissa on tarkasteltu valittujen sanomalehtien suhtautumista johonkin poliittiseen prosessiin ja pyritty selittämään kirjoittelussa tapahtuneita muutoksia kiinnittämällä huomiota erityisesti valittujen lehtien taustasidonnaisuuksiin.²²

Yhden mediahistoriallisen tutkimussuuntauksen ovat muodostaneet niin sanotun kielellisen käänteen jälkeen yleistyneet tekstianalyysit, joissa painopistettä on siirretty analysoitavista instituutioista ja näiden taustasidonnaisuuksista teksteihin ja tekstien välittämiin merkityksiin. Tämänkaltaisissa tutkimuksissa mediatekstejä tarkastellaan todellisuutta muovaavina tekijöinä ja tiedotusvälineiden diskursiivisissa käytännöissä tapahtuvien muutosten katsotaan tekevän näkyviksi yhteiskunnassa ja kulttuurissa tapahtuvia muutoksia.²³ Merkityksiä analyysoivissa viestinnän tutkimuksissa tekstit nousevat niin määräävään rooliin, että analyysissa sivuutetaan monia tekstien syntyyn vaikuttavia konteksteja. Teksteillä siis nähdään olevan oma mikrohistoriallisista tekijöistä irrallinen, kulttuurinen taustansa, eikä yksittäisiä tekstejä edes pyritä selittämään esimerkiksi lehden aatteellisten taustakytkösten tai tekstin kirjoittaneen toimittajan kautta, vaan niitä käsitellään oman aikakautensa kulttuurisina ilmentyminä.

Kaiken kaikkiaan mediahistorialliseen tutkimukseen sisältyy monenlaisia tutkimussuuntauksia ja tutkimusotteita, eikä tutkimusotteiden välisten rajojen vetäminen ole helppoa. Salokangas on jaotellut mediahistoriallista tutkimusta välinehistorioihin, mediahistorioihin ja viestinnän historioihin. Välinehistorioita edustavat juuri edellä kuvatut perustutkimukset, joissa huomio on kiinnittynyt tiedotusvälineorganisaatioihin ja niiden toimintaympäristön kuvailuun. Mediahistoriat laajentavat tarkastelun instituutioiden ulkopuolelle esimerkiksi

²⁰ Salokangas 1996, 12.

²¹ Mervola 1995; Pietilä 2008.

²² Soikkanen 1974; Vuorio 2009, 27–28; Salokangas 2012, 31; Turun yliopiston poliittisen historian opinnäyteröitä ks. <http://www.utu.fi/fi/yksikot/soc/yksikot/poliittinenhistoria/tutkimus/tutkimus/opinnaytetyot/gradut/Sivut/home.aspx>

²³ Pietilä 1997, 302–327; Fairclough 1997.

ohjelmasisältöjen ja erilaisten lajityyppien tarkasteluun. Kolmannen kategorian muodostavat viestinnän historiat, joissa tiedotusvälineitä tarkastellaan laajassa kulttuurisessa kontekstissa.²⁴

Tutkimukseni tavoitteena on luoda kuva vaaliohjelmien toteutuksessa tapahtuneista muutoksista ja analysoida ohjelmille sanomalehdistössä annettuja merkityksiä. Näin ollen tutkimus paikantuu mediahistoriaksi, jota kiinnostavat ohjelmasisällöissä tapahtuneet muutokset, mutta kohdistuessaan vaaliohjelmille sanomalehdistössä annettuihin merkityksiin se paikantuu myös osaksi viestinnän historioita.

Kiinnittäessään huomiota vaaliohjelmien merkityksiin tutkimukseni tulee lähelle myös aatehistoriallista tutkimustraditiota. Aatehistoriallinen tutkimus nimittäin lähtee liikkeelle toiminnan ajatuksellisten ulottuvuuksien tarkastelusta ja tutkii asioiden käsittämistä tulkitsemalla niille annettuja merkityksiä. Markku Hyrkkäsen mukaan aatehistorian tehtävänä on ”asioille annettujen merkitysten ymmärtäminen”.²⁵ Analysoidessani television vaaliohjelmiä ja niille annettuja merkityksiä tavoitteenani on aatehistoriallista lähestymistapaa mukaillen ymmärtää, millä tavoin television vaaliohjelmat on käsitetty eri aikoina.

Aatehistoriallisten lähtökohtien ohella tutkimuksellani on yhtymäkohtia myös 2000-luvulla televisiotutkimuksen piirissä vahvistuneeseen tutkimustraditioon, jossa televisiota on analysoitu sen lehdistössä saaman vastanoton näkökulmasta. Lehtiaineistoja on hyödynnetty eri tutkimuksissa hyvin eri tavoin, ja myös tutkimusten lähestymistavoissa ja teoreettisissa lähtökohdissa on suuria eroja, mutta niitä yhdistää ajatus, että sanomalehtitekstien televisioon liittyneitä viittauksia analysoimalla voidaan tuottaa uutta tietoa television kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta roolista eri aikoina.²⁶

Viestinnän tutkimuksen puolella tiedotusvälineiden vuorovaikutusta painottavaa lähestymistapaa on teoretisoitu intermediaalisuuden käsitteen avulla.²⁷ Käsite viittaa yksinkertaisimmillaan tiedotusvälineiden väliseen vuorovaikutukseen. Vuorovaikutus voi liittyä ilmaisukeinojen kopioimiseen välineestä toiseen (esim. sanomalehdistö omaksuu visuaalisia esittämisen tapoja televisiosta), kilpailevien välineiden sisältöjen arvottamiseen (esim. sanomalehtien televisiokritiikit) tai kilpailevien välineiden sisällöistä uutisoimiseen (esim. sanomalehden uutinen televisio-ohjelman tapahtumista).

Itse intermediaalisuuden käsitettä on teoretisoitu varsinkin 2000-luvulla²⁸, mutta ajatus medioiden välisestä vuorovaikutuksesta on vanhempi. John Fis-

²⁴ Salokangas 2002, 104.

²⁵ Hyrkkänen 2002, 57.

²⁶ Salmi 1996, 155–173; Ruoho 2001; Nikunen 2005; Herkman 2005; Elfving 2008; Keinonen 2011.

²⁷ Lehdistön ja television vuorovaikutuksesta Suomessa ks. esim. Ruoho 2000; Herkman 2005; Herkman 2007; Elfving 2008.

²⁸ Lehtonen 2000; Nikunen 2007; Herkman 2008; Vandermeerche, Vlieghe & Tötösy de Zepanek 2011.

ke kirjoittaa vertikaalisesta intertekstuaalisuudesta,²⁹ jolla hän tarkoittaa suoria tekstien välisiä viittauksia toisiinsa, esimerkkinä juuri sanomalehtien kirjoitukset televisiosta. Fisksen mukaan television olennainen elementti ovat intertekstuaaliset viittaukset, keskustelut ja kirjoitukset televisiosta. Näissä viittauksissa määritellään ja rajataan niitä mahdollisia luentoja ja tulkintoja, joita televisio-ohjelmista syntyy.³⁰ John Ellis puolestaan nimittää prosessia, jossa median kuvastojen herättämiä merkityksiä työsterään yhä uudestaan ja uudestaan, läpityöstämiseksi (eng. *working through*).³¹ Ellis viittaa tutkimuksessaan läpityöstämisellä ensisijaisesti televisioon, mutta kuten Sari Elfving toteaa, läpityöstämisen prosessia ei ole syytä rajata vain televisioon, vaan se kuuluu olennaisella tavalla koko nykyaikaiseen mediakulttuuriin.³²

Oman tutkimukseni näkökulmasta intermediaalinen lähestymistapa auttaa perustelemaan valitsemaani tutkimustehtävää. Tarkastelemalla vaaliohjelmien toteutuksessa tapahtuneiden muutosten ohella vaaliohjelmien sanomalehdistössä saamia merkityksiä tavoitan vaaliohjelmien luonteesta jotain sellaista, mitä ei olisi ollut mahdollista löytää ainoastaan katselemalla pelkkiä ohjelmatalenteita tai analysoimalla pelkkiä vaaliohjelmiä käsitteleviä sanomalehtitekstejä.³³

Vaikka työni on saanut vaikutteita viestinnätutkimuksen puolella laadituista mediahistorioista, on tutkimukseni ennen kaikkea poliittisen historian tutkimusta, jonka tavoitteena on lisätä tietoa television roolista lähihistoriamme vaaleissa. Sitoutuminen historian tutkimuksen traditioon merkitsee ennen kaikkea kontekstien keskeisyyttä analyysissä.³⁴ Lähtökohtana tällöin on, ettei menneiden aikojen kirjallisia tai visuaalisia esityksiä voida ymmärtää riittävästi, mikäli niitä tarkastellaan ainoastaan teksteinä tai puheina tai niitä yritetään analysoida yhden rajatun tieteensisäisen diskurssin avulla.³⁵ Historiantutkimuksen näkökulmasta vaaliohjelmiä ja niihin liittyneitä kirjoituksia on mahdollista ymmärtää vain huomioimalla historiallisia, yhteiskunnallisia ja kulttuurisia konteksteja.

Vaaliohjelmat saavat historian tutkimuksen näkökulmasta merkityksensä vuorovaikutuksessa muuhun yhteiskuntaan ja muihin medioihin. Kuten Jorma Kalela toteaa, historian tutkijan on tehtävä oikeutta tutkimuskohteelleen, ja tämä on mahdollista vain tunnistamalla erilaisia tulkintaan vaikuttavia näkökulmia ja konteksteja.³⁶ Kun aineistona ovat television vaaliohjelmat ja niitä käsittelevät kirjoitukset 30 vuoden ajalta, on analyysin kannalta tärkeää pystyä tunnistamaan ai-

²⁹ Intertekstuaalisuus tarkoittaa tekstissä esiintyviä implisiittisiä ja eksplisiittisiä viittauksia muihin teksteihin. Mikko Lehtonen on määritellyt intermediaalisuuden ”mediarajat ylittäväksi intertekstuaalisuudeksi”. Lehtonen 1999, 11.

³⁰ Fiske 1990, 117–124.

³¹ Ellis 2000, 78–81.

³² Elfving 2008, 16.

³³ Ks. Pajala 2006, 357.

³⁴ Myös intermediaalista lähestymistapaa hyödyntävissä viestinnän tutkimuksissa painotetaan usein kontekstien keskeisyyttä analyysissä, ks. esim. Herkman 2008, 159–160.

³⁵ Ks. Mylly 2002, 17–22.

³⁶ Kalela 2000, 18, 51.

heen kannalta relevantit ajallispaikalliset yhteydet. Tämän tutkimuksen kannalta tärkeitä konteksteja muodostavat niin poliittisessa kulttuurissa kuin suomalaisessa mediaympäristössä tapahtuneet muutokset.

Vaaliohjelmia analysoitaessa yhden tärkeän kontekstin muodostaa Yleisradion ja television historia. Tämän kontekstin rakentamisessa olen hyödyntänyt lukuisia television historiaa eri näkökulmista tarkastelevia tutkimuksia. Erikseen on syytä nostaa esille *Yleisradion historia 1926–1996* -sarja ja siinä erityisesti Salokankaan toisen maailmansodan jälkeistä aikaa käsittelevä osuus.³⁷ Poliitiikan ja median suhteiden osalta tärkeitä lähteitä ovat olleet Ville Pernaan teokset, joista on erikseen syytä mainita eduskunnan 100-vuotishistoriasarjaan kirjoitettu tutkimus politiikan mediajulkisuuden muutoksista 1950-luvulta 2000-luvulle.³⁸

Toisen tärkeän kontekstin analyysilleni muodostavat sanomalehdet, joissa vaaliohjelmia on pyritty määrittelemään. Sanomalehtien osalta olen pyrkinyt valottamaan sekä lehtien aatteellisia että kaupallisia päämääriä, sillä nämä tekijät vaikuttavat väistämättä siihen, millä tavoin lehdet kuvaavat ympäröivää yhteiskuntaa. Sanomalehdistön historiallista kehityksen kuvaamisessa tärkeänä lähteenä on toiminut jo 1980-luvun lopulla valmistunut *Suomen lehdistön historia* -sarjan osa, jossa käsitellään suomalaista sanomalehdistöä toisen maailman sodan jälkeen.³⁹ Kuvaa olen täydentänyt tuoreemmilla, suomalaisen sanomalehdistön kehitystä eri näkökulmista tarkastelevilla tutkimuksilla.⁴⁰

Koska television vaaliohjelmat ovat alusta saakka olleet myös tärkeitä poliittisen keskustelun foorumeita, heijastelevat niistä käydyt keskustelut luonnollisesti myös oman aikansa poliittiskulttuurisia käsityksiä. Kuljetan käsittelyssäni mukana myös kunkin vuosikymmenen yhteiskunnallista ja poliittista kehitystä, johon suhteutan vaaliohjelmiin liittyneen keskustelun. Tämän kontekstin rakentamisessa olen hyödyntänyt laajasti aikakautta tarkastelevia poliittisen historian tutkimuksia.

Tarkastelen vaaliohjelmia ja niitä käsitteleviä sanomalehtikirjoituksia oman aikakautensa tuotteina, joiden analysoiminen edellyttää kunkin ajanjakson monipuolista tuntemusta. Kontekstien moninaisuus ja tutkimuksen pitkä ajallinen jänne ovat kuitenkin pakottaneet minut tekemään runsaasti valintoja siinä, kuinka yksityiskohtaisesti kunkin aikakauden poliittisia, yhteiskunnallisia ja mediamaismassa tapahtuneita muutoksia on ollut tarkoituksenmukaista kuvata. Sanomalehdistön ja Yleisradion osalta olen kiinnittänyt huomiota erityisesti murroskohtiin, joiden voidaan katsoa heijastuvan laajemmin näiden tiedotusvälineiden toimituksellisiin käytäntöihin. Yhteiskunnallista kontekstia rakentaessani olen kiinnittänyt huomiota laajoihin historiallisiin kehityskulkuihin, mutta myös yksittäisten vaalien erityispiirteisiin niiltä osin kun näiden erityispiirteiden voidaan katsoa vaikuttaneen vaaliohjelmiin ja niihin liittyneeseen keskusteluun.

³⁷ Salokangas 1996.

³⁸ Perna 2007; ks. myös Perna 2009.

³⁹ Tommila 1988a.

⁴⁰ Ks. esim. Jyrkiäinen 1994; Mervola 1996; Lehto 2006; Pietilä 2008.

Kysymyksenasettelu ja aikarajaus

Kysymyksenasettelu

Tarkastelen väitöskirjatutkimuksessani television vaaliohjelmia ja niiden saamaa sanomalehtijulkisuutta eduskunta- ja presidentinvaaleissa 1960-luvulta 1980-luvulle. Kysyn, millainen rooli television vaaliohjelmissä on ollut suomalaisessa politiikassa eri vuosikymmenillä ja millä tavoin vaaliohjelmat ja suhtautuminen vaaliohjelmiin on muuttunut tutkimusjaksollani.

Tutkimukseni yksityiskohtaisempi kysymyksenasettelu saa perustelunsa vaaliohjelmien erityisluonteesta. Vaaliohjelmia on mahdollista arvioida yksinomaan televisio-ohjelmienä, mutta ne ovat myös poliittisia tapahtumia, joilla on nähty olevan tärkeä rooli puolueiden vaalikampanjoinnissa. Tästä syystä vaaliohjelmia koskeva olennainen kysymys ei useinkaan ole ollut se, kuinka onnistuneita televisio-ohjelmia vaalikeskustelut ovat, vaan se, millaisia poliittisia ja journalistisia tavoitteita vaaliohjelmille on eri aikoina asetettu. Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut siitä, millä tavoin vaaliohjelmia on eri aikoina tehty ja millä tavoin vaaliohjelmista on eri aikoina kirjoitettu.

Tutkimukseni tavoite jakautuu edellä todetun perusteella toisaalta vaaliohjelmien toteutuksessa tapahtuneisiin muutoksiin ja toisaalta vaaliohjelmien sanomalehdistössä saamiin merkityksiin. Tarkastellessani vaaliohjelmien toteutusta huomioni on kiinnittynyt siihen, millä tavoin television vaaliohjelmia on eri vuosikymmenillä tehty ja millaisia poliittisia kiistoja niiden toteutukseen on liittynyt. Kiinnitän huomiota erityisesti puolueiden tavoitteisiin ja rooliin vaaliohjelmien suunnittelussa, sillä ohjelmaneuvostojen välityksellä puolueilla on ollut mahdollisuus vaikuttaa vaaliohjelmien yksityiskohtiin. Vaaliohjelmien toteutukseen liittyvän kehityskaaren kuvaaminen tuottaa uutta tietoa paitsi vaaliohjelmiston kehityksestä myös vaaliohjelmien merkityksestä puolueille ja poliitikoille eri aikoina.

Vaaliohjelmien toteutuksessa tapahtuneet muutokset luovat myös kontekstin tutkimukseni toiselle pääkysymykselle, joka liittyy vaaliohjelmien sanomalehdistössä saamiin merkityksiin eli siihen, millä tavoin vaaliohjelmista on eri aikoina kirjoitettu.

Karkeasti jaoteltuna television vaaliohjelmia käsittelevät kirjoitukset jakautuvat kolmeen kategoriaan. Ensimmäisen kategorian muodostavat ohjelmia koskevat uutiset, pääkirjoitukset, pakinat ja kolumnit, joissa käsitellään vaaliohjelmien tapahtumia eli kuvataan poliitikkojen esiintymistä ja puheenvuoroja sekä esitetään arvioita ohjelmien poliittisesta sisällöstä. Juttutyyppejen erilaisista käsitteelytavoista huolimatta kirjoitusten kohde on yhtenäinen eli vaaliohjelmien tapahtumat. Nämä kirjoitukset tuottavat tietoa siitä, mitkä tekijät on eri aikoina koettu vaaliohjelmissä tärkeiksi: Onko huomio kiinnittynyt ensisijaisesti ohjelmissä käsiteltyihin asiakysymyksiin vai onko olennaisempaa ollut kuvata esimerkiksi poliitikkojen esiintymistä ja argumentointitaitoja?

Toisen kategorian muodostavat kirjoitukset, joissa arvioidaan vaaliohjelmien toteutusta. Näissä kirjoituksissa arvioidaan sekä ohjelmien rakennetta että poliitikkojen ja toimittajien suoriutumista vaaliohjelmissa. Nämä kirjoitukset ovat mielenkiintoisia, sillä arvioidessaan kriittisesti vaaliohjelmia tekstit tuottavat myös käsitystä siitä, millainen on hyvä vaaliohjelma. Laajemmassa mittakaavassa kirjoitukset ottavat kantaa jopa siihen, millainen on aikakauden tavoiteltava keskustelukulttuuri. Etsin siis vastauksia kysymyksiin: Mistä vaaliohjelmia on eri aikoina kehuttu ja mistä kritisoitu? Millä tavoin käsitykset ”hyvästä” tai ”onnistuneesta” vaaliohjelmasta ovat muuttuneet?

Kolmannen kategorian muodostavat vaaliohjelmistoa esittelevät ennakkojutut, joita on julkaistu ensisijaisesti sanomalehtien televisiosivuilla, mutta toisinaan myös reportaasien ja haastattelujen muodossa osana muuta journalistista aineistoa. Näissä tulevaa vaaliohjelmistoa, yksittäisiä ohjelmia tai ohjelmissa esiintyviä toimittajia esittelevissä kirjoituksissa huomioni on kiinnittynyt siihen, kuinka laajasti sanomalehdet ovat kirjoittaneet vaaliohjelmista ilmiötasolla tai mainostaneet vaaliohjelmia omilla sivuillaan ja minkä sävyisiä kirjoitukset ovat olleet. Näiden kirjoitusten avulla on mahdollista arvioida sitä, kuinka tärkeinä kampanjatapahtumina sanomalehdet ovat vaaliohjelmia pitäneet.

Erityistä huomiota olen kiinnittänyt teksteihin, jotka viittaavat television visuaaliseen ulottuvuuteen. Verrattuna radioon television kyky yhdistää kuvaa ja ääntä on tehnyt siitä politiikankin näkökulmasta ainutlaatuisen tiedotusvälineen, sillä television välityksellä niin kansalaiset kuin vaaliohjelmia seuraavat toimittajat voivat kiinnittää huomiota poliitikkojen esiintymiseen, ulkonäköön, pukeutumiseen, sanojen ja kehonkielen välisiin eroihin sekä tunnetilojen näyttämiseen. Tavoitteenani on siis selvittää, missä vaiheessa ja millä tavoin television visuaalisuus alkoi näkyä sanomalehtiteksteissä.

Vaaliohjelmia koskevalle sanomalehtikeskustelulle on ollut luonteenomaista se, ettei kirjoittelu ole seurallut kovin selvärajaisesti erilaisia journalistisia juttutyyppejä.⁴¹ Ohjelmia on käsitelty toisinaan politiikan journalismin kontekstissa, jolloin niistä on kirjoitettu ensisijaisesti poliittisina tapahtumina, ei niinkään televisio-ohjelmina. Näissä jutuissa ollaan kiinnostuneita poliitikkojen ja puolueiden poliittisista linjauksista, esiintymisestä sekä tilaisuudesta välittyvistä vaikutelmista. Toisinaan ohjelmia on tarkasteltu nimenomaisesti televisio-ohjelmina, jolloin tarkastelun painopiste on ollut niiden toteutuksessa. Tämänkaltaista mediakritiikkiä sanomalehdet ovat harjoittaneet aina 1960-luvun alusta saakka.

Edellä kuvatut lähestymistavat ovat sekoittuneet juttutyypeittäin siten, että vaaliohjelmia on tarkasteltu eri näkökulmista sekä uutisissa, pakinoissa, kolumneissa, pääkirjoituksissa, mielipidekirjoituksissa että vaaliohjelmien esittelyjutuissa eli

⁴¹ Vrt. Elfving 2008, 59–64. Elfvingin mukaan sanomalehdissä julkaistulle televisio-ohjelmia koskevalle kirjoittelulle oli 1960- ja 1970-luvuilla tyypillistä kirjoittelun jakautuminen selvärajaisiin journalistisiin juttutyyppeihin. Tämä havainto ei pidä paikkaansa vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten kohdalla.

puffeissa. Tämä kertoo osaltaan siitä, että television vaaliohjelmat ovat aina olleet paitsi televisio-ohjelmia myös poliittisia tapahtumia.

Aikarajaus

Tutkimuksessani tarkastellaan vaaliohjelmia ja niihin liittynyttä kirjoittelua 1960-luvun alusta 1980-luvun lopulle. Tutkimukseni ajallinen rajausta seurailee television poliittisen ohjelmiston kehitystä. Vaaliohjelmia esitettiin televisiossa ensimmäisen kerran vuoden 1960-kunnallisvaalien yhteydessä. Ensimmäiset valtakunnalliset tv-vaalit olivat vuoden 1962 presidentinvaalit. Television vaaliohjelmia esitti 1960-luvulta 1980-luvun lopulle saakka vain Yleisradio ja näinä vuosikymmeninä television poliittisia ohjelmia säänneltiin tarkoin. Vaalikaranteenisäännökset rajoittivat poliitikkojen esiintymistä televisiossa vaalien alla ja vuonna 1968 säädetty puoluelaki rajasi Yleisradion mahdollisuuksia tehdä vaaliohjelmia journalistisista lähtökohdista. Tällä ajanjaksolla television poliittiset sisällöt olivat ylipäättään tarkasti kontrolloituja.

Television poliittisten ohjelmien näkökulmasta 1990-luku merkitsi aikakauden vaihtumista. Monista television poliittisiin sisältöihin liittyneistä rajoituksista luovuttiin. MTV sai ruveta tekemään omia vaaliohjelmiaan ja puoluelain muutoksen myötä myös Yleisradion vaaliohjelmissa saatiin ottaa huomioon journalistiset lähtökohdat. Samalla televisio- ja radio-ohjelmiin liittyneistä tiukoista vaalikaranteenisäännöksistä luovuttiin ja poliittinen televisiomainonta tuli sallituksi.⁴² Vaaliohjelmien näkökulmasta 1960-luvulta 1980-luvulle ulottuva periodi muodostaa yhtenäisen ajanjakson, jonka päätepiirteen muodostavat vuoden 1988 presidentinvaalit. Näissä vaaleissa Yleisradiolla oli vaaliohjelmien suhteen viimeisen kerran monopoli ja nämä vaalit toimivat myös tutkimukseni päätepiirteenä.

Aikarajaukseni noudattaa myös melko tarkasti televisiotutkija John Ellisin kuvaamaa ”niukkuuden” aikakautta. Hän on jakanut television kehitysvaiheet länsimaissa niukkuuden (*scarcity*) aikakauteen, saatavuuden (*availability*) aikakauteen ja runsauden (*plenty*) aikakauteen.⁴³ Niukkuuden aikakausi alkoi television synnystä ja päättyi useimmissa länsimaissa 1970-luvun lopulla tai 1980-luvun alkuvuosina. Tälle aikakaudelle oli ominaista se, että kanavia oli vain muutama ja niiltä tuli ohjelmaa vain osan aikaa päivästä. Vaihtoehtojen vähäisyydestä johtuen kansalaisten katselutottumukset olivat verrattain yhtenäisiä, joten käytännössä television voi-

⁴² Moring & Himmelstein 1993, 44–47.

⁴³ Ellis 2000. Ellisin mukaan markkinoille alkoi tulla 1980-luvulta lähtien uusia televisiotoimijoita, joiden myötä kansalaisten valintamahdollisuudet alkoivat kasvaa ja televisiotarjonta monipuolistui. Tätä ajanjaksoa Ellis kutsuu saatavuuden aikakaudeksi. Vaikka kanavia oli tarjolla enemmän, loivat television ohjelmakartat aikatauluineen kuitenkin pysyvyttä kansalaisten arkeen rytmittämien ihmisten elämää. Runsauden aikakausi sijoittuu Ellisin mukaan 2000-luvulle, jolloin uudet teknologiat mahdollistavat irtautumisen perinteisen television kiinteistä aikatauluista. Tämä visio on suurelta osin toteutunut tallentavien digiboksien ja verkko-tv:n myötä.

daan katsoa toimineen tällä aikakaudella nykyistäkin voimakkaampana sosiaalisen integraation lähteenä.

Suomessa niukkuuden aikakauden voidaan katsoa ulottuvan aina 1980-luvun jälkipuoliskolle, sillä vaikka kaapelitelevisio ja satelliittitelevisio alkoivat yleistyä Suomessa jo 1980-luvun alkuvuosina ja Kolmoskanava aloitti toimintansa 1985⁴⁴, katseli enemmistö suomalaisista kotitalouksista edelleen Yleisradion kahta kanavaa. Merkittävästi television tarjonta alkoi kasvaa vasta vuosikymmenen loppupuolella ja 1990-luvulla.⁴⁵ Näin ollen tämän tutkimuksen voidaan katsoa käsittelevän aikakautta, jolloin televisiolla oli erityisen tärkeä rooli kansallisen yhtenäiskulttuurin ylläpitäjänä. Valtaosalle suomalaisista todellinen muutos median kulutustottumuksissa toteutui vasta 1990-luvulla uusien maanpäällisten televisiokanavien myötä. MTV3 sai oman kanavapaikkansa 1993 ja Nelonen 1997. Tutkimukseni aikarajaus saa siis perustelunsa paitsi vaaliohjelmien ja Yleisradion historiasta myös yleisemmin television historiallisesta kehityksestä Suomessa.

Aineisto ja menetelmät

Primaariaineistoni koostuu vaaliohjelmatalenteista, ohjelmien toteutukseen liittyvistä Yleisradion pöytäkirjoista sekä ohjelmia käsittelevistä sanomalehtikirjoituksista. Tutkimuksessani käsittelen vaaliohjelmia ja niihin liittynyttä kirjoittelua sekä eduskunta- että presidentinvaaleissa. Kunnallisvaaliohjelmia sen sijaan tarkastelen valikoiden, sillä niitä on tehty hieman eri lähtökohdista kuin valtakunnallisia vaaliohjelmia. Ne toteutettiin 1960-luvulla samoja periaatteita noudattaen kuin eduskuntavaaliohjelmat, mutta 1970-luvulta lähtien kunnallisvaalien yhteydessä ei enää järjestetty valtakunnallisia vaalitentejä. Vaaliohjelmisto koostui informatiivisista, kunnallispolitiikasta kertovista valistusohjelmista sekä alueellisista vaalikeskusteluista. Lisäksi järjestettiin perinteinen suuri vaalikeskustelu. Vuoden 1980 kunnallisvaaleissa myös suuri vaalikeskustelu jätettiin pois ohjelmistosta.⁴⁶ Vaikken käsittele kunnallisvaaliohjelmia systemaattisesti, viittaan niihin silloin, kun ohjelmiin on liittynyt julkisuudessa jokin erityinen keskustelu ja tätä keskustelua voidaan pitää tärkeänä myös tulevien vaaliohjelmien kannalta.

Tutkimusta varten olen katsonut kaikki Yleisradion tv-arkistosta saatavilla olevat eduskunta- ja presidentinvaaleihin liittyvät vaaliohjelmat. Vaaliohjelmien saatavuudessa on erityisesti 1960- ja 1970-lukujen osalta suuria puutteita. Puoluetenttien tallenteet puuttuvat tältä ajalta lähes täysin. Näiden vuosikymmenten

⁴⁴ Kaapelitelevision kehityksestä Suomessa ks. Kortti 2007, 147–153. Kolmoskanavan merkityksestä suomalaisessa mediamaaisemassa ks. Hellman 2012.

⁴⁵ Aslama, Hellman, Lehtinen & Sauri 2007, 59–61.

⁴⁶ Ks. esim. Tv:n ohjelmaneuvoston työryhmän varsinaisia kunnallisvaaliohjelmia käsittelevästä kokouksesta laadittu muistio 16.8.1968; Tv-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 20.9.1968; Vaaliohjelmia alueittain radioissa ja televisiossa. *Turun Päivälehti* 15.8.1972; TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 19.3.1976, liite 19.

televisioaineistoa olen täydentänyt vaaliohjelmien radiotallenteilla, sillä vaaliohjelmiä tehtiin 1970-luvulle saakka radion ja television yhteislähetyksinä. Televisiotallenteita katselemalla ja radiotallenteita kuuntelemalla olen luonut kuvan vaaliohjelmien toteutuksessa tapahtuneista muutoksista, mutta yksityiskohtaisempaa sisällönanalyysia vaaliohjelmien tapahtumista en ole tehnyt.

Vaaliohjelmiston toteutukseen liittynyttä poliittista päätöksentekoa tarkastelen Yleisradion hallintoneuvoston, johtokunnan ja ohjelmaneuvostojen pöytäkirjojen avulla. Näihin pöytäkirjoihin on lisäksi merkitty vaaliohjelmien toteutukseen liittyviä yksityiskohtia, joten niiden avulla olen pystynyt täydentämään televisioaineistoihin liittyneitä puutteita ja kuvaamaan vaaliohjelmien toteutuksessa tapahtuneita muutoksia myös silloin, kun vaaliohjelmissä ei ole olemassa tallenteita.

1970-luvun ja 1980-luvun alun vaaliohjelmien toteutukseen liittyvää analyysia olen täydentänyt haastatteluin. Tutkimusta varten olen haastatellut vuoden 1975 eduskuntavaaliohjelmien ja vuoden 1976 kunnallisvaaliohjelmien puheenjohtajana toiminutta Arto Tuomista sekä vuosina 1978–1983 puheenjohtajana toiminutta Antero Kekkosta. Haastatteluiden tavoitteena oli saada lisätietoa vaaliohjelmien toteutukseen liittyvistä yksityiskohdista, mutta tutkimusanalyysini kannalta keräämäni muistitiedon merkitys jäi vähäiseksi.

Sanomalehtiaineisto on koottu *Aamulehden*, *Kansan Uutisten*, *Suomenmaan*, *Suomen Sosialidemokraatin*, *Helsingin Sanomien*, *Ilta-Sanomien* sekä 1980-luvulta lähtien *Iltalehden* kirjoituksista, joissa viitataan television vaaliohjelmiin. Olen tarkastellut sanomalehtien kirjoittelua kussakin vaaleissa kahden kuukauden ajalta ennen vaalipäivää ja viikko vaalien jälkeen. Valitsemani sanomalehdet edustavat sekä päivälehtiä, puoluelehtiä että iltapäivälehtiä. Osa niistä on valtakunnallisia, osa maakunnallisia lehtiä. Sanomalehtiaineistoa olen täydentänyt Yleisradion leikearkiston aineistoilla. Arkistoon on kerätty television vaaliohjelmiä käsitteleviä kirjoituksia sanoma- ja aikakauslehdistä 1960-luvulta 1980-luvulle. Aineisto pitää sisällään runsaasti kirjoituksia myös sanomalehdistä, jotka eivät kuulu itse keräämäni lehtiaineistoon.⁴⁷ Leikearkistoon kerättyjen kirjoitusten avulla olen voinut suhteuttaa primaariaineistosta tekemiäni havaintoja laajempaan sanomalehtikeskusteluun ja näin arvioida tekemieni tulkintojen yleistettävyyttä.

Kuten usein sanomalehtiaineistoja ensisijaisena lähteenä käyttävissä tutkimuksissa, myös omassa tutkimuksessani olisin voinut valita tarkasteluun sanomalehtiä hyvin erilaisin perustein. Puoluelehdistön mukaan ottamista pidin välttämättömänä, koska niiden merkitys politiikan julkisuuden näkökulmasta oli erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla suuri. Asiaa havainnollistaa puoluelehtien ja sitoutumattomien sanomalehtien suhteellisissa osuuksissa tapahtuneet muutokset. 1940-luvun puolivälissä suomalaisista sanomalehdistä sitoutumattomia oli noin 35 prosenttia lehdistä, vuonna 1965 lukema oli noin 50 prosenttia ja vuonna 1985 noin 65

⁴⁷ Yleisradion leikearkistoon on kerätty erityisesti 1960-luvun osalta varsin kattavasti vaaliohjelmiin liittyntä kirjoittelua. 1970- ja erityisesti 1980-luvun osalta leikearkistossa vaikuttaisi olevan enemmän puutteita, ainakin mikäli aineistoa verrataan itse keräämiini sanomalehtiaineistoihin.

prosenttia. Puoluelehdistön merkitys suomalaisen poliittisen keskustelun jäsentäjänä oli siis vielä 1960- ja 1970-luvuilla merkittävä, ja aatteellisella journalismilla voidaan katsoa olleen tärkeä rooli suomalaisessa sanomalehtikentässä aina 1980-luvulle saakka. Siitä lähtien sitoutumattomien lehtien osuus on jatkuvasti kasvanut ja vuonna 2001 se oli noin 98 prosenttia.⁴⁸

Puoluelehdistä olen valinnut analysoitavaksi tarkastelujaksolla vaikuttaneiden suurimpien puolueiden äänenkannattajia. Valitsemieni puoluelehtien taustat ovat hyvin erilaisia, ja myös niiden journalistiset tavoitteet, taloudellinen asema sekä suhde emopuolueeseen ovat muuttuneet tutkimusjaksolla. SDP:tä aineistossani edustaa pääkaupunkiseudulla lukijakuntansa kerännyt *Suomen Sosialidemokraatti*. Se on aina ollut SDP:n lehdistä laajalevikkisin, vaikka se olikin Helsingissä niin sanotun ”kolmannen lehden” asemassa. Lehden kytkökset emopuolueeseen ovat vaihdelleet eri vuosikymmeninä: 1960-luvulle tultaessa lehdessä painotettiin päätoimittaja Atte Pohjanmaan johdolla oikeistososiaalidemokraattista suuntausta, kun taas lehden päätoimittajina 1960- ja 1970-luvuilla toimineet Erkki Raatikainen (1964–66) ja Pauli Burman (1968–1974) edustivat selvemmin puolueen vasemmistosiipeä.⁴⁹

1960-luvulla *Suomen Sosialidemokraatti* pyrki toimimaan myös täyden palvelun uutislehtenä, jonka sivuilta löytyi laajasti niin kotimaan kuin ulkomaan uutisia. Taloudellisen vaikeuksien myötä lehti alkoi kuitenkin muuttua yhä selvemmin puoluelehdeksi, jonka tavoitteena oli tukea puolueen ideologista sanomaa. Lehti tuli 1970-luvulla yhä riippuvaisemmaksi puolueelta saatavasta tuesta, ja vuonna 1972 sen ilmestymistiheyttä laskettiin seitsemästä kerrasta viiteen kertaan viikossa. Kun lehden peräsimeen astui vuonna 1974 hyvät suhteet puoluetoimistoon ja Kalevi Sorsaan omannut Aimo Kairamo, alkoi lehti heijastella yhä selvemmin puoluejohdon linjauksia.⁵⁰

Suomen Kansan Demokraattisen Liiton lehdistöä tutkimuksessani edustaa *Kansan Uutiset*, joka oli SKDL/SKP:n pää-äänenkannattaja ja aina 1960-luvulta lähtien vasemmiston suurin sanomalehti. *Kansan Uutiset* on ollut vielä selvemmin sidoksissa puolueen ideologiaan kuin esimerkiksi SDP:n lehdet, joskin myös sen journalistiset toimintamahdollisuudet ovat vaihdelleet eri aikoina. 1960-luvun alkuvuosina lehti oli puoluejohdon tiukassa valvonnassa, mutta vuosikymmenen puolivälin jälkeen lehden journalistiset toimintamahdollisuudet kasvoivat kun sekä SKP:ssä että SKDL:ssä tapahtui henkilövaihdoksia. 1970-luvulla ongelmia aiheuttivat SKP:n sisäiset ristiriidat, joiden kanssa lehti joutui tasapainoilemaan.⁵¹

Kansan Uutisten levikki ohitti *Suomen Sosialidemokraatin* levikin jo 1950-luvun lopulla, ja se säilytti asemansa eniten levinneenä työväenlehtenä aina 1980-luvulle saakka, jolloin sen levikki oli edelleen lähes 60 000 kappaleen tuntumassa. *Kansan Uutiset* oli myös ensimmäinen työväenlehti, joka alkoi 1980-luvulla julkaista

⁴⁸ Pernaa 2007, 104–105.

⁴⁹ Salminen 1988, 222–229.

⁵⁰ Salminen 1988, 222–229; ks. myös Halonen 1995.

⁵¹ Salminen 1988, 235–241.

kevyttä ja viihteellistä viikonloppuliitettä. Viikonloppuliitteessä lehti avarsi ajan mukaisesti poliittista linjaansa julkaisemalla myös kilpailevien mielipidesuuntien edustajien haastatteluja ja kannanottoja.⁵²

Keskustan lehdistöä edustaa aineistossani vuonna 1967 puolueen viralliseksi pää-äänenkannattajaksi nimetty, Helsingissä ilmestyvä *Maakansa / Suomenmaa*. Lehden nimi vaihdettiin vuoden 1965 puoluekokouksessa, jolloin Maalaisliitosta tuli Keskustapuolue. Vaikka keskustan vahvojen maakuntalehtien ja emopuolueen välillä on vallinnut toisinaan suuriakin poliittisia ristiriitoja, on *Maakansa / Suomenmaa* ollut maakuntalehtiä selvemmin puoluekoneiston osa. Lehden linja henkilöityi erityisesti päätoimittaja Pentti Sorvaliin, joka toimi tehtävässään vuodesta 1942 vuoteen 1976. Sorvalilla oli läheiset suhteet puoluejohtoon, mutta myös presidentti Kekkoeseen. Usein Sorvalia pidettiin enemmänkin presidentti Kekkonen tukijana kuin kulloisenkin puoluejohtajan tahdon toteuttajana. *Suomenmaalla* onkin katsottu olleen tärkeä rooli Kekkonen ulkopoliittisen linjan tukijana.⁵³

Talouden näkökulmasta *Suomenmaa* on aina ollut riippuvainen puolueelta saatavasta tuesta. Jatkuvista taloudellisista vaikeuksista kärsinyt lehti tukeutui varainhankinnassaan 1960-luvulla enenevässä määrin puolueen johtomiesten suhteisiin turvatakseen toimintansa jatkumisen. 1970-luvulla puoluetuesta saaduista määrärahoista tuli yhä tärkeämpi osa lehden rahoituspohjaa. *Suomenmaa* ei missään vaiheessa ole päässyt samankaltaisiin suuriin levikkilukemiin kuin vahvat maakuntalehdet *Savon Sanomat*, *Keskisuomalainen* ja *Ilkka*.⁵⁴

Tampereella ilmestyvä *Aamulehti* edustaa aineistossani sekä puoluelehteä että maakuntalehteä. Kokoomuksen äänenkannattajaksi olisi voinut perustellusti valita myös *Uuden Suomen*, joka toimi kokoomuksen pää-äänenkannattajana vuoteen 1976 saakka. *Aamulehti* julistautui kuitenkin sitoutumattomaksi vasta vuonna 1992, joten se säilyi kokoomuksen lehtenä koko tutkimusjakson ajan. Puoluelehden ohella *Aamulehteä* on kuitenkin mahdollista tarkastella myös oman alueensa johtavana ja laajalevikkisenä maakuntalehtenä. *Aamulehti* ollut koko tutkimusjaksoni ajan oman alueensa markkinajohtaja, jolla ei ole ollut koko toisen maailmansodan jälkeisenä aikana vakavaa kilpailijaa. Kokoomus ja SDP muodostivat sodan jälkeen kommunisteja vastaan suunnatun niin sanotun aseveliakselin, ja tämä yhteistyö näkyi *Aamulehden* linjassa erityisesti 1950- ja 1960-luvuilla. *Suomen lehdistön historia* -teokseen kirjoittaneen Esko Salmisen mukaan *Aamulehti* oli Tampereella sosiaalidemokraattien johdolle tärkeämpi tiedotusväline kuin puolueen oma äänenkannattaja ja puolueet välttivät toistensa tarpeetonta kritisointia.⁵⁵

Toinen mielenkiintoinen piirre *Aamulehdessä* liittyy siihen, että sitä tilattiin jo 1950-luvulla myös kommunistisiin ja sosiaalidemokraattisiin koteihin. Osin kehitystä voivat selittää jo 1920-luvulla alkaneet työnantajien tukemat työläis- ja teh-

⁵² Salminen 1988, 235–241; ks. myös Leppänen 2007.

⁵³ Salminen 1988, 189–193.

⁵⁴ Salminen 1988, 189–193; Mikkilä 2008.

⁵⁵ Salminen 1988, 179–183; Pietilä 2011, 119–122.

dastilaukset. Käytännössä työnantajat siis tilasivat kokoomuksen lehtiä työntekijöilleen. Epäselvää kuitenkin on, kuinka merkittävässä roolissa nämä subventoidut tilaukset olivat *Aamulehden* levikin edistämisen näkökulmasta ja kuinka pitkään näitä subventoituja tilauksia jatkettiin, sillä tilauksista ei ole jäänyt juurikaan dokumentoitua tietoa. Lehden pyrkimyksenä oli joka tapauksessa toisen maailmansodan jälkeen saavuttaa Pirkanmaalla myös yleislehden asema, ja käytännössä tätä päämäärää tavoiteltiin painottamalla yleisjournalistisia tavoitteita.⁵⁶

Sitoutumatonta sanomalehdistöä tutkimuksessani edustaa Suomen laajalevikkisin sanomalehti *Helsingin Sanomat*. Lehteä pidetään usein valtakunnallisena lehtenä, joskin lehden lukijakunta on aina painottunut Uudenmaan läänin alueelle. *Helsingin Sanomat* on ollut sitoutumaton sanomalehti koko tutkimusjakson ajan, joskin sen porvarillinen edistyspuoluetausta näkyi lehden kirjoittelussa vielä 1960-luvulla. Sitoutumattomuus onkin merkinnyt lehdelle ennen kaikkea riippumattomuutta puolueista, muttei aatteettomuutta.

Helsingin Sanomat oli vielä 1960-luvulle tultaessa avoimen kommunismivastainen, kun taas sosiaalidemokraatteihin lehti suhtautui myönteisemmin. 1960-luvun alkuvuosina tapahtuneiden henkilövaihdosten myötä lehteä uudistettiin monin tavoin ja vuosikymmenen kuluessa erityisesti lehden uutisjournalismia kehitettiin ammattimaisempaan ja neutraalimpaan suuntaan. Tästä huolimatta esimerkiksi kommunismivastaisuus näkyi lehden sivuilla vielä vuosikymmenen puolivälin jälkeenkin. 1970-luvulta lähtien *Helsingin Sanomat* kehittyi yhä selvemmin tasapuolisuuteen pyrkiväksi uutislehdeksi, jonka sivuilla käsiteltiin yhä useammin myös työväen näkökulmia.⁵⁷ *Helsingin Sanomat* on säilyttänyt asemansa merkittävimpänä ja laajalevikkisimpänä suomalaisena sanomalehtenä aina 2000-luvulle saakka ja sitä voidaan pitää Yleisradion ohessa yhtenä merkittävimpänä mediainstituutioon Suomessa.

Puoluelehtien ja *Helsingin Sanomien* lisäksi olen valinnut tutkimusaineistooni kaksi iltapäivälehteä. Iltapäivälehtien valinta on perusteltua paitsi niiden laajan levikin vuoksi, myös niiden journalistisen edelläkävijäroolin vuoksi. *Ilta-Sanomat* perustettiin vuonna 1932 *Helsingin Sanomien* iltapäiväpainokseksi. Alkuvuosinaan se oli pikemminkin uutislehti, jonka tavoitteena oli uutisoida uutissähkeiden viime tiedot, kuin sensaatiohakuinen iltapäivälehti.

Ilta-Sanomat eriytettiin *Helsingin Sanomista* 1949, jolloin lehteä alettiin painaa tabloid-koossa. Samanaikaisesti myös lehden tyyli alkoi keventyä. 1960-luvulla lehden sisällöllisiin painotuksiin vaikutti erityisesti television yleistymisen suomalaisten kodeissa. Televisiotähdet saivat runsaasti palstatilaa lehden sivuilla, ja samanaikaisesti kuvien määrä lehdessä lisääntyi. Vaikka lehden erilaiset sisällölliset painotukset erottivat sen jo 1960-luvulla päivälehtien edustamasta journalistisesta tyylistä, piti lehti edelleen sisällään myös runsaasti perinteisempää, asiapitoista uutisjournalismia. Moderniksi iltapäivälehdeksi lehti alkoi muuttua oikeastaan vasta 1980-luvulla.⁵⁸

⁵⁶ Pietilä 2011, 83.

⁵⁷ Salminen 1988, 154–160; Manninen & Salokangas 2009, 637–638.

⁵⁸ Tommila 1988b, 184–185; Kivioja 2004, 48–50; Kilpi 2007.

Iltalehti alkoi ilmestyä lokakuussa 1980 *Uuden Suomen* kolmantena painoksena. *Iltalehden* perustaminen liittyi pyrkimyksiin turvata emolehden taloudellinen asema ja alkuvaiheessa lehdessä julkaistut ilmoitukset ja osa toimituksellisista aineistoista oli samoja kuin *Uudessa Suomessa*. Lehdessä oli kuitenkin alusta saakka myös iltapäivälehdille tyypillisiä kevyempiä aineistoja. Levikin kasvun myötä *Iltalehti* sai kuitenkin pian oman toimituksen ja sen sisällöissä alkoivat painottua iltapäivälehdille tavalliset kevyemmät ja viihteellisemmät sisällöt.⁵⁹

Iltalehdestä kerätty aineisto kattaa ainoastaan tutkimusjakson viimeisen vuosikymmenen,⁶⁰ mutta lehden mukaan ottaminen tutkimusaineistoon on kuitenkin perusteltua, sillä juuri iltapäivälehtien välisen kilpailun on usein katsottu muuttaneen journalistisia painotuksia molemmissa lehdissä.⁶¹ Näin ollen *Iltalehden* voidaan katsoa merkittävällä tavalla täydentävän vaaliohjelmista 1980-luvulla syntyvää kuvaa.

Iltapäivälehtien valintaa aineistoon puoltaa myös se, että vaikka lehtien edustamaan journalismiin suhtaudutaan usein varsin kielteisesti, ovat ne kuitenkin kiistatta ohjanneet myös niin sanottujen laatulehtien journalistisia käytänteitä uusille urille.⁶² Iltapäivälehtien journalismi on aina liikkunut uutisten ja viihteen rajapinnoilla viihteellistäen vakavia asioita ja tehden viihteestä vakavaa.⁶³ Poliittikan journalismin kohdalla tämä on merkinnyt täysin uudenlaisia lähestymistapoja puolueisiin ja poliittikkoihin.

Tutkimusotteeni on laadullinen, joskin olen sanomalehtiaineistojen luokittelussa hyödyntänyt myös tilastanalyysiin soveltuvaa SPSS-ohjelmaa. Aineiston luokittelun avulla olen luonut itselleni kokonaiskuvan laajasta lehtiaineistosta. Primaarinen sanomalehtiaineisto sisältää 1062 kirjoitusta seitsemästä eri sanomalehdestä kolmelta vuosikymmeneltä. Kustakin sanomalehtikirjoituksesta olen koodannut seuraavat tiedot:

1. Vaalivuosi
2. Sanomalehti
3. Juttutyyppi (pääkirjoitus, uutinen, pakina/ kolumni⁶⁴ / kainalo/ vieraskyynä, puffi, mielipidekirjoitus, pilakuva, vastine, reportaasi/ henkilökuva/ taustajuttu, haastattelu)

⁵⁹ Tommila 1988b, 183; Kivioja 2004, 51–52.

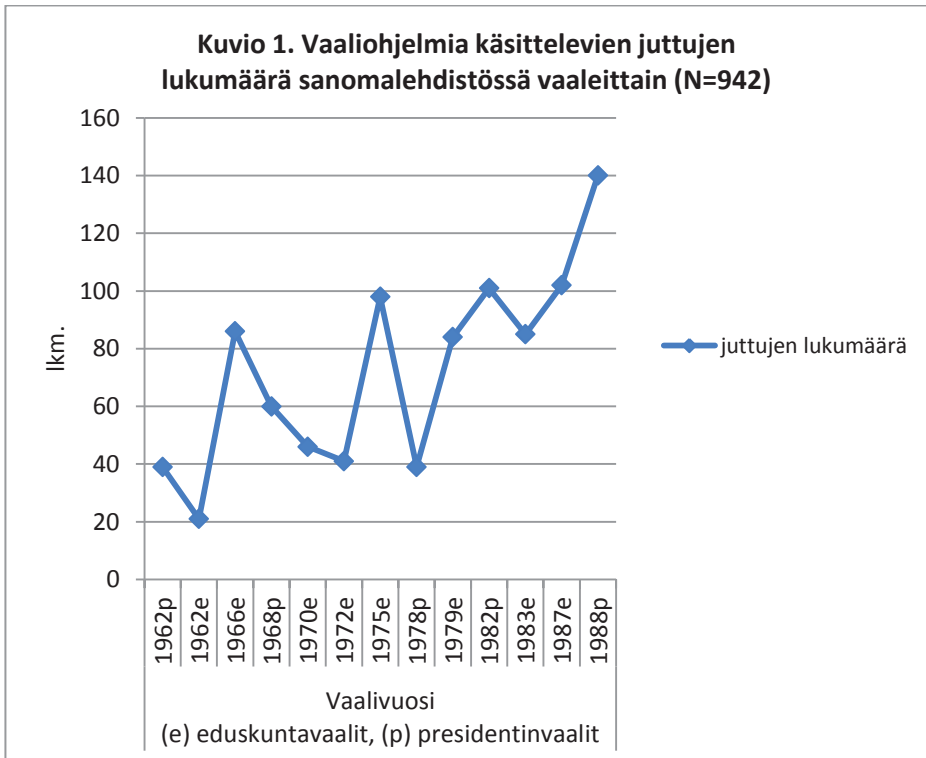
⁶⁰ *Iltä-Sanomien* ja *Iltalehden* historiasta ks. Salminen 1988, 156, 178; Saari 2007; Kilpi 2007.

⁶¹ Pernaa & Railo 2006; Kilpi 2007, 196–197; Saari 2007, 113–176; Kivioja 2008, 15–16.

⁶² Opetushallituksen termikirjaston mukaan tabloidisaatio tarkoittaa asiallisen median vajoamista sisällöltään iltapäivä- ja juorulehtien suuntaan. Iltapäivälehtiin kohdistuvasta kritiikistä ks. Sparks 2000; Kivioja 2007, 17.

⁶³ Kivioja 2007, 17.

⁶⁴ Pakinoiden ja kolumnien välisen eron hahmottaminen on usein haasteellista. Tyyllillisesti kolumnit ja pakinat ovat toisinaan varsin samankaltaisia, sillä molemmat ovat mielipiteellisiä tekstejä, joissa kirjoittajat ottavat kantaa ajankohtaisiin aiheisiin toisinaan humoristisesti, toisinaan tiukan asiallisesti. Tässä tutkimuksessa käytetään termiä ”pakina” jutuista, jotka on kirjoitettu nimimerkillä ja termiä ”kolumni” jutuista, jotka on julkaistu kirjoittajan nimellä.

4. Kirjoituksen sävy suhteessa vaaliohjelman toteutukseen (kielteinen suhteessa poliitikkoihin, myönteinen suhteessa poliitikkoihin, kielteinen suhteessa toimittajiin/ ohjelmia toteuttavaan tahoon, myönteinen suhteessa toimittajiin/ ohjelmia toteuttavaan tahoon, neutraali)
5. Kirjoituksen ensisijainen kohde (vaaliohjelmissä käsitellyt asiasisällöt, vaaliohjelmista syntyneet mielikuvat ja vaikutelmat/ poliitikkojen esiintyminen, vaaliohjelman toteutus)
6. Kirjoituksen ensisijainen toimija (poliitikko, toimittaja, yleisö)
7. Jutun koko (aukeama, sivu, $\frac{3}{4}$ sivua, $\frac{1}{2}$ sivua, $\frac{1}{4}$ sivua, $\frac{1}{6}$ sivua, $\frac{1}{9}$ sivua tai alle)
8. Kuva (kyllä, ei)
9. Viittaus vaaliohjelman visuaaliseen ulottuvuuteen (kyllä, ei)

Kuvio 1⁶⁵ osoittaa, että vaaliohjelmista kirjoitettujen juttujen lukumäärä on vaihdellut vaaleittain. Erityisen paljon vaaliohjelmista on kirjoitettu vuosien 1966, 1975 ja 1979 eduskuntavaaleissa sekä kaikissa 1980-luvun vaaleissa. Vuoden 1966 vaaleissa kirjoittelun volyymia selittää television nopea yleistyminen ja siihen liittynyt uutuuden viehätys. Televisio alkoi tässä vaiheessa tavoittaa suuria yleisöjä

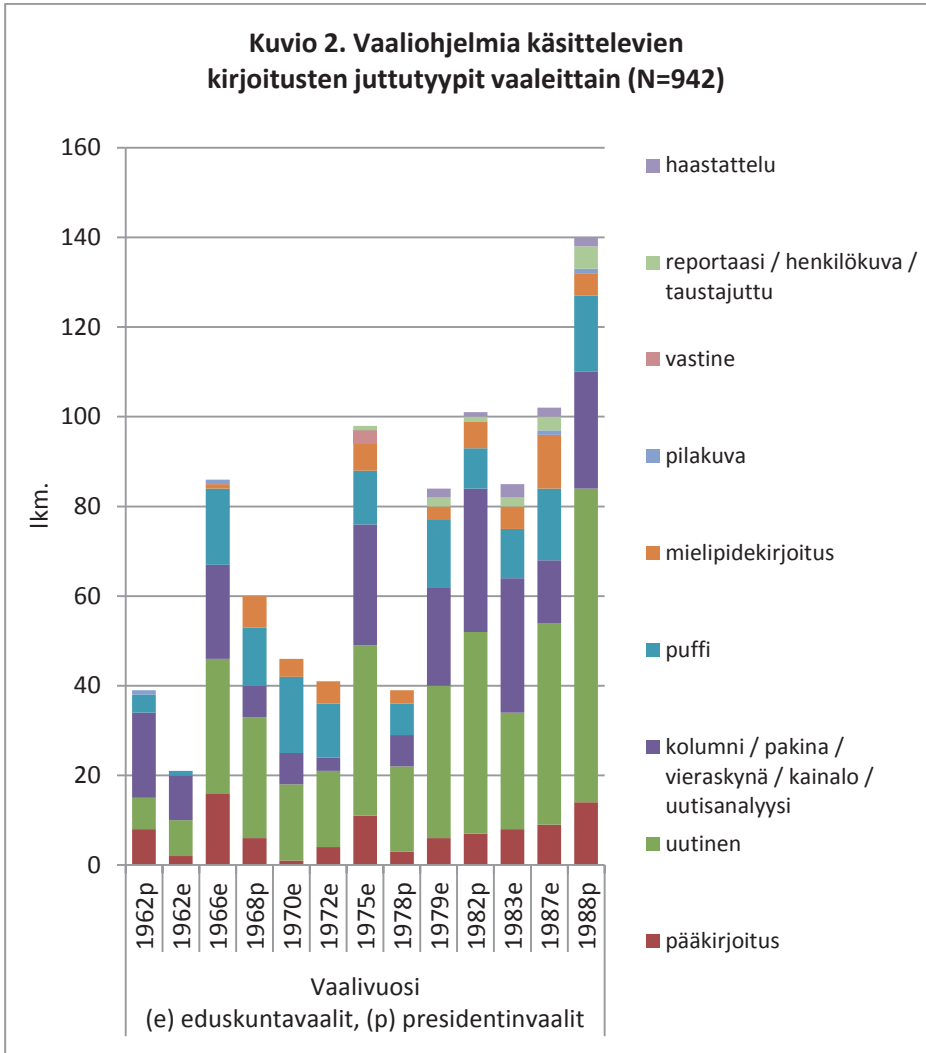
⁶⁵ Kuvioissa 1–8 ei ole mukana 1980-luvulla perustetun *Iltalehden* kirjoittelua. Tällä tavoin 1960-1970- ja 1980-lukujen kirjoittelun volyymit säilyvät keskenään vertailukelpoisina.

Taulukko 1. Television vaaliohjelmia käsittelevien sanomalehtikirjoitusten lukumäärä lehdistäin eduskunta- ja presidentinvaaleissa 1962–1988 (N=1062)
(e) eduskuntavaalit, (p) presidentinvaalit, HS: *Helsingin Sanomat*, IS: *Ilta-Sanomat*, IL: *Ilta-lehti*, AL: *Aamulehti*, KU: *Kansan Uutiset*, MK/SM: *Maakansa/Suomenmaa*, SS: *Suomen Sosialidemokraatti*

	HS	IS	IL	AL	KU	MK/ SM	SS	Yht.
1962 (e)	2	0		4	3	1	11	21
1962 (p)	8	2		3	5	8	13	39
1966 (e)	19	8		23	8	13	15	86
1968 (p)	18	6		19	2	10	5	60
1970 (e)	11	8		8	12	1	6	46
1972 (e)	12	7		10	9	1	3	41
1975 (e)	18	17		17	16	14	16	98
1978 (p)	12	7		11	6	1	2	39
1979 (e)	15	14		16	24	8	7	84
1982 (p)	15	36	24	19	11	13	7	125
1983 (e)	9	15	36	21	18	16	6	121
1987 (e)	22	31	25	28	9	7	5	127
1988 (p)	28	35	35	45	10	14	8	175
Yhteensä	189	186	120	224	133	107	103	1062

ja sen nähtiin olevan ensimmäistä kertaa tärkeässä roolissa vaalikampanjoinnissa. Vuoden 1975 vaaleissa kirjoittelua lisäsivät uudentyyppiset vaaliohjelmat, joissa poliitikkoja haastettiin totuttua aktiivisemmin ja kriittisemmin. Erityisen vähäistä kirjoittelu oli puolestaan vuoden 1978 presidentinvaaleissa, mikä liittyi vaalien ennakoasetelmiin: presidentti Kekkonen valintaa pidettiin jo ennakkoon niin selvänä, ettei vaalitaistelu ylipäänsä herättänyt suuria tunteita, ja näin myös vaaliohjelmiin liittynyt keskustelu jäi kenties vaisuksi.

Taulukossa 1 on eritelty vaaliohjelmia käsittelevien juttujen lukumäärät lehdistäin. Taulukko osoittaa, että myös yksittäisten sanomalehtien kiinnostus vaaliohjelmiin on vaihdellut suuresti vaalien välillä, eikä kirjoittelun määrällisistä muutoksista ole havaittavissa selviä nousevia tai laskevia trendejä. Selkein kasvutrendi näkyy *Ilta-Sanomien* kirjoittelussa 1980-luvulle tultaessa. Muiden lehtien kirjoitusten määrät vaihtelevat vaaleittain. Käytännössä 1960- ja 1970-luvuilla puoluelehtien, iltapäivälehtien ja sitoutumattomien lehtien kirjoittelun volyymeissa on vain melko pieniä eroja. Puoluelehtien, pois lukien *Aamulehti*, kirjoittelu säilyy 1980-luvulla ennallaan, kun taas iltapäivälehdissä, *Aamulehdessä* ja *Helsingin Sano-*

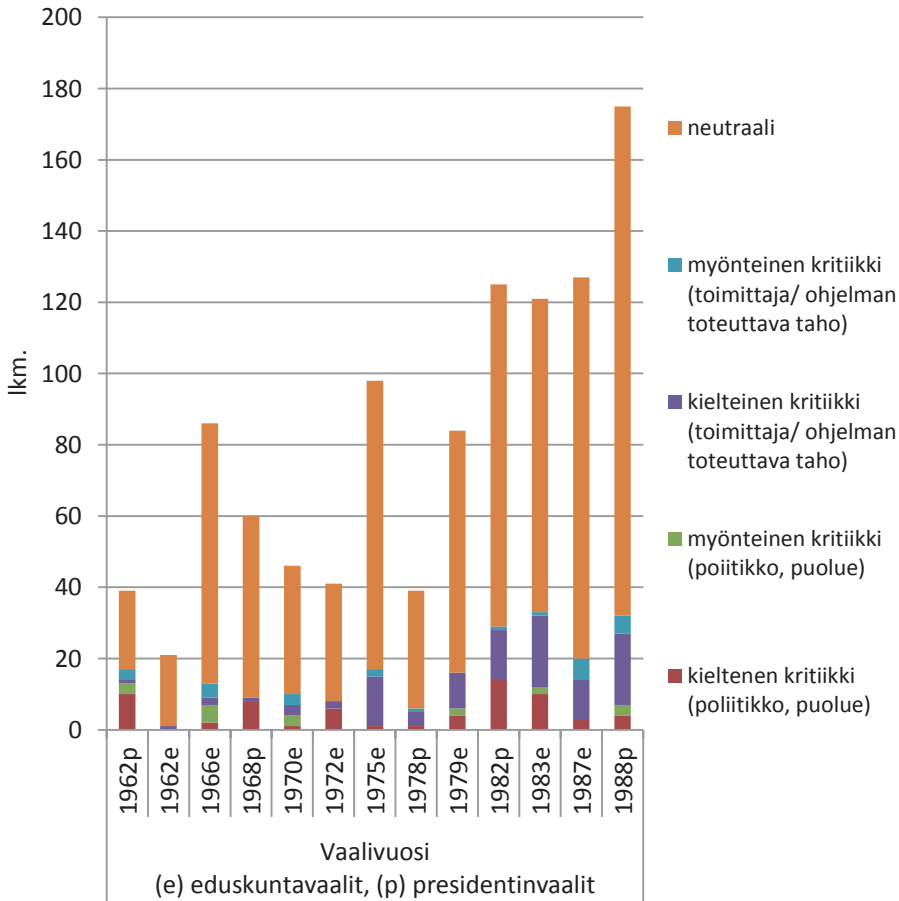

missa vaaliohjelmia käsitteleviä kirjoituksia on huomattavasti aikaisempaa enemmän. *Aamulehden* kirjoittelun eriytymistä muista puolulehdistä selittää osaltaan lehden muuttuminen yhä selvemmin oman alueensa johtavaksi yleisjournalistiseksi sanomalehdeksi puolulehden sijaan.

Kuvio 2 osoittaa vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten jakautumisen juttutyypeittäin eri vaaleissa. Tavallisin juttu on ollut vaaliohjelman tapahtumia käsittelevä uutinen, joskin yksittäisissä vaaleissa myös vaaliohjelmistoa käsittelevät pakinat ja kolumnit ovat olleet yleisiä. 1960-luvun alun vaaleissa vaaliohjelmia käsiteltiin jopa useammin pakinoissa kuin uutisissa, mutta 1960-luvun puolivälistä lähtien uutiset ovat olleet yleisin juttutyyppi.

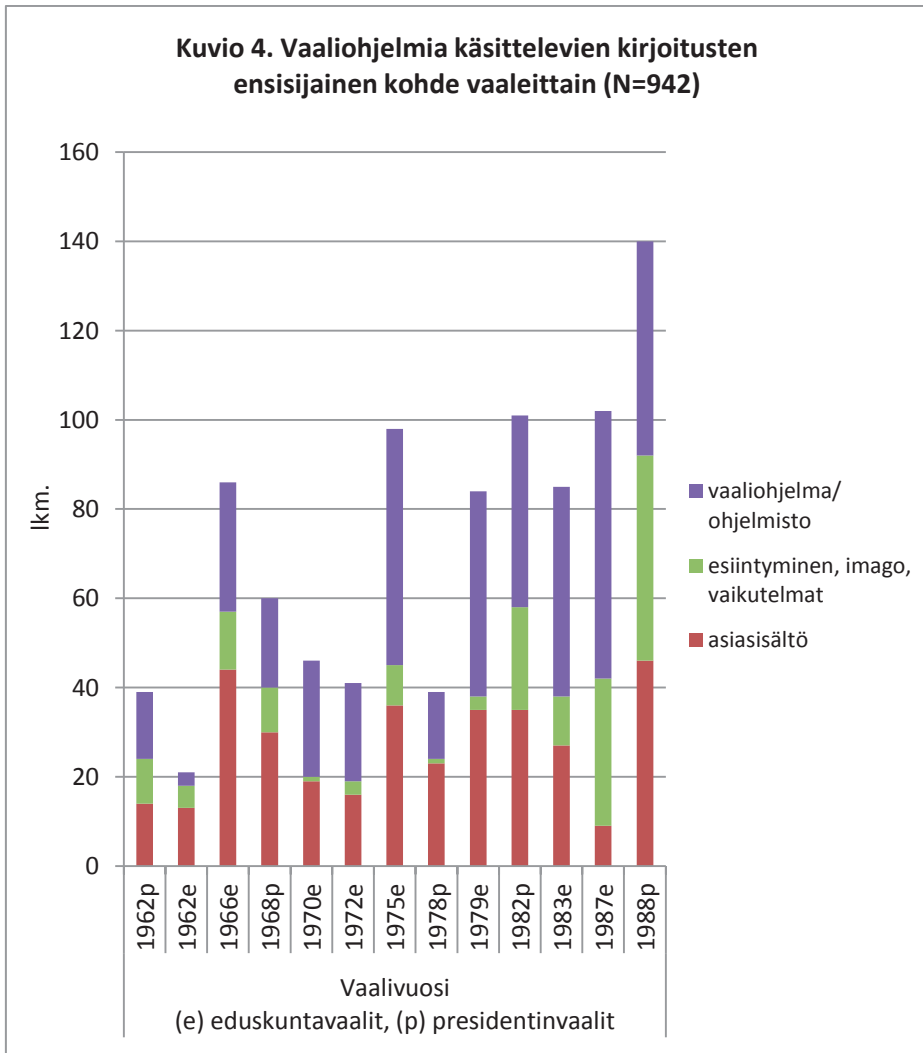
Kuviossa 3 on esitelty vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten sävy suhteessa vaaliohjelmien toteutukseen. Kuvio osoittaa, että suurin osa vaaliohjelmia käsittelevistä kirjoituksista on ollut neutraaleja eli käytännössä niissä ei ole otettu kantaa

Kuvio 3. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten sävy suhteessa vaaliohjelmien toteutukseen (N=942)

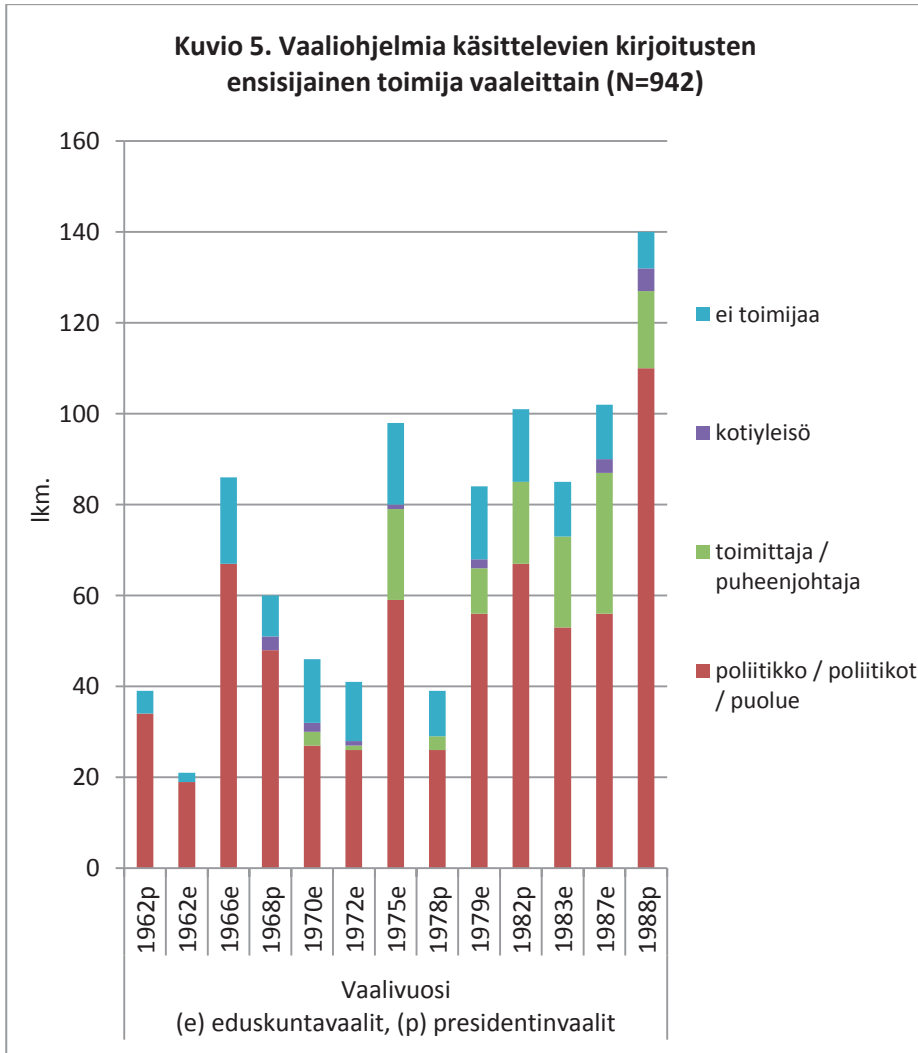
vaaliohjelmien toteutukseen. Vaaliohjelmia arvioivien kirjoitusten kohdalla huomion arvoista on, että vuoden 1975 vaaleista lähtien kritiikin painopiste siirtyy poliitikoista toimittajiin. Muutos liittyy vaaliohjelmien toteutuksessa tapahtuneisiin muutoksiin, sillä vuodesta 1975 saakka toimittajilla on ollut näkyvä rooli vaaliohjelmissa. Toimittajien ohella kritiikin kohteena ovat olleet aina myös poliitikot, joskin yksittäisissä vaaleissa poliitikot ovat saaneet myös kiitosta esiintymisestään vaaliohjelmissa.

Kuvio 4 esittää vaaliohjelmia käsittelevien juttujen ensisijaisen kohteen vaaleittain. Ensisijaisella kohteella tarkoitan sitä, että vaikka sanomalehtikirjoituksissa on ollut useita kohteita, yksi teema on ollut selvästi muita hallitsevampi. Esimerkiksi vaaliohjelmia käsittelevät uutiset pitävät tyypillisesti sisällään sekä tulkintoja poliitikkojen pärjäämisestä vaaliohjelmissa että yksityiskohtaisia ku-

vauksia ohjelmissa käsitellyistä puheenaiheista. Kuvio 4 osoittaa, että sanomalehdissä on kirjoitettu sekä vaaliohjelmien toteutuksesta että asiasisällöistä jo 1960-luvulla lähtien, mutta toimittajien vaaliohjelmista tekemät esiintymistä ja vaikutelmia painottavat tulkinnat muuttuvat yhä yleisemmiksi 1980-luvulle tultaessa.

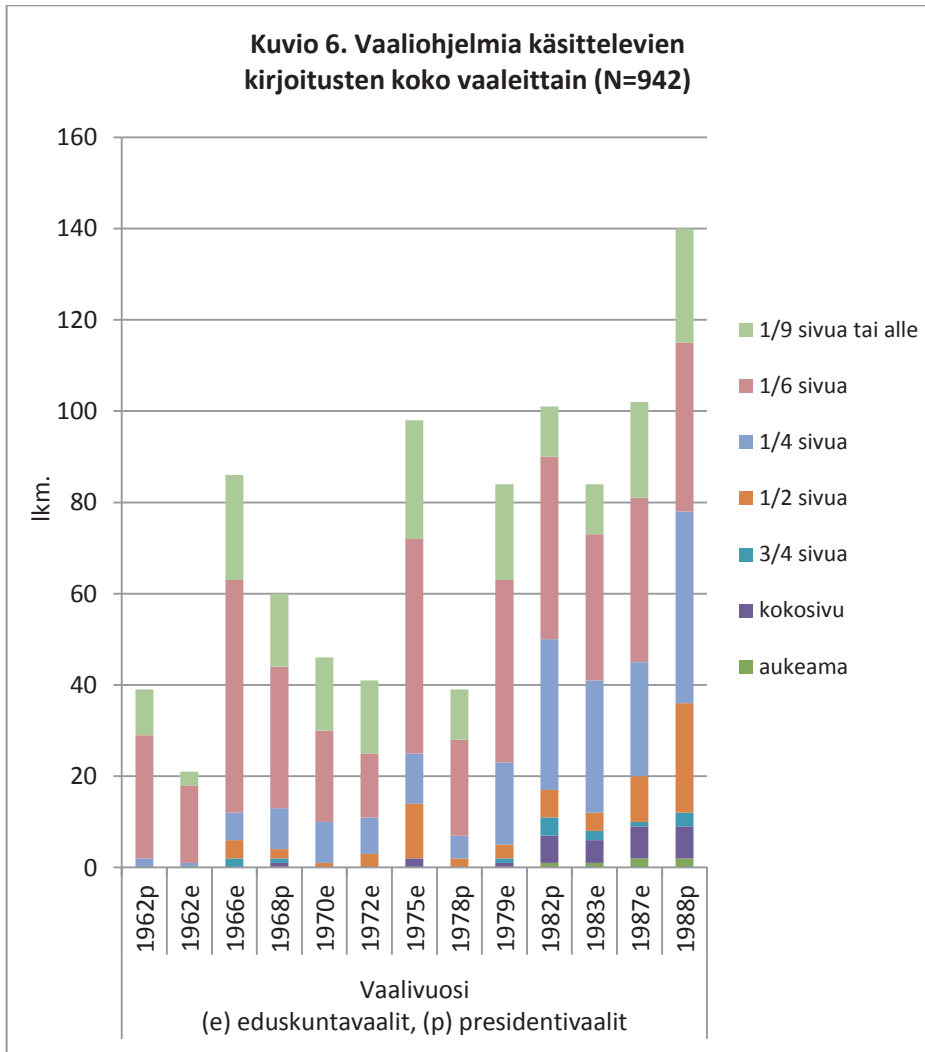
Kuviossa 5 näkyy vaaliohjelmaa käsittelevien kirjoitusten ensisijainen toimija. Vaaliohjelmaa käsiteltiin 1960-luvulla yksinomaan poliitikkojen kautta, eivätkä vaaliohjelmien puheenjohtajat näkyneet vaaliohjelmia käsittelevissä kirjoituksissa millään tavoin. Poliitikot säilyvät juttujen tärkeimpinä toimijoina myös 1970- ja 1980-luvuilla, mutta kuten kuvio osoittaa, vaaliohjelmien puheenjohtajat saavat yhä näkyvämmän roolin journalismissa 1970-luvun puolivälistä alkaen. Toisinaan jutuissa viitataan myös kotiyleisöön. Näissä jutuissa kysytään tavallisesti kansalais-

ten mielipidettä joko vaaliohjelmien toteutuksesta tai poliitikkojen pärjäämisestä vaaliohjelmissa.

Kuvio 6 osoittaa, että vaaliohjelmien saama palstatila on ollut jatkuvasti hienoisessa kasvussa. Kehitys osoittaa, että vaaliohjelmat ovat saaneet vaali vaalilta yhä näkyvämmän roolin sanomalehtien kirjoittelussa. 1980-luvulla vaaliohjelmissa laadittiin yhä useammin koko sivun ja jopa aukeaman juttuja. Tyypillisimmin tällaisia laajoja juttuja vaaliohjelmissa laativat iltapäivälehdet, mutta 1980-luvun jälkipuoliskon vaaleissa yhä useammin myös päivälehdet. Niissä kehitys liittyi erityisesti uudenlaisten juttutyyppeihin kehitykseen ja yleistymiseen⁶⁶, sillä 1980-luvulla vaaliohjelmissa laadittiin yhä useammin erilaisia taustajuttuja ja reportaaseja sekä vaaliohjelmien toimittajiin liittyneitä henkilökuvia ja haastatteluita.

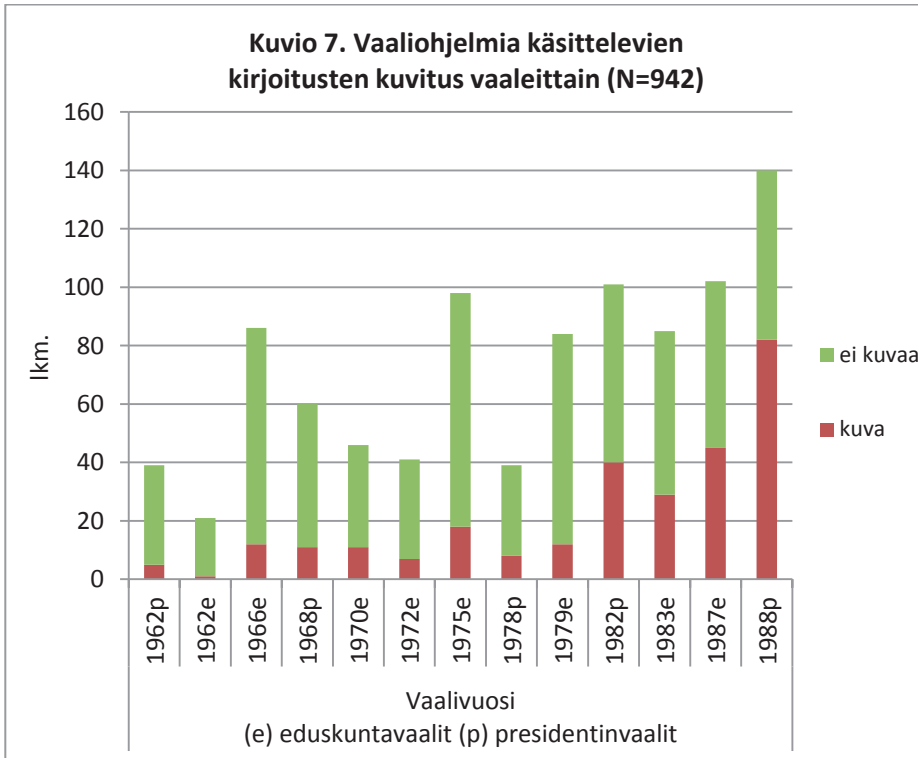
⁶⁶ Ks. Pietilä 2008.

Kuviossa 7 on esitelty kuvien käyttöä vaaliohjelmiin liittyneissä kirjoituksissa. Kuten kuvio osoittaa, juttuihin alettiin liittää kuvitusta yhä useammin erityisesti 1980-luvulla. Valokuvien käyttö sanomalehdistössä oli alkanut yleistyä 1950-luvulta lähtien, joten kuvien määrässä tapahtuneen kehityksen voidaan katsoa osittain seurailevan yleisiä sanomalehtien ulkoasuun liittyviä trendejä.⁶⁷ Toisaalta kuvien käytön yleistymisen juuri 1980-luvulla näyttäisi viittaavaan siihen, että nimenomaan vaaliohjelmiin liitettiin silloin enemmän kuvitusta kuin edeltävillä vuosikymmenillä.

Kuviossa 8 on esitelty vaaliohjelmia käsitteleviä kirjoituksia, joissa on viitattu vaaliohjelmien visuaalisuuteen. Käytännössä visuaalisuudella tarkoitetaan toimittajien vaaliohjelmissä tekemiä havaintoja, jotka perustuvat näköaistiin. Tällaisia

⁶⁷ Mervola 1995, 428.

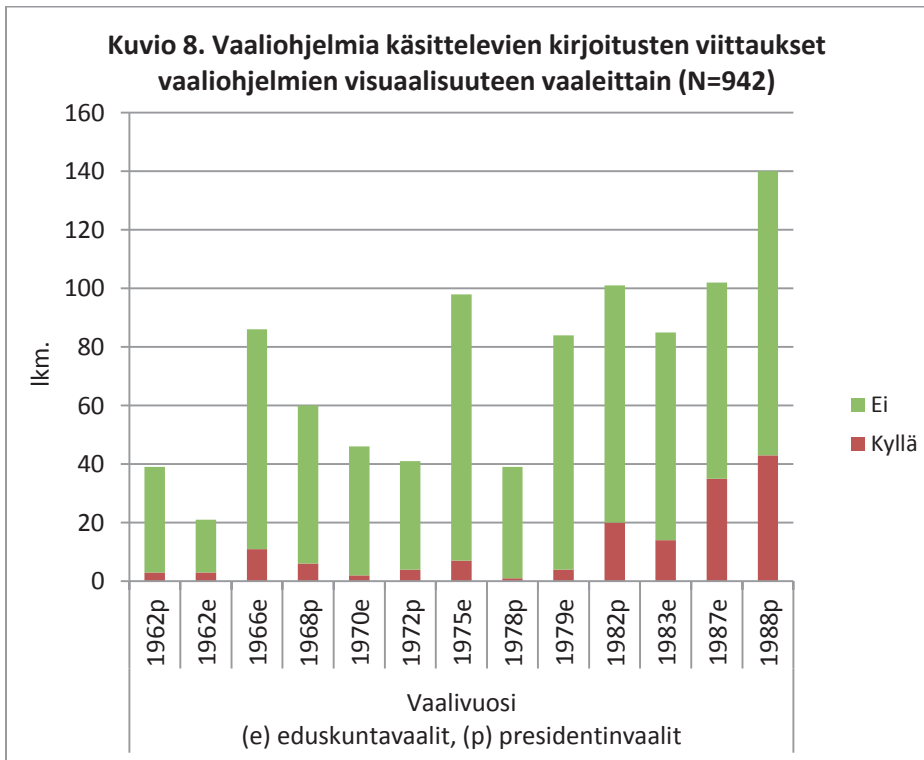

havaintoja ovat esimerkiksi viittaukset poliitikkojen vaatetukseen, kasvojen ilmeisiin tai yleiseen olemukseen. Kuten kuvio osoittaa, myös visuaaliset havainnot yleistyvät sanomalehtijournalismissa erityisesti 1980-luvulle tultaessa, joskaan useimmissa jutuissa ei tällaisia viittauksia tehty silloinkaan.

Vaaliohjelmia koskevan kirjoittelun määrälliset muutokset antavat yleiskuvan kirjoittelun trendeistä. Osin nämä kehityslinjat voidaan liittää sanomalehtien ulkoasussa ja juttutyypeissä tapahtuneeseen kehitykseen, mutta toisinaan ne liittyvät kiinnostavalla tavalla myös vaaliohjelmia käsitelleisiin kirjoituksiin. Kiinnitän huomiota näihin määrällisiin muutoksiin yksityiskohtaisemmin tutkimuksen käsitteilyluvuissa.

Edellä kuvattu luokittelu toimii sanomalehtiaineistoon liittyvän analyysini lähtöpisteenä, mutta sen avulla saa vain karkean kuvan kirjoittelussa tapahtuneista muutoksista. Tutkimusprosessini on edennyt aineistolähtöisesti siten, että määrällisen luokittelun jälkeen toteutetussa lähilukuvaiheessa loin itselleni yksityiskohtaisen kuvan kunkin vaalien kirjoittelun erityispiirteistä sekä yleisellä tasolla että lehdittäin. Tämän kirjoittamalla tapahtuneen kuvailuvaiheen jälkeen tein vertailua vaalien välillä ja muodostin itselleni kuvan kirjoittelussa tapahtuneista muutoksista.

Sanomalehtiaineistoa kuvatessani rakensin tulkintojeni ja argumentaationi tueksi erilaisia konteksteja. Tutkimukseni kontekstit määrittyivät tutkimuspro-

sessin edetessä paitsi suhteessa tutkimuskohteeseen myös suhteessa aineistoon eli tutkimusprosessini eteni eräänlaisena aineiston ja kontekstin vuoropuheluna. Tästä näkökulmasta luomaani kontekstia voidaan pitää itsessään yhtenä tutkimustuloksena⁶⁸.

Olen tarkastellut vaaliohjelmiin liittyntä kirjoittelua useista eri näkökulmista kiinnittäen huomiota kunkin ajan poliittiseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen sekä mediamaisemassa tapahtuneisiin muutoksiin. Tärkeän viitekehyksen tutkimukselleni ovat luoneet aiemmat aihepiiriä käsittelevät tutkimukset, joiden käsitteisiin ja tulkintoihin olen analyysissani nojannut⁶⁹.

Tutkimukseni lähes kolmenkymmenen vuoden mittainen aikaperiodi on osaltaan vaikuttanut siihen, kuinka yksityiskohtaisesti suomalaisen poliittisen historian ja mediahistorian kehittymistä on ollut mahdollista ja tarkoituksenmukaista kuvata. Tavoitteenani on kuitenkin tarjota lukijalle kattava kuva niistä tekijöistä, joiden voidaan katsoa vaikuttaneen television vaaliohjelmille annettuihin merkityksiin eri vuosikymmenillä.

Tutkimukseni etenee kronologisesti vaaleittain. Tutkimuksen ensimmäisessä käsittelyluvussa tarkastelen lyhyesti vaaliohjelmien historiallista taustaa ennen televisiolähetysten alkamista. Ensimmäiset systemaattisesti tarkastelemani vaalit

⁶⁸ Ks. Hyrkkänen 2002, 199–201.

⁶⁹ Ks. Vuolanto 2007.

ovat vuoden 1962 presidentinvaalit. Käsittely etenee siten, että kuvaan vaalien yhteydessä lyhyesti kunkin ajankohdan poliittista tilannetta sekä suomalaisessa mediamaisemassa tapahtuneita muutoksia siltä osin kuin vaaliohjelmiin liittyvän keskustelun ymmärtäminen on sitä edellyttänyt. Lisäksi käyn kaikkien vaalien yhteydessä läpi vaaliohjelmien toteutukseen liittyviä yksityiskohtia sekä toteutuksessa tapahtuneita muutoksia.

Sanomalehtikirjoittelua tarkastelevat alaluvut rakentuvat siten, että olen ensinnäkin kiinnittänyt huomiota vaaliohjelmien uutisarvoon eri lehdissä eli siihen, kuinka paljon sanomalehdet ovat vaaliohjelmista uutisoineet. Toisekseen olen tarkastellut vaaliohjelmiin liittynyttä kirjoittelua lehtien mielipideaineistoissa eli pääkirjoituksissa, pakinoissa ja kolumneissa.

Koska vaaliohjelmiin liittynyt kirjoittelu on vaihdellut suuresti vaaleittain, ei lukujen rakenne ole aina samanlainen. Joissain vaaleissa ohjelmista on laadittu runsaasti uutisia, toisissa vaaleissa on kirjoitettu runsaasti vaaliohjelmien toteutuksesta. Olen siis rakentanut luvut aineistolähtöisesti painottaen kirjoittelun erityispiirteitä ja kirjoittelussa tapahtuneita muutoksia. Tarkastelen kussakin luvussa kirjoittelua myös lehtikohtaisesti, joskin kirjoittelun ollessa vähäistä tai täysin samankaltaista kuin edeltävissä vaaleissa, olen käsitellyt yksittäisten lehti-en kirjoittelua vain lyhyesti.

II PUOLUEIDEN TELEVISIOIDUT KESKUSTELUTILAISUUDET 1960-LUVULLA

Radion vaaliohjelmista television vaaliohjelmiin

Televisiotoiminta käynnistyi Suomessa keväällä 1956, kun Radioinsinööri-seuran Televisiokerho aloitti säännölliset televisiolähetykset. Vuoden 1957 alussa kanavan nimeksi annettiin TES-TV, kun Tekniikan Edistämisseuran ryhtyi tukemaan televisiokanavan toimintaa.⁷⁰ Yleisradio aloitti omat koelähetyksensä elokuussa 1957, ja säännöllisiksi ne muuttuivat vuoden 1958 alussa. 1950- ja 1960-lukujen taitteessa televisioluvan oli lunastanut alle 100 000 kotitaloutta.⁷¹ Television alkuvuosina ohjelmia tuottivat siis Yleisradion ja sen yhteydessä toimineen kaupallisen Mainos-TV:n ohella⁷² myös mainosrahoitteinen TES-TV/ Tesvisio, jonka ohjelmistossa oli viihdeohjelmien ohella myös uskonnollisia, valistuksellisia sekä uutis- ja ajankohtaisohjelmia.⁷³

Vaikka televisiotoiminnan Suomessa käynnistivät yksityiset tahot, muuttui toiminta nopeasti tarkoin säädellyksi viestintämuodoksi erityisesti yhteiskunnallisen ohjelmiston saralla. Esimerkiksi vaaliohjelmien tekemisessä Yleisradiolla oli monopolit 1980-luvun jälkipuoliskolle saakka⁷⁴. Television ensimmäiset suorat vaalioh-

⁷⁰ Keinonen 2011, 9; Ensimmäinen televisiolähetykset Suomessa tapahtui marraskuussa 1950 Stockmannin tavaratalossa. Tarkoituksena oli näköradion mahdollisuuksien esittely suomalaisille. Kortti 2007, 64.

⁷¹ Ilmonen 1996, 192.

⁷² Mainos-TV:llä ei ollut omaa kanavaa, vaan se lähetti ohjelmiaan Yleisradion kanavilla, ks. esim. Salokangas 1996, 135–139.

⁷³ Hietala 2007, 354–355; Salokangas 1996, 140–141; Salokangas 2007, 40–45; TES-TV:n ja Tesvision suhteesta sekä ohjelmistosta ks. Keinonen 2011, 47–61, 123–128.

⁷⁴ Vuoden 1987 ja 1988 presidentinvaaleissa omia vaaliohjelmia esittivät ensimmäistä kertaa paikalliset kaapelikanavat kuten helsinkiläinen HTV ja tamperelainen TTV. Maanpäällisissä verkoissa Yleisradion monopolit murtui vasta 1990-luvun alussa.

jelmat lähetettiin suomalaisiin koteihin vuoden 1960 kunnallisvaalien yhteydessä, joskin näissä vaaleissa television merkitys oli vielä marginaalinen. Vaaliohjelmaa seurasi televisiosta noin 40 000–60 000 katselijaa⁷⁵, eikä ohjelman televisioinnilla ollut vielä vaalien kannalta minkäänlaista käytännön merkitystä. Radio oli kiistatta vielä 1960-luvun alussa suomalaisten ensisijainen sähköinen tiedotusväline, sillä televisio tavoitti vaalien alla vain murto-osan äänestäjäkunnasta.⁷⁶

1960-luvun alussa sekä television institutionaalinen rakenne että ohjelmisto periytyivät radiosta, joten myös vaaliohjelmien toteutus seurasi radiossa omaksuttuja toimintatapoja.⁷⁷ Vaalikeskustelut lähetettiin radion ja television yhteislähetetyksinä, ja niiden toteutukseen liittyvät yksityiskohdat seurasivat radiossa 1950-luvulla omaksuttuja käytäntöjä. Näin olleen ensimmäiset television vaaliohjelmat olivat suoraa jatkumoa niille Yleisradion vaaliohjelmille, joita oli esitetty 1950-luvun alusta lähtien.

Television vaaliohjelmat jakautuivat alusta alkaen kahteen erilaiseen ohjelmaformaattiin – vaalitenteihin ja vaalikeskusteluihin. Vaalitenteissä kysymyksiin olivat vastaamassa yksittäisen puolueen edustajat, kun taas vaalikeskustelut olivat niin sanottuja yhteiskeskusteluja, joissa kaikkien puolueiden ehdokkaat keskustelivat ennalta määrätyistä teemoista. Ero vaalitenttien ja vaalikeskustelujen välillä on aina ollut selkeä, mutta ohjelmien toteutuksen yksityiskohdissa on ollut suuria eroja.⁷⁸

Yleisradion ensimmäiset televisioidut vaaliohjelmat olivat oman aikansa tuote. Vaaliohjelmien toteutuksessa tulivat näkyviksi monet 1950-lukulaiset käsitykset siitä, miten politiikkaa pitäisi käsitellä sähköisissä viestimissä. Vuoden 1960 vähemmistöhallituksen esitys radiolaiksi kertoo oivallisella tavalla aikalaisten suhtautumisesta sähköiseen viestintään. Siinä maalailaan, kuinka radiotoiminta, joka piti sisällään myös television, olisi väärin käytettynä eettisesti ja poliittisesti vaarallinen tekijä, ja tästä syystä radio ja televisiotoiminta pitäisi pitää tiukasti valtioneemistöisen osakeyhtiön Oy Yleisradio Ab:n yksinoikeutena.⁷⁹ Radiolaissa esiin tullut käsitys sähköisen viestinnän potentiaalisesta haitallisuudesta osoittaa kuinka epäluuloisesti sekä Yleisradiossa että puolueiden keskuudessa suhtauduttiin sähköisten tiedotusvälineiden poliittisiin ohjelmiin.

Tämä penseä suhtautuminen poliittisiin sisältöihin näkyi kaikessa Yleisradion toiminnassa ja sen taustat löytyvät aina vuodesta 1944. Ennen toista maailmansotaa Yleisradion johdon pyrkimyksenä oli ollut pitää politiikka poissa radion oh-

⁷⁵ Sisättö 1977, 106.

⁷⁶ Ilmonen 1996, 191–192.

⁷⁷ Kortti 2007, 58.

⁷⁸ Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt systemaattisesti termejä vaalitentti ja vaalikeskustelu kuvamaan kahta erilaista ohjelmatyyppeä. Sanomalehtikirjoituksissa on toisinaan puhuttu myös vaalikeskusteluista vaalitenteinä. Termit sekoittuvat toisinaan sanomalehdistä otetuissa suorissa sitaateissa, mutta asiayhteydestä kuitenkin ilmenee, viitataan sitaateissa tosiasiallisesti vaalitenteihin vai vaalikeskusteluihin.

⁷⁹ Hallituksen esitys 25, 1960 vp.

jelmasisällöistä.⁸⁰ Toinen maailmansota kuitenkin myllersi suomalaista poliittista kenttää. Sotien välisenä aikana maanalaista toimintaa harjoittanut Suomen Kommunistinen Puolue sai Neuvostoliiton vaatimuksesta lailliset toimintaoikeudet. Sisäpoliittisen tilanteen muuttuminen heijastui kaikkialle yhteiskuntaan ja näkyi myös Yleisradiossa. Jo syksystä 1944 lähtien Yleisradion johtoportaassa alettiin toteuttaa henkilövaihdoksia ja hallintoneuvostoon nimitettiin myös kommunistien edustajia. Yleisradion pääjohtajaksi valittiin 1945 kommunistien tuella kulttuuri-vaikuttaja Hella Wuolijoki.⁸¹

Henkilövaihdosten myötä myös Yleisradion ohjelmapoliittikkaa alettiin uudistaa lisäämällä sen ohjelmistoon eri yhteiskuntaryhmille tarkoitettuja avoimen poliittisia ohjelmia. Lyhyessä ajassa epäpoliittisuutta tavoitellut Yleisradio muuttui yhteiskunnallisten ja aatteellisten kysymysten ja ristiriitojen foorumiksi. Uusia piirteitä ohjelmistoon toivat aiemmin tyystin vaietut poliittiset kiistakysymykset sekä radion ohjelmasisällöistä puuttuneet sosialistiset näkökulmat.⁸²

Uuden ajattelutavan mukaisesti puolueille tarjottiin ennen vuoden 1945 eduskuntavaaleja ensimmäistä kertaa mahdollisuus päästä ääneen radiossa. Puolueet saivat esitellä poliittisia ohjelmiaan ja tavoitteitaan ohjelmasarjassa, jossa kullakin puolueella oli käytössään 20 minuuttia. Kyseessä ei kuitenkaan ollut vielä tässä vaiheessa dialogia sisältävä puoluetentti vaan pikemminkin radioesitelmä. Yleisradion vuonna 1951 julkaistussa historiikissa ohjelmasarjaa kutsuttiin osuvasti vaalivalistustoiminnaksi.⁸³ Jälkeenpäin radion ensimmäiset vaalivalistusohjelmat herättivät kriittistä keskustelua ja ohjelmasarjan puolueettomuus ja tasapuolisuus asetettiin kyseenalaiseksi. SDP:n kansanedustaja Yrjö Kilpeläisen mukaan puolueiden vaalien alla tekemästä viidestätoista ohjelmasta kuudessa esiintyi SKDL ja loput yhdeksän ohjelmaa jakautui seitsemän muun puolueen kesken.⁸⁴

Puoluepoliittisen ohjelmiston ensiaskelia otettiin kesällä 1945 käynnistyneessä *Radion keskustelukerho* -ohjelmassa, jonka nimeksi myöhemmin vakiintui *Pienoisparlamentti* (1945–1954). Sen vakinaiseen jäsenistöön kuuluivat muun muassa kansanedustajat Urho Kekkonen (ml.), Hertta Kuusinen (skdl.) ja Sylvi-Kyllikki Kilpi (skdl.).⁸⁵ Ohjelma saavutti aikalaisten keskuudessa suuren suosion ja vuonna 1949 tehdyssä gallupissa peräti 63 prosenttia radiokuuntelijoista kertoi kuuntelevansa ohjelmaa säännöllisesti.⁸⁶ Ohjelman suosio osoitti, että kuulijoiden keskuudessa oli kysyntää poliittisia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä käsitteleville radio-ohjelmille.

Pienoisparlamentti oli aikansa suosituin poliittinen ohjelma, ja sen saama suosio tiedostettiin myös poliitikkojen keskuudessa. Pitkän uran Yleisradiossa tehneen Eero Saarenheimon mukaan *Pienoisparlamentti* herätti ärtymystä aikalaispolitiik-

⁸⁰ Suomi 1951, 124–125; Lumme 2007, 236–237.

⁸¹ Vihavainen 1996, 259–265.

⁸² Vihavainen 1996, 259–265.

⁸³ Suomi 1951, 284.

⁸⁴ Vihavainen 1996, 292.

⁸⁵ Pienoisparlamentista ks. Vihavainen 1996, 262; Lumme 2007, 268–269.

⁸⁶ Vihavainen 1996, 262.

kojen keskuudessa, koska sen arvioitiin tarjoavan siihen osallistuville poliitikoille vaaleissa etulyöntiaseman. Aikalaiskäsitysten mukaan ohjelman tarjoaman julkisuuden myötä sen vakiojäsenet saattoivat pitää uudelleenvalintaansa seuraavissa vaaleissa melko varmana.⁸⁷ Historiantutkija Henrik Meinander onkin kysynyt, missä määrin Urho Kekkonen sai kiittää *Pienoisparlamentti*-ohjelmassa ja radion vaalikeskusteluissa niittämänsä mainetta, kun hänet valittiin 1940-luvun lopulta lähtien viiden hallituksen pääministeriksi ja tasavallan presidentiksi vuoden 1956 presidentinvaaleilla.⁸⁸

Kekkonen saaman radiojulkisuuden merkitys jää arvailujen varaan, mutta joka tapauksessa aikalaishistorioiden tuntemukset osoittavat, että sähköisen tiedotusvälinejulkisuuden merkitys tiedostettiin hyvin jo 1940- ja 1950-luvuilla. Radioaalloilla esiintymisen ajateltiin vahvistavan poliitikon tunnettuutta ja tuovan sitä kautta nostetta poliittiselle uralle. *Pienoisparlamentin* vakiojäsenet olivat siis eräällä tavalla poliittisen historiamme ensimmäisiä mediapoliitikkoja.

Pienoisparlamentti on kenties tunnetuin esimerkki Wuolijoen pääjohtajakauden uudistuksista, mutta hänen aikanaan päivän politiikka ja kanta-aottavat yhteiskunnalliset sisällöt vakiintuivat osaksi Yleisradion ohjelmistoa. Puolueettomuuden periaatteesta pidettiin Yleisradiossa edelleen kiinni, mutta puolueettomuus sai uuden sisällön. Uuden ajattelutavan mukaisesti kilpailevien mielipidesuuntien ja kiistanalaisten aiheiden esittäminen ei vaarantanut yhtiön puolueettomuutta, kunhan pidettäisiin kiinni tasapuolisuudesta, kuten asia Yleisradion vuonna 1951 julkaistussa historiikissa esitettiin.⁸⁹

Syksyllä 1947 solmittu Pariisin rauhansopimus ja keväällä 1948 solmittu YYA-sopimus antoivat Suomelle ulkopoliittista liikkumatilaa, ja ne rauhoittivat myös sisäpoliittista tilannetta. SKDL kärsi vuoden 1948 eduskuntavaaleissa tappion, jonka jälkeen uusi eduskunta siirsi lailla Yleisradion hallintoneuvoston valinnan yhtiökokoukselta eduskunnalle. Kansanedustajaenemmistöinen uusi hallintoneuvosto noudatteli puolueiden parlamentaarisia voimasuhteita ja ensi töikseen se erotti Wuolijoen Yleisradion pääjohtajan paikalta 1949.⁹⁰

Wuolijoen pääjohtajakauden jälkeen (1945–1949) Yleisradio palasi päivänpolitiikan osalta jälleen hillitymmälle linjalle. Yhtiössä toteutettiin lukuisia henkilövaihdoksia, suhtautuminen politiikkaan muuttui ”syrjäänvetäytyväksi” ja Wuolijoen käynnistämiä ohjelmia karsittiin. Yleisradio alkoi vaalia ohjelmistossaan hyviä tapoja ja nämä hyvät tavat määrittyivät sivistyneen keskiluokan standardeista käsin. Poliitiikan uutisointia leimasi suuri varovaisuus, joka näkyi erityisesti uutistoinnissa.⁹¹ Wuolijokea pääjohtajana seuranneen Einar Sundströmin (1949–1964) kaudella Yleisradio omaksui yhteiskunnallisten ristiriitojen osalta passiivisemman

⁸⁷ Saarenheimo 1995, 224–225.

⁸⁸ Meinander 1999, 289.

⁸⁹ Suomi 1951 308–309.

⁹⁰ Vihavainen 1996, 291–299; Meinander 1999, 288.

⁹¹ Salokangas 1996, 34–62; Pernaa 2009, 27, 31–32.

roolin, jonka yhtiö säilytti aina vuoden vaihteessa 1964–1965 tapahtuneeseen pääjohtajanvaihdokseen saakka.⁹²

1940-luvun uudistukset olivat kuitenkin jättäneet jälkensä Yleisradioon. Poliittiset sisällöt olivat vakiintuneet osaksi ohjelmistoa ja vaikka niitä Sundströmin aikana karsittiin, olivat ne avanneet tietä myös uudenlaisille vaaliohjelmeille. Ensimmäiset radioidut puoluekohtaiset vaalitentit sekä ensimmäinen radion vaalikeskustelu, johon osallistui edustajia kustakin kuudesta eduskuntapuolueesta, esitettiin radiossa vuoden 1951 eduskuntavaalien edellä. Vaaliohjelmat vakiintuivat osaksi Yleisradion ohjelmistoa, ja niistä tuli tärkeä osa puolueiden julkista vaalikamppailua. Huomionarvoista onkin, että kun *Pienoisparlamenttikin* lakkautettiin keväällä 1954, olivat vaalikeskustelut sanomalehtikatsausten ohella niitä harvoja 1950-luvun radio-ohjelmia, jotka pitivät sisällään poliittista kiistelyä ja ristiriitoja. Pääasiallisesti Yleisradion ohjelmapolitiikka oli konservatiivista, varovaista ja vetäytyvää.⁹³

Mikä sitten mahdollisti vaaliohjelmien järjestämisen muutoin niin konservatiivisessa ja varovaisessa Yleisradiossa? Vuoden 1948 lakiuudistuksen jälkeen Yleisradio oli muuttunut aikaisempaa selvemmin eduskunnan radioksi, kuten Salokangas on asian kuvannut.⁹⁴ Yleisradion ylimmän päättävän elimen, hallintoneuvoston, jäsenistä enemmistö oli istuvia kansanedustajia, ja juuri hallintoneuvosto vastasi viime kädessä ohjelmistosta. Onkin siis todennäköistä, että puolueet ja kansanedustajat halusivat pitää kiinni ohjelmatyypistä, joka tarjosi mahdollisuuden lähestyä suoraan myös kilpailevien puolueiden äänestäjiä. Tätä mahdollisuuttahan eivät aatteellisesti sitoutuneet sanomalehdet yleensä tarjonneet.

Hallintoneuvosto vastasi siis ohjelmapolitiikan suurista linjoista, ja sen alapuolella työskenteli hallintoneuvoston nimeämä ja sille esityksiä laativa ohjelmaneuvosto, joka koostui niin ikään poliittisen taustan omaavista henkilöistä. Sekä hallintoneuvoston että ohjelmaneuvostojen kokoonpano noudatteli eduskunnan voimasuhteita. Ohjelmaneuvoston tehtävänä oli tarkastaa ja hyväksyä ohjelmasuunnitelmat, arvostella lähetettyjä ohjelmia sekä tehdä esityksiä hallintoneuvostolle, joka viime kädessä hyväksyi esitykset. 1950-luvulla Yleisradion ohjelmia myös tarkastettiin ennakkoon, jottei eetteriin pääsisi sisä- tai ulkopoliittisesti arkoja sisältöjä.⁹⁵ Hallinto- ja ohjelmaneuvostojen välityksellä poliitikoilla oli siis runsaasti vaikutusvaltaa Yleisradion ohjelmasisältöihin. Kun enemmistö puolueiden edustajista piti radion vaaliohjelmia tärkeinä, ei Yleisradion johdolla ollut käytännössä muuta mahdollisuutta kuin noudattaa hallintoneuvoston tahtoa.

Ohjelmaneuvosto ja hallintoneuvosto päättivät tietenkin myös vaaliohjelmien yksityiskohdista. Vuoden 1951 eduskuntavaalien edellä alustavan esityksen Yleisradion vaaliohjelmista laati ohjelmaneuvosto, joka esitti järjestettäväksi

⁹² Salokangas 1996, 147.

⁹³ Salokangas 1996, 45–46, 56.

⁹⁴ Salokangas 1996, 13.

⁹⁵ Salokangas 1996, 20–21, 37–40; Oinonen 2004, 17–18.

eduskuntapuolueiden tenttisarjan, jossa kullekin puolueelle varattiin esiintymisaikaa 50 minuuttia. Tenttien ohella ohjelmistoon hyväksyttiin kahden tunnin mittainen vaalikeskustelu.⁹⁶ Vaikka poliittinen keskustelu radiossa vaalien alla sallittiinkin, evästi ohjelmaneuvosto vaalikeskusteluihin osallistuvia poliitikkoja. Ehdokkailta edellytettiin asiallista käytöstä, ja ulkopoliitiikan ohjelmaneuvosto halusi rajata kokonaan ohjelmien ulkopuolelle, sillä aihetta pidettiin poliittisesti arkana.

Eduskuntavaaliehdokkaiden esiintymistä radiossa ohjelmaneuvosto rajoitti määrämällä ehdokkaille kahden kuukauden vaalikaranteenin. Karanteeni tarkoitti käytännössä sitä, etteivät vaaleissa ehdolla olevat henkilöt saaneet esiintyä Yleisradion ohjelmissa vaalien alla virallisia vaaliohjelmia ja taiteellisia ohjelmia lukuun ottamatta. Suhtautuminen *Pienoisparlamentin* jäseniin ja hallituksen ministereihin jätettiin hallintoneuvoston ratkaistavaksi.⁹⁷

Hallintoneuvosto hyväksyi ohjelmaneuvoston esitykset pääpiirteittäin, muttei yksimielisesti. Ohjelmien kesto rajattiin hallintoneuvostossa 40 minuuttiin. Hallituksen ministereille annettiin lupa esiintyä radiossa viranhoidon sitä vaatiessa, mutta *Pienoisparlamentin* jäseniin vaalikaranteeni haluttiin ulottaa. Kansandemokraattien edustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi olisi halunnut ulkopoliitiikan osaksi keskustelua.⁹⁸ Kuten esimerkit osoittavat, vaaliohjelmien järjestämiseen liittyi alusta alkaen poliittisia tavoitteita ja tästä syystä erimielisyyksiä niin ohjelmaneuvostossa kuin hallintoneuvostossa syntyi usein pienistä yksityiskohdista.

Vaalitenttien käytännön toteutus noudatteli hallintoneuvoston määrittelemiä reunaehtoja. Tilaisuuden puheenjohtajana toiminut Yleisradion ohjelmajohtaja Jussi Koskiluoma kertoi lähetyksen aluksi yksityiskohtaisesti tentin etenemisestä. Hän totesi keskustelujärjestyksen määräytyneen arvonnassa. Ensimmäisille puheenvuoroille oli varattu aikaa neljä minuuttia, toisille kolme ja viimeisille kaksi. Jokaiselle osanottajalle myönnettiin oikeus yhteen kysymykseen, johon asianomainen vastasi heti.⁹⁹

Vaalitentit käynnistyivät tentattavana olevan puolueen edustajan kolmen minuutin mittaisella avauspuheenvuorolla, jossa tämä tyypillisesti pyrki osoittamaan muut tilaisuuden läsnäolijat poliittisesti arveluttaviksi. Esitetyt kysymykset olivat tavallisesti pitkiä ja ne sisälsivät runsaasti kysyvän tahon omia ideologisia painoituksia ja historiallisia viittauksia. Käsitellyksi tulivat niin SDP:n Forssan kokous, kokoomuksen kuningaskaipuu, Maalaisliitto ja Lapuan liike kuin SKDL:n väkivaltaisen vallankumouksen uhkakin. Tentit päättyivät tentattavana olevan puolueen edustajan kahden minuutin mittaiseen loppupuheenvuoroon.¹⁰⁰

⁹⁶ Salokangas 1996, 44–46.

⁹⁷ Salokangas 1996, 44–46.

⁹⁸ Salokangas 1996, 44–46.

⁹⁹ Maalaisliitto vaalitentissä 15.6.1951. Yle radioarkisto; Kansandemokraatit vaalitentissä 21.6.1951. Yle Radioarkisto.

¹⁰⁰ Maalaisliitto vaalitentissä 15.6.1951. Yle radioarkisto; Kansandemokraatit vaalitentissä 21.6.1951. Yle radioarkisto.

Vaalitentit olivat luonteeltaan hyvin erilaisia kuin 2000-luvun vaaliohjelmat, joissa toimittajat vastaavat käsiteltävistä aiheista ja keskustelun etenemisestä. Keskustelijoiden aatteellisuus oli läpitunkevaa ja käytetty kieli aika ajoin ideologisesti värikästä. Poliittisen retoriikan tasolla 1950-luku oli hyvin aatteellinen, ja poliittiseen kulttuuriin kuuluneet voimakkaat vastakkainasettelut tekivät sen ajan vaalitentteistä värikkäitä tapahtumia. Vaalitentit olivat niitä harvoja poikkeuksia, joissa Yleisradio salli ideologisen kiistelyn ohjelmistossaan.

Vuoden 1951 eduskuntavaalien jälkeen sekä vaalitentit että -keskustelut vakiintuivat radion ohjelmistoon, ja vuoden 1954 eduskuntavaaleja edeltänyt puolueiden yhteinen tilaisuus nimettiin Yleisradion suureksi vaalikeskusteluksi. Vuoden 1956 presidentinvaalien alla ei järjestetty erikseen vaalikeskusteluja vaan niin sanotut ehdokasesittelyt, joissa kunkin virallisen presidenttiehdokkaan taustaryhmät esittelivät radiossa oman ehdokkaansa vahvuuksia. Lisäksi kukin presidenttiehdokas sai pitää vaalien alla erillisen 15 minuutin mittaisen radiopuheen.

Radion vaaliohjelmat ylittivät toisinaan sanomalehtien uutiskynnyksen, mutta kaiken kaikkiaan niitä käsiteltiin sanomalehdistössä vähän. Niissä harvoissa jutuissa, joissa ohjelmista kirjoitettiin, lähtökohdat olivat aatteelliset. Kirjoituksissa arvioitiin tyypillisesti poliitikkojen lausuntoja suhteessa sanomalehden omiin aatteellisiin preferensseihin sekä haukuttiin kilpailevien puolueiden kannanottoja ja kehuttiin oman puolueen linjauksia.¹⁰¹ Puoluelehtien lähestymistapa oli ymmärrettävä, mutta samalla tavoin vaaliohjelmista raportoi myös esimerkiksi sitoutumaton *Helsingin Sanomat*. Lehden uutisessa vuoden 1954 eduskuntavaalien suuresta vaalikeskustelusta kerrottiin SKDL:n Hertta Kuusisen esittäneen ”loppuun kulutettua levyään kommunistipropagandasta” ja arvioitiin jokaisen järkevän kansalaisen voivan kuvitella ”millaista levottomuutta vasemmistoenemmistöinen eduskunta toisi yhteiskuntaan”.¹⁰²

Teoriassa ensimmäiset televisiovaalit olisivat voineet olla vuoden 1958 eduskuntavaalit, jotka järjestettiin nykykäytännöstä poiketen heinäkuussa. Suomessa ensiaskeliaan ottanut televisio jäi juuri tuolloin kesätauolle,¹⁰³ joten äänestäjät saattoivat seurata poliittisia keskusteluja aikaisempien vaalien tapaan ainoastaan radion välityksellä. Sinänsä television kesätauko oli vaaliohjelmien tavoitavuuden kannalta lähes merkityksetön, koska vastaanottimia oli vielä vähän ja televisioverkko suppea.¹⁰⁴

Yleisradion uutistoiminta käynnistyi televisiossa vuoden 1959 alussa. Siitä lähtien politiikat näkyivät kansalaisten kodeissa yhä useammin, vaikkakin muutos oli hidas. Televisiossa vaaliohjelmiston ensiaskeleet nähtiin ennen lokakuun

¹⁰¹ K-ohjelma ja kansaneläkelaki antoisimmat väittelyaiheet eilisessä vaalikeskustelussa. *Uusi Suomi* 6.3.1954; Kun naamiot putoavat. *Uusi Suomi* 6.3.1954 (pääkirjoitus); Sosiaalidemokraatit voittivat kiistattomasti suuren vaalikeskustelun. *Suomen Sosialidemokraatti* 6.3.1954.

¹⁰² Kekkonen kaavaillee keskustaryhmää. Valaiseva vaalikeskustelu eilen yleisradiossa. *Helsingin Sanomat* 6.3.1954.

¹⁰³ Pernaa 2009, 40.

¹⁰⁴ Ilmonen 1996, 192.

1960 kunnallisvaaleja ohjelmassa *Mistä nyt on kysymys – pöydän päässä Erkki Raatikainen*. Puoli tuntia kestänyt ohjelma keräsi 45 000 yli kuusitoistavuotiasta katsojaa, mikä oli huomattavasti alle tuon ajan keskiarvon, sillä muiden ohjelmien katsojamäärät vastaavina kellonaikoina olivat lähes kaksinkertaiset. Samojen vaalien yhteydessä järjestetty Yleisradion virallinen vaalikeskustelu *Kunnallisvaalit poliittisen tilanteen selvittäjänä* oli ensimmäinen vaalikeskustelu, joka päätettiin tarjota radiokuuntelijoiden ohella myös television katsojille. Suomen Gallupin tutkimuksen mukaan vaalikeskustelua katseli televisiosta 65 000 katsojaa.¹⁰⁵ Vaaliohjelmien alhaiset katsojaluvut viittaavat siihen, ettei vaaliohjelmien televisioinnilla ollut vaalien kannalta suurta käytännön merkitystä.

Siirtyminen radion vaaliohjelmista television vaaliohjelmiin tapahtui luontevasti, sillä käytännössä radion ja television yhteislähetys merkitsi sitä, että radion vaaliohjelmiä kuvattiin myös televisiokameroilla. Ohjelmien käytännön toteutukseen televisioinnilla ei ollut aluksi olennaista vaikutusta. Television yleistymisen 1960-luvun alkuvuosina kuitenkin muutti tilannetta nopeasti. Vuosikymmenen edetessä televisiosta tuli vaaliohjelmien ensisijaiseksi foorumi, ja ohjelmia tehtiin selvemmin kuvaruudun ehdoilla.

Televisio radion vaaliohjelmien kuvittajana vuoden 1962 eduskunta- ja presidentinvaaleissa

Yhteiskunnallinen ja poliittinen tilanne 1960-luvulle tultaessa

Vaikka politiikan siirtymistä televisioon voidaan pitää symbolisesti merkittävänä askeleena kohti visuaalisempaa politiikkakäsitystä, ajoittuu television tulo suomalaisen yhteiskunnallisen ja poliittisen kehityksen näkökulmasta aikaan, jolloin yhteiskunta oli vielä tiukasti kiinni 1950-lukulaisessa perinnössään. 1960-luvun alkuvuosien poliittista ja yhteiskunnallista ilmapiiriä, jonka puitteissa myös tiedotusvälineet toimivat, onkin luontevampaa tarkastella pikemmin 1950-luvun poliittisen kulttuurin kontekstissa kuin 1960-lukua usein leimallisesti määrittävän muutospuheen kautta.

1950-lukulaiselle poliittiselle kulttuurille oli puolestaan ominaista voimakas eturyhmäajattelu. Suomalaisten ryhmäidentiteetit olivat vahvoja ja niiden määrittelijöinä toimivat tyypillisesti kansalaisten elinkeinot. Ihmisten ajattelua ohjasi maaseudulla agraarinen ja konservatiivinen arvopohja. Kaupungeissa ja teollisuuspaikkakunnilla poliittinen samaistuminen perustui työläisidentiteettiin tai porvarilliseen konservatismiin riippuen yksilön taustasta. Poliittista tietoa kansalaiset ammensivat oman aatesuuntansa sanomalehdistä ja joissain määrin myös yhteis-

¹⁰⁵ Sisästä 1977, 104–106.

kunnallisia painotuksia ohjelmistoonsa hyväksyneestä Yleisradiosta.¹⁰⁶

Puoluetutkimuksessa 1950-lukua on luonnehdittu ideologiattomuuden ajaksi, koska arkipäivän politiikasta puuttuivat pitkäjänteiset yhteiskunnalliset linjat.¹⁰⁷ Ideologiattomuus ei kuitenkaan näkynyt aikakauden poliittisessa keskustelukulttuurissa, joka heijasteli kansalaisten voimakkaita ryhmäidentiteettejä sekä puolueiden aatteellisten lähtökohtien erilaisuutta. On kuitenkin todettava, että 1950-luvun aikana suomalaiset poliittiset ryhmittyvät alkoivat sitoutua yhä tiiviimmin parlamentarismiin pelisääntöihin.

Vuosikymmentä sävyttivät poliittiset ristiriidat, jotka tulivat näkyviin erityisesti vaaleissa, erilaisissa hallitusratkaisuisa sekä presidentin henkilöön liittyvissä kamppailuissa. Vaalien mukanaan tuomasta poliittisesta kamppailusta tulikin arkipäivää, sillä 1950-luvulla järjestettiin peräti kahdeksat vaalit: kahdet presidentinvaalit, kolmet eduskuntavaalit sekä kolmet kunnallisvaalit. Vaalien suurta lukumäärää selittää se, että 1950-luvulla sekä eduskunta- että kunnallisvaalit järjestettiin kolmen vuoden välein. Lainsäädäntöä muutettiin vuonna 1954 ja sen jälkeen vaalikaudeksi vakiintui edelleen käytössä oleva neljä vuotta.¹⁰⁸

Sisäpolitiikassa 1950-luku oli maalaisliiton johtamien punamultahallitusten aikaa. SKDL oli joutunut politiikan sivuraiteelle vuoden 1948 eduskuntavaalien jälkeen, ja hallituspaikan avautumista puolue sai odottaa 1960-luvulle saakka. Sosiaalidemokraattien sisäinen hajaannus piti puolestaan SDP:n hallituksen ulkopuolella 1950-luvun loppupuolella ja 1960-luvun alkuvuosina, jolloin hallitusvastuuta kantoivat porvaripuolueet maalaisliiton johdolla. 1950-luvun politiikan ristiriidoista kertoo osaltaan hallitusten lyhytikäisyys: virkamieshallitukset mukaan lukien vuosikymmenellä istui 14 eri hallitusta.

Vuosikymmenen vaalien kauaskantoisimmat henkilövalinnat kohdistuivat Maalaisliiton Urho Kekkoseen. Hän hävisi vuoden 1950 presidentinvaalit, mutta nousi sisäpolitiikan kiistattomaksi kärkihahmoksi toimien viiden hallituksen pääministerinä 1950-luvun alkupuoliskolla. Vuoden 1956 presidentinvaaleissa Kekkonen voitti täpärästi SDP:n K. A. Fagerholmin valitsijamiesvaalin kolmannessa äänestyksessä. Nuo vaalit ovat jääneet historiaan ainutlaatuisen ”likaisina” vaaleina, joissa presidenttiehdokkasiin kohdistui ennen näkemättömiä loka-kampanjoita.¹⁰⁹

Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa siirryttiin vuoden 1958 niin sanotun yöpakkaskriisin myötä uuteen vaiheeseen, kun itänaapuri painosti Fagerholmin johtaman hallituksen eroamaan. Neuvostoliiton epäluuloja herättivät erityisesti tannerilaiset sosiaalidemokraatit ja yksittäiset kokoomuspoliitikot, joiden se katsoi olevan liian länsimielisiä. Kriisin välittömänä vaikutuksena oli se, että myöhemmin hallitusta muodostettaessa Moskovan lausuttu tai oletettu kanta vaikutti halli-

¹⁰⁶ Jokinen & Saaristo 2006; Mylly 2007, 156–170; Pernaa 2007, 18–31.

¹⁰⁷ Mickelsson 2007, 143.

¹⁰⁸ Meinander 1999, 303–342; Pernaa 2007, 21–22.

¹⁰⁹ Suomi 1990, 444–501; Hokkanen 2002, 312–331.

tuksen kokoonpanoon ja jopa yksittäisiin ministerivalintoihin.¹¹⁰

Politiikan näkökulmasta siirtymä 1950-luvulta 1960-luvulle ei tuonut mukanaan suuria muutoksia. Hallitukset olivat edelleen lyhytikäisiä, ideologiset ristiriidat sävyttivät poliittista keskustelua ja Neuvostoliiton läheisyys loi omat rajoituksensa harjoitettavaan politiikkaan. Kulttuurinen ja yhteiskunnallinen ilmapiiri säilyi konservatiivisena, ja suurten ikäluokkien yhteiskunnallisen tietouden herääminen antoi vielä odottaa itseään. Televisio otti ensi askeleitaan niin politiikan kuin kulttuurinkin saralla 1950-lukulaisessa ilmapiirissä, ja tämä vaikutti osaltaan siihen, millaiseksi television vaaliohjelmien merkitys aikalaisten silmissä muodostui.

Poliittinen lehdistö televisiota tulkitsemassa

Television ensimmäiset vaaliohjelmat 1960-luvun alussa tehtiin radion 1950-lukulaisia perinteitä kunnioittaen, eikä vuosikymmen vaihtuminen merkinnyt suuria muutoksia myöskään suomalaisessa sanomalehtikentässä. Vaikka sitoutumattomien sanomalehtien asema oli alkanut vahvistua Suomessa viimeistään 1950-luvulta lähtien, olivat puoluelehdet vielä 1960-luvun Suomessa tärkeitä yhteiskunnallisen keskustelun ylläpitäjiä. Puolueita lähellä olevissa lehdissä painotettiin oman puolueen kantoja, ja erityisesti asetelma korostui vaalien alla, jolloin lehdissä saatettiin karsia huolellisesti kilpailijoiden kannalta edullisia kirjoituksia ja kertoa oman puolueen saavutuksista yksityiskohtaisemmin.

Puoluelehtien tavoitteena oli 1960-luvulla tarjota lukijoilleen puolueen ajaman aatteen mukainen maailmankuva ja myös toimia täyden palvelun lehtinä, jotka tarjosivat lukijoilleen poliittisen päätöksen lisäksi myös yleistä tietoa eri yhteiskunnan aloilta. Puoluelehdet tarjosivat lukijoilleen esimerkiksi ulkomaan- ja urheilu-uutisia.

Vasemmiston eli erityisesti SDP:n ja SKDL:n puoluelehtien kytkökset emopuolueeseen olivat 1960-luvulla huomattavasti kiinteämmät kuin kokoomuksen ja keskustan lehtien. Vasemmistolehtien aatteellisuus säilyi vahvana läpi 1960- ja 1970-lukujen, mutta samaan aikaan niiden levikki oli huomattavasti alhaisempia kuin suurten kokoomuslaisten ja keskustalaisten maakuntalehtien levikki. Vasemmiston lehdissä aatteellisuus oli läpitunkevampaa kaikissa lehden osastoissa. Keskustan ja kokoomuksen menestyneimmät maakuntien ykköslehdet kuten *Savon Sanomat* ja *Aamulehti* ottivat 1960-luvun kuluessa yhä selvemmin tavoitteekseen neutraalimman uutisjournalismin, ja lehtien sitoutuminen puolueisiin näkyi pääasiallisesti mielipideaineistoissa, kuten pääkirjoituksissa, pakinoissa ja kolumneissa.¹¹¹

Puoluelehdistön vastapainona toimivat sitoutumattomat sanomalehdet, joiden ensisijaisena tavoitteena oli tarjota lukijoilleen uutisia puoluekannasta riippumat-

¹¹⁰ Rentola 2010, 302–303.

¹¹¹ Perko 1988, 119; Salminen 1988, 169–170, 220–233; Tommila & Salokangas 1998, 274–278.

ta. Sitoutumattomuus ei kuitenkaan 1960-luvulla merkinnyt aatteettomuutta, ja erityisesti lehtien mielipideaineistoissa yhteiskunnallisiin tapahtumiin otettiin kantaa myös aatteellisista lähtökohdista. Tyypillinen sitoutumaton sanomalehti olikin puoluesidonnaisuutensa katkaissut entinen puoluelehti.

Suomalainen sitoutumaton sanomalehdistö oli pääasiassa porvarillisesti suuntautunutta. Hyvä esimerkki on 1930-luvulla edistyspuolueeseen etäisyyttä ottanut ja 1943 riippumattomaksi julistautunut *Helsingin Sanomat*. Riippumattomuus ei merkinnyt lehden pyrkimystä puoluepoliittiseen neutraaliuteen, vaan lähinnä sitä, että lehti muodosti näkemyksensä itsenäisesti puolueista riippumatta. Se vastusti vielä 1960-luvulla avoimesti kommunisteja, liputti edistyspuolueen seuraajan Suomen Kansanpuolueen puolesta ja suhtautui myötemielisesti sosiaalidemokraatteihin.¹¹² Presidentti Kekkoseen ja hänen harjoittamaansa politiikkaan *Helsingin Sanomien* on sen sijaan katsottu suhtautuneen 1950-luvulla ja 1960-luvun alkuvuosina avoimen kriittisesti. Lehden kriittisyys henkilöityi erityisesti lehden omistajaan Eljas Erkkoon, jonka mielipide tuli usein näkyviin lehden pääkirjoituksissa ja mielipideaineistoissa, vaikkei hän niitä itse laatinutkaan. Erkolla on myös katsottu olleen tärkeä rooli Kekkosta vastaan suunnatun Honka-liiton tukijana. Kekkosen elämäkerran kirjoittaneen Juhani Suomen mukaan *Helsingin Sanomista* tuli Honka-liiton *de facto* pää-äänenkannattaja vuoden 1962 presidentinvaalien alla.¹¹³

Erilaisista poliittisista lähtökohdista huolimatta sanomalehdillä oli olemassa myös yhteisiä huolia. Lehdistön näkökulmasta television tuleminen suomalaisille mediamarkkinoille oli suuri muutos ja uuden välineen nopea yleistymisen herätti huolta yhtä hyvin vasemmiston kuin oikeistonkin lehdistä. Kun lehtien levikit 1960-luvulla pienenivät, pidettiin yhtenä syypäänä televisiota. Sanomalehtien liiton vuosikokouksessa esitettiin 1960-luvun alkuvuosina jopa ohjelmatietojen julkaisemisen lopettamista, mikäli Yleisradio ei suostu maksamaan niistä sanomalehdille.¹¹⁴

Sanomalehdistössä vastustettiin myös televisiomainontaa, koska sen pelättiin vähentävän lehtien ilmoitustuloja. Kuvaavaa on, että televisiomainonnan jatkuminen oli 1960-luvulla useita kertoja vaakalaudalla, kun osa aikakauden poliittisista toimijoista olisi halunnut kieltää televisiomainonnan kokonaan¹¹⁵. Samankaltaisia sanomalehdistön aseman heikentymiseen liittyneitä kielteisiä skenaarioita liitettiin 1920-luvulla myös radioon, joten uuteen viestintäteknologiaan liitettyjä pelkoja ei voi pitää erityisen uutena ilmiönä.

Televisio ei vielä 1960-luvun alussa ollut puoluelehdille ja perinteisille päivälehdille potentiaalinen politiikan uutislähde, joten lehtien suhtautumista televisioon

¹¹² Salokangas 1987; Salminen 1988, 150–151, 154–160, 227; Pernaa 2007, 21–22, 48; Manninen & Salokangas 2009, 168–171, 393.

¹¹³ Suomi 1992, 553; Manninen & Salokangas 2009, 487–498.

¹¹⁴ Kilpi 2007, 141–142

¹¹⁵ Kortti 2003, 129–149; Salokangas 1996, 143

määrittivät taloudelliset kysymykset. Televisio näyttäytyi sanomalehdille ensisijaisesti kilpailijana, jonka yleistymisen merkitsi kansalaisten ajankäytössä tapahtuvia muutoksia ja sitä kautta myös mainosrahojen siirtymistä sanomalehdiltä televisiolle. Lisäksi sanomalehdet olivat 1960-luvulla kiinnostuneita televisioteknologiasta ja televisiopolitiikasta, kun taas television ohjelmatarjontaan niiden huomio alkoi kiinnittyä voimallisemmin vasta 1970-luvulle tultaessa¹¹⁶.

Ilta-Sanomat sen sijaan oivalsi jo varhaisessa vaiheessa television potentiaalin kiinnostavana juttulähteenä ja puheenaiheiden luoja. Se alkoi nostaa jo 1960-luvun alkuvuosina yhä useammin otsikoihin televisiosta ammentavia aiheita, ja vuosikymmenen puolivälissä lehden päätoimittaja linjasi, että mikäli muut eivät televisiosta kirjoita, niin *Ilta-Sanomat* kirjoittaa televisiosta moninkertaisesti. Myöhemmin onkin arvioitu, että lehden sisällöllinen eriytyminen *Helsingin Sanomista* alkoi toden teolla juuri 1960-luvulla television katselun ja televisiojulkusten yleistyttyä.¹¹⁷

Lehden painotus oli luonnollisesti viihteessä, mutta toisinaan lehden tv-journalismissa kiinnitettiin huomiota myös politiikkoihin. Hyvänä esimerkki politiikon tv-esiintymistä käsittelevästä uutisesta on *Ilta-Sanomien* kirjoitus, jossa käsiteltiin keväällä 1963 esitetyn suosituksen *Palapeli*-keskusteluohjelman viimeisen jakson tapahtumia. *Palapelin* päätösjaksossa eduskunnan puhemies, entinen parturioppilas Karl-August Fagerholm leikkasi ohjelman suosituksen juontajan Niilo Tarvajärven pään kaljuksi. Kuvaavaa on, että *Ilta-Sanomille* tapahtuma oli ilmiselvä uutinen, kun taas päivälehdet eivät huomioineet asiaa lainkaan.¹¹⁸ Esimerkki osoittaa, etteivät poliitikkojen vierailut television viihdeohjelmissa ole 2000-luvun ilmiö, vaan kyseessä on huomattavasti vanhempi käytäntö.

Sanomalehtijulkisuuden valtavirrassa tämänkaltaiset uutiset olivat kuitenkin vielä harvinaisia, ja tyypillinen politiikan uutinen käsitteli edelleen kansanedustajien maakunnissa tai eduskunnassa pitämiä puheenvuoroja. Sanomalehtien näkökulmasta televisiolla ei ollut politiikassa erityistä merkitystä, joten lehdet eivät yleensä kiinnittäneet huomiota poliitikkojen televisioesiintymiseen.

Televisio vahvasti mukana presidentin- ja eduskuntavaaleissa

Vuoden 1962 alussa Suomessa järjestettiin sekä presidentin- että eduskuntavaalit. Presidentin valitsijamiesvaalit pidettiin 15.–16. tammikuuta ja eduskuntavaalit vain kolme viikkoa myöhemmin 4.–5. helmikuuta. Eduskuntavaalien poikkeuksellinen ajankohta liittyi loka-marraskuun vaihteessa 1961 käynnistyneeseen noottikriisiin¹¹⁹, joka johti eduskunnan hajottamiseen. Noottikriisiä on pidetty myös television näkökulmasta merkittävä uutistapahtumana, jota televisio kuvitti illasta

¹¹⁶ Salmi 1996; Hujanen & Weibull 2010.

¹¹⁷ Kilpi 2007, 141–142.

¹¹⁸ Kilpi 2006, 140.

¹¹⁹ Noottikriisi liittyi Neuvostoliiton Suomelle lokakuussa 1961 jättämään noottiin, jossa esitettiin sotilaallisia konsultaatioita YYA-sopimukseen vedoten. Noottikriisistä ja siihen liittyvistä tulkinnoista ks. esim. Suomi 1992; Rautkallio 1992; Jakobson 2001.

toiseen poliittikkojen haastatteluilla. Tulevien presidentinvaalien kannalta keskeisiä olivat tasavallan presidentti Urho Kekkosen vaalien alla pitämät tv-puheet, joissa hän kertoi kansalaisille neuvotteluistaan Neuvostoliiton johdon kanssa. Näillä puheillaan Kekkosen on katsottu vahvistaneen asemiaan vaalikamppailussa, sillä niiden myötä kriisin sovittelu henkilöityi yhä selvemmin juuri Kekkoseen.¹²⁰

Vaaleihin käytessä televisioiden määrä suomalaisten kodeissa oli ehtinyt jo hieman kasvaa, ja esimerkiksi eduskuntavaalien suurta vaalikeskustelua katsoi televisiosta jo lähes 250 000 katsojaa.¹²¹ Vuoden 1962 vaaleja voidaan varovaisesti arvioiden pitää ensimmäisinä valtakunnallisina vaaleina, joissa televisiolla oli jo oma roolinsa, vaikkakin radio tavoitti edelleen huomattavasti laajemman yleisön kuin televisio.

Yleisradion ohjelmajohtaja teki alustavan esityksen vaaliohjelmien toteutuksesta sekä presidentin- että eduskuntavaaleissa. Tämän jälkeen esitys siirtyi ohjelmaneuvooston käsittelyyn ja lopullisen siunauksen ohjelmille antoi hallintoneuvosto.¹²² Ohjelma- ja hallintoneuvostojen kokoonpano noudatteli puoluepoliittisia voimasuhteita, ja niiden jäsenet olivat usein joko istuvia kansanedustajia tai puolueita lähellä olevia toimijoita.¹²³ Näin ollen vaaliohjelmien toteutuksessa painottuivat erityisesti puolueiden edut. Vaaliohjelmat tarjosivat puolueille tilaisuuden esitellä omia poliittisia linjauksiaan ja tällä tavoin lisätä kansalaisten tietoja puolueiden edustamista vaihtoehdoista. Yleisradio pyrki pitämään ohjelmat maltillisina ja vaaliohjelmia koskevissa ohjeissa linjattiinkin, että ohjelmissa tuli pidättäytyä toisiin henkilöihin tai ulkovaltoihin kohdistuvista hyökkäyksistä.¹²⁴

Kaiken kaikkiaan vuoden 1962 presidentinvaalit olivat näkyvästi esillä televisiossa, sillä Yleisradio televisioi presidentinvaaleihin liittyen peräti seitsemän vaaliohjelmaa. Syksyllä 1961 vaaliohjelmistoa suunniteltiin Emil Skogin (tpsl.), Urho Kekkosen (ml.) ja Paavo Aition (skdl.) sekä kuuden puolueen yhteishdokkaan Olavi Hongan¹²⁵ ympärille, mutta ehdokasjoukko muuttui vielä lähellä vaaleja, kun Honka luopui ehdokkuudestaan noottikriisin jälkimainingeissa.¹²⁶ Hongan takana olleet porvaripuolueet siirtyivät Kekkosen taakse ja SDP nimesi omaksi ehdokkaakseen Rafael Paasion. Alun perin myös Tesvisio valmisti omaa vaaliohjelmistoaan presidentinvaaleihin, mutta useiden ehdokkaiden peruttua esiintymisensä haastatteluohjelmissa joutui kanava perumaan vaaliohjelmansa.¹²⁷

¹²⁰ Pernaa 2009, 38–39.

¹²¹ Sisäntö 1977, 115.

¹²² Ohjelmaneuvooston pöytäkirja 9.10.1961 liite 51; Ohjelmaneuvooston pöytäkirja 13.10.1961; Hallintoneuvoston pöytäkirja 25.10.1961.

¹²³ Hallintoneuvoston toimikaudet eivät seuranneet vaalikausia, joten sen kokoonpano ei aina ollut parlamentaaristen voimasuhteiden mukainen. Salokangas 1996, 158.

¹²⁴ Vaaliohjelmia koskevat määräykset 2.11.1955, Oy Yleisradio Ab.

¹²⁵ Olavi Honkaa tukivat SDP, kokoomus, RKP, Suomen Kansanpuolue, SMP:n edeltäjä SPP sekä Vapaamielisten liitto.

¹²⁶ Meinander 1999, 343–346.

¹²⁷ Tesvisio luopuu presidenttiehdokkaiden vaalitentistä. *Kansan Lehti* 29.11.1961; Tesvisio peruuttaa ehdokkaiden keskustelun. *Kansan Uutiset* 5.1.1962.

Yleisradion lopullinen vaaliohjelmisto sisälsi kolme keskusteluohjelmaa sekä neljä ehdokastenttiä. Presidentti valittiin 1960-luvulla tehtäväänsä valitsijamiesvaaleilla, joissa kansalaiset äänestivät presidenttiehdokkaiden sijaan näitä tukevien vaaliliittojen valitsijamiehiä. Valituksi tultuaan valitsijamiehet äänestivät presidentistä. Vaalitavasta johtuen vaaliohjelmissa ääneen pääsivät myös vaaliliittojen edustajat: keskusteluohjelmista kahdessa keskustelivat vaaliliittojen nimeämät presidenttiehdokkaat ja yhdessä vaaliliittojen edustajat. Ehdokkaiden vaalitenteissä kyselijöinä toimivat niin ikään vaaliliittojen edustajat, jotka esittivät kysymyksiä vuorossa olleelle presidenttiehdokkaalle.¹²⁸

Ohjelmaneuvoston linjauksen mukaan vaaliohjelmiin saivat lähettää edustajansa ainoastaan sellaiset puolueet, joilla oli oma ehdokas. Siksi esimerkiksi kokoomuksen ja kansanpuolueen edustajat eivät saaneet lähettää omaa kyselijäänsä vaalitentteihin.¹²⁹ Vaaliliittojen edustajien vaalikeskusteluun kokoomus sen sijaan hyväksyttiin, sillä vaikka puolue olikin Kekkosen takana, sillä oli vaaleissa oma itsenäinen vaaliliittonsa. Pienpuolueet sen sijaan jäivät tämänkin ohjelman ulkopuolelle.¹³⁰

Vaalitenttien toteutus säilyi ennallaan ohjelmien televisioimisesta huolimatta, mikä tarkoitti käytännössä sitä, että tentit olivat samanlaisia tarkoin kontrolloituja tilaisuuksia kuin ne olivat olleet radiossa. Ohjelmissa noudatettiin ennalta sovittua esiintymisjärjestystä ja puheenvuorojen kesto oli määritelty tarkasti. Kyselyjärjestys arvottiin ja kukin kysyjä sai esittää ohjelman aikana kaksi kysymystä, joiden kesto sai olla korkeintaan 30 sekuntia. Presidenttiehdokkaiden käytettäväksi jäi 22 minuuttia eli keskimäärin 1.5 minuuttia kysymystä kohti, kuten vaaliohjelmahdotuksessa kerrottiin.¹³¹

Pienen poikkeaman rutiiniin toi TPSL:n vaalitentti, jossa vastaajana oli presidenttiehdokas Emil Skogin sijaan puolueen kansanedustaja Aarre Simonen, joka oli ollut näkyvimpiä hahmoja SDP:n 1950-luvun puoluehajaannuksessa ja uuden puolueen perustamisessa. TPSL eli Työväen ja Pienviljelijäin Sosiaalidemokraattinen Liitto perustettiin juuri SDP:n sisäisten ristiriitojen seurauksena.¹³²

Myös ennen eduskuntavaaleja järjestettiin vaalitentit ja suurivaalikeskustelu. Television vaalitentteihin osallistuivat ainoastaan suomenkieliset puolueet, kun taas RKP:n vaalitentin korvasi ruotsinkielinen vaalikeskustelu. Vaalitentit toteutettiin muilta osin samalla tavoin kuin 1950-luvun radiokeskustelut, mutta paikalla kustakin puolueesta oli yhden edustajan sijaan kaksi edustajaa.

Toisin kuin aiemmin hallintoneuvosto päätti hyväksyä vaaliohjelmiin ainoastaan puolueet, jotka olivat edeltävissä eduskuntavaaleissa saaneet omalta listal-

¹²⁸ Hallintoneuvoston pöytäkirja 25.10.1961.

¹²⁹ Ohjelmaneuvoston pöytäkirja 13.10.1961; Ohjelmaneuvoston pöytäkirja 30.11.1961; Hallintoneuvoston pöytäkirja 25.10.1961.

¹³⁰ Ohjelmaneuvoston pöytäkirja 30.11.1961.

¹³¹ Hallintoneuvoston pöytäkirja 25.10.1961.

¹³² Mickelsson 2007, 160–162, 169–170.

Kuva 1. *Maakansassa* 8.12.1961 julkaistu lehtikuva presidenttiehdoikkaiden yhteiskeskustelusta.

taan vähintään yhden edustajan eduskuntaan. Käytännössä linjaus merkitsi sitä, että maalaisliitosta 1959 eronneen Veikko Vennamon perustama Suomen Pientalonpoikien Puolue ei saanut omia ehdokkaitaan Yleisradion vaaliohjelmiin, koska Vennamo oli tullut valituksi eduskuntaan maalaisliiton listalta. SPP laati aiheesta Yleisradiolle kirjelmän, jossa se vaati oikeutta osallistua vaaliohjelmiin, sillä puolue oli saanut edeltävissä kunnallisvaaleissa edustajia valtuustoihin eri puolilla Suomea. Hallintoneuvos pysyi kuitenkin kannassaan, ja SPP jäi vaaliohjelmien ulkopuolelle.¹³³ Kuten esimerkit näistä vaaleista osoittavat, vaaliohjelmiin liittyi poliittisia intohimoja jo suunnitteluvaiheessa. Pienpuolueiden näkökulmasta osallistumista vaalitentteihin pidettiin ensiarvoisen tärkeänä, kun taas suurempien puolueiden edun mukaista oli pitää osallistujajoukko mahdollisimman pienenä.

Eduskuntavaalien puoluetenttejä varten Yleisradio laati samankaltaiset yksityiskohtaiset ohjeet kuin presidentinvaaliohjelmiäkin varten. Ohjelmat alkoivat tenttivuorossa olleen puolueen 10 minuutin mittaisella esittelypuheenvuorolla. Tämän jälkeen siirryttiin 30 minuutin mittaiseen kyselyosioon, jossa muiden puolueiden edustajat esittivät kysymyksiä tenttivuorossa olevan puolueen edustajalle tai niin sanotulle ”altavastajalle” virallisen arvannon määräämässä järjestyksessä. Kyselyosiossa kukin sai esittää kaksi kysymystä vuorossa olevalle puolueelle kuten presidentinvaalienkin kyselyohjelmissa.¹³⁴ Käytännössä puoluetentit ja suuri vaalikeskustelu olivat siis 1960-luvulla samankaltaisia, sillä molemmissa formaateissa oli läsnä edustajia kaikista puolueista. Vaalitenteissä painopiste oli selvemmin ”altavastajien” poliittisissa painotuksissa ja näiden haastamisessa, kun taas suuressa vaalikeskustelussa käytiin tasapuolisemmin läpi puolueiden linjauksia.

¹³³ Hallintoneuvoston pöytäkirja 20.12.1961.

¹³⁴ Ohjelmaneuvoston pöytäkirja 30.11.1961 liite 66; Sisäntö 1977, liite 7.

Verrattuna 1950-luvun radion vaaliohjelmiin muutokset ohjelmien toteutuksessa olivat siis kaiken kaikkiaan vähäisiä. Sen verran televisioiminen kuitenkin vaikutti käytännön järjestelyihin, että ehdokkaat sijoitettiin istumaan studioon kasvot kameraan päin. Radiossa tämänkaltaisiin yksityiskohtiin ei ollut tarvinnut kiinnittää huomiota. Lisäksi vaaliohjelmien yksityiskohtaisissa ohjeissa toivottiin, että poliitikojen tulisi välttää paperista lukemista juuri televisioinnista vuoksi.¹³⁵ Lehtikirjoituksen perusteella ohjetta noudatettiin kuitenkin vaihtelevasti, ja osa poliitikoista luki vaalikeskustelussa käyttämänsä puheenvuoron suoraan paperista.¹³⁶

Kaiken kaikkiaan toisiaan lähekkäin olleet vaalit merkitsivät sitä, että poliitikot näkyivät televisiossa vuodenvaihteessa 1961–1962 poikkeuksellisen paljon. Presidentinvaaleja ennen televisiossa esitettiin seitsemän ja eduskuntavaaleja ennen kahdeksan ohjelmaa eli yhteensä 15 erillistä vaaliohjelmaa. Televisioitujen vaaliohjelmien määrällä mitattuna television poliittinen tarjonta oli siis vuodenvaihteessa 1962 poikkeuksellisen runsasta.

Aate ohjaa kirjoittelua

Vuoden 1962 presidentin- ja eduskuntavaalit olivat siis näkyvästi esillä televisiossa, mutta varsinaisina televisiovaaleina niitä ei kuitenkaan ole ollut tapana pitää. Tämä johtunee siitä, ettei television vaaliohjelmien tavoitavuus ollut vielä samaa luokkaa kuin vuosikymmen jälkipuoliskon vaaleissa, eivätkä ne näin ollen onnistuneet herättämään myöskään muiden tiedotusvälineiden mielenkiintoa. Sanomalehdistön näkökulmasta vaalikampanjoiden kiinnostavimmat puheenvuorot esitettiin niin presidentinvaali- kuin eduskuntavaalikampanjoiden aikana aivan muualla kuin televisio studiossa.

Tarkasteltaessa sanomalehtien kirjoittelun määrää vuoden 1962 alun vaaleissa voidaan havaita, että presidentinvaalien vaaliohjelmista kirjoitettiin sanomalehdistössä hieman enemmän kuin eduskuntavaalien, joskin kaiken kaikkiaan kirjoittelu oli kumpienkin vaalien yhteydessä melko vähäistä. Uutiskynnyksen vaaliohjelmat ylittivät vain harvoin ja kuvaavaa onkin, että niitä käsiteltiin yleensä sanomalehtien pakinoissa uutisten sijaan.¹³⁷

Tarkastelussa mukana olleista sanomalehdistä *Suomen Sosialidemokraatti* laati eniten vaaliohjelmia käsitteviä kirjoituksia. Uutisiksi nämä ylsivät vain harvoin, mutta pakinoissa vaaliohjelmien tapahtumia käsiteltiin hieman useammin. Muut puoluelehdet viittasivat vaaliohjelmiin vain satunnaisesti. *Helsingin Sanomissa* kiinnitettiin huomiota presidentinvaalien vaaliohjelmiin, mutta eduskuntavaalit lehti sivuutti television osalta lähes tyystin.¹³⁸

¹³⁵ Ohjelmaneuvoston pöytäkirja 9.10.1961 liite 51.

¹³⁶ Ks. esim. Paasio menestyi. *Helsingin Sanomat* 13.12.1961 (pääkirjoitus); Sisälukua. *Helsingin Sanomat* 9.12.1961 (pääkirjoitus).

¹³⁷ Ks. kuviot 1–2 sivuilla 29 ja 31.

¹³⁸ Ks. taululukko 1 sivulla 30; Jos tiukka paikka tulee, äänet annetaan Kekkoselle. *Helsingin Sanomat* 10.1.1962; Presidenttiehdokkaiden viimeinen keskustelu. Yleispoliittinen yhteenveto.

Kaikkein vähiten television vaaliohjelmat kiinnostivat *Ilta-Sanomia*, joka ei laatinut yhtään juttua eduskuntavaalien vaaliohjelmista, ja viittasi vuoden 1962 presidentinvaalien ohjelmiin lyhyesti kahdessa pääkirjoituksessaan.¹³⁹ *Ilta-Sanomien* uutisoi vaaleista muutoinkin melko vähän päivälehtiin verrattuna, ja sen huomio kiinnittyi pääasiassa johtavien poliitikkojen lausuntoihin.

Millaista vaaliohjelmiin liittynyt kirjoittelu sitten oli 1960-luvun alun vaaleissa? Juttujen lähtökohtana toimivat usein kyseisen lehden aatteelliset taustatekijät riippumatta siitä, oliko kyseessä vaaliohjelmasta kertova uutinen tai mielipiteellisempi pakina. Erityisesti puoluelehtien vaaliohjelmia käsittelevissä uutisissa korostettiin lehden tukeman aatesuunnan vahvuuksia ja hyviä puolia sekä kritisoitiin kilpailevia puolueita. Koska aatteellisen sanomalehtijulkisuuden vastapainona Yleisradion vaaliohjelmat olivat niitä harvoja foorumeita, joissa äänestäjät saivat kuulla sellaisenaan myös kilpailevien puolueiden ja ehdokkaiden näkökantoja, ottivat puoluelehdet tehtäväkseen välittää ”oikeaoppisia” tulkintoja vaaliohjelmissa esitetyistä väitteistä¹⁴⁰.

Hyviä esimerkkejä tällaisista ”oikeaoppisista” tulkinnoista ovat *Aamulehden* ja *Kansan Uutisten* laatimat kirjoitukset vaaliohjelmien tapahtumista. Koska puolueet edustivat vastakkaisia suuntauksia, niiden huomio kiinnittyi vaaleissa toistensa edesottamuksiin. *Aamulehden* uutisessa kerrottiin SKDL:n Hertta Kuusisen kiertäneen ”kaikki hänelle tehdyt kysymykset kuin hyvin koulutettu kommunisti ainakin. Yhteenkään suoraan kysymykseen ei saatu suoraa vastausta.” Uutisessa arvioitiin kokoomusehdokkaiden Kuusisesta poiketen myös vastanneen heille esitettyihin kysymyksiin ja todettiin kokoomuksen poliittisten linjausten kestäneen hyvin kyselijöiden ristitulen.¹⁴¹

Kansan Uutisten näkökulma saman vaalitentin tapahtumiin oli varsin toisenlainen kuin *Aamulehden*. Uutisessa kerrottiin Hertta Kuusisen antaneen loistavan oppitunnin tietämättömille kyselijöille. Hänen kerrottiin vastailleen ohjelmassa ”säkenöivän älykkäästi sekä asiallisesti”. Suurta vaalikeskustelua käsittelevässä uutisessa kerrottiin SKDL:n politiikan voittaneen. Ohjelmassa oli lisäksi onnistuttu paljastamaan porvarien ja sosiaalidemokraattien kansan etujen vastainen politiikka: ”Ei yhtään asiallista väitettä kansandemokraattien politiikka vastaan voitu esittää. Toisten puolueiden edustajat yrittivät jälleen turvautua parjaukseen ja vääristelyihin – ”.¹⁴²

Samankaltaisia tulkintoja vaalitenteistä esitettiin myös muissa puoluelehdissä. Esimerkiksi *Suomen Sosialidemokraatti* uutisoi maalaisliiton edustajien kiemurrel-

Helsingin Sanomat 13.1.1962: ”Suuri vaalikeskustelu” viimeinen vaaliponnistus. *Helsingin Sanomat* 3.2.1962.

¹³⁹ Ks. taululukko 1 sivulla 30.

¹⁴⁰ Puoluelehtien vaaliohjelmiin liittynyt kirjoittelu oli samankaltaista 1960-luvulla myös Norjassa. ks. Bastiansen 2006.

¹⁴¹ Kansallisen kokoomuksen ohjelma kesti hyvin kyselijäin ristitulen. *Aamulehti* 20.1.1962.

¹⁴² Hertta Kuusinen antoi loistavan oppitunnin tietämättömille kyselijöille radion ja TV:n tentissä. *Kansan Uutiset* 18.1.1962; SKDL:n politiikka voitti suuressa vaalikeskustelussa. Porvarien ja sos.dem. edustajien kansan etujen vastainen politiikka paljastettiin keskustelussa. *Kansan Uutiset* 3.2.1962.

leen kummallisesti omassa vaalitentissään ja kertoi ministeri Johannes Virolaisen kiertäneen hänelle esitetyt kysymykset.¹⁴³ Kuten esimerkit osoittavat, puoluelehdissä ehdokkaiden käyttämiä puheenvuoroja tulkittiin oman puolueen lähtökohdista, eikä kirjoitusten tavoitteena ollut missään vaiheessa tarjota lukijalle objektiivista kuvaa vaaliohjelman sisällöstä tai puolueiden linjauksista. Kirjoitusten mukaan oman puolueen ehdokkaat menestyivät poikkeuksetta hyvin ja heidän linjauksensa olivat kannatettavia. Kilpailevien puolueiden ehdokkaat puolestaan syyllistyivät vääristelyihin ja valheisiin ja olivat vaikeuksissa puolueen omien ehdokkaiden näppärien kysymysten edessä. Vaalitenttien tosiasialliset tapahtumat eivät näihin tulkintoihin vaikuttaneet, vaan uutiset noudattivat lähes aina samaa kaavaa.

Television erityisyys esillä pakinoissa

Vaaliohjelmiin liittyneessä uutisjournalismissa huomio kiinnittyi vain harvoin poliitikkojen esiintymiseen, mutta vapaamuotoisemmin laadituissa pakinoissa ja pääkirjoituksissa tämäkin puoli ohjelmista tuli toisinaan esille. Tyypillisemmin tällaisia arvioita esitettiin puoluelehdissä.¹⁴⁴ Hyvän esimerkin antaa *Aamulehden* pakinoitsija ”Jumi”. Kokoomuksen vaalitenttiä katsottuaan Jumi arvioi kokoomuksen puheenjohtaja Juha Rihtniemen olleen tentissä melko asiallinen. Hyökkäävin oli sen sijaan ollut Rihtniemelle kysymyksiä esittänyt kansanpuolueen Pentti Pakarinen. SKDL:n ”lupsakkaa” Matti Koivusta pakinoitsija kiitteli siitä, ettei tämä ollut esittänyt umpikieroja kysymyksiä. Lisäksi Jumi katsoi Hertta Kuusisen säilyttäneen mairean televisiohymynsä tällä kertaa ohjelman loppuun saakka.¹⁴⁵ Arviot hyökkäävyydestä ja asiallisuudesta olisi kenties voinut tehdä radionkin välityksellä, mutta arviota Koivusen ”lupsakkuudesta” voidaan pitää jo enemmän visuaalisena arviona. Maininta Kuusisen televisiohymystä on jo suora viittaus television visuaaliseen luonteeseen. Puheiden ja äänenpainojen lisäksi televisio tarjosi siis politiikan kommentaattoreille mahdollisuuden arvioida myös poliitikkojen fyysistä olemusta.

Television erityisyyteen kiinnitti huomiota myös *Suomen Sosialidemokraatin* pakinoitsija ”Simppa” kuunneltuaan SDP:n vaalitenttiä radiosta. Hän arvioi sosiaalidemokraattien puheita ja kiitteli puoluesihteerin Pitsingin esityksessä olleen ”lämpöä ja paikoin leppoisaa ja ymmärtäväistä huumoriakin.” Rafael Paasio oli puolestaan ollut näppärä ja hyvä keskustelija. Simppa arvioi Pitsingin esityksen olleen kenties hieman liian pitkä radioon, mutta television puolella esitys oli kuulema ollut ”oikein mukava”.¹⁴⁶ Omat johtopäätöksensä pakinoitsija oli siis tehnyt radiotentin perusteella, mutta puheenvuoro osoitti mielenkiintoisella tavalla sen, että television ja radion erilaisuutta ja vahvuuksia pohdittiin politiikan toimijoiden keskuudessa jo 1960-luvun alussa.

¹⁴³ Maalaisliiton kummallista kiemurtelua vaalitentissä. *Suomen Sosialidemokraatti* 2.2.1962.

¹⁴⁴ Ks. kuviot 9–15 sivuilla 237–240.

¹⁴⁵ Plumpsis – viimeisen kerran. *Aamulehti* 20.1.1962 (pakina, Jumi).

¹⁴⁶ Hyvä esitys. *Suomen Sosialidemokraatti* 26.1.1962 (pakina, Simppa); Lopussa. *Suomen Sosialidemokraatti* 27.1.1962 (pakina, Simppa).

SDP:stä erkaantuneen Työväen ja Pienviljelijäin Sosiaalidemokraattisen Liiton vaalitenttiä varten Simppa kertoi hakeutuneensa vartta vasten ”oikein töllöttimen ääreen”. 1960-luvun alussa televisiovastaanotinten määrä oli kotitalouksissa vielä siinä määrin alhainen, että oli varsin tavallista hakeutua katsomaan televisiota tuttavien luokse.¹⁴⁷ TPSL:n vaalitentin esiintyjistä Simpalle oli jäänyt huomattavasti huonompi kuva kuin SDP:n esiintyjistä; Aarre Simosta hän kuvaili mursunnahkaiseksi ja parkituksi politiikan kovanaamaksi:

Värähtämättömien kasvolihasten takaa kuului kolmasti kolttosistaan kiinni joutuneen ja tuomitun miehen kauna ja uhma, mitä huolella värittömäksi ja kovaksi painettu äänikään ei estänyt tulemasta esiin. – – pari kertaa saattoi tavoittaa hymynkin tapaisen Simosen huulilta. Ensimmäisen kerran se näkyi jossain semmoisessa kohdassa, missä puhuja hymähti ikään kuin sisäänpäin omien korviensa heilumiselle silloin kun tuli sanotuksi jotakin poikkeuksellisen paksua.

Nämä Simosen ulkoiseen olemukseen liittyneet arviot eivät olleet kirjoituksen pääasia, vaan niiden avulla Simppa pyrki pikemminkin vahvistamaan käsitystä Simosen epäluotettavuudesta. Pakinan hyökkävyys liittyi SDP:n 1950-luvun hajaantumukseen¹⁴⁸, jonka seurauksena TPSL oli perustettu. TPSL:n yksi näkyvimmistä hahmoista oli ollut puolueen synnystä saakka entinen sosiaalidemokraatti Aarre Simonen. Poliittisesta ulottuvuudesta huolimatta Simpan pakinoiden voidaan katsoa osoittaneen mielenkiintoisella tavalla television erityisyyttä. Poliittiselle pakinoitsijalle televisio tarjosi mahdollisuuden kiinnittää huomiota vaikkapa puhutun puheen ja kehonkielen ristiriitaan. Vaikka arviot olivat subjektiivisia ja poliittisesti värittyjä, eivät ne olisi olleet mahdollisia radion aikakaudella.

Vaikka *Helsingin Sanomien* tyyli oli uutisjournalismissa huomattavasti neutraalimpi kuin puoluelehtien tyyli, otti lehti vapaammin kantaa vaalitenttien tapahtumiin pääkirjoituksissaan. Vaikka *Helsingin Sanomien* on arvioitu olleen presidentinvaaleissa hyvin kekkosvastainen,¹⁴⁹ ei sen vaaliohjelmiin liittyneissä arvioissa kritisoitu Kekosta, jos ei erityisemmin kehuttukaan. Kekoksen kilpailijaa, Rafael Paasiota (sd.) lehti sen sijaan kehui pääkirjoituksessaan monisanaisesti:

Sosiaalidemokraattisen puolueen presidenttiehdokkaalle, päätoimittaja Raf. Paasiolle ilta muodostui menestykselliseksi. Hän vastasi kysymyksiin, jotka liikkuiivat hyvinkin erilaisissa aiheissa, sanavalmiisti silti säilyttäen rauhallisuutensa ja asiallisuutensa. – – Ulkopoliittikkaa sivuaviin kysymyksiin päätoimittaja Paasio vastasi tavalla, joka varmasti tyydyttää kaikkia kansanvaltaisesti ajattelevia kansalaisia korostaen hyvien naapuruussuhteiden välttämättömyyttä.¹⁵⁰

Helsingin Sanomien pääkirjoitus osoittaa, että myös sen kirjoituksissa nostettiin toisinaan esiin poliitikkojen esiintyminen. Lisäksi kirjoitus on hyvä osoitus siitä,

¹⁴⁷ Kortti 2007, 94–112.

¹⁴⁸ Mickelsson 2007, 160–162, 169–170.

¹⁴⁹ Salminen 1988, 154–160; Suomi 1992.

¹⁵⁰ Paasio menestyi. *Helsingin Sanomat* 15.12.1961 (pääkirjoitus).

mitä sanomalehden sitoutumattomuus 1960-luvulla merkitsi. *Helsingin Sanomat* oli riippumaton poliittisista puolueista, mutta suhteessa puolueisiin ja poliittikkoihin se oli kaikkea muuta kuin neutraali. Lehden pääkirjoituksissa otettiin aatteellisesti kantaa poliittisiin kysymyksiin ja ehdokkaisiin, vaikkei näiden kannanottojen taustalla ollutkaan samalla tavoin puoluesidettä kuin puoluelehdillä.

Vaikka edellä kuvatut esimerkit ovatkin television näkökulmasta mielenkiintoisia, ei näiden yksittäisten pakinoiden merkitystä ole syytä ylikorostaa. Edellä kuvatut pakinat olivat ajalleen tyypillisiä poliittisia tilannearvioita, joissa kilpailevia puolueita ja niiden ehdokkaita kritisoitiin värikkäin sanankääntein. Tarkasteltaessa aikakauden journalismia laajemmin olivat viittaukset television vaaliohjelmiin sitenkin harvinaisia. Vaaliohjelmia käsittelevissä kirjoituksissa pikemminkin sivuutettiin se tosiseikka, että ohjelmia oli ollut mahdollista katsella myös television välityksellä. Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta kirjoitukset eivät käsitelleet erityisesti television vaaliohjelmia vaan ylipäätään vaaliohjelmia, joita oli mahdollista seurata sekä radion että television välityksellä.¹⁵¹

Tavat hahmottaa yhteiskunnallista keskustelua ja politiikkaa perustuivat pitkään aatteelliseen traditioon, jossa poliitikkoja arvioitiin ensisijaisesti omien viiteryhmiensä edustajina. Kirjoitukset, joissa poliitikkoja olisi arvioitu heidän henkilökohtaisten ominaisuuksiensa tai karisman perusteella, olivat harvinaisia, koska aikakauden aatteelliset ristiriidat yksinkertaisesti hallitsivat politiikan analyyssejä. 1960-luvun poliittisen kulttuurin ensisijaisena käyttövoimana toimivat puolueiden väliset aatteelliset ristiriidat, ja puoluelehtien näkökulmasta kiivain taistelu äänestäjistä käytiin muualla kuin televisiossa. Yksittäiset poliittiset pakinat kuitenkin osoittivat, että televisio avasi politiikan analyysille uusia tulokulmia.

Helsingin Sanomien vaaliohjelmakritiikki

Vaaliohjelmia kommentoivien uutisten ja pakinoiden lisäksi sanomalehdet käsitelivät vaaliohjelmia kolmannestakin näkökulmasta: kuinka vaaliohjelmat olivat onnistuneet informatiivisuuden ja keskustelun sujuvuuden kannalta. Tämänkaltaiset arviot rajoittuivat kuitenkin 1960-luvun alussa ainoastaan *Helsingin Sanomiin*, sillä puoluelehdet suhtautuivat ohjelmiin yleensä myönteisesti, eikä niissä keskusteltu juuri lainkaan ohjelmien toteutuksesta. Puoluelehdistä poiketen *Helsingin Sanomissa* kiinnitettiin usein huomiota myös siihen, millä tavoin keskustelu oli vaaliohjelmissa sujunut yleisellä tasolla ja kuinka hyvin ohjelmat olivat pystyneet täyttämään niille asetetun tavoitteen kansalaisten vaalitietämyksen lisäämisestä.

Koska vaaliohjelmissa tilaisuuden puheenjohtajalla oli vain marginaalinen rooli, kiinnittyi *Helsingin Sanomien* huomio siihen, millä tavoin poliitikot olivat ohjelmissa esiintyneet. Kritiikin ydin oli samankaltainen riippumatta siitä, oliko kyseessä presidenttiehdokkaiden vaalitentti vai puoluepoliitikkojen suuri vaalikeskustelu.

¹⁵¹ Ks. esim. Kekkonen mieluummin. *Helsingin Sanomat* 26.1.1962 (pääkirjoitus).

Helsingin Sanomien ensimmäiset kriittiset arviot kohdistuivat presidenttiehdokkaiden yhteiskeskusteluun. Lehden pääkirjoituksessa moitittiin presidenttiehdokkaita radioesiintyjien helmasynnistä – papereista lukemisesta. Lehden mukaan presidenttiehdokkaat eivät Kekkosta lukuun ottamatta olleet uskaltaneet mikrofonien ja televisiokameroiden eteen ilman papereita. Pääkirjoituksessa keskustelua moitittiin masentavaksi esitykseksi, josta oli ”puuttunut keskustelun ja väittelyn sävy esiintyjien puhuessa paperista omaa asiaansa välittämättä siitä mitä toisilla oli sanottavana”.¹⁵² Papereihin poliitikot olivat turvautuneet aiemminkin jo radion vaalitehteissä 1950-luvulla, mutta kenties televisio välineenä teki asetelmasta häiritsevemmän, kun katsojat saattoivat omin silmin todistaa poliitikkojen lukevan puheenvuorojaan suoraan paperista.

Vaaliliittojen edustajien suurta vaalikeskustelua *Helsingin Sanomat* kritisoi siitä, etteivät poliitikot olleet antaneet lainkaan vastauksia esitettyihin kysymyksiin. Lehden mukaan fraseologian täyttämä keskustelu muodosti ”kysymys ja vastausleikin, jossa vastauksia ei useinkaan annettu”. Kritiikki siis kohdistui poliitikkojen tapaan puhua toistensa ohi ja välttää vastaamasta oman puolueen kannalta kiusallisiin kysymyksiin. *Helsingin Sanomien* kritiikki kohdistui tasapuolisesti kaikkiin läsnä oleviin keskustelijoihin. Lisäksi pääkirjoituksessa keskustelun aiheita moitittiin irrelevanteiksi: ohjelmassa oli sivuttu liikaa aiheita, jotka eivät liittyneet presidentinvaaleihin vaan pikemminkin eduskunnan toimialaan. Esimerkki osoittaa, että tietyt asiat eivät politiikassa ja politiikan julkisuudessa muutu pitkälläkään aikavälillä, sillä samankaltaista kritiikkiä presidentinvaalien yhteydessä käsiteltävien aiheiden vääränlaisista painotuksista on esitetty julkisuudessa myös 2000-luvun presidentinvaalien yhteydessä.¹⁵³

Lehden vaaliohjelmakritiikki jatkui eduskuntavaalien yhteydessä. Pääkirjoitusivun pakinoitsija, toimittaja Esko Saarinen alias ”Penninen” kritisoi vaaliohjelmaa tiukkaan sävyyn. Penninen moitti ”liirum-laarum” vaaliohjelmaa murheellisiksi ja ihmetteli, eikö näiden poliittisten ohjelmien tason korottamiseksi ole mitään tehtävissä:

Eduskuntavaalien johdosta touhotetaan Yleisradiossa ja Suomen Televisiossa ikävää ja mielenkiinnotonta ”kysy sinä-minä vastaan” -leikkiä. Ennen tämän leikin alkua saadaan kuulla minuuttikaupalla puoluefraseologiaa. Ensimmäisessä lähetyksessä SKDL:n kommunistijohtoa edustava Hertta Kuusinen puhui ummet ja lammet propagandaa vastatessaan muiden puolueiden edustajien avuttomiin kysymyksiin. Saman teki kokoomuksen Juha Rihtniemi toissailtana.¹⁵⁴

Helsingin Sanomille vaaliohjelmien tärkein tehtävä oli vaaliihaisen tiedon välittäminen, mutta tämä tavoite ei kuitenkaan täytynyt, kun poliitikot syyllistyivät

¹⁵² Sisälukua. *Helsingin Sanomat* 9.12.1961 (pääkirjoitus).

¹⁵³ Jos tiukka paikka tulee, äänet annetaan Kekkoselle. *Helsingin Sanomat* 10.1.1962; Selventävä keskustelu. *Ilta-Sanomat* 10.1.1962 (pääkirjoitus); Vuorolausuntaa. *Helsingin Sanomat* 11.1.1962 (pk.).

¹⁵⁴ Kohti uutta voimainkoetusta. *Helsingin Sanomat* 20.1.1962 (pakina, Penninen).

aatteelliseen puoluepropagandaan. Toisinaan poliitikkoja syytettiin myös siitä, etteivät he suostuneet vastaamaan esitettyihin kysymyksiin tai lukivat vastauksensa suoraan paperista. Vaaliohjelmakritiikki osoitti, ettei vaaliohjelmia arvioitu sanomalehdistössä niinkään televisio-ohjelmina kuin puolueiden keskustelutilaisuuksina, joiden onnistuminen oli kiinni poliitikoista. Kritiikki ei näin ollen kohdistunut ohjelmallisiin seikkoihin, kuten vaaliohjelmien rakenteeseen tai puheenjohtajan rooliin, vaan poliitikkojen ylläpitämään keskustelukulttuuriin, josta oli kriitikkojen mielestä parantamisen varaa.

Puoluelehdissä tämänkaltaista kritiikkiä ei esitetty lainkaan, vaan niissä vaaliohjelmia saatettiin jopa kehua¹⁵⁵. Jos kritiikkiä esitettiin, se kohdistui kilpailevien puolueiden poliitikkojen esittämiin mielipiteisiin¹⁵⁶, ei ohjelmien toteutukseen tai poliitikkojen keskustelutaitoon. Puoluelehdissä vaaliohjelmien toteutusta ei kenties kritisoiu siitä syystä, että arvostelu olisi väistämättä kohdistunut myös omaan puolueeseen ja sen edustajiin – päättivähän vaalitenttien yksityiskohdista puolueiden edustajat ja toisinaan vaalitehteissä kyselijöinä olivat puoluelehtien omat päätoimittajat. Sitoutumattomilla sanomalehdillä ei sen sijaan ollut ohjelmissa ”omia edustajia”, joten niiden oli luontevampaa arvioida myös keskustelun sujuvuutta ja ohjelmien toteutusta.

Radion televisioidut vaaliohjelmat 1960-luvun alun vaaleissa

Vuoden 1962 presidentinvaalien voittajaksi kruunattiin noottikriisin jälkimaininkeissa Urho Kekkonen. Eduskuntavaaleissa asemiaan vahvisti Maalaisliitto, josta tuli eduskunnan suurin puolue. Maalaisliiton ohella vaalien voittajiin kuuluivat myös Kansallinen Kokoomus ja Suomen Kansanpuolue. Vasemmisto kärsi vaaleissa murskatappion, kun sisäisestä hajaannuksesta kärsineen SDP:n kannatus putosi alle 20 prosentin ja myös SKDL menetti kannatustaan. Vaalien tulosanalyseissa painottuivat vaalien jälkeen poliittiset tilannearviot, kun taas television vaikutusta vaalituloksiin ei nostettu esille lainkaan.

Vaikka Yleisradio järjestikin vaaleissa lukuisia vaaliohjelmia, käytiin 1960-luvun alun vaaleja julkisuuden näkökulmasta vielä sanomalehtivetoisesti. Puoluelehdet määrittivät vaalien tärkeimmät asiakysymykset ja kritisoivat palstoillaan kilpailevien puolueiden poliittisia linjauksia ja ehdokkaita.

Yleisradion vaaliohjelmat olivat 1960-luvun alussa ennen muuta radion vaaliohjelmia. Enemmistölle kansalaisista radio oli ensisijainen sähköinen tiedotusväline,¹⁵⁷ ja televisio kuvitti vaaliohjelmia vain äänestäjien pienelle vähemmistölle. Näin ollen oli tavallista, että television ja radion yhteislähetyksinä esitetyistä vaaliohjelmista kirjoitettiin yksinomaan radion kontekstissa eikä televisiota mainittu

¹⁵⁵ Presidenttiehdokkaiden keskustelut alkoivat. *Kansan Uutiset* 9.12.1961; Sijaiskärsijät. *Maakansa* 20.12.1961 (pakina, Antipas).

¹⁵⁶ Ks. esim. Presidenttiehdokkaat radiossa. *Maakansa* 21.12.1961 (pääkirjoitus); Kemin lakosta. *Kansan Uutiset* 20.12.1961 (pakina, Juorkunan Jussi).

¹⁵⁷ Ilmonen 1996, 191–192.

jutuissa lainkaan.¹⁵⁸ Hyvänä ajankuvana toimii Suomen Kansanpuolueen Esa Kaitilan sanomalehtimainos vuoden 1962 valitsijamiesvaaleissa. Mainoksessa Kaitilan kerrottiin osallistuvan nimenomaisesti radion suureen vaalikeskusteluun.¹⁵⁹ Televisiota ei mainoksessa mainittu lainkaan, vaikka kyseessä olikin radion ja television yhteinen vaalikeskustelu.

Television vaaliohjelmat tarjosivat 1960-luvun alussa korostetusti vain yhden – eivätkä sanomalehdistön näkökulmasta välttämättä erityisen hyvän – tavan välittää vaalii aiheista tietoa äänestäjille. Näin ollen sanomalehtien vaaliuutisoinnin ytimessä olivat ehdokkaiden maakunnissa pitämät puheenvuorot, joiden kautta äänestäjille välittyi tietoa eri osapuolten näkemyksistä ja puolueiden välisistä ristiriidoista. Puheiden sisällöistä uutisoivat niin puoluelehdet kuin sitoutumattomat lehdet lähes päivittäin, joskin puoluelehdissä painottuivat omien ehdokkaiden puheenvuorot ja kilpailijoita kohtaan esitetty kritiikki.

Vaaliohjelmiin liittynyt kirjoittelu kuitenkin osoitti, että televisio toi jo varhaisessa vaiheessa politiikan analyysiin uusia näkökulmia. Poliitikkojen näkyminen televisiossa tarjosi äänestäjille mahdollisuuden kiinnittää huomiota myös seikkoihin, jotka eivät radion kautta välittyneet. Aika ajoin tämä television mukanaan tuoma uusi visuaalinen aspekti tuli esille myös sanomalehtien pakinoissa, joissa kiinnitettiin huomiota esimerkiksi poliitikkojen ilmeisiin, joskin kokonaisuudessaan television politiikkaan tuomat uudet ulottuvuudet säilyivät vielä pitkään marginaalisina, kun sanomalehdet analysoivat politiikkaa perinteisistä puoluepoliittisista näkökulmista.

Vuoden 1966 ”televisiovaalit”

Televisio osana yhteiskunnallista muutosta

Vuoden 1962 eduskunta- ja presidentinvaaleja käytiin vielä vahvasti 1950-lukulaisessa hengessä, mutta 1960-luvun kuluessa edeltävällä vuosikymmenellä käynnistyneet kehityskulut tulla yhä näkyvämmiksi elämän eri osa-alueilla. Taloudellisesta puutteesta sotien jälkeen kärsinyt maa alkoi muuttua hyvinvointivaltioksi, jossa kaikille pyrittiin turvaamaan kohtuullinen elintaso. Suurten ikäluokkien varttuminen voimisti nuorisokulttuurien ja kulttuuriradikalismin vaikutusta suomalaisessa yhteiskunnassa.¹⁶⁰

Politiikassa virta vei oikealta vasemmalle: vuoden 1962 eduskuntavaaleissa hallitusvastuuseen nousseet porvaripuolueet kärsivät vuoden 1964 kunnallisvaaleissa

¹⁵⁸ Ks. esim. Kemin lakosta. *Kansan Uutiset* 20.12.1961 (pakina, Juorkunan Jussi); Outoa tasapuolisuutta. *Helsingin Sanomat* 16.12.1961 (pakina, Penninen).

¹⁵⁹ *Ilta-Sanomat* 9.1.1962.

¹⁶⁰ Kalela 2005a, 213–221.

tappioita ja vasemmistopuolueet vahvistivat asemiaan kuntakentässä. 1950-luvun lopulta lähtien hajaannuksesta kärsinyt SDP alkoi jälleen yhtenäistyä, ja myös SKDL:ssä tapahtui suunnanmuutoksia, kun puolueen pääsihteeriä ei valittukaan perinteiseen tapaan SKP:stä.¹⁶¹ Henkilövaihdokset vahvistivat myös spekulatioita vasemmistopuolueiden mahdollisesta yhteistyöstä. Nämä asetelmat heijastuivat myös tuleviin eduskuntavaaleihin, joiden alla julkisuudessa pohdittiin SKDL:n hallituskelpoisuutta eri puolueiden näkökulmasta.

1960-luvun alun vaaleissa televisio oli ollut vielä radioon verrattuna marginaalinen tiedotusväline, mutta vuosikymmenen puolivälissä tilanne oli jo toinen. Yhtenä mittarina television yleistymiselle voidaan pitää televisiolupien määrän kasvua. Vuoden 1962 presidentin- ja eduskuntavaalien aikaan televisiolupa oli yli 300 000:ssa ja neljä vuotta myöhemmin yli 800 000 taloudessa.¹⁶² Myös katsojamäärillä mitattuna vaalivuosi 1966 oli television huippuvuosi. Televisio-ohjelmien katsojamäärien keskiarvo oli tuolloin ennätyksellinen 757 000, mutta 1970-luvulla se tasaantui noin 600 000:een.¹⁶³

Kuvaava on, ettei 1960-luvulla ohjelmien katsojamääriä määrittänyt niinkään ohjelmia kohtaan tunnettu kiinnostus kuin katsomisaika. Valtaosalle suomalaisista oli tarjolla käytännössä vain yksi televisiokanava. Kun kansalainen istui television ääressä, hän katsoi sitä ohjelmaa, joka sattui sillä hetkellä televisiosta tulemaan.¹⁶⁴ 1960-luvun alkuvuosina toiminut Tesvisio tarjosi vaihtoehdon Yleisradion ohjelmistolle, mutta käytännössä kanava näkyi vain Etelä-Suomessa. Vuonna 1964 kanava ajautui taloudellisiin vaikeuksiin ja Yleisradio osti sen itselleen. Yrityskautan jälkeen toimintansa aloittanut Yleisradion TV2 pyrki laajentamaan lähetyspeittoaan myös pohjoisempaan Suomeen, mutta käytännössä kanava tavoitti vielä pitkään vain pienen osan televisiokatsojista. Esimerkiksi vuonna 1966 TV2:n lähetysverkon peitto oli vain noin 30 prosenttia koko väestöstä.¹⁶⁵

Ohjelmatusuneilla mitattuna Yleisradion televisio-ohjelmatarjonta lähes kaksinkertaistui 1960-luvun alkupuoliskolla.¹⁶⁶ Lisääntynyt ohjelma-aika merkitsi uudentyyppisiä ohjelmia, ja myös politiikka löysi paikkansa television ohjelmasisälöissä. Ensimmäinen pääministerin haastattelutunti lähetettiin radion ja television yhteislähetystenä syyskuussa 1962. Ohjelmissa haastattelijoina toimivat sanomalehtien päätoimittajat, ja sama käytäntö on jatkunut 2000-luvunkin radioiduissa pääministerin haastattelutunneissa.¹⁶⁷ Vaalikeväänä 1966¹⁶⁸ televisiossa ja radiossa alettiin esittää myös uutta ”opposition kyselytunti” -ohjelmaa, jossa hallituspuo-

¹⁶¹ Leppänen 1999.

¹⁶² Ilmonen 1996, 192.

¹⁶³ Sinkko 1981, 106–107.

¹⁶⁴ Nordenstreng 1968, 183–184; Kortti 2007, 112–114.

¹⁶⁵ Sisättö 1977, 65.

¹⁶⁶ Ilmonen 1996, 187.

¹⁶⁷ Ks. esim. Pääministerin haastattelutunti, lokakuu 1963. Yle Elävä arkisto.

¹⁶⁸ Vuoden 1966 eduskuntavaalien alla hallitus ajoi läpi vaalilain muutoksen, minkä seurauksena eduskuntavaalit järjestettiin nyt ensimmäistä kertaa maaliskuussa heinäkuun sijaan.

lueita edustavien sanomalehtien päätoimittajat esittivät kysymyksiä oppositiopuolueiden edustajille¹⁶⁹. Myös uutistoimituksen puolella yhteiskunnalliset ja kantaaottavat aiheet yleistivät, vaikka ne edelleen edustivatkin vähemmistöä Yleisradion uutis- ja ajankohtaisjournalismin valtavirrassa.¹⁷⁰

Television yleistymisen ja sen yhteiskunnallisen merkityksen kasvu oli 1960-luvun alkuvuosina nopeaa, kun taas muutokset suomalaisessa lehdistökentässä olivat huomattavasti hitaampia. Sitoutumattomien sanomalehtien määrä oli kasvanut vähitellen 1950-luvulta lähtien, ja vaalivuonna 1966 sitoutumattomien sanomalehtien osuus suomalaisten sanomalehtien kokonaislevikistä ylitti ensimmäistä kertaa 50 prosentin rajan. Useat puolueiden äänenkannattajat julistautuivat sitoutumattomiksi ja puoluelehtiä jouduttiin lakkauttamaan taloudellisten vaikeuksien takia.¹⁷¹ Poliitiikan julkisuuden näkökulmasta muutos ei kuitenkaan ollut radikaali eikä nopea. Sitoutumattomuus ei tarkoittanut edelleenkaan aatteettomuutta, ja lehtien aatteellinen tausta näkyi edelleen niiden mielipideaineistoissa.

Erityisesti uutisjournalismissa pyrkimys neutraaliin ilmaisuun ja tasapuolisuuteen alkoi 1960-luvun kuluessa vahvistua, mikä näkyi erityisen hyvin *Helsingin Sanomien* journalismissa.¹⁷² Lehden pitkäaikaisen päätoimittaja Yrjö Niiniluodon kuoltua 1961 lehdessä käynnistettiin toimitusorganisaation liittyneitä uudistuksia. Vastaavaksi päätoimittajaksi valittiin Leo Mertanen ja hallinnolliseksi päätoimittajaksi Eljas Erkon poika, amerikkalaisen toimittajakoulutuksen saanut Aatos Erkko. Näiden miesten johdolla lehden toimitustyöstä pyrittiin tekemään yhä ammattimaisempaa. Merkittävimmät uudistukset ajoittuvat 1960-luvun jälkipuoliskolle, jolloin lehdelle perustettiin oma toimittajakoulu sekä monipuolistettiin lehden sisältöä luomalla esimerkiksi sunnuntaisivut ja taloustiistait. Symbolisesti merkittävämpi avaus liittyi puolestaan kirjoittajakuntaan, johon palkattiin 1960-luvun lopulla kirjoittajia myös vasemmistosta. Lehden on arvioitu olleen 1960-luvulla hyvinkin ”demariystävällinen”.¹⁷³

Vaikka sitoutumattomien lehtien osuus kasvoikin 1960-luvulla, oli puoluelehdillä heikentyvästä asemastaan huolimatta tärkeä rooli aatteellisten ristiriitojen formuloinnissa. Verrattuna esimerkiksi 1980-lukuun olivat puoluelehtien kokonaislevikit edelleen suuria¹⁷⁴. Puoluelehdet heijastelivat enimmäkseen edustamiensa puolueiden linjauksia, joskin kytkös puolueeseen oli jossain määrin riippuvainen kulloisestakin päätoimittajasta. Esimerkiksi *Suomen Sosialidemokraatin* pitkäaikainen päätoimittaja Atte Pohjanmaa (1951–1968) johti lehteä oman näkemyksensä mukaisesti eikä muuttanut lehden linjaa sen paremmin 1950-luvulla SDP:n

¹⁶⁹ Ks. esim. *Aamulehti* 16.1.1966.

¹⁷⁰ Pernaa 2009, 49–50.

¹⁷¹ Salminen 1988, 149–154.

¹⁷² Väliaverron & Kunelius 2009, 230–233.

¹⁷³ Salminen 1988, 154–159, 227; Manninen & Salokangas 2009, 637–638.

¹⁷⁴ Pernaa 2007, 104–105.

sisäisen hajaannuksen vuosina kuin 1960-luvulla puoluejohdossa tapahtuneiden henkilövaihdosten seurauksenakaan.¹⁷⁵

Monista suomalaisen sanomalehtikenttää kohdistuvista muutospaineista huolimatta vuoden 1966 eduskuntavaaleihin käytiin politiikan julkisuuden näkökulmasta katsottuna vanhoista asetelmista. Puolueiden ja poliitikkojen vaalipuheet ja poliittiset linjaukset muodostivat vaaliuutisoinnin ytimen. Oman lisänsä vaalijournalismiin toivat aiempaa runsaslukuisemmin julkaistut vaaligallupit. Aihetta tutkineen Pertti Suhosen mukaan gallupit yleistyivät juuri vuoden 1966 vaalien yhteydessä, jolloin aiemminkin gallupeja julkaissut *Helsingin Sanomat* tilasi kaksi erillistutkimusta puolueiden kannatuksesta ja kansalaisten mielipiteistä vaaliteemoihin. Nämä tutkimukset olivat usein myös lehdessä julkaistujen vaalianalysien pohjana.¹⁷⁶

Puoluelehtien sivuilla vaalijulkisuus oli avoimen poliittista: kilpailevia puolueita moitittiin ja oman puolueen saavutuksia korostettiin lehtien kaikilla osastoilla. Myös yleislehden asemaa tavoitellut *Aamulehti* muuttui vaalien alla kokoomuksen vaalityön välineeksi. Erityisen huomiota herättäviä olivat lehteen painetut kommunismin vastaiset propagandatekstit, jotka rinnastuivat typografisesti ja taitollisesti toimituksellisiin aineistoihin. Niissä äänestäjiä varoiteltiin isoin otsikoin kommunismin vaaroista. ”Haluatko lapsesi pioneeritarhaan?” kysyi *Aamulehti* vaalipäivien sunnuntainumerossaan.¹⁷⁷ Sitoutumattomien sanomalehtien uutisjournalismissa puolestaan pyrittiin neutraaliuteen, mutta lehtien aatteellinen tausta näkyi edelleen niiden pääkirjoituksista, pakinoista ja kolumneista.

Ensi askeliaan ottaneen television rooli oli ollut vielä 1960-luvun alun vaaleissa melko vähäinen, mutta television lisääntynyt merkitys alkoi näkyä vuosikymmenen puolivälissä myös sanomalehdistössä. Henrik Meinanderin mukaan televisio-ohjelmiin liittyvät kirjoitukset alkoivat 1960-luvun puolivälissä muuttua yhä arkipäiväisemmäksi, kun pääkirjoituksissa ja pakinoissa keskusteltiin säännöllisesti televisiosta.¹⁷⁸ Televisiota koskeva kirjoittelu käsitteli niin televisiopolitiikkaa, televisiotoiminnan periaatteita kuin televisio-ohjelmiäkin sekä ohjelmissa esiintyviä henkilöitä.¹⁷⁹ Vuosikymmenen puoliväliin tultaessa poliittista keskustelua käytiin myös televisiomainonnasta ja siitä, tulisiko mainoksia lähettää televisiossa lainkaan. Ajatus televisiomainonnan kiellosta sai tukea monelta sanomalehtialan toimijalta, sillä aina 1960-luvun alusta lähtien television oli pelätty horjuttavan sanomalehdistön taloudellista asemaa. Tavoite sai runsaasti tukea myös poliitikkojen keskuudessa, ja televisiomainonnan jatkuminen oli 1960-luvulla useita kertoja vaakalaudalla.¹⁸⁰

Politiikan julkisuuden näkökulmasta television suurin merkitys liittyi siihen, että television välityksellä kansalaiset saivat yhä enemmän tietoa myös kilpailevi-

¹⁷⁵ Salminen 1988, 226–229.

¹⁷⁶ Suhonen 2010, 76–79.

¹⁷⁷ Pietilä 2011, 150–151.

¹⁷⁸ Meinander 1999, 399.

¹⁷⁹ Elfving 2008; Hujanen & Weibull 2010, 99–112; Keinonen 2011, 64–74, 93–96.

¹⁸⁰ Kortti 2003, 129–140.

en aatesuuntausten linjauksista ja politiikasta. Tällä tavoin televisio alkoi haastaa puoluelähtöisen sanomalehtijulkisuuden ja aatelähtöisen politiikan analyysin, sillä television poliittiset sisällöt tarjosivat puoluelehtiä tilaaville kansalaisille aiempaa monisyisemmän näkemyksen yhteiskunnallisista ristiriidoista.¹⁸¹

Televisioon liitettyjen pelkojen ohella sanomalehdistössä oli kuitenkin havahduttu myös television potentiaaliin puheenaiheiden tuottajana. 1960-luvun alussa esitetty ajatus lopettaa television ohjelmatietojen julkaiseminen kokonaan¹⁸² tuntui jo 1960-luvun puolivälissä menneen maailman ajattelulta. Vuosikymmenen alussa sanomalehdet olivat painaneet sivuilleen lyhyet otsikkotiedot radion ja television päivän ohjelmistosta, mutta ohjelmistoon liittyviä ennakkomainoksia tai niin sanottuja ohjelmapuffeja lehdistä löytyi vain harvoin. Myös yksittäisten ohjelmien arvioiminen jälkikäteen oli poikkeuksellista. Vuoden 1966 vaalien alla sanomalehdet, olipa kyseessä sitten puoluelehti tai sitoutumaton lehti, tarjosivat lukijoilleen minimissäänkin selkeät ohjelmatiedot. Niiden tv-sivuilla mainostettiin tulevia ohjelmia ja keskusteltiin aktiivisesti jo nähdyistä tai kuulluista ohjelmista. Tyypillisesti radio- ja tv-sivut oli sijoitettu lehden loppuun, mutta esimerkiksi *Ilta-Sanomilla* oli 1960-luvun puolivälissä oma radio- ja tv-palstansa lehden alkupäässä.¹⁸³

Kiistelyä vaaliohjelmien yksityiskohdista

Käytäessä vuoden 1966 eduskuntavaaleihin television politiikan journalismissa oli otettu ensimmäisiä varovaisia askeleita kanta-aottavampaan suuntaan, mutta yhteiskunnalliseen televisio- ja radiojournalismiin liittyneet kuohunnat olivat kuitenkin vielä edessäpäin. Vuosikymmenen puolivälissä Einar Sundströmin tilalle Yleisradion pääjohtajaksi valittiin Eino S. Repo, mikä antoi viitteitä tulevasta. Vuoden 1966 eduskuntavaaleihin liittyviä vaaliohjelmia laadittiin kuitenkin edelleen ”vanhan” Yleisradion puitteissa. 1960-luvun puoliväliin mennessä televisio oli muuttunut marginaalisesta tiedotusvälineestä tärkeäksi osaksi suomalaisten arkea, mutta siihen liittyi edelleen runsaasti uutuuden viehätystä.

Yleisradion ohjelmapolitiikka ei ollut vielä ennen eduskuntavaaleja ehtinyt politisoitua, eikä televisioon liittynyt vielä voimakkaita poliittisia intohimoja. Laajempi Yleisradioon kohdistuva poliittinen kuohunta voimistui vasta vaalien jälkeen vuoden 1966 kuluessa. Esimerkiksi kesäkuussa perustetun Reino Paasilinnan erikoistoimituksen ohjelmat herättivät myöhemmin runsaasti poliittisia ristiriitoja. Näistä ensimmäinen paljon huomiota saanut ja kiistoja aiheuttanut ohjelma vaakuutusyhtiöistä esitettiin vuoden lopussa.¹⁸⁴

Yleisradion poliittisin perustein valituissa hallintoelimissä oli kuitenkin havaittavissa aktivoitumisen merkkejä jo ennen vaaleja. Yleisradion historian kirjoitta-

¹⁸¹ Mickelsson 2007, 216–217; Bastiansen 2006.

¹⁸² Kilpi 2007, 141–142.

¹⁸³ Hujanen & Weibull 2010.

¹⁸⁴ Salokangas 1996, 151–155, 217–225.

neen Raimo Salokankaan mukaan Johannes Virolaisen vuodesta 1964 johtama hallintoneuvosto oli omaksunut edeltäjiään aktiivisemman roolin yhtiössä. Käytännössä poliitikot siis pyrkivät ohjaamaan yhä aktiivisemmin Yleisradion toimintaa.¹⁸⁵ Vuoden 1966 vaalien alla vaaliohjelmien järjestämiseen liittyi aikaisempaa enemmän poliittisia kiistoja, joten on mahdollista, että hallintoneuvoston omaksuma aikaisempaa aktiivisempi rooli näkyi myös vaaliohjelmien yksityiskohdista keskusteltaessa.

Pohjaesityksen vaaliohjelmasarjasta laativat radion ja television ohjelmaneuvostot. Ne jättivät hallintoneuvostolle yksimielisen esityksen vaaliohjelmien aikataulusta, ohjelmasarjan yksityiskohdista ja vaalikaranteenin kestosta. Vaaliohjelmiston rungoksi ehdotettiin totuttuun tapaan radion ja television yhteislähetyksinä esitettävää puoluetenttejä sekä suurta vaalikeskustelua. Vaalitenttien kestoa ehdotettiin pidennettäväksi 40 minuutista tuntiin. Lisäksi ehdotettiin, että kukin puolue saisi ottaa tenttiin kaksi varsinaista edustajaa ja kaksi ”äänetöntä avustajaa”. Näin ollen tenttivuorossa olleella puolueella oli vaalitentissä peräti neljä edustajaa, kun vuoden 1962 eduskuntavaaleissa edustajia oli kaksi.¹⁸⁶

Ohjelmaneuvoston ehdotuksessa todettiin myös, ettei sama poliitikko voinut toimia kyselijänä kuin yhdessä vaalitentissä; tavoitteena oli tarjota puolueiden johtohenkilöiden ohella myös rivikansanedustajille mahdollisuus esiintyä televisiossa. Linjaus oli todennäköisesti hyvin tervetullut, sillä 1960-luvun edetessä poliitikot olivat alkaneet mieltää julkisuuden yhä tärkeämmäksi osaksi vaalityötä¹⁸⁷ ja normaalioloissa televisiossa esiintyivät vain puolueiden johtohenkilöt ja ministerit. Näin ollen tilaisuus päästä esiintymään vaalitentissä oli todennäköisesti tervetullut lisä poliitikon vaalityöhön.

Vaalitenttisarjan alkamisajankohdaksi ehdotettiin helmikuun alkua, ja perinteiseen tapaan puolueiden esiintymisjärjestys arvottiin. Puolueiden näkökulmasta paras ohjelmapaikka oli lähellä vaaleja, jolloin puolueen poliittiset linjaukset olisivat kirkkaina äänestäjien mielessä vielä vaaliurnillakin. Saman logiikan mukaan huonoin ohjelmapaikka oli esittämisjärjestyksessä ensimmäinen vaaliohjelma. Arpaonni suosi SDP:tä, jonka vaalitentti määräytyi esitettäväksi vain viikko ennen vaaleja, kun taas heikoin arpaonni oli keskustalla, joka määräytyi ohjelmasarjan avaajaksi.¹⁸⁸

Myös suuren vaalikeskustelun puheenvuorojärjestys arvottiin erikseen tasapuolisuuden varmistamiseksi. Ohjelmaneuvosto halusi kuitenkin elävöittää keskustelua ottamalla käyttöön lyhyet vastauspuheenvuorot, joiden avulla poliitikot saivat vastata heti heille suoraan kohdistettuihin kysymyksiin. Edeltävien vaalien ohjelmassa tällaisia poikkeamia sovitusta vastausjärjestyksestä ei sallittu. Lisäksi kansalaisille haluttiin tarjota mahdollisuus soittaa puhelimella lähetykseen ja esittää

¹⁸⁵ Salokangas 1996, 158.

¹⁸⁶ Suomalaisen ohjelmaneuvoston ja tv-ohjelmaneuvoston yhteiskokouksen pöytäkirja 3.1.1966.

¹⁸⁷ Ks. Pernaa 2007, 31–34

¹⁸⁸ Suomalaisen ohjelmaneuvoston ja tv-ohjelmaneuvoston yhteiskokouksen pöytäkirja 3.1.1966.

kysymyksiä puolueiden edustajille. Tämän nähtiin lisäävän vuorovaikutusta kansalaisten ja poliitikkojen välillä. Kiistaa puolueiden välille syntyi siitä, kuka saisi esittää yleisökysymykset puolueille. Kokoomus ja SDP esittivät tehtävään Yleisradion ulkopuolista vaaliasioihin perehtynyttä virkamiestä, mutta äänestyksessä ohjelmanevoston enemmistö päätyi Yleisradion pääjohtajaan Eino S. Repoon.¹⁸⁹

Ohjelmanevoston hiottua yksityiskohdat kuntoon asia meni hallintoneuvoston käsittelyyn. Hallintoneuvosto hyväksyi ohjelmanevoston esityksen pääpiirteet, mutta muutamista yksityiskohdista syntyi kiistaa. Yleisökysymysten mukaan ottamisen suureen vaalikeskusteluun hallintoneuvosto hylkäsi vedoten toisaalta teknisiin hankaluuksiin ja toisaalta kansalaisten yhdenvertaisuuteen – maan eri osien äänestäjille ei voitu taata yhtäläisiä mahdollisuuksia kysymysten esittämiseen, sillä kaukopuheluiden soittamiseen liittyi runsaasti epävarmuustekijöitä. Erimielisyyksiä syntyi myös ohjelmasarjan aikataulusta. Osa hallintoneuvoston jäsenistä halusi tiivistää ohjelmanevoston esittämää aikataulua siten, että vaaliohjelmasarja alkaisi kolme viikkoa suunniteltua myöhemmin. Asia meni hallintoneuvostossa äänestykseen, ja kun äänestys päättyi tasatulokseen, ratkesi asia esitysaikataulun tiivistystä kannattaneen hallintoneuvoston puheenjohtaja Johannes Virolaisen äänellä.¹⁹⁰

Sanomalehdistössä esitysaikataulun tiivistystä pidettiin keskustan poliittisena pelinä. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksen mukaan aikataulun muutos osoitti, kuinka Yleisradion poliittisessa johdossa asiat monimutkaistuvat, kun kyseessä ovat yksittäisten puolueiden kuvitellut tai todelliset edut. Vaikka ohjelmasarjan tiivistystä sinänsä pidettiin *Helsingin Sanomissa* järkevänä, herätti keskustapuolueen menettely paheksuntaa.¹⁹¹ Ohjelma-ajoissa tapahtuneita muutoksia ihmeteltiin myös *Aamulehden* pääkirjoituksessa ”Kaksi oikuttelijaa”. Kahdella oikuttelijalla viitattiin keskustapuolueelle arvonnassa oikutelleeseen rouva Fortunaan ja rouva Fortunalle kiukuttelevaan keskustapuolueeseen.¹⁹² *Aamulehden* pakinoitsija Aura piti puolestaan Virolaisen menettelyä ”rumana juttuna” ja epäili, etteivät menettelyä hyväksy kaikki keskustalaisetkaan.¹⁹³

Ohjelmanevoston alkuperäinen esitys olisi merkinnyt keskustan näkökulmasta sitä, että puolueen vaalitentti olisi esitetty lähes kaksi kuukautta ennen vaalipäivää. Aikataulutiiivistyksen myötä keskustan vaalitentti esitettiin huomattavasti lähempänä vaaleja. Ohjelmien esitysaikatauluun liittyvä kiista osoittaa, kuinka poliittisesti herkkiä ja tärkeitä tilaisuuksia vaaliohjelmat puolueille olivat ja kuinka kansanedustajista koostunut hallintoneuvosto pystyi kontrolloimaan ohjelmien toteutukseen liittyviä yksityiskohtia. Esimerkit osoittavat myös, että Yleisradion johdon poliittiset kiistat olivat sanomalehdille itsestään selviä uutisia.

¹⁸⁹ Suomalaisen ohjelmanevoston ja tv-ohjelmanevoston yhteiskokouksen pöytäkirja 3.1.1966; Hallintoneuvoston pöytäkirja 18.1.1966 liite 2.

¹⁹⁰ Hallintoneuvoston pöytäkirja 18.1.1966; Hallintoneuvoston pöytäkirja 18.1.1966 liite 1; Yleisradion vaaliohjelmat aloitetaan 17. helmikuuta. *Helsingin Sanomat* 19.1.1966.

¹⁹¹ Puolueiden radio-ohjelmat. *Helsingin Sanomat* 20.1.1966 (pääkirjoitus).

¹⁹² Kaksi oikuttelijaa. *Aamulehti* 19.1.1966 (pääkirjoitus).

¹⁹³ Muuan ansioluettelo. *Aamulehti* 18.1.1966 (pakina, Aura).

Kuva 2. *Kansan Uutisissa* 4.3.1966 julkaistu lehtikuva SKDL:n vaalitentistä. Kuvassa keskellä tilaisuuden puheenjohtaja Niilo Ihamäki. SKDL:n varsinaisina edustajina vaalitentissä SKP:n puheenjohtaja Aarne Saarinen (toinen vasemmalta) ja SKDL:n pääsihteeri Ele Alenius (kolmas vasemmalta) sekä ”äänettöminä avustajina” eduskuntaryhmän sihteeri Taisto Johteinen sekä kansanedustaja Pentti Liedes. Muiden puolueiden kyselijät istuvat SKDL:n edustajia vastapäätä.

Vaalitenttisarja käynnistyi lopulta helmikuun lopulla ja vaalitenttien puheenjohtajaksi valittiin Yleisradion toimittaja Niilo Ihamäki. Vaalitenttien rakenne noudatti ohjelmaneuvostojen ja hallintoneuvoston linjauksia. Tentti alkoi vastausvuorossa olevan puolueen puheenvuorolla, jossa käytiin läpi puolueen poliittisia tavoitteita seuraavalle vaalikaudelle. Tämän jälkeen siirryttiin kysymysosioon, jossa muiden puolueiden edustajat esittivät kysymyksiä ”altavastajille”. Kysymykset käsittelivät laajasti ajankohtaisia poliittisia aiheita, kuten tulevaa hallituspohjaa, sekä sisälsivät periaatteellisempia pohdiskeluja puolueiden aatteellisista lähtökohdista.¹⁹⁴

Puheenjohtajan rooli vaalitenteissä ei ollut edelleenkään journalistinen, vaan puheenjohtajan tehtävä oli jakaa puheenvuoroja puolueiden edustajille ja varmistaa puolueiden tasapuolinen kohtelu. Käytännössä tämä tarkoitti pyrkimystä jakaa kullekin puolueelle tismalleen yhtä paljon puheaikaa. Puheenjohtaja ei sen sijaan esittänyt politiikoille omia kysymyksiään tai osallistunut millään muullakaan tavoin keskusteluun.

Vielä 1960-luvun alussa television vaaliohjelmat olivat olleet jossain määrin alisteisia radion vaaliohjelmille. Kuitenkin vuosikymmenen puolivälissä puolue-

¹⁹⁴ Ks. esim. Hallituskavailut esillä k-puolueen vaalitentissä. *Helsingin Sanomat* 18.2.1966; SKP väittää keskustelleensa yhteistoimista SDP:n kanssa. *Helsingin Sanomat* 4.3.1966.

et alkoivat kiinnittää yhä enemmän huomiota television erityisyyteen visuaalisena tiedotusvälineenä. Asia oli tiedostettu jollain tasolla jo 1960-luvun alussa, ja esimerkiksi SDP:n puoluesihteerin Kaarlo Pitsingin mukaan SDP:n riveissä tv-esiintymistä alettiin harjoitella jo vuonna 1958 eli käytännössä välittömästi television säännöllisten lähetyksen käynnistyttyä.¹⁹⁵ Tätä taustaa vasten ei kenties ole yllättävää, että selvimminkin televisiota vaalikampanjoinnissaan hyödynsivät juuri sosiaalidemokraatit.

Hallintoneuvostossa oli sovittu vaaliohjelmien yksityiskohdista päätettäessä, että puolueilla oli oikeus käyttää ohjelmassa havaintomateriaalia, mikäli asiasta sovittiin hyvissä ajoin televisio-ohjaajan kanssa.¹⁹⁶ SDP esitteli vaalitentissä kahdeksan kohdan ohjelman, joka otti kantaa muun muassa elintarvikkeiden hintoihin, valtion lainoittamaan asuntotuotantoon ja kansaneläkkeeseen. SDP:n puoluesihteerin Kaarlo Pitsinki oli ottanut mukaansa televisiostudioon suusanallista viestiään vahvistavan kartongin.¹⁹⁷ Tämän avulla hän pystyi tiivistämään ja yksinkertaistamaan puolueen poliittista viestiä ja hyödyntämään nimenomaisesti television visuaalista puolta. Televisiotentinsä päätteeksi puolueen puheenjohtaja Rafael Paasio ja puoluesihteerin Pitsinki vielä haastoivat muut puolueet ilmoittamaan kantansa puolueen esittelemään ohjelmaan.¹⁹⁸

Suomen Sosialidemokraatissa toistettiin muutaman päivän kuluttua television vaalitentissä esitetty vaatimus. Lehdessä kerrottiin SDP:n vaativan vastauksia muilta puolueilta omaan kahdeksan kohdan ohjelmaansa seuraavana perjantaina lähetettävässä suuressa vaalikeskustelussa.¹⁹⁹ Suuressa vaalikeskustelussa SDP otti jälleen esille oman kahdeksan kohdan ohjelmansa ja saikin herätettyä aiheesta keskustelua. *Helsingin Sanomien* suurta vaalikeskustelua käsittelevässä uutisessa kerrattiin illan keskusteluaiheita ja todettiin, että sosiaalidemokraattien ”kahdeksan käskyn ohjelmasta” oli keskusteltu vilkkaasti, kun muut puolueet olivat arvioineet SDP:n ohjelman kustannuksia.²⁰⁰ SDP pyrki siis jo etukäteen määrittelemään keskustelun sisältöä ja pakottamaan muut puolueet reagoimaan esityksiinsä.

¹⁹⁵ Sisäntö 1977, 98.

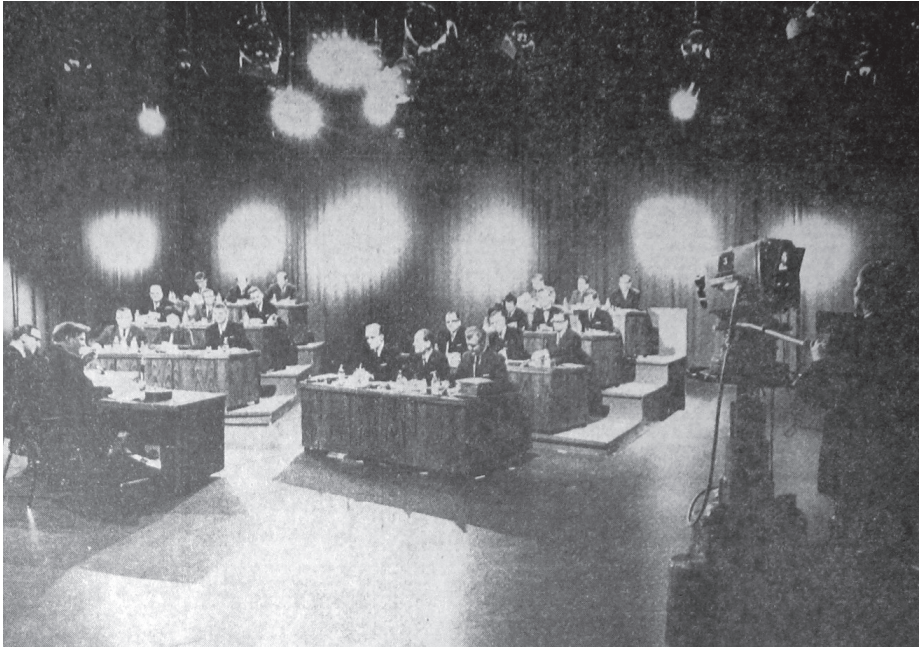
¹⁹⁶ Hallintoneuvoston pöytäkirja 18.1.1966 liite 1.

¹⁹⁷ Koska vuoden 1966 suuresta vaalikeskustelusta ei ole olemassa tallenteita, jää epäselväksi, esittelikö puoluesihteerin Pitsinki kartongilla SDP:n kahdeksan kohdan ohjelman vai käyttikö hän kartonkia havainnollistaakseen elintarvikkeiden hinnoissa tapahtuneita muutoksia. Vuonna 1977 julkaistussa Seppo Sisätön tutkimuksessa (Sisäntö 1977, 98.) Pitsingin kerrotaan esitelleen kartonkien avulla puolueen kahdeksan kohdan ohjelmaa. Tieto perustuu Sisätön tutkimusta varten tekemään Pitsingin haastatteluun. Vaaliohjelmien jälkeen julkaistuista sanomalehtikirjoituksissa ei tällaista viittausta löydy. Sen sijaan SDP:n vaalitentien jälkeen julkaistussa sanomalehtikirjoituksessa mainitaan Pitsingin esitelleen ohjelmassa taulukoita elintarvikkeiden hinnoista ”meillä ja muualla”. Ks. *Iisalmen Sanomat* 12.3.1966 (pakina, Ilmari).

¹⁹⁸ Ks. esim. Ei tullut selvää vastausta sos.demeiltä vaalitentissä. *Suomenmaa* 11.3.1966.

¹⁹⁹ Vastaukset 8 kohdan ohjelmaan saatava muilta puolueilta jo ensi perjantain tv-ohjelmassa. *Suomen Sosialidemokraatti* 13.3.1966.

²⁰⁰ Uusi hallitus, perhe-eläke ja veroasiat keskeisinä suuressa vaalikeskustelussa. *Helsingin Sanomat* 19.1.1966.

Kuva 3. *Helsingin Sanomissa* 19.3.1966 julkaistu lehtikuva Yleisradion suuresta vaalikeskustelusta. Toisena vasemmalta tilaisuuden puheenjohtaja, Yleisradion pääjohtaja Eino S. Repo.

Suuri vaalikeskustelu eteni ennalta sovittua käsikirjoitusta noudattaen, joskin niin sanotut vastauspuheenvuorot lisäsivät keskustelun dialogisuutta. Television visuaalista ulottuvuutta suuressa vaalikeskustelussa hyödynsi TPSL:n Olli Uoti, joka pystytti näkyville puolueensa puheenjohtajan Aarre Simosen vaalimainoksen ehdokasnumeroineen.²⁰¹ Sanomalehdistössä Uotin toimintaa paheksuttiin,²⁰² mutta visuaalisten apuvälineiden käyttö vaalikeskusteluissa osoitti, että poliitikot paitsi tiedostivat television visuaalisen ulottuvuuden, he myös pyrkivät hyödyntämään sitä.

Kaiken kaikkiaan vaaliohjelmien toteutuksessa tapahtuneet muutokset olivat vähäisiä, mutta kuten vaaliohjelmiin liittyvät esimerkit osoittavat, poliitikkojen keskuudessa television visuaalisuuteen kiinnitettiin huomiota uudella tavalla. Kun television vaaliohjelmien tavoittavuuskin alkoi vuonna 1966 olla varsin laaja – suosituinta vaali-ohjelmaa eli suurta vaalikeskustelua seurasi television välityksellä noin 52 prosenttia maan valitsijakunnasta²⁰³ – oli selvää, että televisio alkoi kiinnostaa paitsi poliitikkoja myös politiikkaa tiiviisti seuraavia sanomalehtiä.

²⁰¹ Suuren vaalikeskustelun asiallinen oli Repo: Lupasi puheenvuoroja ja täytti myös lupauksensa. *Ilta-Sanomat* 19.3.1966.

²⁰² Ks. esim. Suuren vaalikeskustelun asiallinen oli Repo: Lupasi puheenvuoroja ja täytti myös lupauksensa. *Ilta-Sanomat* 19.3.1966; Suuri vaalikeskustelu. *Etelä-Suomen Sanomat* 20.3.1966 (pääkirjoitus).

²⁰³ Pesonen 1972, 76; Sisätkö 1977, 118.

Vaaliohjelmat ylittävät uutiskynnyksen

Koska televisiosta ja sen sisällöistä oli tullut tärkeä puheenaihe lähes kaikille printtimedioille, oli vain luonnollista, että myös television vaaliohjelmat saivat vuoden 1966 eduskuntavaalien edellä aiempaa enemmän huomiota.²⁰⁴ Kun vaaliohjelmat olivat alkaneet, niitä mainostettiin säännöllisesti sanomalehtien televisiosivuilla, ja myös uutisissa, pakinoissa ja pääkirjoituksissa ohjelmista kirjoitettiin useammin kuin 1960-luvun alun vaalien yhteydessä.²⁰⁵ Muutos oli huomattava erityisesti uutisjournalismin osalta. Vaaliohjelmat ylittivät uutiskynnyksen usein sekä puoluelehdissä että sitoutumattomissa sanomalehdissä, joskin vaaliohjelmia analysoitiin edelleen ahkerasti myös pakinoissa.²⁰⁶

Yksittäisistä uutisaiheista kaikkein eniten huomiota saivat hallituspohjaan liittyvät kysymykset ja erityisesti se, suostuuko SDP samaan hallitukseen SKDL:n kanssa. Tämä kysymys nousi esiin kaikkien sanomalehtien uutisissa riippumatta siitä, oliko kyseessä sitoutumaton tai puoluelehti.²⁰⁷ Sanomalehdistössä usein uutiskärjeksi nostettu hallituskysymys liittyi yhtäältä SDP:n ja SKDL:n sisällä tapahtuneisiin muutoksiin ja toisaalta vasemmiston, erityisesti sosiaalidemokraattien kannatuksen vahvistumiseen, niin vuoden 1964 kunnallisvaaleissa kuin vaalien alla tehdyissä gallupeissa. SDP:n puheenjohtajaksi oli valittu vuonna 1963 Rafael Paasio, joka suhtautui myönteisesti ajatukseen vasemmiston yhteistyöstä. SKDL oli alun perin perustettu vasemmistolaisten voimien yhteenliittymäksi, jonka yhden osan muodostivat kommunistit, mutta SKP:llä oli SKDL:ssä alusta lähtien johtava rooli. Vuonna 1965 SKDL:n pääsihteeriksi oli kuitenkin valittu Ele Alenius, joka ei kuulunut SKP:hen ja kannatti yhteistyötä sosiaalidemokraattien kanssa.²⁰⁸

Vasemmistopuolueiden lähentyminen huolestutti porvaripuolueita, jotka pitivät SKDL:a edelleen kommunistien peite- tai vaalijärjestönä. Niille yksi vaalien avainkysymys oli estää SKDL:n nousu hallitukseen. SDP:n silloinen puheenjohtaja Rafael Paasio on muistelmissaan todennut, että kommunisteihin liittyvä keskustelu oli yksi vuoden 1966 vaalien tärkeistä teemoista ja porvarit pitivät sitä esillä osin myös vaalitaktisista syistä. ”Kun porvarileirissä hätä on suurin, siellä ruvetaan pelottelemaan rauhallisia kansalaisia sosialismilla ja kommunismilla”, Paasio kirjoitti muistelmissaan.²⁰⁹ Olipa kyseessä kommunismilla pelottelu tai ei, niin aihetta esillä pitivät juuri lehdet, joiden suhde kommunismiin oli kielteinen.

²⁰⁴ Ks. kuvio 1 sivulla 29.

²⁰⁵ Ks. kuvio 2 sivulla 31.

²⁰⁶ Ks. kuvio 2 sivulla 31 sekä kuvat 9–15 sivuilla 237–240.

²⁰⁷ Sdp ja KePu eivät torjuneet yhteistyötä, *Aamulehti* 20.3.1966; SKP väittää keskustelleensa yhteistoimista Sdp:n kanssa, *Helsingin Sanomat* 4.3.1966; Vaalien jälkeistä hallitusta etsittiin vaalikeskustelussa, *Helsingin Sanomat* 19.3.1966; Sos.dem.puolue haparoi vieläkin yhteistyöasiassa, *Kansan Uutiset* 11.3.1966; Sosialidemokraatit itsenäisiä vaaleissa, sanoi Paasio. *Suomen Sosialidemokraatti* 19.3.1966; Hallituskysymys nousi esille suuressa vaalikeskustelussa. *Suomenmaa* 19.3.1966.

²⁰⁸ Paastela 1991, 28–29; Leppänen 1999; Alenius 2007, 67–72.

²⁰⁹ Paasio 1980, 212–213.

Helsingin Sanomat laati vaaliohjelmista uutisia säännöllisesti. Vaikka lehti oli vielä 1950-luvun radiotenteistä uutisoidessaan ottanut voimakkaasti kantaa kommunisteja vastaan ja liputtanut kansanpuolueen ehdokkaiden puolesta, oli sen uutisjournalismi nyt neutraalia. Lehden vaaliohjelmiä käsitteleviin uutisiin oli nostettu toimittajan tärkeinä pitämiä kohtia vaalikeskustelusta, ja jutuissa ääni annettiin ohjelmassa esiintyneelle poliitikolle. ”Hallituskavailut esillä k-puolueen vaalitentissä”, ”Skp väittää keskustelleensa yhteistoimista Sdp:n kanssa”, ”Vaalien jälkeistä hallitusta etsittiin vaalikeskustelussa”, ”Uusi hallitus, perhe-eläke ja veroasiat keskeisinä suuressa vaalikeskustelussa”, kerrottiin *Helsingin Sanomien* vaaliuutisten otsikoissa.²¹⁰ Uutiset olivat erittäin asiakeskeisiä, ja niissä selostettiin melko kaavamaisesti poliitikkojen ohjelmissa käyttämiä puheenvuoroja.

Pientä poikkeamista asiatyylisestä oli ainoastaan *Helsingin Sanomien* suuresta vaalikeskustelusta kertovan uutisen kuvatekstissä, jossa maalailtiin tunnelman tiivistyneen ohjelman loppua kohti tultaessa: ”Ilmassa oli todella suuren poliittisen juhlan tuntua”.²¹¹ Uutinen oli poikkeuksellinen myös laajuutensa ja runsaan kuvituksensa vuoksi, sillä 1960-luvulla vaaliohjelmiä käsittelevissä jutuissa käytettiin vähän kuvia ja ohjelmista laaditut jutut olivat kooltaan pieniä.²¹² Uutisen voidaan katsoa korostaneen uudella tavalla vaalikeskustelun erityislaatua, kun se otti kantaa tilaisuuden ilmapiiriin ja esitteli tilaisuuteen osallistuneita poliitikkoja jutun yhteyteen liitettyissä kuvissa. Vaaliohjelmiin liittynyttä kirjoittelua kokonaisuutena arvioitaessa kuvatekstin tunnelmakuvauksella oli kuitenkin harvinaisen poikkeus, eikä kuvaa sitä tapaa, jolla *Helsingin Sanomat* vaaliohjelmista tavallisesti uutisoi.²¹³

Myös puoluelehdille vaaliohjelmat olivat aikaisempaa tärkeämpi uutisaihe, mutta niiden lähestymistapa vaaliohjelmien tapahtumiin noudatteli samoja käytänteitä kuin edeltävissä vaaleissa. Paitsi että puoluelehdet laativat vaalitenteistä uutisia säännöllisemmin kuin *Helsingin Sanomat*, olivat myös uutisten painotukset varsin erilaisia. Esimerkiksi *Kansan Uutiset* laati uutiset kaikkien suurimpien puolueiden tenteistä sekä suuresta vaalikeskustelusta. ”SKDL esitteli linjaansa onnistuneesti vaalitentissä eilen”, uutisoi *Kansan Uutiset* SKDL:n vaalitentistä. Itse uutinen koostui SKDL:n Ele Aleniuksen ja Aarne Saarisen puheenvuorojen tiivistä referaateista.²¹⁴ Lehti siis tarjosi niille lukijoille, jotka eivät olleet ohjelmaa nähneet, mahdollisuuden tutustua jälkikäteen SKDL:n televisiossa tekemiin linjauksiin.

²¹⁰ Hallituskavailut esillä k-puolueen vaalitentissä. *Helsingin Sanomat* 18.2.1966; Skp väittää keskustelleensa yhteistoimista Sdp:n kanssa. *Helsingin Sanomat* 4.3.1966; Vaalien jälkeistä hallitusta etsittiin vaalikeskustelussa. *Helsingin Sanomat* 19.3.1966; Uusi hallitus, perhe-eläke ja veroasiat keskeisinä suuressa vaalikeskustelussa. *Helsingin Sanomat* 19.3.1966.

²¹¹ Vaalien jälkeistä hallitusta etsittiin vaalikeskustelussa. *Helsingin Sanomat* 19.3.1966.

²¹² Ks. kuvat 6–7 sivuilla 35–36.

²¹³ Hallituskavailut esillä k-puolueen vaalitentissä. *Helsingin Sanomat* 18.2.1966; Ruotsalaisten kanssa toivoo k-puolue yhteistyön jatkuvan. *Helsingin Sanomat* 27.2.1966; Suuria eroja tpsl:n ja sdp:n politiikassa. *Helsingin Sanomat* 28.2.1966; SKP väittää keskustelleensa yhteistoimista Sdp:n kanssa. *Helsingin Sanomat* 4.3.1966.

²¹⁴ SKDL esitteli linjaansa onnistuneesti vaalitentissä eilen. *Kansan Uutiset* 4.3.1966.

Kokoomuksen vaalitenttiä käsittelevän uutisen otsikossa kerrottiin puolestaan kokoomuspojilta menneen jauhot suuhun:

Molemmat herrat menivät silmin nähden ja korvin kuullen hämilleen, kun SKDL:n edustaja, päätoimittaja Jorma Simpura kertoi totuuden. Hän puhui kokoomuslaisesta väkivalta politiikasta 30-luvulla, jota kokoomus vieläkin pitää ”isänmaallisuuden ihanneaikana”. – – Muutenkin tentti sujui sangen hilpeissä tunnelmissa. Naurunalaisiksi joutuivat kokoomuksen vaalisyytöt verotaakan keventämisestä ja pienipalkkaisten konttoristien ja liikeapulaisten ansiotason parantamisesta.²¹⁵

Samaan tyyliin vaaliohjelmista uutisoivat myös *Suomenmaa*, *Suomen Sosialidemokraatti* ja *Aamulehti*. ”Keskustalle vaalitenttivoitto” julisti *Suomenmaa* pääuutissivullaan ja kertoi keskustapuolueen avanneen komeasti radion ja television vaalitenttisarjan. ”Pääministeri Virolainen vastaili kysymyksiin leppoisan asiallisesti, mutta tarpeen vaatiessa myös terävästi”, kerrottiin jutun ingressissä. *Suomen Sosialidemokraatti* puolestaan uutisoi SDP:n Pauli Burmanin olleen vaalitentissä ”sanavalmis ja armoton”. *Aamulehden* uutisen ingressissä taas kerrottiin SDP:n vastausten olleen suuressa vaalikeskustelussa ”täysin pyöreitä ja mitäänsanomattomia”.

Puoluelehdistä *Kansan Uutiset* kirjoitti värityneimmin, kun taas *Aamulehden* journalistinen tyyli oli neutraaleinta, vaikka senkin jutuissa esitettiin suoria kannanottoja kilpailevista puolueista. *Suomen Sosialidemokraatissa* vaalitenttiarvioita ei esitetty perinteisen uutisjournalismin kontekstissa vaan lehden vaalipalstalla. Tavanomaiset uutiset lehti laati ainoastaan SDP:n omasta vaalitentistä sekä suuresta vaalikeskustelusta.²¹⁶

Kuten esimerkit osoittavat, puoluelehtien uutiset olivat niiden omista näkökulmista kirjoitettuja subjektiivisia kuvauksia vaaliohjelmien tapahtumista. Näissä uutisissa ei arasteltu ottaa kantaa suorasukaisestikaan puolueiden pärjäämiseen vaalitentissä. Huomionarvoista kuitenkin on, että puoluelehtienkin uutisissa kiinnitettiin pääasiallisesti huomiota keskustelujen asiasisältöihin. Jutuista saattoi vain harvoin päätellä, että niissä kuvailtiin nimenomaan televisiotenttejä radiotenttien sijaan, ellei asiaa erikseen tekstissä mainittu. Kirjoitukset ottivat kuitenkin voimakkaasti kantaa, joten objektiivisuuteen tähtäävän, modernin uutisjournalismin näkökulmasta puoluelehtien kirjoitukset eivät täyttäneet uutisen määritelmää.²¹⁷ Puoluelehtien uutisten ensisijaisena tehtävänä oli edelleen puolueen poliittisen sanoman tukeminen ja vahvistaminen korostamalla puolueen poliittista viestiä tukevia näkökulmia.

Kuten vaaliohjelmien uutisointia kuvaavat esimerkit osoittavat, puoluelehtien ja sitoutumattomien lehtien tavat käsitellä vaaliohjelmiä alkoivat 1960-luvulla

²¹⁵ Kokoomuspojilta jauhot suuhun. *Kansan Uutiset* 23.2.1966.

²¹⁶ Keskustalle vaalitenttivoitto. *Suomenmaa* 18.2.1966; Kokoomus kompasteli tentissä. *Suomenmaa* 23.2.1966; Ei tullut selvää vastausta sos.demeltä vaalitentissä. *Suomenmaa* 11.3.1966; Sos.dem. puolue jätti kahdeksan kohdan ohjelman eduskunnalle. *Suomen Sosialidemokraatti* 11.3.1966; Sosialidemokraatit itsenäisiä vaaleissa, sanoi Paasio tv:ssä. *Suomen Sosialidemokraatti* 19.3.1966; Sdp ja KePu eivät torjuneet yhteistyötä. *Aamulehti* 20.3.1966.

²¹⁷ Pietilä 2008, 39.

eriytyä toisistaan. Vielä 1950-luvun *Helsingin Sanomien* laatimat uutiset radion vaalitenteistä muistuttivat edellä kuvattua puoluelehtien journalistista tyyliä, mutta 1960-luvulla *Helsingin Sanomien* vaaliohjelmia käsittelevät uutiset alkoivat tavoitella yhä neutraalimpaa ilmaisua. Koska lehden uutisissa pitäydyttiin ottamasta kantaa vaaliohjelman tapahtumiin, ei jutuissa voitu myöskään kiinnittää erityistä huomiota vaaliohjelmien synnyttämiin subjektiivisiin vaikutelmiin.

Vaaliohjelmien yleisen merkityksen näkökulmasta olennaista kuitenkin oli, että ohjelmat ylipäättään alkoivat ylittää säännöllisesti sanomalehtien uutiskynnyksen. Näinhän ei ollut tapahtunut 1960-luvun alun vaaleissa, jolloin ohjelmia käsiteltiin ensisijaisesti pakinoissa. Vuonna 1966 vaaliohjelmista tuli kuitenkin poliittisia tapahtumia, joilla oli sanomalehtien näkökulmasta oma uutisarvonsa.

Kuka pärjäsi televisiossa?

Vuoden 1966 vaaliohjelmien tapahtumia käsiteltiin uutisten lisäksi runsaasti myös pääkirjoituksissa, pakinoissa ja kolumneissa. Jos puoluelehdet olivat uutisjournalismissaan arvioineet vaaliohjelmien tapahtumia varsin luovasti, ei lehtien mielipideaineistoissa ollut senkään vertaa pidäkkeitä. Yhtä värikkäästi vaalitenttien poliittisia asetelmia tulkittiin myös *Helsingin Sanomien* mielipideaineistoissa.

Useimmissa kirjoituksissa tartuttiin joihinkin vaalitenteissä esiin nousseisiin asiakysymyksiin. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa pohdiskeltiin ”monisanaisia ja joskus kommunistiseen dialektiikkaan sotkeutuneita puheenvuoroja”, joita SKDL:n edustajat olivat esittäneet edellisen illan vaalitentissä. Erityisen kiinnostuneita pääkirjoituksessa oltiin puolueen tavasta määritellä diktatuuri-sana, joka oli tentissä esiintyneiden SKDL:n edustajien mukaan saanut huonon kaiun. ”Mutta eiväthän asiat siitä muutu, puhutaanko proletariaatin diktatuurista, työväenvallasta tai tri Aleniuksen tavoin ’työväen demokratiasta’”, arvioitiin pääkirjoituksessa.²¹⁸ *Ilta-Sanomien* pääkirjoituksessa kiinnitettiin huomiota samaan kysymykseen ja todettiin, että ”näin täydellistä tyrmyshäviötä on poliittisissa väittelyissä harvoin kärsitty.”²¹⁹

Kuten esimerkit osoittavat, myöskään sitoutumattomat *Ilta-Sanomien* ja *Helsingin Sanomat* eivät arastelleet esittää aatteellisia kannanottoja omissa mielipideaineistoissaan, vaikka niiden uutisjournalismi olikin jo verrattain neutraalia. Lehtien antipatiat kohdistuivat 1960-luvulla erityisesti kommunisteihin. Suoremmin oman kantansa *Helsingin Sanomat* ilmaisi vaalipäivän pääkirjoituksessa: ”Näidenkin vaalien pääkysymyksenä on joka tapauksessa yhteiskuntajärjestyksemme kumoamiseen tähtäävien kommunistien vaikutusvallan estäminen.”²²⁰ Sosiaalidemokraatteihin lehti sen sijaan suhtautui huomattavasti myönteisemmin.²²¹

²¹⁸ Kommunistit valistavat. *Helsingin Sanomat* 5.3.1966 (pääkirjoitus).

²¹⁹ Skp tentissä. *Ilta-Sanomien* 4.3.1966 (pääkirjoitus).

²²⁰ Äänestäjien velvollisuus. *Helsingin Sanomat* 20.3.1966 (pääkirjoitus).

²²¹ Klemola 1981; Salminen 1988, 156.

Kirjoituksissa kiinnitettiin tavallisesti huomiota vaalitenteissä käytettyihin puheenvuoroihin, mutta satunnaisesti huomiota kiinnitettiin myös poliitikkojen esiintymiseen ja pärjäämiseen tentissä samalla tavoin kuin vuoden 1962 vaalien yhteydessä. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* pääkirjoitussivulla pakinoitsija Penninen analysoi vaaliohjelmia ja niihin liittynyttä keskustelua:

Eilen katselin puoluelehtiä vaalitentin johdosta. 'Kokoomus kompasteli tentissä', kertoo Suomenmaa. Lehden mielestä keskustapuolueen maisteri Hilikka Pietilä selviytyi erinomaisesti. En varauksettomasti yhtyisi käsitykseen. Nätti Pietilä oli katsella, ei muuta.²²²

Pietilän ulkonäköön kiinnitettiin huomiota myös *Suomen Sosialidemokraatin* uutisenomaisessa reportaasissa, jossa referoitiin ”kepun sievän Hilikka Pietilän” puheenvuoron sisältöä.²²³

Pennisen pakinassa otettiin kantaa myös poliitikkojen puheenvuoroihin, mutta lisäksi pakina muistutti television visuaalisesta luonteesta nostaessaan esiin näkemykset naispuolisen poliitikon ulkonäöstä. Vaikka tämänkaltaiset suorat viittaukset television visuaaliseen luonteeseen olivat edelleen 1960-luvun puolivälissä harvinaisia, olivat arviot jälleen uusi osoitus television politiikkaan tuomista uudenlaisista tulkintakehyksistä. Viittausta naispoliitikon ulkonäköön voidaan pitää myös osoituksena aikakauden naisten poliittista toimijuutta vähättelevistä sukupuolittuneista puhetavoista²²⁴.

Tavallista myös oli, että pakinoitsijat kommentoivat toistensa vaalitenteihin liittyviä arvioita. Kun esimerkiksi keskustan äänenkannattaja *Suomenmaa* oli uutisoinut kokoomuslaisten kompastelleen tenteissä²²⁵ ja *Kansan Uutisissa* arvioitiin lehden oman päätoimittajan Jorma Simpuran pistäneen vaalitentissä jauhot suuhun kokoomuksen pojille²²⁶, reagoi *Aamulehden* pakinoitsija ”Virveli” esitettyyn kritiikkiin. Virveli arvioi päätoimittaja Simpuran oman esiintymisen olleen asian viereen osuvine kysymyksineen ihmeellisen heikko, kun taas kokoomuksen ehdokkaat olivat säilyttäneet malttinsa:

Varsinkin keskustapuolue ja kommunistit tuntuivat ärsyyntyvän kokoomuksen rutinoitujen edustajien varmaotteisesta esiintymisestä, jossa asiallisuudella korvattiin keskustapuolueen edustajien pääministeri Johannes Virolaisen ja puoluesihteerin Pekka Silvola harrastamat yritykset saattaa vastustajat naurunalaiseksi ja mitään ymmärtämättömiksi.²²⁷

Vaikka poliitikkojen esiintyminen nousikin toisinaan esille sanomalehtien kirjoituksissa, on kuitenkin todettava, että myös nämä tekstit olivat voimakkaasti kyt-

²²² Viisi prosenttia naisia. *Helsingin Sanomat* 24.2.1966 (pakina, Penninen).

²²³ Linnanrauhan periaate rikottu. *Suomen Sosialidemokraatti* 23.2.1966.

²²⁴ Ks. esim. Saarenmaa 2010, 252–277, 316; Puustinen, Ruoho & Mäkelä 2006, 27–29.

²²⁵ Kokoomus kompasteli tentissä. *Suomenmaa* 23.2.1966

²²⁶ Kokoomuspojilta jauhot suuhun. *Kansan Uutiset* 23.2.1966.

²²⁷ Poliitiikan portailta. *Aamulehti* 27.2.1966. (pakina, Virveli).

köksissä sanomalehtien aatteelliseen taustaan, ja kirjoitusten ensisijaisena pyrki-
myksenä oli tukea puolueen poliittista sanomaa ja aktivoida puolueen kannattajia.
Television vaaliohjelmista tehdyissä tulkinnoissa olennaista ei ollut se, millä tavoin
poliitikot esiintyivät televisiossa, vaan se, mitä puoluetta ja aatetta poliitikot edus-
tivat ja mitä poliitikot ohjelmissa linjasivat. Pakinat eivät näin ollen pyrkineet tie-
toisesti kiinnittämään huomiota poliitikkojen ulkonäköön tai esiintymiseen, vaan
niiden suhtautuminen television visuaalisuuteen saattoi olla jopa kielteistä. Tämä
näkemys tulee hyvin esille *Kansan Uutisten* pakinoitsija Kerttu Kauniskankaan
alias Juorkunan Jussin kirjoituksesta:

Television vaalitentit – – saattavat johtaa harhaan asiantuntematonta yleisöä. Onpa
muuan puolue jo osoitellutkin: katsokaa miten mukkea mies on meidän ehdok-
kaamme. Vielä tulee aika jolloin vaalitenteissä esiintyvät eri puolueiden pestaamat
näyttelijät, sillä he ovat mukkeja miehiä ja hemaisevia naisia ja osaavat replikoida.²²⁸

Juorkunan Jussin pakina osoittaa, että jo 1960-luvun puolivälissä poliittiset toimi-
jat saattoivat suhtautua kielteisesti television visuaalisuuteen, joskin tämän kaltai-
set mediakriittiset puheenvuorot olivat poikkeuksellisia. Sanomalehtien pääkirjoi-
tuksissa ja pakinoissa vaaliohjelmista tuotettiin edelleen tulkintoja, joiden taustalla
eivät olleet niinkään vaaliohjelmien tapahtumat, vaan puolueiden ja niitä edusta-
vien poliitikkojen aatteelliset taustat. Tämä vaikutti olevan olennainen tekijä riip-
pumatta siitä oliko kyseessä puoluelehti vai poliittisesti sitoutumaton lehti. Toisi-
naan jutuissa puututtiin vaaliohjelmien visuaaliseen luonteeseen, mutta pääasiassa
vaaliohjelmiä tarkasteltiin politiikan omista näkökulmista.

Ilta-Sanomat kulissien takana

Ilta-Sanomat oli suhtautunut televisioon ja televisio-ohjelmiin alusta saakka myön-
teisemmin kuin päivälehdet, ja myös politiikasta se kirjoitti omista näkökulmis-
taan. Tämä lehden omanlainen linja tuli esille myös sen tavoissa raportoida televi-
sion vaaliohjelmista. Ensinnäkään vaaliohjelmat eivät puoluevetoisina tilaisuuksina
lähtökohtaisesti edustaneet sen kaltaista televisio-ohjelmaa, josta olisi saanut viih-
teellisiä ja jännittäviä uutisia. Tästä johtuen *Ilta-Sanomat* ei laatinut vaaliohjelmista
käytännössä ainuttakaan uutista, ja muutoinkin vaaliohjelmiä käsiteltiin lehdessä
huomattavasti harvemmin kuin *Helsingin Sanomissa* tai puoluelehdissä.

Ne harvat kirjoitukset, joita *Ilta-Sanomat* laati vaaliohjelmista, erosivat huo-
mattavasti muiden lehtien vaaliohjelmajournalismista. Suuresta vaalikeskuste-
lusta *Ilta-Sanomat* julkaisi puolen sivun kokoisen ennakkojutun, jossa esiteltiin
kuvien kera ohjelmaan osallistuvat poliitikot. Jutussa kerrottiin lyhyesti kunkin
poliitikon taustat ja pohdittiin ohjelman kiinnostavuutta katselijoiden keskuu-
dessa. Kirjoitus oli tyyppinen vaaliohjelman ennakkojuttu, joita muut lehdet
julkaisivat ohjelmatietojen yhteydessä. *Ilta-Sanomissa* se oli vain nostettu taval-

²²⁸ Poliitiikan yksinkertaistaminen. *Kansan Uutiset* 9.3.1966 (pakina, Juorkunan Jussi).

lista näkyvämmälle paikalle.²²⁹

Suuresta vaalikeskustelusta lehti laati tv- ja radiopalstalleen laajan analyysin, jossa vaalikeskustelua käsiteltiin omintakeisella tavalla. Juttu ei ollut uutinen vaan jonkinlainen selostus tai reportaasi²³⁰ ja siinä vaaliohjelmassa esiintyneet poliitikot oli jaettu erilaisiin kategorioihin: ”epäselvimmät kannanotot”, ”selvimmät kannanotot”, ”asiattomin” ja ”asiallinen” esiintyjä, ”ontuvin perustelu”, ”asiantunte mattomin kysymys”, ”sotilaallinen” esiintyjä sekä ”hallituskipein puolue”. Jutussa asiallisimman esiintyjän titteli jaettiin illan puheenjohtaja Eino S. Revolle, ja selvimmistä kannanotoista olivat jutun mukaan vastanneet liberaalisen kansanpuolueen ehdokkaat.²³¹

Ilta-Sanomien tavassa arvioida vaaliohjelman kulkua oli paljon samaa kuin puoluelehdilläkin. Kielteiset arviot liittyivät poikkeuksesta vasemmistopuolueiden edustajien edesottamuksiin, kun taas kiitosta selvistä kannanotoista sai liberaalinen kansanpuolue ja kokoomus, jotka yksiselitteisesti torjuivat hallitusyhteistyön SKDL:n kanssa. Näistä aatteellisista painotuksista huolimatta juttu oli kuitenkin omana aikanaan poikkeuksellinen.

Jutun tyyli oli kepeä ja siinä poliitikot asetettiin paremmuusjärjestykseen erilaisten toimittajien määrittelemien kategorioiden mukaisesti, samalla tavoin kuin iltapäivälehdet ja toisinaan päivälehdetkin arvioivat poliitikkojen esiintymistä vaaliohjelmissa 2000-luvulla. Ainoana erona 1960-luvun kirjoituksen ja 2000-luvun tekstien välillä on se, että 1960-luvun *Ilta-Sanomissa* tällaista kevyehköä luokittelua harjoitettiin lehden tv- ja radiopalstalla, kun taas 2000-luvun iltapäivälehdet ja päivälehdet liittävät nämä arviot usein osaksi uutisjournalismiaan.²³²

Toinen mielenkiintoinen *Ilta-Sanomien* suuresta vaalikeskustelusta laatima kirjoitus käsitteli vaaliohjelman kulissien tapahtumia ohjelman väliajalla. Suuri vaalikeskustelu keskeytettiin televisiossa uutisten ajaksi, jolloin puolueiden edustajat vetäytyivät kahvilan puolelle odottamaan vaalikeskustelun jatkumista. *Ilta-Sanomissa* pyrittiin yksityiskohtaisesti kuvailemaan kahvilassa vallinnutta tunnelmaa:

Varsin kireältä tuntui tunnelma radion ja tv:n eilisen vaalikeskustelun väliajan alkaessa. Oikeisto ja vasemmisto kiipesivät studio 2:sta kahvilan puolellekin vallan eri aikaan, ja molemmissa ryhmissä vaihdettiin luottamuksellisesti kärkeviäkin kommentteja vastapuolen otteista. ”Naurettavaa”, huokaistiin monella suulla, ja si joituttiin kahvin ja voileipien ääreen – pukeva meikkirusketus kasvoilla – tiukasti puolueittain.

Mutta virvokkeet tekivät tehtävänsä väliajan loppuun mennessä, ja viimeisen puolen tunnin ajan jo liuskeltiin kodikkaasti juttelemassa ryhmästä toiseen. Siinä vaiheessa olivat hiljaisella äänellä laaditut strategiat jo ilmeisesti selvinneet.²³³

²²⁹ Aika ei lopu illan vaalikeskustelussa. *Ilta-Sanomat* 18.3.1966.

²³⁰ Erilaisista juttutyypeistä, ks. Pietilä 2008, 39.

²³¹ Suuren vaalikeskustelun asiallinen oli Repo: Lupasi puheenvuoroja ja täytti myös lupauksensa. *Ilta-Sanomat* 19.3.1966.

²³² Ks. Pitkänen 2012.

²³³ Kuppikunnat sekaantuivat vasta väliajan lopulla. *Ilta-Sanomat* 19.3.1966.

Myös vaaliohjelmien kulisseista tehty juttu on ainutlaatuinen, sillä tämänkaltaisia tekstejä ei ollut aiemmin kirjoitettu. Kirjoituksen voidaan katsoa paljastavan poliitikoista jotain sellaista, joka ei välity televisioruudusta kotikatsomoihin. Viittaukset osallistujien meikkeihin ja poliitikkojen välillä vallitseviin ensin kireisiin, mutta sitten tuttavallisiin tunnelmiin, luovat vaikutelman televisiolähetysten epäautenttisuudesta. Kirjoituksessa television vaaliohjelma kuvattiin eräänlaisena teatterina, jonka kulissemiin lukija viedään katsomaan asioiden todellista tilaa. Tämänkaltaisen jutun todennäköisenä tavoitteena on ollut tuoda politiikat lähemmäksi lukijoita antamalla ikään kuin kuva poliitikkojen todellisesta kanssakäymisestä. Tämänkaltaisia juttuja voi 2000-luvulla nähdä päivälehdissäkin.²³⁴

Vaikka *Ilta-Sanomien* vaaliohjelmiä käsitteleviä kirjoituksia olikin vaaleissa lukumääräisesti vähän, olivat jutut lähestymistavoiltaan poikkeuksellisia. Lehti avasi vaaliohjelmiin näkökulmia, jotka vaikuttivat yleisessä journalistisessa kulttuurissa irrelevanteilta. Jutut kuitenkin käsitelivät vaaliohjelmiä ensimmäistä kertaa ainutlaatuisina poliittisina tapahtumina. *Ilta-Sanomien* jutuissa vaaliohjelmien merkitys liittyi ohjelmien tunnelmiin ja poliitikoista välittyviin vaikutelmiin.

Vaaliohjelmien maltillisuus miellyttää

Koska vaaliohjelmista uutisoitiin vuoden 1966 vaalien alla runsaammin kuin edeltävissä vaaleissa, ei ole yllätys, että myös niiden toteuttamisesta keskusteltiin sanomalehdissä paljon.²³⁵ Kuten edellä todettiin, vaaliohjelmien toteutuksessa ei ollut tapahtunut suuria muutoksia edeltävistä vaaleista. Tätä taustaa vasten onkin mielenkiintoista havaita, kuinka jyrkästi suhtautuminen vaaliohjelmiin oli muuttunut lyhyessä ajassa. Vaaliohjelmien toteutusta, keskustelun sujuvuutta ja tilaisuuden puheenjohtajan onnistumista arvioitiin niin pääkirjoituksissa kuin pakinoissa, mutta toisin kuin 1960-luvun alussa vaaliohjelmien toteutukseen oltiin nyt lähes poikkeuksetta tyytyväisiä. Edellisten vaalien alla vain *Helsingin Sanomat* oli ottanut kantaa vaaliohjelmien toteutukseen, mutta nyt myös puoluelehdet osallistuivat keskusteluun.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa vaaliohjelmiin toteutukseen suhtauduttiin varovaisen myönteisesti:

— ohjelmat ovat olleet tasoltaan aika erilaisia lähinnä kyselijöiden taidosta tai taitamattomuudesta johtuen, mutta silti ei voida kieltää niiden merkitystä siltä kannalta, että nekin osaltaan ovat selvittäneet valitsijoille, mistä vaaleissa on kysymys eri puolueiden näkökulmasta ja voineet saada monenkin tähän saakka välinpitämättömän äänioikeutetun hereille.²³⁶

Suuri vaalikeskustelu sai *Helsingin Sanomissa* vieläkin myönteisempää palautetta. Pääkirjoitussivun pakinoitsija Penninen antoi ohjelmalle tunnustusta siitä, ettei

²³⁴ Pitkänen 2012.

²³⁵ Ks. kuvio 4 sivulla 33.

²³⁶ Vastauksia ja vailla vastauksia. *Helsingin Sanomat* 12.3.1966 (pääkirjoitus).

keskustelusta ollut tullut aiempien vaaliohjelmien tapaan puolueiden edustajien yksitoikkoista luentaa: ”Poliittisia keskusteluja monopoliradiossa järjestettäessä olisi syytä ottaa oppia nyt nähdystä politiikan sanallisesta voimain mittelystä!”²³⁷

Helsingin Sanomien arvioista kävi hyvin ilmi vaalitenttien luonne ei-journalistisina televisio-ohjelmina, joiden onnistumisen kriteereinä sanomalehtitoimittajat käyttivät sitä, millä tavoin poliitikot ohjelmissa keskustelivat ja kuinka asiantuntevia he olivat. Vaaliohjelmiä arvioitiin ensisijaisesti politiikan kontekstissa, mikä tarkoitti käytännössä sitä, että Penninen kiitti hyvin sujuneesta ohjelmasta poliitikkoja, ei Yleisradion toimittajakuntaa. Pakinassa päinvastoin kehoitettiin ”monopoliradiota” ottamaan oppia nyt nähdystä tenteistä.

Myös *Ilta-Sanomissa* vaaliohjelmiin suhtauduttiin myönteisesti. Ensimmäisen tentin jälkeen lehden radio- ja televisiopalstalla hehkutettiin vaalitenteistä muodostuvan ”kerta kerralta jännittävämpiä urheiluelämyksiä”. Keskustan vaalitentistä kertovassa kirjoituksessa oli *Ilta-Sanomien* mukaan pitäydytty hyvän maun puitteissa. Kirjoituksen mukaan vastaajavirtuoosina tunnettu Johannes Virolainen oli pitänyt huolta keskustelun nasevuudesta, eikä ohjelmaa todellakaan saattanut laimeaksi moittia.²³⁸ Viimeistä vaalitenttiä arvioivassa tekstissä sananvaihdon katsottiin kiihtyneen jo sopimattomankin vilkkaaksi, joskin kokonaisuutena *Ilta-Sanomien* tv- ja radio-palstalla vaaliohjelmasarjaa pidettiin hyvänä.²³⁹

Samankaltaisia myönteisiä arvioita vaaliohjelmissä esitettiin puoluelehdissä. *Aamulehden* ”Kuvaruudusta” -palstan ”Aarne-Iivari” arvioi vaalitenttien käynnistyttyä, etteivät vaaliohjelmat vaikuta lainkaan hassummilta:

Voidaan olettaa katsojien tietopiiriin laajenevan poliittisten puolueitten tuntemuksen osalta, kun jokainen puolue esittelee oman ohjelmansa ja tarkoituksensa. Jos taas joku eksyy puhumaan palturia tässä yhteydessä, niin kyllä kyselijät pitänevät huolen totuuden esille tulosta. Näissä kahdessa keskustelussa on noudatettu onneksi varsin maltillista linjaa eikä ole ryhdytty poliittisia vastustajia riepottelemaan politiikan karkeimmilla aseilla. Lieneekö tämä merkinä kehityksestä parempaan suuntaan.²⁴⁰

Myöhemmää vaaliohjelmat eivät muuttaneet Aarne-Iivarin myönteistä suhtautumista television vaaliohjelmiä kohtaan, sillä vaaliohjelmasarjan päätyttyä Aarne-Iivari arvioi television tehneet palveluksen koko kansalle. Verrattuna aiempaan vaaliohjelmat olivat sujuneet ”asiallisuuden ja maltillisuuden merkeissä” ja kiitosta saivat erityisesti puolueet, jotka olivat valinneet ohjelmiin sanavalmiita henkilöitä. ”– koska kenenkään kykyjä ja tietoja ei voitu aliarvioida niin ei myöskään kukaan erehtynyt esittämään epärehellistä propagandaa”, arveltiin jutussa.²⁴¹ Vähintään yhtä myönteistä palautetta vaaliohjelmat saivat *Suomenmaan* pakinoissa, joissa kiitoksia

²³⁷ Lähtökuopissa. *Helsingin Sanomat* 20.3.1966 (kolumni).

²³⁸ *Ilta-Sanomien* 18.2.1966.

²³⁹ *Ilta-Sanomien* 11.3.1966.

²⁴⁰ Kuvaruudusta. *Aamulehti* 25.2.1966 (kolumni, Aarne-Iivari).

²⁴¹ Kuvaruudusta. *Aamulehti* 20.3.1966 (kolumni, Aarne-Iivari).

jaettiin niin ohjelmissa esiintyneille poliitikoille kuin puheenjohtajallekin.²⁴²

Negatiivista palautetta sai ainoastaan suuren vaalikeskustelun lavastus, joka oli Aarne-Iivarin mielestä koko ohjelman huonointa antia: ”Oli outoa ja epätarkoituksenmukaista sijoittaa osallistujat niin hajalleen, että heidän poimimisensa kuvaan juuri oikealla hetkellä tuotti kameramiehille suuria vaikeuksia.”²⁴³ Tämä vaaliohjelmien lavasteisiin ja kamerankäyttöön liittyvä huomio jäi kuitenkin yksittäiseksi poikkeukseksi vaaliohjelmiä käsittelevien kirjoitusten joukossa.

Television poliittisen roolin näkökulmasta mielenkiintoinen kysymys liittyy siihen, miksi sanomalehdet suhtautuivat television vaaliohjelmiin niin myönteisesti vuoden 1966 vaalien yhteydessä. Kuten edellä kuvatut esimerkit osoittavat, toimittajien ja pakinoitsijoiden huomio kiinnittyi pääasiassa ohjelmien keskustelukulttuuriin, ei niinkään ohjelmallisiin seikkoihin. Niissä kirjoituksissa, joissa vaaliohjelmien keskustelukulttuuria arvioitiin, oli yksi yhdistävä tekijä: vaaliohjelmien sujuvuuden katsottiin riippuvan siitä, miten poliitikot ohjelmissa käyttäytyivät. Vuoden 1966 vaalien tv-keskustelujen tulkittiin onnistuneen, koska poliitikot olivat osanneet käyttäytyä ohjelmissa maltillisesti. Lehdestä riippumatta katsottiin, että poliitikkojen riitely, puoluepropaganda ja puoluefraseologia heikensivät ohjelmien tasoa. Ohjelmien laatu puolestaan parani, kun poliitikot pitäytyivät tosiasioissa ja käyttäytyivät kohteliaasti.

Sanomalehtien arviot ovat mielenkiintoisia, sillä niiden avulla voidaan hahmotella tietynlaisia hyvän poliittisen keskustelun ideaaleja 1960-luvulla. Julkilausutulla tasolla sanomalehtien toimittajat ja pakinoitsijat pitivät poliitikon hyveenä arvokasta käytöstä, kiihkottomuutta ja niin sanotuissa tosiasioissa pitäytymistä. Mielenkiintoinen yksityiskohta tosin liittyy siihen, että vaaliohjelmiä arvioitiin ainoastaan sitoutumattomissa sekä keskustan ja kokoomuksen lehdissä. *Suomen Sosialidemokraatissa* tai *Kansan Utisissa* ei vaaliohjelmien toteutusta tai keskustelukulttuuria arvioitu lainkaan. On siis mahdollista, että vaaliohjelmien toteutusta arvioivat kirjoitukset kertovat yksinomaan porvarillisen käsityksen tavoiteltavasta ja hyvästä poliittisesta keskustelukulttuurista.

Television merkitys kasvaa

Vuoden 1966 vaalikampanjointi oli kaiken kaikkiaan maltillisempaa kuin aikaisemmissa vaaleissa, eikä vaaliohjelmissakaan nähty samanlaista riitelyä kuin neljä vuotta aiemmin. Vaalien alla pitämässään uudenvuoden puheessa tasavallan presidentti Kekkonen oli peräänkuuluttanut puolueilta malttia vaalitaisteluun, ja vaalien jälkeen hän saattoikin huomauttaa vaalikamppailusta muodostuneen ”helvetin tylsän”²⁴⁴. Television vaaliohjelmat nousivat kuitenkin vuoden 1966 eduskuntavaa-

²⁴² Protesti, protesti. *Suomenmaa* 22.3.1966; Ramaseeko jotakuta? *Suomenmaa* 20.3.1966 (pakina, Antipas).

²⁴³ *Aamulehti* 25.2.1966 (pakina, Aarne-Iivari).

²⁴⁴ Suomi 1994, 400.

lijulkisuudessa näkyvästi esille, joten on kiintoisaa pohtia, mistä tämä sanomalehdistön lisääntynyt mielenkiinto vaaliohjelmia kohtaa kertoo.

Ensinnäkin on syytä kiinnittää huomiota television merkityksen vahvistumiseen suhteessa radioon. Vuosikymmenen alussa television vaaliohjelmat olivat vielä olleet radio-ohjelmia kuvittava kuriositeetti, mutta kuten edellä kuvattiin, television yhteiskunnallinen merkitys oli jatkuvasti kasvussa. Koska 1960-luvulla sanomalehtien yleisöt olivat varsin sirpaloituneet, oli yksittäisen televisio-ohjelman tavoittavuus vuoden 1966 eduskuntavaaleissa koko äänestäjäkuntaa silmällä pitäen omaa luokkaansa.

Television merkityksen kasvaessa myös puolueiden ja poliitikkojen suhtautuminen televisioon alkoi muuttua. Monet eduskuntavaaliehdokkaat tuntuivatkin olevan varmoja, että esiintyminen radiossa tai televisiossa varmistaisi paikan eduskunnassa.²⁴⁵ Tästä syystä pääsyä television vaaliohjelmiin pidettiin merkittävänä vahvistuksena ehdokkaiden henkilökohtaisille kampanjoille. Vaalien alla puolueet ja ehdokkaat mainostivatkin säännöllisesti televisioesiintymisiään sanomalehdistössä. *Kansan Uutiset* nosti SKDL:n edustajien Ele Aleniuksen ja Aarne Saarisen televisioesiintymisestä kertovan mainoksen jopa etusivulleen.²⁴⁶

Television vaikutuksista oli olemassa 1960-luvun puolivälissä vain hyvin vähän tutkimustietoa. Suomessa television vaikutustutkimuksia ei ollut vielä tässä vaiheessa tehty, mutta kansainväliset verrokkit antoivat kuitenkin viitteitä uuden tiedotusvälineen tärkeydestä. Kenties tunnetuin 1960-luvulla tehty tutkimus liittyi Yhdysvaltain vuoden 1960 presidentinvaaleihin. Vaalien jälkeen julkaistun asennetutkimuksen mukaan demokraattien ehdokas John F. Kennedy päihitti täpärästi republikaanien Richard Nixonin juuri onnistuneiden televisiokeskustelujen vuoksi.²⁴⁷

Tämänkaltaiset tutkimukset saattoivat vaikuttaa yleisiin käsityksiin television vaikutuksista myös Suomessa, mutta todennäköisemmin suomalaisten poliitikkojen käsitykset television merkityksestä vaaleissa perustuivat heidän omiin kokemuksiinsa ja vaikutelmiinsa. 1960-luvun puolivälissä television yleisöt olivat huomattavasti suurempia kuin sanomalehtien, joten yksittäisen ehdokkaan tavoitteleman tunnettuuden kannalta televisio oli vertaansa vailla. Kansanedustajien muistitietoarkistoon kerättyjä haastatteluja lähteenään käyttäneen Ville Pernaan mukaan television merkitystä korostavat maininnat alkoivatkin yleistyä kansan-

²⁴⁵ Wiio & Nordenstreng 1972, 101.

²⁴⁶ *Kansan Uutiset* 3.3.1966.

²⁴⁷ Tannenbaum, Grennberg & Bradley 1962, 271–288. Myöhemmin kyseisen tutkimuksen tulkinat on osoitettu ongelmallisiksi. Tutkimuksen otannassa ei huomioitu lainkaan katselijoiden ja kuuntelijoiden taustoja tai aiempia poliittisia preferenssejä. Myöhemmin on selvitetty, että tutkimukseen vastanneet radiokuuntelijat olivat pääasiallisesti maaseudulla asuvia protestantteja, jotka suhtautuivat lähtökohtaisesti kielteisesti Kennedyyn. Vaaliohjelmia televisiosta katselleet vastaajat olivat puolestaan voittopuolisesti kaupungeissa asuvia liberaaleja, jotka suhtautuivat Kennedyyn myönteisemmin. Schudson 1995, 116.

edustajien keskuudessa juuri 1960-luvun jälkipuoliskolla²⁴⁸.

Uskoa television suureen vaikutukseen lisäsi omalta osaltaan varmasti myös vaalitulos. Vuoden 1966 vaaleissa SDP saavutti suurvoiton lähes kaikkien muiden puolueiden kärsiessä tappioita. Vaalien voittajiin voidaan lukea myös TPSL, joka nosti paikkamääränsä kahdesta seitsemään. Vaaleissa kansanedustajapaikan sai myös Suomen Pientalonpoikien Puolueen puheenjohtaja Veikko Vennamo. Hänen värikäs poliittinen uransa oli alkanut maalaisliitossa jo vuonna 1945, jolloin hänet valittiin ensimmäistä kertaa kansanedustajaksi. Suurelle yleisölle Vennamo oli tullut jo 1950-luvulla tutuksi poleemisesta esiintymisestään. Vuoden 1966 vaaleissa Vennamon puolue jätettiin vielä vaaliohjelmien ulkopuolelle, koska ohjelmiin pääsyn edellytyksenä pidettiin kansanedustajapaikkaa.²⁴⁹

SDP:n vaalivoiton myötä vasemmistopuolueet saivat kolmannen kerran eduskunnan historiassa enemmistön kansanedustajapaikoista. Vaalien jälkeen SDP:n puoluesihteerin Kaarlo Pitsinki totesi, että puolueen saavuttaman vaalimenestyksen yksi selitys liittyi hyvin menneisiin vaaliohjelmiin ja puolueen lanseeraamaan kahdeksan kohdan ohjelmaan. Erityisen tärkeänä hän piti television vaaliohjelmaan tuomaansa kartonkia. Idean visuaalisten apuvälineiden käyttöön Pitsinki muisteli saaneensa ”Amerikan TV:stä”.²⁵⁰

Pitsingin arvioiden totuudenmukaisuudesta ei ole olemassa tutkimustietoa, ja arvioita voidaan pitää hänen omina näkemyksiään, mutta television merkityksen näkökulmasta ne ovat yhtä kaikki mielenkiintoisia. SDP hyödynsi televisiota uudella tavalla vaalivaiheissaan valjastamalla ohjelmat osaksi puolueen kampanjastrategiaa. SDP onnistui nostamaan oman kahdeksan kohdan ohjelmansa näkyvästi esille televisiossa ja sai tällä tavoin omat vaaliteemansa poliittisen kamppailun ytimeen. Televisiossa esitettyä viestiä tukemaan valjastettiin puolueen oma sanomalehti, jonka sivuilla vahvistettiin puolueen kampanjasanomaa. Kun SDP:stä tuli vaalien suurin voittaja, saivat pohdinnat television merkityksestä vaaleissa lisää tuulta purjeisiinsa.

Vaalien jälkeen Yleisradio haastatteli puolueiden johtohenkilöitä televisioon. Haastattelut ilmentävät hyvin aikalaispoliittikkojen käsityksiä television merkityksestä vaaleissa. LKP:n Aarne Välikangas arvioi television vaikutuksen olleen suuri ja ensisijaisesti myönteinen. Hänen mielestään televisio oli tuonut vaalit lähemmäksi tavallista suomalaista kotia ja tavallista suomalaista äänestäjää. RKP:n puoluesihteerin Patrik Lilius arvioi television ainakin lisänneen kiinnostusta vaaleihin, ja kokoomuksen puoluesihteerin Harri Holkeri piti yleensä julkisen sanan ja tiedotusvälineitten osuutta vaaleissa ratkaisevana. TPSL:n puoluesihteerin Torsti Toivonen korosti television merkitystä erityisesti yksittäisen ehdokkaan näkökulmasta. Hänen mukaansa ”sen havaitsee niiden henkilöiden kohdalla, jotka usein kuvaruudussa esiintyvät, niin heidän äänimääränsä on myös sen mukainen”. Ainoastaan SDP:n tiedotussihteerin Pauli Burman suhtautui varauksellisesti ajatukseen televi-

²⁴⁸ Pernaa 2007, 50–51.

²⁴⁹ Paloheimo 2007, 248, 250–251.

²⁵⁰ Sisästä 1977, 98; ks. myös Pernaa 2007, 52.

siovaaleista todeten, ettei asiaa ole oikein tutkittu.²⁵¹

Kuten esimerkit osoittavat, johtavien poliitikkojen suhtautuminen television vaikutukseen oli melko maltillinen, vaikka televisiolla nähtiinkin olleen oma tärkeä roolinsa vaaleissa. Se, että myös sanomalehdistössä television vaaliohjelmista kirjoitettiin runsaasti, heijasteli todennäköisesti poliitikkojenkin televisiota kohtaan tuntemaa mielenkiintoa. Koska poliitikot suhtautuivat televisioon niin vakavasti, oli vain luonnollista, että myös politiikkaa läheltä seuraavat toimittajat kiinnittivät siihen huomiota. Toisaalta on myös muistettava, että 1960-luvun puolivälissä television ohjelmasisällöistä raportoimisesta oli tullut sanomalehdistössä arkipäivää. On siis myös mahdollista, että vaaliohjelmien saama suurempi palstatila liittyi television suurempaan näkyvyyteen sanomalehdistössä ylipäättään.

Muun muassa kokoomuksen puoluesihteerin Harri Holkeri nimesi vuoden 1966 eduskuntavaalit Suomen ensimmäisiksi todellisiksi tv-vaaleiksi²⁵², ja sellaisina niitä usein muistellaan myös 2000-luvun tutkimuksissa.²⁵³ Vaikkeivät vaaliohjelmat todennäköisesti merkittävällä tavalla vaalitulokseen vaikuttaneetkaan, voidaan arvioida televisiovaaleista yhtyä siinä mielessä, että näissä vaaleissa televisiolla todella oli ensimmäistä kertaa vaalijulkisuudessa näkyvä rooli. Vaaliohjelmat keräsivät suuria katsojamääriä, poliitikot pyrkivät hyödyntämään televisiota omassa kampanjoinnissaan ja sanomalehdistölle vaaliohjelmat tarjosivat runsaasti juttuaiheita.

Kehitys ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että television vaaliohjelmat olisivat nousseet vaalikamppailun keskiöön automaattisesti myös tulevien vaalien yhteydessä. Vaaliohjelmat olivat paitsi televisio-ohjelmia myös poliittisia tapahtumia, joiden kiinnostavuuteen vaikuttivat sekä ohjelmiin osallistuvat poliitikot että yksittäisten vaalien erilaiset asetelmat.

Vaaliohjelmia Kekkosen ehdoilla vuoden 1968 presidentinvaaleissa

Televisiojournalismin uudet tuulet

Vuoden 1966 eduskuntavaaleissa suomalaisessa sisäpolitiikassa oli tapahtunut suunnanmuutos, kun eduskuntaan oli tullut vasemmistoenemmistö. Suomalaista poliittista järjestelmää leimanneessa puolueuskollisessa äänestämässä nähtiin murtumia, kun yhä useampi äänestäjä oli valmis vaihtaman puoluetta. Vaalien jälkeinen hallitus oli muodostettu niin sanotulle kansanrintamapohjalle eli pääpuolueiksi nousivat SDP, keskusta ja SKDL. SKDL:lle pääsy hallitukseen merkitsi 18 vuotta kestäneen oppositiokauden päättymistä. Kokoomukselle vaalit puolestaan käynnistivät yli 20

²⁵¹ Kuvaruudun ehdoilla. Yle TV2 16.2.1995.

²⁵² Puoluesihteerin Harri Holkeri: Suhteellisuuden taju on kaikonnut suomalaisesta vaalipropagandasta. *Aamulehti* 7.4.1966.

²⁵³ Ks. esim. Koski 2010, 11.

vuotta kestäneen oppositiotaipaleen. Eduskunnan kokoonpanossa ja hallituspohjassa tapahtuneet muutokset kuvastivat osaltaan aikakauden muuttumista.²⁵⁴

1960-luvun jälkipuoliskolla kansalaisten elintaso nousi nopeasti, minkä seurauksena yhä useamman suomalaisen ulottuville tuli uudenlaisia kulutusmahdollisuuksia. Muuttoliike maalta kaupunkeihin merkitsi aiemmin maatalousvaltaisen maan muuttumista teolliseksi tai jopa jälkiteolliseksi palveluyhteiskunnaksi. Uudet taloudelliset, poliittiset ja sosiaalipoliittiset järjestelyt muovasivat kansalaisten arkea ennennäkemättömällä tavalla. Yhä useamman suomalaisen työrytmi muuttui säännölliseksi, lauantai muuttui vapaapäiväksi ja työaika lyheni 40 viikkotuntiin. Ihmisillä oli aiempaa enemmän vapaa-aikaa ja jatkuvasti kotitalouksissa yleistynyt televisio otti yhä näkyvämmän paikan kansalaisten arjessa. Television katselu alkoi muokata ihmisten päivärytmiä tarjoten kansalaisille uudenlaisia elämismalleja ja kulutustottumuksia.²⁵⁵

Yhtenä ajan ilmentymänä voidaan pitää myös niin sanottua kulttuuriradikalismia nousua, jolla viitataan henkisen ilmapiirin vapautumiseen sekä vanhojen arvojen ja auktoriteettien haastamiseen erityisesti nuorison taholta. Nuorison liikehdintä antoi leimansa monelle 1960-luvun lopun poliittiselle tapahtumalle, joskin vuosikymmentä käsitteleviä historian tutkimuksia on toisinaan moitittu siitä, että kulttuuriradikalismille on annettu niissä suhteettomankin suuri merkitys. Kriitikin mukaan tavallisten suomalaisten arkea muokanneet yhteiskunnan rakenteissa ja yhteiskuntapolitiikassa tapahtuneet syvällisemmät muutokset ovat tämän seurauksena jääneet vähemmälle huomiolle.²⁵⁶

Riippumatta siitä millaisena 1960-luvun jälkipuoliskon kulttuuriradikalismia merkitystä pidetään, koski kriittinen keskustelu erityisesti Yleisradiota. Vielä eduskuntavaalien jälkeen suhtautuminen televisioon oli ollut verrattain myönteistä, mutta suhtautuminen muuttui varsin nopeasti vaalien jälkeen. Presidentinvaalien lähestyessä erityisesti oikeistossa katsottiin Yleisradion tukeneen eduskuntavaaleissa avoimesti vasemmistoa.²⁵⁷

Eduskuntavaaleihin liittynyt kritiikki oli jossain määrin jälkijättöistä, joskin Yleisradioon liittyneen arvostelun taustat olivat vaaleja edeltävässä ajassa. Yleisradio oli saavuttanut television puolella monopoliaseman vuonna 1964²⁵⁸ ja siirtynyt vuoden 1965 aikana maalaisliiton/keskustapuolueen mandaatilla valituksi tulleen pääjohtaja Eino S. Revon komentoon. Myöhemmin ”Reporadioksi” nimettyä ajanjaksoa (1965–1969) on luonnehdittu sukupolvien väliseksi kriisiksi, jossa vastakkain asettuivat Salokankaan sanoin ”valtaa pitävän rintamamiessukupolven ja heitä vanhempien arvot sekä niitä vastaan nouseva nuorison kapina”.²⁵⁹

²⁵⁴ Meinander 1999, 349–352.

²⁵⁵ Kortti 2003, 74–80; Kalela 2005a, 212–222.

²⁵⁶ Kalela 2005a, 220–221.

²⁵⁷ Pernaa 2007, 42–43.

²⁵⁸ Hellman 1988, 64–76; Salokangas 2007, 44; Keinonen 2011, 10.

²⁵⁹ Salokangas 1996, 151.

Reporadioon ja sen ohjelmapolitiikkaan liittynyt kritiikki oli yksi näkyvä esimerkki näiden erilaisten arvomaailmojen yhteentörmäyksestä. Kiistelystä ytimessä olivat erilaiset tulkinnat siitä, mitä tv- ja radiojulkisuudessa sai esittää ja mitä ei.²⁶⁰ Oikeistolaiset olivat närkästyneempiä televisio-ohjelmista kuin vasemmistolaiset, ja kriittisyys lisääntyi myös katsojien ikärakenteen mukaisesti siten, että vanhemmat ikäpolvet suhtautuivat televisio-ohjelmiin nuoria kriittisemmin.²⁶¹

Kun merkittävä osa Yleisradion nuoremasta toimittajakunnasta liittyi innolla tukemaan uudenlaisia yhteiskunnallisia ajatusmalleja, ei konflikteilta voitu välttyä. Toisaalta on kuitenkin hyvä muistaa, että ohjelmapolitiikassa tapahtunut kehitys oli pikemminkin seuraus kuin syy 1960-luvun poliittiselle turbulenssille. Jälkeenpäin on arvioitu, että uudistajien yhteentörmäys perinteisen eliitin kanssa olisi tapahtunut Yleisradiosta ja Revosta riippumatta, eikä Reporadiosta aiheutunut kuohunta johtunut niinkään siitä, että Repo itse olisi harjoittanut kumouksellista ohjelmapolitiikkaa. Yleisradion ohjelmapolitiikka henkilöityi häneen pikemminkin siksi, ettei hän kyennyt hillitsemään radikaaleimpia nuoria toimittajia.²⁶²

Reporadion aikana televisiossa käynnistettiin monia suomalaisen televisiohistorian merkkipaaluiksi korotettuja ohjelmia, joissa myös politiikka ja politiikat nousivat uudella tavalla julkisuuteen. Hyvä esimerkki tällaisesta uudentyyppisestä ohjelmasta on poliitikkojen haastatteluohjelma *Peukaloruuvi* (1967–1969), jossa hyödynnettiin ensimmäisiä kertoja Suomen televisiohistoriassa niin sanottua ”revolverihaastattelutekniikkaa”. Aiemmin noudatetuista hyvistä tavoista poiketen ohjelmissa haastattelijoina toimineet toimittajat keskeyttivät ja kyseenalaistivat poliitikkojen puheenvuoroja, mikä oli 1960-luvulla poikkeuksellista.²⁶³ Uusi aggressiivinen haastattelutyyl ei kuitenkaan kerännyt pelkkiä kiitoksia, vaan usein ohjelmassa esiintyneitä toimittajia moitittiin puolueellisiksi, ja myös hyökkäävää tyylä paheksuttiin. Ohjelmassa juontajana toimineen Seppo Tikan mukaan palaute ohjelmasta oli lähes poikkeuksetta kielteistä ja kiivastuneet katsojat olivat jopa postittaneet toimittajille ulosteita kirjekuudessa.²⁶⁴ *Peukaloruuvia* lähetettiin televisiossa vai pari vuotta, sillä katsojien ohella myös Yleisradion ohjelmaneuvosto alkoi osoittaa tyytymättömyyttä ohjelmaa kohtaan. Tämän seurauksena ohjelman toinen toimittaja Seppo Tikka ilmoitti olevansa valmis lopettamaan ohjelman.²⁶⁵

Aiempaa aktiivisempaa journalismia edustivat myös Yleisradion ajankohtais-toimituksen ohjelmat, joissa tartuttiin uusilla tavoilla yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja jotka kantaaottavuudessaan herättivät runsaasti paheksuntaa eri osapuolissa. Juuri vuoden 1968 presidentinvaalien alla julkisuudessa keskusteltiin toimittaja Reino Paasilinnan Suomen ulkopolitiikkaa käsittelevän ohjelman hyllyttämisestä,

²⁶⁰ Reporadiosta ks. Salokangas 1996, 151–178.

²⁶¹ Varis 1971, 43, 55.

²⁶² Salokangas 1996, 151; Meinander 1999, 400.

²⁶³ Pernaa 2007, 54–55; Pernaa 2009, 80.

²⁶⁴ Kuvaruudun ehdoilla. Yle TV2 15.2.1995.

²⁶⁵ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 7.3.1969; TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 30.10.1969.

koska Paasilinna haastatteli ulkoministeri Ahti Karjalaista totuttua suoraviivaisemmin ja ohjelman katsottiin sisältävän tosiasioiden lisäksi kuvitteellista aineistoa.²⁶⁶

Ulkopolitiikka rajaa keskustelua

Vuoden 1966 eduskuntavaalien edellä kiinnostus television vaaliohjelmia kohtaa oli suurta, joten Yleisradion ohjelmapolitiikassa ja ajankohtaisjournalismissa tapahtuneiden muutosten myötä televisiolla olisi voinut olla näkyvä rooli myös presidentinvaaleissa. Jo vuoden 1956 ”Suomen historian likaisimmassa” presidentinvaalitaistelussa huomiota kiinnitettiin runsaasti ehdokkaiden persooniin²⁶⁷, ja jossain määrin ehdokkaiden henkilökohtaisia ominaisuuksia pyrittiin valaisemaan myös vuoden 1962 presidentinvaalien alla. Vaikka puolueilla oli 1960-luvun presidentin valitsijamiesvaaleissa näkyvä rooli, oli vaalijulkisuus henkilökeskeisempää kuin muissa vaaleissa.

Presidentinvaalien henkilöitymistrendi tuli esille myös sanomalehdistön kirjoittelussa, sillä esimerkiksi *Helsingin Sanomat* tilasi vaalien alla Suomen Gallupilta laajan tutkimuksen presidenttiehdokkaiden henkilökohtaisista ominaisuuksista. Siinä mitattiin muun muassa ehdokkaiden kansanomaisuutta, luotettavuutta, itsenäisyyttä ja lahjakkuutta. Koska julkisuudessa oltiin kiinnostuneita myös ehdokkaiden henkilökohtaisista ominaisuuksista, olisivat television vaaliohjelmat voineet nousta vaaleissa näkyvään rooliin. Olihan juuri televisio se väline, jonka välityksillä kansalaisille tarjoutuisi mahdollisuus arvioida ehdokkaiden esiintymistä ja persoonaa.²⁶⁸

Toisaalta presidentinvaalien luonne oli 1960-luvun Suomessa erityislaatuinen. Kysymys presidentin henkilöstä kytkeytyi tiiviisti Suomen ulkopoliittiseen asemaan Neuvostoliiton naapurina. Presidentin viranhoidon ydinaluetta oli ulkopoliitiikka, mutta tästä keskusteltiin kuitenkin varsin vähän. Julkisessa keskustelussa pyrittiin vaalimaan hyviä suhteita Neuvostoliittoon, ja käytännössä tämä tarkoitti sitoutumista vallitsevaan ulkopoliittiseen linjaan, jonka tärkeimpänä määrittelijänä toimi toista kauttaan presidenttinä lopetteleva Urho Kekkonen.

Kekkonen oli toisen presidenttikautensa aikana saavuttanut Suomen ulkosuhteiden hoidossa yliveraisen aseman, ja hänen julkiseen haastamiseensa erityisesti ulkopoliitiikan alueella ajateltiin liittyvän riskejä. Kekkosesta oli tullut eräänlainen Suomen ja Neuvostoliiton välisten ystävällisten suhteiden takuumies, ja hänen avoin haastamisensa olisi ollut tulkittavissa myös vallitsevan ulkopoliittisen linjan kyseenalaistamiseksi sekä Neuvostoliiton ja Suomen hyvien naapuruussuhteiden horjuttamiseksi.

²⁶⁶ Revolveritekniikkaa. *Aamulehti* 25.11.1967 (pakina, Kirjaaja); Paasilinnan televisiotyön jatkumisen vaakalaudalla. *Ilta-Sanomat* 19.10.1967: ”Herran pelko on herran alku”. Paasilinnan erikoistoimitus hajoamassa? *Ilta-Sanomat* 30.10.1967; Kohuohjelma kuvaruutuun – leikattuna. *Aamulehti* 15.11.1967. Reino Paasilinnan erikoistoimituksesta ks. Salokangas 1996, 220–224.

²⁶⁷ Ks. Hokkanen 2002.

²⁶⁸ HS-gallup: Minkälaisina pidetään ehdokkaiden henkilökohtaisia ominaisuuksia. *Helsingin Sanomat* 31.12.1967.

Vaalien ehdokasasettelu kuvasti Kekkosen aseman poikkeuksellisuutta. Valitsijamiesehdokkaista asetti viisi vaaliliittoa; näistä ylivoimaisesti suurin oli Urho Kekkosen uudelleenvalintaa tukeva ryhmittymä. Sen takana olivat keskusta, SKDL, SDP, TPSL ja RKP:n vähemmistö. Myös Liberaalinen Kansanpuolue kannatti Kekkosta, mutta jättäytyi pois suuresta vaaliliitosta protestiksi hallituksen harjoittamalle politiikalle. Merkilläpantavaa oli se, ettei eduskunnan suurin puolue SDP asettanut vaaleihin omaa ehdokastaan, vaan lähti tukemaan istuvaa presidenttiä. Vaalien ehdokasasettelu kuvasti Kekkosen vahvaa asemaa suomalaisessa politiikassa. Koska oman ehdokkaan asettaminen merkitsi automaattisesti vastakkaisasettelun syntymistä Kekkosen ja ehdokkaita asettaneiden puolueiden välille, ei esimerkiksi vasemmistopuolueilla ollut halua haastaa vaalien ennakkosuosikkia.

Vastaehdokkaista Kekkoselle asettivat ainoastaan kokoomus ja SMP. Kokoomuksen ehdokkaana vaaleissa oli pankinjohtaja Matti Virkkunen, joka oli tehnyt uransa Kansallis-Osake-Pankin pääjohtajana. SMP:n ehdokkaana oli puolueen puheenjohtaja, tullineuvos Veikko Vennamo. Kuten ehdokasasettelu osoittaa, presidenttiehdokkaat lähtivät vaalitaisteluun kovin erilaisista asemista, ja tämä antoi oman leimansa koko vaalikeskustelulle. Tämän tutkimuksen aineistossa mukana olevista puoluelehdistä ainoastaan *Aamulehti* kannatti Matti Virkkusta, kun taas muut sanomalehdet olivat Kekkosen takana. Näin ollen vaalit eivät jäsentyneet julkisuudessa perinteisten puoluepoliittisten asetelmien mukaisesti.

Yleisradiossa ulkopoliittikkaan liittyvää keskustelua oli rajoitettu jo 1950-luvulla²⁶⁹, ja myös sanomalehdistön on katsottu omaksuneen aikaisempaa ”rakentavaman” ja ”asiallisemman” suhtautumisen Neuvostoliittoon viimeistään 1960-luvun puolivälistä lähtien, jolloin myös itänaapurina kovin sanoin arvostelleet porvarilehdet tarkistivat linjauksiaan.²⁷⁰ Presidentinvaalien erityisyys ja ulkopoliittisten kysymysten herkkyyks näkyi näin ollen myös presidentinvaaleihin liittyneessä julkisessa keskustelussa ja heijastui myös television vaaliohjelmiin.

Hyvän kuvan 1960-luvun lopun ulkopoliittisesta keskustelusta saa Matti Virkkusta kannattaneen *Aamulehden* pääkirjoituksesta. Tässä arvioitiin Urho Kekkosen vaalitentissä esittämiä puheenvuoroja, jotka liittyivät hallituksen ja Kekkosen näkemyksiin Suomen puolueettomuuspolitiikasta:

Presidenttiehdokkaan vastauksesta television vaalitentissä saattaa vetää sellaisenkin johtopäätöksen, että puolueettomuuspolitiikkaa voidaan tulkita ainakin kolmella tavalla, joista tosin yksi ainoa on virallisesti oikea, mutta kaksi muutakin mahtuu tämän virallisen politiikan linjan sisään ellei muutoin niin uskon puitteissa. Presidenttiehdokas ei tosin vastauksessaan sanonut, että hallituksenkaan määrittelemä linja olisi sama kuin hänen oma tulkintansa, mutta lähellä sen tietysti täytyy olla, sillä muutenhan presidentin ja hallituksen välillä olisi ristiriita ulkopoliittikan alueella.

²⁶⁹ Salokangas 1996, 37–39, 46.

²⁷⁰ Salminen 1996, 31–40.

Presidenttiehdokkaan vastaus omasta kolmannesta eli ensimmäisestä kannastaan osoittaa joka tapauksessa sen, että vaalitaistelussa ulkopoliittikkaa voidaan käyttää tarkoituksenmukaisuus aseena — — ²⁷¹

Kuten *Aamulehden* pääkirjoitus osoittaa, ulkopoliittikkaan liittyvä erityislaatuinen liturgia antoi julkiselle vaalikeskustelulle oman erityisen sävöyksensä, kun myös Kekkosen ehdokkuutta vastustavat sanomalehdet muotoilivat ulkopoliittisia arvioitaan kieli keskellä suuta. Vaikka *Aamulehdessä* Kekkosta arvosteltiin toisinaan suoraankin, oli lehden linja erityisesti ulkopoliitikassa varovainen. Kritiikki esitettiin esimerkiksi uutisoimalla Matti Virkkusen kekkosvastaisia kannanottoja tai viittaamalla vaalien alla julkaistuun Kauko Kareen *Tähän on tultu* -teokseen, jossa moitittiin istuvaa presidenttiä ja harjoitettua idänpoliittikkaa.²⁷²

Kekkonen kieltäytyy yhteisesiintymisestä Vennamon kanssa

Vaikka Yleisradioon liittyvä kuohunta oli presidentinvaalien alla voimakasta, valmisteltiin television vaaliohjelmia näiden ristiriitojen ulottumattomissa. Ohjelmasarjan järjestelyt käynnistyivät jo kesällä 1967. Suunnittelu tapahtui entiseltä pohjalta; edeltävien vaalien tapaan haluttiin järjestää presidenttiehdokkaiden vaalitentit sekä ehdokkaiden ja vaaliliittojen edustajien erilliset vaalikeskustelut.²⁷³

Alkusyksystä näihin suunnitelmiin tuli kuitenkin muutos tasavallan presidentti Kekkosen kieltäydyttyä ehdokkaiden yhteiskeskustelusta. Lehtitietojen mukaan hän ei pitänyt tällaista ohjelmaa asianmukaisena²⁷⁴, mutta ei perustellut ratkaisuaan sen tarkemmin. Kun vaalien pääehdokkaana pidetty Kekkonen kieltäytyi ohjelmasta, ei Yleisradion ohjelmaneuvostossa enää pidetty tarkoituksenmukaisena järjestää ehdokkaiden välistä keskustelua. Ohjelmaneuvoston kokoomuslainen edustaja jätti aiheesta kuitenkin pöytäkirjaan eriävän mielipiteensä ja piti ratkaisua suomalaisen demokratian pelisääntöjen vastaisena²⁷⁵.

Asia herätti runsaasti keskustelua myös sanomalehdistössä. SMP:n Veikko Vennamo piti Kekkosen kieltäytymistä diktatorisena, ja myös kokoomuksen lehdistössä ratkaisuun suhtauduttiin kielteisesti. Ohjelman peruuntuminen antoikin SMP:lle mahdollisuuden syyttää Kekkosta pelkuruudesta. Ajatus nousi esille vielä vaalien alla järjestetyssä suuressa vaalikeskustelussa, jossa SMP:n edustaja kertoi Kekkosen jääneen pois ehdokkaiden välisestä keskustelusta, koska hän pelkäsi Vennamoa. Kekkosen vaaliliiton edustajat pitivät tämänkaltaisia puheita ”pötyinä”.²⁷⁶ Täsmällistä syytä istuvan presidentin poisjäännille yhteiskeskustelusta ei

²⁷¹ Tulkintoja riittää, *Aamulehti* 5.1.1968 (pääkirjoitus).

²⁷² Suomi 1994, 551, 556, 559.

²⁷³ Tv-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 14.7.1967; Tv-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 14.7.1967 liite35.

²⁷⁴ Ks. esim. Presidenttiehdokkaiden tv-ottelusta luovuttaneen. *Uusi Suomi* 4.8.1967.

²⁷⁵ Tv-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 11.8.1967.

²⁷⁶ Presidenttiehdokkaiden tv-ottelusta luovuttaneen. *Uusi Suomi* 4.8.1967; Epädemokraattinen piirre. *Aamulehti* 5.8.1967; Presidenttiehdokkaiden keskustelu televisioonkin. Kokoomuksen kirje Yleisradiolle. *Aamulehti* 16.9.1967: Kekkonen ei lähde televisio-otteluun. Vennamo hurjana:

vaalijulkisuudessa esitetty. Kekkosen elämäkerran kirjoittaneen Juhani Suomen mukaan kieltäytyminen television vaalikeskusteluista oli osa vaalitaktiikkaa, mutta se liittyi myös Kekkosen tuntemaan syvään vastenmielisyyteen Vennamoa ja tämän populismia kohtaan.²⁷⁷

Kun Kekkonen ei yhteiskeskusteluun suostunut, rakentui ohjelmisto ehdokastenttien ja vaaliliittojen edustajien kesken käydyn suuren vaalikeskustelun pohjalle. Perinteitä ja tasapuolisuuden ihanteita kunnioittaen Helsingin kaupungin julkisen notaarin valvonnassa arvottiin sekä ehdokkaiden esiintymisjärjestys että järjestys, jossa puolueet saivat esittää kysymyksiä ehdokkaille.²⁷⁸ Ennakkokaavailuissa oli esillä myös vaihtoehto, että vaalিতেissä kyselijöinä toimisivat puolueiden edustajien sijaan radion ja television erikoistoimittajat, mutta ohjelmaneuvosto päätti yksimielisesti pitäytyä vanhassa käytännössä eli kyselijöinä toimivat edelleen poliitisten puolueiden edustajat.²⁷⁹ Poliitikkojen keskuudessa ei siis vielä tässä vaiheessa ollut halua ottaa askelta kohti journalistisempia vaaliohjelmia.

Puheenjohtajaksi sekä vaalitentteihin että suureen vaalikeskusteluun valittiin vuoden 1966 eduskuntavaaleissakin vaalitenttejä vetänyt Niilo Ihmäki. Hänen tehtävänsä ei edelleenkaan ollut osallistua keskusteluun kysymysten muodossa, vaan jakaa puheenvuoroja ohjelmissa esiintyneille poliitikoille, kontrolloida puheenvuorojen pituutta ja valvoa tasapuolisuuden toteutumista. Hänen roolinsa muistutti pikemminkin kokouksen puheenjohtajan kuin toimittajan roolia. Keskustelun rönsyillessä tai puheenvuorojen ennalta sovitus pituuden ylittyessä Ihmäki koputti puheenjohtajan nuijaa pöytään ja vetosi hyviin kokouskäytäntöihin.²⁸⁰

Uudentyyppisiä vaaliohjelmia olivat sekä suomeksi että ruotsiksi järjestetyt, nuorille suunnatut vaaliohjelmat, joihin oli kutsuttu keskustelemaan alle 25-vuotiaita vaaliliittojen edustajia.²⁸¹ Lisäksi presidenttiehdokkaita haastateltiin nuorille tarkoitettussa *Laajakulma*-ohjelmassa. Ylimääräistä lehtikirjoittelua synnytti ruotsinkielinen nuorten keskustelu. Tähän kelpuutettiin ainoastaan ne puolueet, joilla oli valtakunnallisia ruotsinkielisiä nuorisojärjestöjä. Kun sen paremmin kokoomuksen kuin SMP:n edustajia ei ohjelmaan kelpuutettu, kannattivat kaikki ohjelmaan osallistuneet nuoret samaa ehdokasta eli Urho Kekkosta.²⁸²

Vaalitentit esitettiin televisiossa tammikuun alussa ja noin tunnin mittaisissa lähetyksissä kysymyksiä tekivät totutusti puolueiden edustajat. Kysyjät pitivät usein pitkiä alustuksia ja osa puolueiden edustajista luki kysymyksensä suoraan paperista. Uutistoimittajia jäljitellen poliitikot ottivat myös suoria katsekontakteja kameraan tavoitteenaan puhutella kotikatsomoissa vaaliohjelmia seuraavia äänestäjiä.

²⁷⁷ 'Diktatorista'. *Aamulehti* 5.8.1967; Ulko- ja talouspolitiikka keskeisinä vaalikeskustelussa. *Helsingin Sanomat* 13.1.1968.

²⁷⁷ Suomi 1994, 553

²⁷⁸ Arvonta vaaliohjelmien esiintymisjärjestyksestä. *Helsingin Sanomat* 15.11.1967.

²⁷⁹ Tv-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 12.10.1967.

²⁸⁰ Suuri vaalikeskustelu 12.1.1968. Yle radioarkisto.

²⁸¹ Tv-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 12.10.1967.

²⁸² Kokoomuslaisia ei päästetty television vaalikeskusteluun. *Ilta-Sanomat* 9.1.1968.

Kuva 4. Kuvakaappaus Urho Kekkonen vaalitentistä 3.1. 1968. Kuvan keskellä istuvat presidenttiehdokas Kekkonen ja vaalitentti puheenjohtaja, toimittaja Niilo Ihamäki.

Tyylikeinoa hyödynnettiin erityisesti ohjelmien alku- ja päätöspuheenvuoroissa.²⁸³ 2000-luvun näkökulmasta kömpelöltä tuntunut tapa oli peräisin television omilta esiintymiskouluttajilta, joten ei ole yllättävää, että niin monet poliitikot sitä televisiossa hyödynsivät. Presidenttiehdokkaista ainakin Matti Virkkusen tiedetään harjoitelleen vaalien alla televisioesiintymistä.²⁸⁴

Vaalien ehdokasasettelun vuoksi vaalitentit olivat sisällöllisesti epätasaisia. Istuvalle presidentille esitettiin pääasiassa hänen vaalityötään tukevia kysymyksiä, sillä valtaosa paikalla olleista poliitikoista kuului Kekkonen valintaa tukeviin vaaliliittoihin. Istuvan presidentin laaja kannatus merkitsi sitä, että enemmistö vaalitenttien osanottajista tuki Kekkonen. Häntä pyrkivät haastamaan ainoastaan kokoomuksen ja SMP:n edustajat. Kokoomuksen Matti Virkkusella ja SMP:n Veikko Vennamolalla oli omissa vaalitenteissään vastassaan huomattavasti kriittisempi joukko. Tupakansavu leijaili tv-studiossa, kun Virkkunen pyrki vastaamaan syytöksiin oikeistolaisista ja konservatiivisista mielipiteistä, jotka vertautuivat kyselijöiden mielessä Lapuan liikkeen poliittiseen ohjelmaan.²⁸⁵

Ehdokkaiden välistä keskustelua ei siis järjestetty lainkaan, joten suuressa vaalikeskustelussa presidenttiehdokkaiden ansioista ja puolueiden poliittista linjauksista keskustelivat puolueiden edustajat, kaksi kustakin puolueesta. Itse vaalikeskustelu eteni varsin verkkaisesti. Poliitikkojen pitämät puheenvuorot olivat verrattain pitkiä monologeja, mutta niin sanottujen repliikkipuheenvuorojen kautta keskusteluun syntyi aika-ajoin dialogiakin. Ohjelmissa käsiteltiin runsaasti sisäpoliittisia teemoja, kuten sosiaaliturvan tasoa ja maaseudun ongelmia, vaikka niistä päättäminen ei kuulunutkaan presidentille. Välillä tunnelma kuumeni, kun puolueiden edustajat syyttivät toisiaan valehtelusta.

²⁸³ Valitsijamiesvaalikeskustelu Kekkonen. Yle TV1 3.1.1968; Valitsijamiesvaalikeskustelu Virkkunen. Yle TV1 14.1.1968.

²⁸⁴ Suomi 1994, 551.

²⁸⁵ Valitsijamiesvaalikeskustelu Kekkonen. Yle TV1 3.1.1968; Valitsijamiesvaalikeskustelu Virkkunen. Yle TV1 4.1.1968.

Edeltävien vaalien alla ohjelmaneuvostossa oli keskusteltu yleisökysymysten ottamisesta mukaan lähetyksiin. Presidentinvaalien suuressa vaalikeskustelussa tämä uudistus oli toteutettu siten, että Yleisradio oli kerännyt kansalaisilta muutamia kysymyksiä ennen vaalikeskustelua ja tilaisuuden puheenjohtaja esitti niitä puolueiden ehdokkaille suuressa vaalikeskustelussa. Suoraan lähetykseen kansalaisia ei siis edelleenkään päästetty, ja kokonaiskeskustelun kannalta yleisökysymysten merkitys oli vähäinen.²⁸⁶

Kuten edeltävät esimerkit osoittavat, vaaliohjelmien kulkuun vaikutti paitsi istuvan presidentin poikkeuksellisen vahva asema, myös se, millaisia kysymyksiä vaalitenteissä esiintyneet poliitikot toisilleen esittivät. Keskustelun aihepiirien määrittely ja keskustelun sujuvuus olivat pääasiassa poliitikkojen käsissä. Suuressa vaalikeskustelussa esitetyt yleisökysymykset ohjasivat jossain määrin keskustelua, mutta pääasiassa sen etenemisestä vastasivat poliitikot itse.

Istuvan presidentin erityisasema näkyy uutisoinnissa

Sanomalehdet kirjoittivat vuoden 1968 presidentinvaalien ohjelmista jonkin verran vähemmän kuin vuoden 1966 eduskuntavaali-ohjelmista.²⁸⁷ Ne laativat uutisia samaan tapaan kuin edeltävien vaalien yhteydessä, mutta pääkirjoituksia ja paki-noita ne julkaisivat vain murto-osa eduskuntavaaleihin verrattuna.²⁸⁸ Utiskynnys ylittyi säännöllisesti sekä puoluelehdissä että *Helsingin Sanomissa*, ja myös *Ilta-Sanomien* laati uutisen suuresta vaalikeskustelusta. Vaalitenteistä lehdessä julkaistiin uutisenomaiset reportaasit, jotka kuitenkin edustivat selvästi juttuja kirjoittaneiden toimittajien subjektiivisia näkemyksiä vaalitenttien tapahtumista.

Helsingin Sanomille television vaalitentit olivat tärkeitä poliittisia tapahtumia, sillä lehti laati poikkeuksellisen laajat uutiset kaikkien kolmen ehdokkaan televisiotenteistä. Lehden pyrkimys neutraaliin uutisjournalismiin oli ollut näkyvissä jo vuoden 1966 eduskuntavaaleissa, ja nyt tämä pyrkimys oli yhä hallitsevampi. Vaalitenttejä käsittelevissä laajoissa uutisissa oli käytännössä referoitu vaalikeskustelujen sisältö lähes sanasta sanaan. ”Seuraavassa tentin pääsisältö (väliotsikot toimituksen laatimia)”, kerrottiin vaalitenttejä käsittelevissä uutisissa.²⁸⁹

Helsingin Sanomien vaalitenttejä käsittelevät kirjoitukset olivat poikkeuksellisen pitkiä ja ne täyttivät kokonaisia sivuja. Vaikka sanomalehtien taitto oli 1960-luvulla hieman tiiviimpää kuin myöhempinä vuosikymmeninä ja kuvienkin määrä

²⁸⁶ Suuri vaalikeskustelu 12.1.1968. Yle radioarkisto.

²⁸⁷ Ks. kuvio 1 sivulla 29.

²⁸⁸ Ks. kuvio 2 sivulla 31.

²⁸⁹ Veikko Vennamo: Kannatan Kekkosen, mutta en Virkkusen puolueettomuus linjaa; *Helsingin Sanomat* 3.1.1968; Urho Kekkosen: Suomella mahdollisuuksia päästä mukaan Euroopan taloudelliseen yhteistyöhön; *Helsingin Sanomat* 4.1.1968; Matti Virkkunen: Presidentti voi vaikuttaa maan talouspolitiikkaan välittömästi. *Helsingin Sanomat* 5.1.1968; Ulko- ja Talouspolitiikka keskeisenä vaalikeskustelussa. *Helsingin Sanomat* 13.1.1968; Kielikysymys ja sisäpolitiikka aiheina vaalikeskustelussa *Helsingin Sanomat* 14.1.1968.

oli vähäisempi,²⁹⁰ erosivat *Helsingin Sanomien* vaalitenteistä kirjoittamat jutut sekä pituutensa että tiiviytensä puolesta 1960-luvun uutisjournalismin valtavirrasta.

Mistä *Helsingin Sanomien* poikkeuksellisten journalististen valintojen sitten voidaan katsoa kertovan? Todennäköisesti uutiset olivat hyvä esimerkki sekä ulkopoliittisten kysymysten arkaluontoisuudesta että presidentin erityisasemasta. Virallisessa ulkopoliittisessa liturgiassa yksittäisten sanojen merkitystä pidettiin suurena, joten perinteiseen tapaan laadituissa uutisissa oli vaarana, että ehdokkaiden sanomaa tulkittaisiin harhaanjohtavasti. Näin ollen *Helsingin Sanomien* oli taroituksenmukaisempaa julkaista ehdokkaiden puheenvuorot sellaisenaan ja jättää tulkintojen tekeminen lukijoille.

Helsingin Sanomille television vaaliohjelmat olivat siis tärkeitä kampanjatapahtumia, mutta niiden merkitys ei kuitenkaan perustunut erityisesti televisioon väliin. Vaaliohjelmien uutisarvo perustui pikemminkin presidentinvaalien yleiseen tärkeyteen, ja olennaista vaaliohjelmissa olivat ehdokkaiden pitämät puheenvuorot. Näin ollen tv-keskusteluiden ainutlaatuisuutta korostaa ainoastaan se, että niistä ylipäättään laadittiin niin laajat uutiset.

Puoluelehtien uutisjournalismin tyyli oli sen sijaan säilynyt varsin muuttumattomana, joskin vaalien erikoinen asetelma näkyi myös niiden sivuilla. Tarkastelussa mukana olevista puoluelehdistä ainoastaan *Aamulehti* kannatti Virkkusta, muiden lehtien tukiessa Kekkonen uudelleen valintaa. Näin ollen *Kansan Uutisten*, *Suomen Sosialidemokraatin* ja *Suomenmaan* uutisissa kuvailtiin seikkaperäisesti Kekkonen puheenvuorojen sisältöjä²⁹¹ ja hänen haastajiinsa suhtauduttiin penseästi.

”Jos ’suomalaisen elämänmuodon säilyttäminen’ olisi pankinjohtaja Matti Virkkusen käsissä, niin huonolta näyttäisi tulevaisuus”, arvioitiin *Kansan Uutisissa* ja korostettiin Virkkusen äärioikeistolaisuutta, taantumuksellisuutta ja poliittista tietämättömyyttä. *Suomenmaan* uutisessa puolestaan kerrottiin äärioikeiston ehdokkaan olevan edelleen 1930-luvun poliittisella linjalla.²⁹² Kuten esimerkit osoittavat, puoluelehdet olivat vaalien erityisasetelmasta johtuen varsin samanmielisiä vaalitenttien tapahtumista.

Myös Vennamoon suhtauduttiin kriittisesti. *Kansan Uutiset* kertoi vaalitenttiä käsittelevän uutisensa otsikossa hänen tulojensa olevan suuremmat kuin tasavallan presidentin ja vaalitentin paljastaneen ehdokkaan ohjelman ”lyhytjännitteisyyden ja epädemokraattisuuden”. Viittaus Vennamon palkkaan liittyi hänen vaalitentissä mainostamiinsa lahjoituksiin. Nämä olivat olleet uutisen mukaan niin suuria, että ehdokkaalla täytyi olla valtava palkka. *Suomenmaassa* arvioitiin Vennamon esittä-

²⁹⁰ Mervola 1995, 363–368.

²⁹¹ Kekkonen vaalitentissä: toivon voivani olla kaikkien suomalaisten presidentti. *Suomen Sosialidemokraatti* 4.1.1968; Urho Kekkonen vaalitentissä: Oikeiston jyrkkyys häiritsee kansalaissuvon rakentamisessa. *Suomenmaa* 4.1.1968; Eheytyminen sisäisesti, vakiintuminen ulkoisesti. *Kansan Uutiset* 4.1.1968.

²⁹² Itsevaltiaan ääni kaikui pankinjohtajan tentissä. *Kansan Uutiset* 5.1.1968; Vennamo ei hyväksynyt parlamentarismiamme. *Suomenmaa* 3.1.1968; Virkkunen yhä 1930-luvun ulkopoliittisella linjalla. *Suomenmaa* 5.1.1968.

neen propagandaa ja vältelleen vastaamista kiusallisiin kysymyksiin.²⁹³

Suomen Sosialidemokraatin uutisessa kiinnitettiin huomiota myös ehdokkaiden tv-esiintymiseen. Lehdessä arvioitiin, ettei Virkkunen esiintynyt erityisen vakuuttavasti. Hänen puheenvuoronsa olivat olleet sanojen hakemista ja toistoa. Lievää änkytystäkin oli ollut uutisen mukaan havaittavissa. Vennamon lehti kertoi julistaneen evankeliumiaan tunnetulla tyyllillään, johon kuuluivat pitkät vuodatuksset ”kansoineen” ja ”rappioineen”.²⁹⁴ Tällaiset esiintymisanalyysit olivat kuitenkin poikkeuksellisia. Tavallisesti ehdokkaita arvioitiin heidän poliittisten linjaustensa ja taustaryhmittymiensä perusteella.

Aamulehden linja oli huomattavasti maltillisempi kuin muiden puoluelehtien. Lehden vaaliohjelmia käsittelevät uutiset olivat neutraaleja ja näkyvin kädenojennus Virkkuselle oli siinä, että hänen tv-tenttinsä sai enemmän palstatilaa kuin muiden ehdokkaiden tentit.²⁹⁵ *Aamulehden* varovaista linjaa voidaan pitää lisäosoituksena vaalien poikkeuksellisuudesta. Ehkä myös *Aamulehdessä* varottiin hyökkäämästä istuvan presidentin kimppuun liian suoraan, sillä Kekkosen valintaa pidettiin ennakkoon lähes varmana. 1960-luvun lopulla Suomen ulkopoliittinen tilanne oli niin herkkä ja Kekkosen asema niin poikkeuksellinen, että kynnys haastaa häntä avoimesti oli korkea.

Ainoan poikkeuksen Kekkosta myötäilevään linjaan teki *Ilta-Sanomat*. Senkään uutisissa ei kritisoitu suorasanaisesti Kekkosta, mutta kirjoituksissa suhtauduttiin kriittisesti vaalien asetelmaan, jossa enemmistö puolueista seisoi Kekkosen takana. Matti Virkkusen tentistä uutisoidessaan lehti kertoi ehdokkaan selviytyneen vaalitentistä yllättävän helposti. Jutussa arvioitiin Kekkosen vaaliliiton kyselijöiden, ”ulkoministeri Ahti Karjalainen etunenässä”, osoittautuneen suuriksi pettymyksiksi. Kekkosen vaalitenttiä lehti kuvasi täysin turhaksi rupattelutuokioksi, jossa vaaliliiton edustajien kliseemäiset kysymykset estivät todellisen keskustelun syntymisen.²⁹⁶

Mistä *Ilta-Sanomien* poikkeukselliset kirjoitukset sitten kertovat? Juhani Suomen mukaan sitoutumattomista sanomalehdistä juuri *Ilta-Sanomat* ja *Helsingin Sanomat* suhtautuivat Virkkuseen kaikkein myönteisimmin ja Virkkunen sai lehdiltä jopa huomattavaa tukea kampanjaansa.²⁹⁷ *Ilta-Sanomien* osalta Suomen arvioon on helppo yhtyä. Vaikkei suhtautuminen Kekkoseen ollutkaan yhtä kriittistä kuin

²⁹³ Vennamon tulot suuremmat kuin tasavallan presidentin! *Kansan Uutiset* 3.1.1968; Eheytyminen sisäisesti, vakiintuminen ulkoisesti. *Kansan Uutiset* 4.1.1968; Vennamo ei hyväksynyt parlamentarismiamme. *Suomenmaa* 3.1.1968.

²⁹⁴ Virkkusen taantumus ja poliittinen tietämättömyys ilmi vaalitentissä. *Suomen Sosialidemokraatti* 5.1.1968; ”Anna arvo pienellekin” Vennamo vaalitentissä. *Suomen Sosialidemokraatti* 3.1.1968.

²⁹⁵ Kekkosen yhdentymiskehityksestä: Suomen ulkopoliitiikka ei este, jos puolueettomat maat mukana. *Aamulehti* 4.1.1968; Virkkunen vaalitentissä: Presidentti voi vaikuttaa talouspolitiikkaan jo arvovallallaankin. *Aamulehti* 5.1.1968.

²⁹⁶ Virkkunen selviytyi yllättävän helposti. *Ilta-Sanomat* 5.1.1968; Kekkosen tenttitilaisuus hyvien ystävien rupattelutuokio. *Ilta-Sanomat* 4.1.1968.

²⁹⁷ Suomi 1994, 551.

vuosikymmenen alussa²⁹⁸, niin kenties jonkin asteista kriittisyyttä heijastui edelleen lehden kirjoitteluun. Selitystä voidaan hakea myös toimituksen tasolta. Lehti oli alkanut liittää juttujen yhteyteen jutun kirjoittaneen toimittajan nimen jo 1950-luvun lopulla²⁹⁹, ja vaalitenttejä käsittelevät jutut oli laatinut lehden silloinen eduskunta-toimittaja Esko Salminen. Hän tuli myöhemmin tunnetuksi 1960- ja 1970-lukujen sanomalehdistön suomettumiseen kriittisesti suhtautuvana viestinnän tutkijana.³⁰⁰

Ilta-Sanomien muodostamaa poikkeusta lukuun ottamatta vaaliohjelmiä käsittelevä uutisjournalismi kuitenkin kuvasti sitä erityisasetelmaa, joka presidentinvaaleihin liittyi. Istuvan presidentin lausuntoja julkaistiin sanomalehdistössä puolue-taustasta riippumatta lähes sellaisenaan, kun taas haastajia ryöpytettiin erityisesti puoluelehdissä. Kekkosta henkilönä arvosteltiin lehdissä harvoin.³⁰¹

Oikeastaan ainoita paikkoja, joissa Kekkosta avoimesti kritisoitiin, olivat sanomalehtien yleisönosastot. *Aamulehden* mielipidesivuille kirjoittanut Sami Suominen³⁰² arvioi presidentin henkisiä ominaisuuksia ja erityisesti korkeaa ikää. Hän kirjoitti katsoneensa Urho Kekkosen vaalitentti ja pistäneensä säpsähtäen merkille istuvan presidentin henkisen vireyden laskun.³⁰³ Kirjoitus on esimerkki poikkeuksellisen suorasta kritiikistä Kekkosta kohtaan, mutta se myös osoittaa, että television myötä kansalaisten eteen avautui moniulotteisempi kuva poliitikoista kuin radion ja lehtien välityksellä. Sanomalehtien uutisjournalismissa tähän ulottuvuuteen ei kuitenkaan kiinnitetty huomiota, sillä sen ei katsottu kuuluvan vakavasti otettavan politiikan analyysin piiriin.

Suuren vaalikeskustelun tappelupukarit

Uutisjournalismin erityisten painotusten ohella presidentin vaalien poikkeuksellisuus näkyi myös vaaliohjelmiin liittyneissä pakinoissa ja pääkirjoituksissa. Ensimmäinen olennainen muutos edeltäviin vaaleihin verrattuna liittyi kirjoittelun määrällisiin muutoksiin. Vuoden 1966 eduskuntavaalien edellä pakinoitsijat ja pääkirjoitustoimittajat kommentoivat säännöllisesti vaaliohjelmien tapahtumia, haastoivat toistensa tulkintoja ja toisinaan arvioivat myös poliitikkojen esiintymistä. Presidentinvaalien yhteydessä ohjelmia käsiteltiin lehtien mielipideaineistoissa poikkeuksellisen vähän.³⁰⁴ Keskeisin selitys tähän lienee se, etteivät vaalitentit heittäneet pakinoitsijoiden ja pääkirjoitustoimittajien keskuudessa suuria erimielisyyksiä, koska valta-osa kirjoittajista oli vaaleissa Kekkosen takana. Pakinoitsijoilla ei siis ollut suurta tarvetta haastaa toisiaan vaalitenttien tapahtumista tai korostaa

²⁹⁸ Manninen & Salokangas 2009, 487–498; Suomi 1992, 553.

²⁹⁹ Kilpi 2007, 119.

³⁰⁰ Salminen 1996.

³⁰¹ Vrt. Suomi 1994, 552.

³⁰² Sami Suomisesta tuli kokoomuksen kansanedustaja vuoden 1970 eduskuntavaaleissa.

³⁰³ Koko kansan vanha ja väsynyt. *Aamulehti* 5.1.1968 (mielipidekirjoitus); Urho Kekkoselle. *Ilta-Sanomat* 10.1.1968 (mielipidekirjoitus).

³⁰⁴ Ks. kuvio 2 sivulla 31.

omien ehdokkaiden erinomaisuutta.

Tätä tulkintaa tukee se, että suuresta vaalikeskustelusta kirjoitettiin eri tavoin kuin muista ohjelmista. Vaalitenteissä suurin osa puolueiden edustajista tuki Kekkosta, minkä seurauksena puolueiden välille ei syntynyt suuria ristiriitoja. Suuressa vaalikeskustelussa Kekkosen vaaliliitto ei kuitenkaan enää esiintynyt samalla tavoin yhtenäisenä joukkona kuin tenteissä, vaan puolueet edustivat selvemmin omia viiteryhmiään. Tämä asetelma teki suuresta vaalikeskustelusta vaalitenttejä värikkäämmän ja aatteellisesti ristiriitaisemman tapahtuman, joten myös pakinoitsijoille oli nyt luontevampaa osallistua keskusteluun vaaliohjelmien tapahtumista.

Eniten huomiota pakinoissa ja pääkirjoituksissa saivat pienpuolueiden, SMP:n ja TPSL:n edustajat. Heidän puheenvuoroistaan saa hyvän kuvan *Ilta-Sanomien* uutisesta, jossa kerrottiin raastuvanoikeutta väläytellyn keskustelussa, kun SMP:n edustajat syyttivät keskustapuoluetta erilaista rötöksistä:

Asetelmaa piristi – tosin tilaisuuteen sopimattomalla tavalla – Veikko Vennamon aisapari Esko Keski-Kuha ja Eino Poutiainen. Nämä mainiot herrat vetivät kuvaruutuun erilaisia todisteita keskustapuolueen johtajien nuorisotilirikoksista, Kouvolan puoluekokouksen painostusskandaalista ja sosiaalidemokraattien laiminlyömistä lupauksista kuin taikurit haavistaan.

Illan varmasti omituisin esiintyjä oli kuitenkin TPSL:n Aarre Simonen. Kukaan ei hämmästellyt sitä, että SMP:n aisapari veti showta tosisaan ja täysin palkein sätkynukkesyytöksineen, mutta kun Aarre Simonen lähti Jumalan ja Hitlerin kanssa toisin ilmein taistelemaan Virkkusta ja Vennamoa vastaan, hämmästeltiin varmasti kautta Suomen. Oikeusministerin paikalla istuvalta henkilöltä sopisi sentään odottaa enemmän asiallisuutta, niin kuin joku aivan oikein huomautikin.³⁰⁵

Ilta-Sanomien uutisesta saa hyvän kuvan muutamista ohjelmassa esitetyistä puheenvuoroista, mutta pääasiassa suuri vaalikeskustelu eteni perinteiseen tapaan maltillisesti puheenjohtajan tiukassa komennossa, ja lähinnä SMP:n ja TPSL:n edustajien muutamat poleemiset puheenvuorot kiihdyttivät tunnelmaa keskustelijoiden joukossa.³⁰⁶ Pakinoitsijoiden näkökulmasta juuri näissä puheenvuoroissa oli kuitenkin menty asiattomuuksiin.

Koska suuressa vaalikeskustelussa keskustaa oli syytetty rikoksista, oltiin *Suomenmaassa* siihen luonnollisesti tyytymättömiä. Lehden pakinoitsija ”Kessu-Pekka” eli lehden päätoimittaja Pentti Sorvali ihmetteli, saako ohjelmissa, joita seuraa pari miljoonaa ihmistä, ”joku mieletön vouhotella ilman mitään rajoja”. Myös SDP oli saanut osansa syytöksistä ja *Suomen Sosialidemokraatissa* keskustelun tason arvioitiin menneen ”arveluttavan alas” erityisesti SMP:n edustajien kohdalla.

Aamulehden pääkirjoituksessa moitittiin ”vyön alapuolelle iskevien tappelupukarien joukossa” matalimmalla tasolla esiintyneen oikeusministeri Simosen sekä Vennamon edustajien, joiden ”sanailu muistutti vuosisatamme alun

³⁰⁵ Raastupaakin väläyteltiin suuressa vaalikeskustelussa. *Ilta-Sanomat* 13.1.1968.

³⁰⁶ Suuri vaalikeskustelu 12.1.1968. Yle radioarkisto.

rääväsuimpien korpiagitaattorien esiintymistä”. Yhtä kriittisesti keskusteluun suhtautui *Helsingin Sanomat*, jonka pääkirjoituksen mukaan ”show oli tyyliä ja sisälsi runsaasti huonoja vitsejä”. Kirjoituksessa moitittiin keskustelun tasoa alhaiseksi ja informatiivisuuden kannalta keskustelu oli ollut ”yhtä tyhjän kanssa, jopa laimea ja saamaton”.³⁰⁷

Presidentinvaalien suurta vaalikeskustelua koskevassa kritiikissä eniten ärtymistä herättivät juuri SMP:n edustajien ja osin myös TPSL:n Aarre Simosen esiintymistyyli ja argumentointi. Toimittajien keskuudessa näytti vallitsevan edelleen suuri yksimielisyys siitä, millainen käytös oli poliitikolle soveliaista. Asiat saivat riidellä, mutta hyvät käytöstavat, sivistynyt keskustelukulttuuri, kiihottomuus ja rehellisyys olivat hyveitä, joita vasten poliitikkojen esiintymistä vaaliohjelmissa arvioitiin, ja näistä hyveistä lipsuminen oli sanomalehtien kirjoitusten perusteella tuomittavaa.

Aiemmassa tutkimuksessa on esitetty, että politiikan journalismin suhtautuminen politiikkaan ja poliitikkoihin oli 1960- ja 1970-luvuilla arvostavaa ja kunnioittavaa.³⁰⁸ Sanomalehdistön kriittinen suhtautuminen vaalikeskustelujen ”häiriköihin” tukee tätä näkemystä, sillä puoluelehdissä ja sitoutumattomissa lehdissä poleeminen ja hyvien tapojen vastainen puhetyyli tuomittiin varsin yksituumaisesti. Puoluelehtien asenne oli tietysti ymmärrettävä, sillä tavoitteena oli osoittaa kilpailijoiden heikkous. Sitoutumattomien lehtien suhtautumisessa kysymys oli pikemminkin asiallisuutta ja asioita korostavan keskustelukulttuuriin korostamisesta.

Vuoden 1966 eduskuntavaaliohjelmiin lehdistössä suhtauduttiin pääasiallisesti myönteisesti, mutta presidentinvaaliohjelmiin huomattavasti negatiivisemmin. Osaltaan arvioon vaikutti juuri suuri vaalikeskustelu, jossa puolueiden edustajat olivat sanomalehtitoimittajien mielestä sortuneet asiattomuuksiin ja puoluepropagandaan. Mielenkiintoisena yksityiskohtana todettakoon, että yksi merkittävä ero vuosien 1966 ja 1968 vaalikeskusteluiden välillä oli se, ettei SMP päässyt mukaan vuoden 1966 vaalikeskusteluihin.³⁰⁹

SMP:n esiintyminen siis edesauttoi television vaaliohjelmien nousemista keskustelunaiheeksi vaalikampanjan loppumetreillä, vaikka Kekkosen lähes varmana pidetty uudelleenvalinta latisti vaalitaistelua myös television vaaliohjelmien osalta. Presidenttiehdokkaiden esiintymisillä vaaliohjelmissa ei uskottu olevan minkäänlaista vaikutusta vaalien lopputulokseen, joten niistä spekulointiin huomattavasti vähemmän kuin edeltävien eduskuntavaalien yhteydessä. Suuri vaalikeskustelu nousi otsikoihin ja sai pakinoitsijat ja pääkirjoitustoimittajat tarttumaan kynään

³⁰⁷ *Suomenmaa* 14.1.1968 (pakina, Pekan päiväannos); *Iltahorisontti*. *Suomen Sosialidemokraatti* 14.1.1968 (pakina, Pilatus); *Missä on arvokkuus?* *Aamulehti* 14.1.1968 (pääkirjoitus); *Huono vaalinäytelmä*. *Helsingin Sanomat* 14.1.1969 (pääkirjoitus).

³⁰⁸ Ks. esim. Perna & Railo 2006, 17–22.

³⁰⁹ SMP:n edeltäjä Suomen pientalonpoikain puolue ei ollut saanut vuoden 1962 eduskuntavaaleissa läpi omia ehdokkaitaan. Vuoden 1966 eduskuntavaaleissa Veikko Vennamo kuitenkin nousi eduskuntaan, ja puolue lunasti mahdollisuuden osallistua television vaaliohjelmiin.

keskustelun puoluepoliittisen ulottuvuuden vuoksi, ei siksi, että vaalikeskustelu olisi koettu vaalien kannalta tärkeäksi ja vielä vähemmän siksi, että ohjelma esitettiin nimenomaan televisiossa.

Vaalituloksessa muutoksen tuulet

Vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkeen television vaalikeskusteluita pidettiin niin toimittajien kuin poliitikkojenkin keskuudessa onnistuneina, mutta vuoden 1968 presidentinvaalien jälkeen suunta oli täysin toinen. Kun presidentinvaalien äänestysprosentti putosi vuoden 1962 vaaleista yli kymmenen prosenttiyksikköä, haettiin syytä ankaran pakkasen ohella myös televisiosta. ”Suuri vaalikeskustelu hävitti innostuksen”, uutisoi *Helsingin Sanomat*. Jutussa haastateltu ”tavallinen kadunmies” arveli suuren vaalikeskustelun matalan tason karkottaneen ihmisiä uurnilta.³¹⁰

Vaalien tulos oli kuitenkin odotettu, sillä Kekkosen valintaa tukeneet valitsijamiehet keräsivät yli 60 prosenttia annetuista äänistä. Kekkonen oli kuitenkin kaikkea muuta kuin tyytyväinen vaalitulokseen ja suhtautui siihen pikemminkin tappiona.³¹¹ Hänen tuntemustensa taustalla oli todennäköisesti SMP:n menestys vaaleissa, sillä Vennamon vaaliliitto sai vaaleissa yli 11 prosentin kannatuksen, mikä oli huomattavasti enemmän kuin hänelle ennakkoon gallupeissa povattiin.

Keskusteltaessa Vennamon menestyksestä yhdeksi spekulatation aiheeksi nousivat juuri television vaaliohjelmat. Vaalien jälkeen lukuisat sanomalehdet uutisoivat Yleisradion ja Tampereen yliopiston yhteisestä tutkimuksesta, jossa oli haastateltu vaaliohjelmien katsojia ja pyydetty heitä arvioimaan ehdokkaiden esiintymistä. Haastateltujen mielestä vaalitenteistä parhaiten selviytyi SMP:n Veikko Vennamo. Merkille pantavaa tutkimuksessa oli se, että Vennamo sai kiitosta esiintymisestään omien kannattajiensa ohella myös Kekkosen ja Virkkusen kannattajien joukossa.³¹²

Yleisradion tutkimusta ei voida pitää erityisen luotettavana, sillä se oli tehty verrattain pienellä 400 ”umpimähkään” valitun kansalaisen puhelinotannalla. Näistä haastatelluista suurimman painoarvon saivat katselijat, jotka olivat nähneet kaikki kolme vaalitenttiä, joten tosiasiallisesti tutkimuksen otanta oli hyvin kapea. Epäluotettavuudestaan huolimatta tutkimuksen tulokset olivat erityisesti television poliittisen merkityksen näkökulmasta erittäin mielenkiintoisia, sillä ne olivat jyrkästi ristiriidassa sanomalehtien vaalitenteistä kirjoittamien arvioiden kanssa. Poliitiikan toimittajien näkemys propagandaa suoltavasta ja vastauksia välttelevästä Vennamosta sai rinnalleen ”tavallisten kansalaisten” tulkinnan vaalitenteissä hyvin menestyneestä ehdokkaasta. Tutkimus antoi viitteitä siitä, että vaikka politiikkaa aktiivisesti seuraavien toimittajien ja pakinoitsijoiden keskuudessa Vennamon tyy-

³¹⁰ Suuri vaalikeskustelu hävitti innostuksen. *Helsingin Sanomat* 17.1.1968.

³¹¹ Suomi 1996, 15–20.

³¹² Vennamo vaalitentissä tutkimuksen mukaan paras, *Helsingin Sanomat* 21.1.1968; Yleisön mielpide: Vennamo paras tenteissä. *Aamulehti* 21.1.1968.

liä paheksuttiin, se vetosi kuitenkin osaan suuresta yleisöstä.

Seuraavan kerran Vennamon tv-esiintymiset herättivät paheksuntaa politiikan toimittajien keskuudessa saman vuoden syksyn kunnallisvaaleissa. Myös näiden vaalien alla television vaaliohjelmien näkyvimmäksi hahmoksi nousi juuri SMP:n Vennamo, joka sai aikaan pienen kohun syytettyään SKDL:n pääsihteeriä, ministeri Ele Aleniusta valehtelijaksi suorassa televisiolähetyksessä.³¹³ Vaaliohjelmiin liittynyt kohu piti Vennamoa esillä kunnallisvaalikampanjan aikana, eikä julkinen paheksunta vaikuttanut puolueen vaalitulokseen tälläkään kertaa kielteisesti. SMP nousi yli 7 prosentin kannatuksellaan viidenneksi suurimmaksi kuntapuolueeksi. Presidentinvaalit antoivat vauhtia myös kokoomuksen kampanjoinnille ja puolueesta tuli kunnallisvaalien suurin voittaja. Puolueen kannatus nousi alle kymmenestä prosentista yli 16 prosenttiin. Vasemmiston trendi oli laskeva, ja erityisesti asemiaan vaaleissa menetti SKDL.

1960-luvun lopun vaaleissa television merkitys jäi todennäköisesti vähäiseksi ja puolueiden kannatuksissa tapahtuneet muutokset kertoivat pikemminkin rakennemuutoksen herättämästä tyytymättömyydestä kuin television vaikutuksen merkittävästä kasvusta. Tästä huolimatta 1960-luvun lopun vaaleihin liittyi television näkökulmasta monia mielenkiintoisia piirteitä. Ajanjakson televisiokriittisessä keskusteluilmapiirissä SMP:n odotettua vahvempi kannatus sekä presidentin- että kunnallisvaaleissa sekä Vennamon tv-esiintymiseen liitetty myönteiset luonnehdinnat saattoivat lisätä konservatiivisten poliitikkojen televisiota kohtaan tuntemaa epäluuloa.

Jos Vennamon ja SMP:n nousun voidaan katsoa vahvistaneen televisiokriittistä ilmapiiriä, niin toisenlaisen esimerkin television roolista politiikassa antoi 1960-luvun lopulla presidentinvaalien jälkeen pääministeriksi noussut SDP:n Mauno Koivisto. Rafael Paasion hallituksessa valtionvarainministerinä istuneen Koiviston vallinnan taustalla oli SDP:n sisällä Paasiota kohtaan tunnettu tyytymättömyys, jota puolueen heikko menestys presidentinvaaleissa oli lisännyt.³¹⁴

Koiviston ensiesiintyminen television vaaliohjelmissa nähtiin kuntavaaleissa hänen edustaessaan puoluettaan suuressa vaalikeskustelussa. *Helsingin Sanomista Kalevaan* päätoimittajaksi siirtynyt Esko Saarinen arveli suuren vaalikeskustelun jälkeen Koiviston vahvuuksia olevan rauhallisuus ja huumori: ”Harvoin hän kiihtyy ja sutkautuksella hän laukaisee pulmallisenkin kysymyssolmun.”³¹⁵ Mainettaan taitavana tv-esiintyjänä Koivisto kasvatti myös vierailullaan viihteelliseen *Jatko-aika* keskustelu-ohjelmaan (1967–1969), jossa toisena juontajana toiminut Lenita Airisto kiinnitti yleisön huomion Koiviston otsakiehkuraan. Airiston mukaan Koivisto oli saanut suomalaiset naiset hurmioon ja hänestä puhuttiin jopa maitokau-

³¹³ Vennamon tv-väitteiden seuraus: Alenius vaatii oikaisuoikeutta. *Ilta-Sanomat* 20.9.1968; Skandaalinkäryä SMP:n vaalitentissä. Ministeriä syytettiin valheesta. *Kansan Uutiset* 25.9.1968; SMP:n vaalitentistä tiukkaa jälkipuintia. *Uusi Suomi* 26.9.1968.

³¹⁴ Meinander 1999, 354–355.

³¹⁵ Puheenaiheita. *Kaleva* 6.10.1968 (pakina, Penninen).

poissa.³¹⁶ Kuten 1960-luvun esimerkit osoittavat, televisio alkoi tuoda poliitikot kansalaisten eteen yhä moniulotteisempina hahmoina ja kenties Koiviston esiintymiset ennakoivat hänen menestystään seuraavan vuosikymmenen presidentti-gallupeissa.

Vaaliohjelmien 1960-luku: vaalikamppailun laitamilta poliittisen keskustelun ytimeen

1960-lukua voidaan pitää hyvästä syystä television vuosikymmenenä, sillä sen kuluessa uusi tiedotusväline vakiinnutti asemansa suomalaisessa mediakentässä. Yksittäiset ohjelmat tavoittivat suuria katsojamääriä. Television nopea läpimurto muutti olennaisella tavalla myös kansalaisten ajankäyttöä, ja television yleistymistä suomalaistekniikassa onkin pidetty jopa yhtenä suurimmista muutostekijöistä suomalaisten sosiaalisessa elämässä. Uusi tiedotusväline toi maailman tapahtumat ennennäkemättömällä tavalla suomalaisten olohuoneisiin ja loi pohjaa kuluttajakesteisten elämänmallien omaksumiselle.³¹⁷

Television yleistyminen vaikutti myös politiikkaan, joskaan siirtyminen radion vaaliohjelmista television vaaliohjelmiin ei ollut erityisen radikaali muutos. Vaaliohjelmia tehtiin koko vuosikymmen samalla konseptilla eli ohjelmat olivat puolueiden edustajien välisiä kyselytilaisuuksia, joissa toimittajilla oli marginaalinen rooli. Ohjelmiin liittyvät kiistat ratkottiin Yleisradion toimitelmissa, joissa puolueet vahtivat pikkutarkasti ohjelmien tasapuolisuutta. Ohjelmien teon kannalta 1960-luku oli jatkoa 1950-lukulaiselle radion perinteelle, sillä ohjelmia tehtiin radion ja television yhteislähetysinä.

Television yhteiskunnallisen merkityksen kasvu alkoi kuitenkin näkyä sanomalehtien vaaliohjelmakirjoittelussa. Suurin muutos ilmeni juttujen määrässä: vuosikymmenen jälkipuoliskolla sanomalehdet kirjoittivat vaaliohjelmista enemmän kuin vuosikymmenen alussa sekä eduskunta- että presidentinvaalien alla.³¹⁸

Toinen mielenkiintoinen muutos tapahtui yleisessä suhtautumisessa vaaliohjelmiin ja niiden merkitykseen yhteiskunnallisen keskustelun foorumina. Television vaaliohjelmat muuttuivat sanomalehdistön näkökulmasta varsin lyhyessä ajassa ”liirum laarum” -keskusteluista tärkeiksi poliittisen keskustelun areenoiksi, joilla katsottiin olevan tärkeä rooli vaaleissa. Erityisesti vuoden 1966 vaalien edellä sanomalehdistön suhtautuminen televisioon oli huomattavan myönteistä. Vaaliohjelmien nähtiin paitsi aktivoineen kansalaisia, myös kirkastaneen puolueiden välisiä eroja myönteisellä tavalla.

Tarkasteltaessa yleisemmällä tasolla television ja sen vaaliohjelmien vaikutusta politiikasta raportoimisen tapoihin voidaan arvioida, että suurelta osin politiikan journalismin näkökulmat ja painotukset pysyivät ennallaan. Vaaliohjelmista

³¹⁶ Jatkoaika. Yle TV1 9.11.1968.

³¹⁷ Kortti 2007, 91.

³¹⁸ Ks. taulukko 1 sivulla 30.

kirjoitettiin koko vuosikymmenen ajan pääasiassa sanomalehtien politiikan journalismin omista lähtökohdista ja näkökulmista. Riippumatta siitä, välittyivätkö poliitikkojen puheenvuorot koteihin radion tai television kautta, painottivat toimittajat kirjoituksissaan puolueiden poliittisia linjauksia.

Sanomalehtien pakinoissa ja pääkirjoituksissa kiinnitettiin toisinaan huomiota myös ehdokkaiden esiintymiseen ja television visuaaliseen ulottuvuuteen, mutta kaiken kaikkiaan tällaiset arviot olivat harvinaisia. Esiintymisarvioidenkin motiivit olivat puoluepoliittisia, eivät television erityisyyttä korostavia. Kilpailijoiden ehdokkaiden arvioitiin vaikuttavan hermostuneilta ja epäluotettavilta, kun taas oman puolueen ehdokkaiden todettiin esiintyvät vakuuttavasti ja rauhallisesti.

Vaikka television vaaliohjelmat nousivat 1960-luvun aikana tärkeäksi poliittisen keskustelun areenaksi, ei ole syytä ylikorostaa vaaliohjelmien poliittista merkitystä vaalikamppailussa. Yleisradion vaaliohjelmat olivat sittenkin vain yksi pieni osa vaalikamppailua, ja sanomalehtien vaalijournalismin pääasiallisen rungon muodostivat edelleen ehdokkaiden eri puolella Suomea pitämät poliittiset puheet.

Vaaliohjelmien tapahtumien ohella lehtien mielenkiinto kohdistui usein myös vaaliohjelmien toteutukseen liittyviin käytännön järjestelyihin ja vaaliohjelmien toteutukseen. Ei myöskään ollut poikkeuksellista, että sanomalehdistössä kirjoitettiin television vaaliohjelmien sijaan radion vaaliohjelmista, vaikka kyseessä olisi ollut yhteislähetys.³¹⁹ Vaaliohjelmiä seurattiin siis edelleen myös radion välityksellä, vaikka televisio alkoikin ohittaa radion seuratuimpana sähköisenä tiedotusvälineenä.

Televisio toi 1960-luvulla kiistatta politiikkaan uuden, visuaalisen ulottuvuuden, mutta kenties sen merkitys korostui pikemminkin siksi, että uuden tiedotusvälineen kautta puolueet saattoivat tavoittaa ennätyksellisen suuren yleisön. Television vaaliohjelmiä käsittelevät sanomalehtikirjoitukset pikemminkin osoittavat, ettei uuden välineen visuaalisuus ollut 1960-luvun poliittisessa kulttuurissa niin merkittävä tekijä, kuin toisinaan annetaan ymmärtää.³²⁰

Vuoden 1968 presidentinvaalit puolestaan osoittivat sen, että vaalijulkisuus oli voimakkaasti sidoksissa politiikkaan ja sen käytäntöihin. Television vaaliohjelmissa kirjoitettiin melko säännöllisesti sanomalehdistössä, mutta kirjoittelu heijasteli pikemminkin vaalien ulkopoliittista ulottuvuutta ja vaaliasetelmaa kuin television erityisyyttä vaalikamppailussa. Toisaalta vaalit antoivat myös viitteitä tulevasta, kun SMP:n edustajat koettelivat sovinnaisen poliittisen keskustelukulttuurin rajoja televisioesiintymisillään. SMP:n menestys vaaleissa lisäsi kriittistä keskustelua televisiosta, ja tämän kriittisyyden yhtenä käyttövoimana toimivat juuri käsitykset television suuresta yhteiskunnallisesta merkityksestä. Kuvaavaa on, että esimerkiksi kokoomus nosti vuoden 1968 presidentinvaalien jälkeen televisio- ja radioesiinty-

³¹⁹ Kaksi oikuttelijaa. *Aamulehti* 19.1.1966 (pääkirjoitus); Puolueiden radio-ohjelmat. *Helsingin Sanomat* 20.1.1966 (pääkirjoitus).

³²⁰ Vrt. esim. Koski 2010, 12.

misiin liittyvän suunnittelutyön tärkeäksi osaksi puolueen vaalistrategiaa.³²¹

Puolueiden kiinnostus televisiota kohtaan ei laantunut, vaikka akateemisissa tutkimuksissa jo oiottiinkin yleisiä väärinkäsityksiä television vaikutuksesta äänestäjien mielipiteisiin. Suomen vaaleja kartoittaneiden tutkimusten mukaan televisio lisäsi 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun vaaleissa yleistä mielenkiintoa, mutta äänestäjien ennakoasenteita ja suhtautumista puolueisiin tai ehdokkaisiin vaali-ohjelmat eivät juuri muuttaneet.³²² 1960-luvun jälkipuoliskolla televisiosta oli tullut uusi tärkeä politiikan foorumi, jonka merkitys ei määrittynyt akateemisissa tutkimuksissa. Poliitikoilla ja puolueilla oli omat vahvat näkemyksensä televisiosta ja sen ohjelmiston vaikutuksista kansalaisten yhteiskunnallisiin mielipiteisiin. Nämä vahvat näkemykset olivat yhtenä pontimena Yleisradion ohjelmistosta 1960-luvun jälkipuoliskolla ja 1970-luvun alkuvuosina käydyille kriittisille keskusteluille.

³²¹ Jokinen 2011, 306.

³²² Ks. esim. Blumler & McQuail 1968, 261–262; Wiio & Nordenstreng 1969, 1; Wiio ja Nordenstreng 1972, 102.

III KOHTI JOURNALISTISIA PAINOTUKSIA 1970-LUVUN VAALEISSA

Vuoden 1970 eduskuntavaaliohjelmia ”Reporadion” varjossa

Kuohuttava televisio

Yleisradio on: Rivojen ilmaisujen sanavarasto. Väkivallan kultainen opas. Vallankumouksen suunnittelutoimisto. Propagandamyllä. Aivopesun kehykset. Anarkian ahjo. Seksuaalisen ajattelun kierouma. Vallanpitäjien ajattelutason ilmainen. Nykynuorison pääasiallinen kouluttaja. Pultsariakin törkeämpien toimittajien kaatopaikka. Kaikki katsojat ja kuuntelijat yhtykää.

(Mielipidekirjoitus *Aamulehdessä* 9.1.1970)³²³

Monet 1960-luvun jälkipuoliskolla vahvistuneet ristiriidat etsivät purkautumiskannavaa juuri vuoden 1970 eduskuntavaaleista, ja kuten edellä oleva lainaus osoittaa, vaalien alla yhdeksi näkyvimmäksi kritiikin kohteeksi yksilöityi Yleisradio, jonka ohjelmapolitiikka symboloi konservatiivisesti yhteiskunnallisiin muutoksiin suhtautuneille kansalaisille kaikkea sitä tapojen turmelusta, joka vasemmistoradikalismiin noina vuosina liitettiin. Laajemmassa katsannossa televisioon ja Yleisradioon kohdistunut poliittinen kuohunta kertoi jotain olennaista suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta laajemminkin.

Yleisradion ohjelmapolitiikkaan kohdistunut kritiikki ei liittynyt ainoastaan poliittisiin sisältöihin, vaan osa kansasta koki television uhkaavan ”perinteistä” arvomaailmaa useista eri suunnista. Monelle aikalaiselle pelkoja aiheuttivat eri-

³²³ Yle on. *Aamulehti* 11.9.1970 (mielipidekirjoitus).

tyisesti ohjelmat, jotka sisälsivät seksiä ja väkivaltaa.³²⁴ Aika ajoin Yleisradion ideologisuuteen kohdistunut kritiikki liittyi jopa ohjelmien lähetyssaikeihin. Kun TV2 lähetti sunnuntai-aamuisin lapsille suunnattua Robotti Ropsia tai Kössi Kengurua klo 10, tulkittiin tämä yleisönosastokirjoituksissa vasemmistopolitiikaksi. Kriitikkojen mukaan ohjelmien avulla pyrittiin houkuttelemaan lapsia pois pyhäkouluista ja Jumalan sanan äärestä. TV2 otti asiasta opikseen ja aikaisti lastenohjelmat alkavaksi jo 8.45.³²⁵

Edes vuonna 1969 toteutunut pääjohtajan henkilövaihdos ei padonnut Yleisradioon kohdistuvaa kritiikkiä. Nimensä ”Reporadiolle” antaneen Eino S. Revon pääjohtajakausi oli päättynyt 1969, kun Repo ei valittu toiselle kaudelle. Hänen tilalleen pääjohtajaksi oli valittu SDP:n entinen puoluesihteeriksi Erkki Raatikainen, jonka tehtäväksi tuli ”normalisoida” Yleisradion ohjelmistoa.³²⁶ Henkilövaihdoksesta huolimatta Yleisradion ohjelmapolitiikasta käytiin niin sanomalehtien sivuilla kuin eduskunnassakin vaalien alla kiivassävyyisiä keskusteluja.

Olavi Borgin mukaan julkisessa keskustelussa toistuivat sellaiset teemat kuin vasemmiston harjoittama aivopesu televisiossa, porvarillisen hegemonian mukaiset ohjelmat, radion ja television johtajapaikkojen politisoituminen, televisiokasvojen käyttämien ääntenkalastelussa, uskonnollisesti ja siveellisesti ala-arvoisiksi katsotut ohjelmat. ”Eihän meidän enää tarvitse hankkia väritelevisiota, kun meillä jo sellainen on, joskin sen väri on iltaruskon näköinen”, kuului tavanomainen huuli vuosikymmenen vaihteessa.³²⁷

Puolueista kenties näkyvimmin Yleisradiota kritisoi kokoomus, joka nosti Yleisradion ohjelmiston yhdeksi vaaliteemakseen 1970 vaaleissa. ”Hyväksymmekö vallankumoustelevision”, kyseltiin puolueen vaalimateriaaleissa.³²⁸ Populaarimpaina käytännön esimerkkinä kokoomuksen Yleisradiokritiikistä voidaan pitää puoluesihteeriksi Harri Holkerin kuuluisaksi tullutta ulosmarssia viihdeohjelma *Sirkus Pasilan* tapaninpäivän jakson kuvauksista vuoden lopulla. Se liittyi lähetyksessä esitettyyn kokoomusta, gryndereitä ja vuokranantajia käsittelevään poliittiseen pilkkalauluun.³²⁹ Myöhemmin Holkeri on kertonut kyseessä olleen harkittu televisioon sopiva provosoituminen,³³⁰ mikä osoittaa, että poliitikot tiedostivat hyvin jo 1970-luvun alkuvuosina television mahdollisuudet mielikuvien luojana.

Yleisradioon kohdistunut kritiikki noudatteli perinteistä oikeisto–vasemmisto-jakoa. 1960-luvun lopun lehdistökirjoittelua tutkineen Veikko Pietilän mukaan porvarillisissa lehdissä esitettiin hyökkääviäkin syytöksiä ohjelmiston vasemmis-

³²⁴ Heiskanen 1986, 93–94.

³²⁵ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 23.1.1970; TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 31.1.1970; TV-2 otti opikseen yleisön arvostelun. *Ilta-Sanomat* 21.2.1970.

³²⁶ Repo valittiin Yleisradion pääjohtajakauden jälkeen ääniradion johtajaksi SKDL:n mandaatilla ja siitä tehtävästä hän jäi eläkkeelle vuonna 1974. Salokangas 1966, 166–167.

³²⁷ Borg 1970, 14–15.

³²⁸ Jokinen 2011, 306, 349.

³²⁹ *Sirkus Pasila*, Yle TV1 26.12.1970.

³³⁰ Vanhat kehäketut kehuivat tenttaajia. *Ilta-Sanomat* 4.3.1987.

tolaisuudesta, kun taas vasemmistolehdistö asettui puolustamaan harjoitettua ohjelmapolitiikkaa. Kokoomuksen lehdet suhtautuivat Yleisradioon kaikkein kielteisimmin, sitoutumattomat lehdet toiseksi kielteisemmin, keskustan lehdistö oli suhteellisen neutraalia, mutta sosiaali- ja kansandemokraattiset lehdet suhtautuivat Yleisradioon myönteisesti.³³¹ Kuten Pietilänkin tutkimus osoittaa, suomalainen sanomalehdistö jakaantui edelleen selkeisiin aatteellisiin blokkeihin.

Mitä pidemmälle 1970-luku eteni, sitä selvemmin suomalaista lehdistökenttää ravistelevat muutokset alkoivat kuitenkin muuttua näkyviksi. Keskustaoikeistolaista aatemaailmaa tukevissa sanomalehdissä kytköksiä emopuolueeseen kevennettiin, ja toimintaa ohjaavaksi päämääräksi alkoivat yhä selvemmin tulla yleisjournalistiset periaatteet ja tasapuolinen uutispalvelu. Toisinaan on esitetty, että juuri television rooli tässä muutoksessa oli keskeinen.³³²

Aamulehteä oli tilattu jo 1950-luvulla myös kommunistisiin ja sosiaalidemokraattisiin koteihin, ja tämä kehitys vain vahvistui 1970-luvulla, kun lehti kasvatti levikkiään Tampereen seudulla.³³³ Lehti oli edelleen kokoomuksen äänenkannattaja, mutta aiemmasta poiketen uutistoimittajien taustoja enää kontrolloitu yhtä tarkasti kuin ennen. Sen kova poliittinen ydin koostui kuitenkin edelleen puolueelle uskollisista miehistä, mikä näkyi myös lehden journalismissa. Hyvä arkinen esimerkki toimituksessa vallinneesta kulttuurista on välikohtaus, jossa vanhempi naiskollega ojensi nuorempaa punaiseen minihameeseen pukeutunutta kollegaansa tämän asuvalinnasta. Kriitikki ei kohdistunut hameen pituuteen vaan sen väriin.³³⁴

Keskustan pää-äänenkannattaja *Suomenmaa* säilytti yhteytensä emopuolueeseen, mutta keskustapuolueen vahvoja, talousalueittensa ykköslehtiä kuten *Keskisuomalaisista*, *Savon Sanomia* ja *Kainuun Sanomia* kehitettiin yleisluontoisemmiksi uutislehdiksi, jotka pystyivät keräämään lukijoita myös muiden aatesuuntien kannattajista.³³⁵

Vasemmiston lehdissä kehitys oli päinvastaista. *Suomen Sosialidemokraatin* taloudelliset toimintaedellytykset olivat alkaneet heikentyä toisen maailmansodan jälkeen, mutta lehden sisältöön heikkeneminen alkoi vaikuttaa vasta 1960-luvulla. Lehden joutuessa karsimaan kulujaan sen uutistarjonta alkoi kaventua, ja syksyllä 1972 lehti harvensi ilmestymiskertansa seitsemästä viiteen kertaan viikossa. Näin ollen lehden oli pakko luopua yleissanomalehden roolistaan ja se alkoi kehittyä yhä selvemmin poliittiseksi sanomalehdeksi ja SDP:n ää-

³³¹ Pietilä 1972, 2, 21–24; vrt. Bastiansen 2006, 483–499.

³³² Mickelsson 2007, 245; Koski 2010. Samankaltaisia johtopäätöksiä on tehty myös muiden Pohjoismaiden kohdalla. Ruotsissa ja Norjassa television yleistuminen ajoittuu Suomen tavoin 1960-luvulle, ks. Bastiansen 2006, 500–501.

³³³ Työnantajat tukivat Tampereen seudulla jo 1920-luvulla niin sanottuja tehdas- ja työläistilauksia, mikä voi selittää lehden yleisyyttä myös vasemmistolaisten keskuudessa. Dokumentoitua tietoa näistä tilauksista ei kuitenkaan ole merkittävästi säilynyt, joten niiden merkityksen arvioiminen jää arvailujen varaan. Pietilä 2011, 83.

³³⁴ Pietilä 2011, 119.

³³⁵ Salminen 1988, 179–183, 190–193.

nenkannattajaksi. *Kansan Uutisten* kehitys oli samansuuntaista, joskin lehti oli aina ollut tiiviimmin osa SKDL:n ja SKP:n toimintaa. 1970-luvulla tultaessa puolueen ote lehdestä jopa keveni puolueissa tapahtuneiden henkilövaihdosten seurauksena. Lehti säilyi kuitenkin edelleen puoluelehtenä, jonka tavoitteena oli edistää puolueen pyrkimyksiä.³³⁶

Helsingin Sanomat oli puolestaan vahvistanut asemiaan Suomen johtavana sitoutumattomana uutislehtenä. Lehden sivumäärä oli kasvanut koko 1960-luvun, juttujen määrä oli lisääntynyt ja käsiteltävien aiheiden kirjo monipuolistunut. Lehti oli myös alkanut suhtautua vasemmistoon aikaisempaa myönteisemmin. Se oli esimerkiksi ensimmäisenä sitoutumattomana sanomalehtenä hyväksynyt kommunistien yhteiskuntakelpoisuuden kannattamalla laajapohjaista kansanrintamahallitusta ja alkanut 1960-luvun lopulta lähtien palkata kolumnisteja vasemmistosta. Myös lehden suhteet presidentti Kekkoseen normalisoituivat viimeistään 1970-luvulla.³³⁷

Helsingin Sanomien tavoin myös *Ilta-Sanomat* vahvisti asemiaan 1970-luvun kuluessa. *Ilta-Sanomat* oli vielä 1960-luvulla leimallisesti helsinkiläinen lehti, jonka levikin rungon muodostivat lehden tilaajat pääkaupunkiseudulla. 1970-luvulla lehden kotinjakelu päätettiin kuitenkin lopettaa ja lehteä ruvettiin tietoisesti kehittämään valtakunnalliseksi uutislehdeksi lisäämällä sen jakelua eri puolilla Suomea.³³⁸ Sisällöllisesti *Ilta-Sanomat* säilytti 1970-luvullakin omintakeisen tyyliinsä raportoida politiikasta; perinteisiin sanomalehtiin verrattuna se oli selvästi kevyempi ja viihteellisempi julkaisu. Toisaalta lehdessä käsiteltiin edelleen runsaasti vakaviakin aiheita, jotka eivät enää kymmenen vuotta myöhemmin olisi missään tapauksessa ylittäneen lehden julkaisukynnystä.³³⁹

Tv-julkkiksia ja poppareita

Television myötä 1970-luvun alun vaalien yhteydessä keskusteltiin myös uudesta ilmiöstä eli niin sanotuista julkkisehdokkaista. Puolueet olivat hyödyntäneet julkisuuden henkilöitä vaaleissa aiemminkin, ja erityisesti urheilijoilla oli ollut puolueiden keskuudessa kysyntää jo 1960-luvulla. Useat heistä myös pääsivät eduskuntaan.³⁴⁰ Vuoden 1970 eduskuntavaaleissa puolueet asettivat kuitenkin ehdolle suuren joukon ehdokkaita, jotka olivat tulleet suomalaisille tutuksi erityisesti television välityksellä. Yleisradion toimittaja Eero Silvasti arvioi puolueiden listoilla olleen vuoden 1970 vaaleissa puolentoistakymmentä ehdokasta, jotka olivat tv:stä

³³⁶ Salminen 1988, 226–229; Mervola 1995, 331–332.

³³⁷ Mervola 1995, 286–294; Salminen 1988, 156–159.

³³⁸ Kilpi 2007, 164–165.

³³⁹ Salminen 1988, 156–157; Saari 2007, 58; Kivioja 2008, 15.

³⁴⁰ 1960-luvulla eduskuntaan nousi useita entisiä urheilijoita, muun muassa olympiamitalisti Kelpo Gröndahl (skdl.), yhdistetyn olympiamitalisti Heikki Hasu (kesk.), 400-metrin juoksun olympiamitalisti Voitto Hellsten (sd.), seiväshypyn olympiamitalisti Eeles Landström (lkp.) ja melonnan olympiamitalisti Sylvi Saimo (kesk.).

tuttuja. Televisiojulkikkiksi Silvasti listasi muun muassa Yleisradion uutispäällikkö Ralf Fribergin (sd.), ylioppilas Erkki Tuomiojan (sd.), uutistoimittaja Pertti Salolaisen (kok.), toimittaja Niilo Tarvajärven (kok.), pastori Terho Pursiaisen (skdl.) ja näyttelijä Heino Lepistön (kok.).³⁴¹

Julkkisehdokkaiden yleistyminen oli johtanut myös muutoksiin Yleisradion vaalikaranteenisäännöksissä. Jo 1950-luvulla käyttöön otettujen vaalikaranteenisäännösten mukaan ehdokkaat eivät saaneet esiintyä vaalien alla Yleisradion ohjelmissa erityistapauksia lukuun ottamatta. Nämä erityistapaukset liittyivät poliitikkojen viranhoitoon liittyviin tv-esiintymisiin esimerkiksi uutislähetyksissä. Julkkisehdokaskeskusteluun liittyen hallintoneuvosto oli päättänyt jo syksyllä 1969, etteivät yhtiön omat toimihenkilöt tai sarjaohjelmien avustajat saaneet näkyä televisiossa sen jälkeen, kun heidät oli nimetty puolueiden ehdokkaiksi. Tämä olikin aiheuttanut pieniä muutoksia eräissä sarja-ohjelmissa vuoden 1970-alussa.³⁴²

Julkkisehdokkaita tai niin sanottuja pop-henkilöitä eli poppareita käsiteltiin usein vaalien alla myös sanomalehdistössä. *Helsingin Sanomat* teetti vaalien alla gallupin siitä, mitkä ehdolla olevat tv-popparit kansalaiset parhaiten tunnustivat. Kyselyn mukaan näyttelijät ja viihdeohjelmien tekijät olivat kansalaisten keskuudessa tunnetuimpia. Se siis vahvisti ajatusta siitä, että poliitikon tunnettuuden kannalta näkyminen televisiossa oli suuri etu. Samaisen gallupin mukaan 71 prosenttia vastaajista arvioi tv-popparien saavan enemmän ääniä esiintymisensä ansiosta kuin muuten. Kiinnostavana yksityiskohtana jutussa kerrottiin, että peräti 32 prosenttia vastaajista arvioi televisioesiintymisten lisäävän ehdokkaan kelpoisuutta kansanedustajan tehtäviin ja vain 7 prosenttia arvioi tv-julkisuuden olevan dismeriitti.³⁴³

Ilta-Sanomat viittasi tutkimukseen omassa pääkirjoituksessaan ja piti erityisesti yhteyttä televisioesiintymisen ja ehdokkaiden kelpoisuuden välillä pelottavana. Lehden mukaan puolueet olivat aiemmin hyödyntäneet ehdokaslistoillaan urheilijoita, nyt suosiossa olivat ”viihdeväki ja muut pop-ihmiset”. Erityisenä pelkona oli lehden mukaan, että televisiojulkisuutta vähemmän saavat, mutta muuten kykenevät ehdokkaat jäävät viihdekasvojen varjoon. *Ilta-Sanomat* toivotti kansalaisille jatkossa hieman terveempää suhtautumista tv-kasvoihin ja -esiintymisiin.³⁴⁴ Sama keskustelu jatkui myös vuoden 1972 vaaleissa, joissa mielenkiinto kohdistui toisaalta jo eduskuntaan valittujen julkkisten menestykseen ja toisaalta uusiin yrittäjiin.³⁴⁵

³⁴¹ Silvasti 1970, 41–42.

³⁴² Salokangas 1996, 44–46; Radion ja television vaalikaranteeni alkaa. *Savon Sanomat* 15.2.1970.

³⁴³ Vaaligallup: televisiokasvot tunnetaan hyvin. *Helsingin Sanomat* 10.3.1970; Joka toinen tuntee tv:n tukemia maaliskaaliin poppariehdokkaita. *Helsingin Sanomat* 10.3.1970.

³⁴⁴ Ehdokkaiden tv-ansiot, *Ilta-Sanomat* 10.3.1970 (pääkirjoitus).

³⁴⁵ Popparitko valtaan. *Aamulehti* 8.12.1971 (pakina, Kirjaaja); Tv-kasvoja ja urheilijoita. *Aamulehti* 7.11.1971 (pakina, Virveli); Tv-kasvoja vaihtui. *Aamulehti* 4.1.1972; Sosiaalidemokraatit rynnivät poppareilla. *Aamulehti* 5.1.1972. Huippu-urheilijoita värvätään vaaleihin *Helsingin Sanomat* 4.11.1971; Popparit pontevina maaliskaaleissa. *Ilta-Sanomat* 4.11.1971; Popparit ehdokkaina. *Ilta-Sanomat* 5.11.1971 (pääkirjoitus); Julkkis pyrkii parlamenttiin. *Ilta-Sanomat* 30.11.1971.

1970-luvun alun vaalien alla käydyt poppari- ja julkkiskeskustelut sekä arviot televisioesiintymisten vaikutuksista poliitikkojen menestymismahdollisuuksiin vaaleissa kuvaavat mielenkiintoisella tavalla sitä lyhyen ajan sisällä tapahtunutta kehitystä, jossa televisio muuttui aktivoivasta ja ihmisten mielenkiintoa politiikkaan lisäävästä välineestä mediaksi, johon liittyi runsaasti myös huolestuttavia piirteitä. Julkisuuden oli nähty antavan ansaitsematonta arvon nousua poliitikoille jo 1960-luvulla,³⁴⁶ mutta 1970-luvulle tultaessa televisioesiintyjien lisääntyminen puolueiden ehdokaslistoilla herätti uudenlaisia pelkoja. Perinteistä järjestötietä politiikan johtopaikoille nousseiden poliitikkojen urapolkua pidettiin julkisessa keskustelussa hyväksyttävänä, kun taas poppareiden televisioesiintymisten avulla saama noste katsottiin tavallaan ansaitsemattomaksi.

Yleisradion ohjelmistoon liittyneen kritiikin ohella julkkiskeskustelu voidaan nähdä osana samaa televisiokriittistä keskustelua, jossa televisiolla paitsi nähtiin olevan runsaasti vaikutusvaltaa vaaleissa, sen nähtiin myös vääristävän epäterveellä tavalla poliittisia valtasuhteita. Mielenkiintoista tässä keskustelussa on se, että vaikka moni aktiivipoliitikko tuntui jakavan toimittajien huolen tietentyttyppisten ehdokkaiden ansaitsemattomasta arvonnoususta, olivat puolueet kuitenkin halukkaita rekrytoimaan listoilleen runsaasti julkisuuden henkilöitä. Ilmeisesti julkisuudesta tuttujen ehdokkaiden vetovoima koettiin puolueissa jo 1960- ja 1970-luvuilla niin vahvaksi, että tämänkaltaisten ehdokkaiden saamista listoille pidettiin ongelmallisuudestaan huolimatta tavoiteltavana.

Kaiken kaikkiaan Yleisradio, televisio ja televisio-ohjelmisto olivat esillä vuoden 1970 eduskuntavaalien alla enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Mielenkiintoinen kysymys liittyykin siihen, näkyikö tämä television keskeisyys myös vaaliohjelmien yhteydessä eli nousivatko ohjelmat yhtä näkyvästi sanomalehtien vaalijulkisuuteen kuin 1960-luvun jälkipuoliskon vaalien alla.

Vaaliohjelmien määrä kasvaa

Lainsäädännön näkökulmasta vaaliohjelmien toteutukseen liittyi 1970-luvun vaaleissa uusia piirteitä. Eduskunta säati vuonna 1969 puoluelain, jossa määriteltiin ensimmäistä kertaa puolueiden oikeudellista asemaa. Suomeen luotiin puoluekisteri, johon puolueiden tuli rekisteröityä, mikäli ne halusivat asettaa ehdokkaita vaaleissa. Säädetyn puoluelain 10 §:n mukaan ”valtion viranomaisen sekä valtion tai sen määräämisvallassa olevan yhteisön tai laitoksen on kohdeltava kaikkia puolueita tasapuolisesti ja yhdenmukaisia perusteita noudattaen”. Tämän lainkohdan ensisijaisena tarkoituksena oli määritellä Yleisradion suhdetta puolueisiin.³⁴⁷

Puoluelain valmistelun yhteydessä huomio kiinnittyi siihen, millä tavoin Yleisradio tulisi kohdella puolueita ohjelmistossaan. Lähtökohtana oli, että kaikille rekisteröityneille puolueille tarjottaisiin samat mahdollisuudet esiintyä Yleisradion ohjel-

³⁴⁶ Pernaa 2007, 33–34.

³⁴⁷ Puoluelaki 10.1.1969/10, ks. myös Outinen 2000, 72–73.

missa, mutta erityisesti pienemmissä puolueissa pelättiin, että suuremmat puolueet pyrkisivät vahvistamaan omaa näkyvyyttään. Kriitikkojen mielestä laki mahdollisti tulkinnan, jonka mukaan Yleisradio jakaisi ohjelma-aikaa puolueille niiden parlamentaarisen koon mukaan. Pienissä puolueissa pelättiin, että mikäli tämä tulkinta nousisi hallitsevaksi, niiden ohjelma-aika kutistuisi olemattomaksi.³⁴⁸

Vaaleihin käytessä pienten puolueiden pelot kuitenkin osoittautuivat aiheettomiksi. Vuoden 1970 eduskuntavaalien vaaliohjelmien suunnittelu käynnistyi puoluelain laajemman tulkinnan pohjalta eli kaikille puolueille taattiin oikeus osallistua vaaliohjelmiin. Siinä missä pienet, eduskunnan ulkopuoliset puolueet oli vielä 1960-luvun vaaleissa jätetty automaattisesti pois televisiosta, takasi uusi laki kaikille rekisteröityneille puolueille saman verran ohjelma-aikaa, riippumatta siitä, oliko puolueella kansanedustajia eduskunnassa vai ei. Vaaliohjelmien toteutuksen näkökulmasta tällä linjauksella oli kauaskantoisia vaikutuksia, sillä 1970-luvun yhdeksi kestoteemaksi nousi juuri pienten puolueiden rooli television vaalikeskusteluissa.

Yksi keskeinen muutos vaaliohjelmien toteutuksessa liittyi siis puolueiden entistä tasapuolisempaan kohteluun, mutta tämän lisäksi vaaliohjelmia pyrittiin kehittämään myös laadullisesti. Syksyn 1968 kunnallisvaalien yhteydessä Yleisradio oli ensimmäistä kertaa esittänyt nuorten vaalikeskustelun³⁴⁹, ja ohjelma järjestettiin myös vuoden 1970 eduskuntavaalien yhteydessä. TV1:n puolella vaaliohjelmiston käynnisti suurta vaalikeskustelua muistuttava ohjelma *Lähtöviivalla*, johon osallistuivat kaikki rekisteröidyt puolueet. Vaaliohjelmasarjan päätti perinteiseen tapaan Yleisradion suuri vaalikeskustelu *Maaliviivalla*. Se esitettiin edelleen radion ja television yhteislähetysenä. Yhden suuren vaalikeskustelun sijaan Yleisradio esitti siis vuoden 1970 vaaleissa kaksi suurta vaalikeskustelua.³⁵⁰

Lisäksi Yleisradio esitti perinteiseen tapaan puolueiden vaalitentit, jotka esitettiin nimellä *Kohi vaaleja*. Niihin sai kukin puolue lähettää peräti kolme ehdokasta, mikä merkitsi, että ohjelmiin osallistuvien poliitikkojen määrää oli kasvatettu yhdellä edeltävistä eduskuntavaaleista. Vuoden 1966 vaaleissahan puheoikeutta oli saanut käyttää kaksi puolueen edustajaa, joskin silloin kukin puolue oli saanut tuoda lähetykseen mukaan myös kaksi ”äänetöntä” edustajaa, jotka avustivat varsinaisia keskustelijoita.

Edeltävistä vaaleista poiketen vaalitenttejä ei enää järjestetty radion ja television yhteislähetysinä, vaan kumpikin väline laati omat vaaliohjelmasarjansa. Tavoitteena oli lisätä sekä television että radion ohjelmallista itsenäisyyttä ja tarjota erilaisille välineille mahdollisuus ottaa huomioon niiden tunnusomaisia piirteitä ohjelmien toteutuksessa. Television puolella esimerkkinä tällaisesta televisiolle luonteenomaisesta esitystavasta toimivat eri puolilla Suomea kuvatut, puolueiden vaalityötä esittelevät filmivälähdykset, jotka oli mahdollista esittää vain televisiossa. Muutos merkitsi myös sitä, että alustavat suunnitelmat ohjelmaneuvostolle television vaaliohjelmistosta laativat yksin TV-ohjelma 1:n vastuuhenkilöt, kun

³⁴⁸ Valtiopäivät 1968, ptk I, 712–713.

³⁴⁹ Sisätkö 1977, liite 2/1–2.

³⁵⁰ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 19.6.1969 liite 53.

aiemmin ohjelmien suunnittelu oli tehty yhteistyössä television ja radion välillä.³⁵¹

Puheenjohtajiksi niin vaalikeskusteluun kuin vaalitentteihin valittiin *Peukaloruuvistakin* tutuksi tulleet toimittajat Seppo Tikka ja Pentti Lumme. Heillä oli ohjelmassa oma lyhyt kyselyosionsa toisin kuin edeltävissä vaaleissa keskusteluja luotsanneella Niilo Ihämäellä. Ohjelmasuunnitelmissa kuitenkin erikseen mainittiin, etteivät toimittajat ”tekisi ns. peukaloruuvia”.³⁵² Vuoden 1970 vaaleissa toimittajat siis saivat jalansijan vaaliohjelmissa, vaikkei heidän roolinsa vielä suuri ollutkaan ja vaikka ohjelmien pääpaino oli edelleen poliitikkojen toisilleen esittämissä kysymyksissä.

Suuri vaalikeskustelu oli samankaltainen kuin aiemmissakin vaaleissa. Sen alkupuheenvuoroissa noudatettiin edelleen sekuntikellolla mitattua tiukkaa tasapuolisuuden periaatetta, joskin ohjelmassa pyrittiin antamaan tilaa myös vapaammalle keskustelulle. Kaikkien puolueiden mahdollisuus päästä ääneen varmistettiin sillä, että tentille ei määrätty lainkaan loppumisajankohtaa, vaan ohjelman annettiin jatkua niin pitkään, kuin keskustelijat jaksavat puhua.³⁵³ ”Pasilassa ollaan valmistauduttu istumaan vaikka kolmeen saakka”, kerrottiin vaaliohjelmaa mainostaneessa jutussa.³⁵⁴ Ohjelman rajaton kesto johtikin siihen, että keskustelu ainakin lehtitietojen perusteella eteni aikaisempaa vapaammin.³⁵⁵

Uutena toimijana vaaliohjelmien tekemiseen osallistui vaaleissa myös TV2, joka esitti vaalien alla kolme temaattista vaalikeskusteluohjelmaa. Ohjelmissa käsiteltiin kulttuuripolitiikkaa, aluepolitiikkaa ja talouselämän vaihtoehtoja. Keskustelijoille tarjottiin myös mahdollisuus äänestää vaaliohjelmassa erilaisista puheenjohtajien antamista asiakysymyksistä, ja tilaisuuden puheenjohtajalla oli keskustelussa aktiivinen rooli. Keskustelujen rakentaminen suppeampien teemojen ympärille, puheenjohtajien aktiivisempi rooli ja erilaiset äänestykset edustivat vaaliohjelmien toteutuksessa uudenlaista ajattelua. Muutoksen tavoitteena oli ohjelmantekijöiden mukaan saada aikaan jotain uutta perinteisten ja tylsien vaalikeskusteluiden tilalle.

Keskustelun sujuvoittamiseksi TV2:n ohjelmissa haluttiin luopua myös TV1:n noudattamasta sekuntikellolla valvotusta tasapuolisuudesta. Tärkeämpänä ohjelmallisena arvona pidettiin kunkin teeman monipuolista käsittelyä. Toisaalta tasapuolisuutta kunnioitettiin päätöksellä, jonka mukaan keskustelijoille tarjottiin nauhoitusten jälkeen mahdollisuus katsoa ohjelma läpi ja oikoa minuutin puheenvuorossa omia tai muiden virheitä. Tämä oli mahdollista, sillä TV2:n vaaliohjelmat olivat nauhoituksia, eivät suoria lähetyksiä kuten TV1:n vaaliohjelmat.³⁵⁶

³⁵¹ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 19.6.1969 liite 53.

³⁵² TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 19.6.1969 liite 53.

³⁵³ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 19.6.1969 liite 53.

³⁵⁴ Viime virret ennen vaaleja. *Ilta-Sanomat* 20.3.1970.

³⁵⁵ Vaalitentti muisteli menneitä. *Ilta-Sanomat* 24.2.1968.

³⁵⁶ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 19.6.1969 liite 54; Vaalipoliitikot kulttuuritentissä *Ilta-Sanomat* 11.2.1970; Television vaalisankarit. *Aamulehti* 1.3.1970 (kolumni, Sakari Kumpulainen).

Uutiskynnys ylittyy harvoin

Vaaliohjelmien toteutuksessa tapahtui siis vuoden 1970 vaaleissa muutoksia. TV2:n ohjelmissa rikottiin monin tavoin Yleisradion perinteisten vaaliohjelmien toteutukseen liittyneitä toimintamalleja, ja toisaalta vaaliohjelmien kokonaislukumäärä lisääntyi aikaisemmista vaaleista, kun ohjelmia esitettiin nyt kahdelta kanavalta. Vaaliohjelmistoa siis uudistettiin monin tavoin, ja keskeisimpänä pyrkimykseenä oli tehdä ohjelmista yleisön kannalta mielenkiintoisempia.

Uudistukset eivät kuitenkaan lisänneet sanomalehtien vaaliohjelmia kohtaan tuntemaa kiinnostusta. Päinvastoin, television vaaliohjelmat kiinnostivat sanomalehtiä nyt huomattavasti vähemmän kuin 1960-luvulla. Esimerkiksi vuoden 1966 eduskuntavaalien alla sanomalehdet julkaisivat vaaliohjelmista lähes sata kirjoitusta, mutta vuoden 1970 vaaleissa juttujen lukumäärä jäi alle viidenkymmenen. Vaaliohjelmista laadittiin vähemmän uutisia, ja niitä myös arvioitiin huomattavasti harvemmin pääkirjoituksissa ja pakinoissa.³⁵⁷

Erityisen selvästi muutos on havaittavissa puoluelehtien kirjoittelussa. *Aamulehti* ja *Suomenmaa* eivät laatineet uutisia vaaliohjelmista lainkaan, ja *Suomen Sosialidemokraatti* kirjoitti vain muutamia uutisia puolueen omien ehdokkaiden esiintymisestä. Vielä edeltävissä vaaleissa vaaliohjelmat olivat olleet itsestään selviä uutisaiheita lähes kaikille puolueillehdille, mutta nyt ne menettivät lähes täysin merkityksensä puoluelehtien vaalijournalismissa.

Ainoan poikkeuksen puoluelehtien joukossa muodostaa *Kansan Uutiset*, joka uutisoi vaaliohjelmista jopa säännöllisemmin kuin 1960-luvun vaaleissa. Ohjelmia käsittelevät uutiset tarjosivat lehdelle edelleen mahdollisuuden korostaa oman puolueen erinomaisuutta ja kritisoida kilpailijoita. Lehden vaalitenteistä laatimien uutisten otsikot ovat kuvaavia:³⁵⁸

Oikeiston vastuunpakoilua ”lähtöviivalla”.

Vaalitentti: SKDL kansan enemmistön puolesta.

Ruotsalainen kokoomus-puolue vaalitentissä.

Kansan Uutisten oli luonnollisesti kiinnostunein puolueen omasta vaalitentistä, josta laaditussa uutisessa siteerattiin ahkerasti puolueen edustajien vaalitentissä esittämiä puheenvuoroja. Muiden puolueiden vaalitenttejä käsittelevissä uutisissa kerrottiin totuttuun tapaan kilpailijoiden linjauksista ja ohjelman etene- misestä SKDL:n näkökulmia painottaen kuten esimerkiksi SMP:n vaalitentistä kertovassa uutisessa:

³⁵⁷ Ks. kuviot 1–2 sivuilla 29 ja 31.

³⁵⁸ Oikeiston vastuunpakoilua ”lähtöviivalla”. *Kansan Uutiset* 24.2.1970; Voi kuinka Vennamo-par- kaa parjattiin ja mustattiin. *Kansan Uutiset* 28.2.1970; Vaalitentti: SKDL kansan enemmistön puolesta. *Kansan Uutiset* 3.3.1970; Ruotsalainen kokoomus-puolue vaalitentissä. *Kansan Uutiset* 12.3.1970.

Vennamon esiintyminen eilisessä TV-tentissä oli yhtä valitusta: Tämä on poliittista ajojahtia! Ja tästäkin minua syytetään! Te vain parhaatte ja mustaatte!

Kaikki muut ihmiset olivat Vennamon mielestä petteureita ja väärämielisiä. Rintamamiesten häpäisijöitä, talonpojan tappajia, vääryydenkijöitä. Vain Vennamo tais-telee unohdetun kansan puolesta ja näkee kansan kärsimykset. Hän antaa kansalle kaiken mitä se kaipaa, jos vain kansa häntä äänestää.³⁵⁹

Myös sitoutumattomien *Helsingin Sanomien* ja *Ilta-Sanomien* kiinnostus vaaliohjelmia kohtaan oli vähäisempää kuin 1960-luvulla. Tyylillisesti *Helsingin Sanomat* oli palannut vaaliohjelmiin liittyneessä uutisoinnissaan journalistisempaa suuntaan, ja ero vuoden 1968 presidentinvaalien koko sivun mittaisiin puhereferaatteihin oli suuri. Sen jutuissa painotettiin aiempien eduskuntavaalien tapaan yksittäisiä, toimittajan mielestä vaalien kannalta keskeisiä asiakysymyksiä. Uutisointityylissä tapahtuneet muutokset eivät kuitenkaan liittyneet *Helsingin Sanomissa* tapahtuneeseen journalistiseen kehitykseen, vaan pikemminkin presidentin- ja eduskuntavaalien erilaiseen luonteeseen. Ulkopoliitiikan erityisluonne ja presidentti Kekkonen erityisasema olivat tehneet presidentinvaaliuutisoinnista korostetun varovaista, kun taas sisäpolitiikassa toimittajien pelivara oli huomattavasti suurempi.

Helsingin Sanomat laati uutiset ainoastaan yhteiskeskustelusta sekä SMP:n ja SKDL:n vaalitenteistä.³⁶⁰ Lehden kiinnostus SMP:tä kohtaan oli ymmärrettävää, olihan Veikko Vennamo savuttanut jo runsaasti mainetta poleemisena tv-esiintyjänä ja hänen puolueensa ylittänyt odotukset 1960-luvun lopun vaaleissa. Samalla tavoin myös SKDL:n voidaan katsoa olleen yksittäisenä puolueena *Helsingin Sanomien* näkökulmasta erityisen mielenkiintoinen. Vaikka lehti suhtautuikin ääriivasemmistoon 1970-luvulla ennakkoluulottomammin kuin aikaisemmin³⁶¹, se oli suhtautunut vielä edeltävissä eduskuntavaaleissa kommunisteihin avoimen kielteisesti.³⁶² Tätä taustaa vasten ei ollut yllättävää, että puolueen vaalitenttiä käsittelevässä uutisessa pohdiskeltiin SKDL:n sitoutumista parlamentaarisiiin menettelytapoihin.³⁶³ Esimerkkien perusteella voidaan päätellä, että television vaaliohjelmien kiinnostavuus *Helsingin Sanomille* määrittyi ohjelmissa esiintyneiden puolueiden kautta. Lehden uutisissa nostettiin esille puolueita, jotka olivat kauimpana lehden omista poliittisista viiteryhmistä, ja tällä tavoin niiden vaalitenteillä voidaan katsoa olleen uutisarvoa lehden lukijoille.

Ilta-Sanomat ei ollut kirjoittanut television vaaliohjelmista paljon aiemminkaan, joten lehden vähäinen kiinnostus niitä kohtaan ei ollut yllättävää. Mielen-

³⁵⁹ Voi kuinka Vennamo parkaa parjattiin ja mustattiin. *Kansan Uutiset* 28.2.1970.

³⁶⁰ Nordek nosti melskeen TV:ssä. *Helsingin Sanomat* 24.2.1970; Vennamon menneisyyttä pengottiin. *Helsingin Sanomat* 28.2.1970; SKP:n varapuheenjohtaja: Parlamentarismia on montaa lajia. *Helsingin Sanomat* 3.3.1971.

³⁶¹ Salminen 1988, 156.

³⁶² Ks. esim. Äänestäjien velvollisuus. *Helsingin Sanomat* 20.3.1966 (pääkirjoitus).

³⁶³ Nordek nosti melskeen TV:ssä. *Helsingin Sanomat* 24.2.1970; Vennamon menneisyyttä pengottiin. *Helsingin Sanomat* 28.2.1970; SKP:n varapuheenjohtaja: Parlamentarismia on montaa lajia. *Helsingin Sanomat* 3.3.1971.

kiintoisena yksityiskohtana voidaan pitää sitä, että lehti ei laatinut lainkaan uutisia puolueiden tv-tenteistä, mutta julkaisi sen sijaan useita tiivistelmiä radion vaalitenteistä.³⁶⁴ Lisäksi lehti laati reportaasinomaiset katsaukset TV2:n kulttuuripoliittikkaa sekä tiede- ja taidepolitiikkaa käsitelleistä vaalikeskusteluista kuten suuresta vaalikeskustelustakin. TV2:n ohjelmista *Ilta-Sanomat* uutisoi asiapitoisesti kerran ohjelmiin osallistuneiden poliitikkojen puheenvuoroja³⁶⁵, mutta sen suurta vaalikeskustelua käsittelevässä uutisessa oli mukana myös muille sanomalehdille epätavallista tunnelmakuvausta ja näköhavaintoja. Jutussa keskityttiin kuvaamaan keskustelun etenemistä, ei poliitikkojen mielipiteitä:

Pääministeri Mauno Koivisto (sd) hymyili vaatimattomasti ja esitteli hallituksen hänen omien sanojensa mukaan vaatimattomia saavutuksia. Sosiaalidemokraatit ovat hänen mukaansa valmiita jatkamaan, jos äänestäjät ”edes jonkinlaista tukea antavat”.³⁶⁶

Kuten uutinen osoittaa, *Ilta-Sanomien* lähestymistapa vaaliohjelmiin oli jossain määrin muista sanomalehdistä poikkeava. Uutisten kuvailevuus muistuttikin enemmän 1960-luvun poliittisten pakinoiden tyyliä kuin perinteistä uutisjournalismia.

Toinen mielenkiintoinen esimerkki *Ilta-Sanomien* erilaisesta lähestymistavasta vaaliohjelmiin on uutinen, jossa tarkasteltiin kotikatsomoiden katselutottumuksia. Siinä kerrottiin suosittu *Peyton Place* -televisiosarjan peitonneen katsojamäärissä Mauno Koiviston ja TV2:n vaalikeskustelun. Jutussa kerrottiin lehden toimittajan soittaneen umpimähkään sadalle helsinkiläiselle, joista vain seitsemän katsoi vaaliohjelmaa, loput katselivat sarjaohjelmaa. ”Vaimo tahtoo niin kovasti katsella Peyton Placea, mutta kyllä käännän kanavaa heti, kun se ohjelma loppuu”, kertoi eräs haastateltava.³⁶⁷

Ilta-Sanomien juttu katsojamääristä on sikäli mielenkiintoinen, että se on ensimmäisiä vaaliohjelmiin liittyviä journalistisia tekstejä, joissa pohditaan ohjelmakoordinaatiota TV1:n ja TV2:n välillä. Samankaltaisia analyysejä oli julkaistu aiemminkin muun muassa presidentinvaalien alla, mutta silloin pohdiskelua harastivat yksittäiset lukijat mielipidesivuilla.³⁶⁸ Ohjelmakoordinaation liittynyt kirjoitus liittyi todennäköisesti TV2:n katsojapeiton jatkuvaan kasvuun. TV2 tavoitti 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa 30–40 prosenttia kansalaisista, joten yhä useammalla suomalaisella oli mahdollisuus kääntää vaaliohjelmien ajaksi kanavaa. Ohjelmakoordinaatiosta tuli todellinen poliittinen kiistakysymys viimeistään vuo-

³⁶⁴ Ks. esim. Maltillinen esittely tavaramerkistä SKDL. *Ilta-Sanomat* 24.1.1970; Rihniemi varasti illan. *Ilta-Sanomat* 28.1.1970; ”Porvarillisuus” – tuntematonta liberaaleille. *Ilta-Sanomat* 4.2.1970; Herjoja solvauksia syytöksiä. *Ilta-Sanomat* 14.2.1970.

³⁶⁵ TV:n vaalikeskustelu. Kulttuuri kuuluu kaikille. *Ilta-Sanomat* 16.2.1970; Vaalipaneeli tieteestä ja taiteesta: Kenen leipää syöt, sen lauluja laulat. *Ilta-Sanomat* 7.3.1970.

³⁶⁶ Vaalitentti muisteli menneitä. *Ilta-Sanomat* 24.2.1970.

³⁶⁷ IS soitti umpimähkään 100:lle helsinkiläiselle. 64 seurasi Peyton Placea, Mauno Koivistoa katseli 7. *Ilta-Sanomat* 19.2.1970.

³⁶⁸ Television vaalitentit. *Ilta-Sanomat* 10.1.1968 (mielipidekirjoitus).

sikymmenen puolivälissä, jolloin TV2 tavoitti jo yli 80 prosenttia suomalaisista.³⁶⁹ Tässä vaiheessa ohjelmien päällekkäisyydestä syntyi puolueiden välille jo todellisia kiistoja.³⁷⁰

Kaiken kaikkiaan vaaliohjelmat ylittivät lehtien uutiskynnyksen huomattavasti harvemmin kuin edeltävissä eduskuntavaaleissa. Tässä mielessä olennainen kysymys liittyy siihen, miksi vaaliohjelmat menettivät merkityksensä sanomalehtien journalismissa niin nopeasti 1970-luvulle tultaessa. Kehitykseen vaikutti todennäköisesti 1960-luvun lopun vaaliohjelmiin liittynyt negatiivinen keskustelu,³⁷¹ jonka seurauksena vaaliohjelmien ei enää katsottu palvelevan monipuolisen tiedonvälityksen ja äänestäjien informoinnin päämääriä.

Sanomalehtien kiinnostuksen heikkeneminen voi liittyä myös television arkipäiväistymiseen. Television alkaessa menettää uutuuden viehätystään, suhtautuminen vaaliohjelmiä kohtaan muuttui kriittisemmäksi, eikä niillä enää koettu olevan samankaltaista uutisarvoa kuin edeltävissä eduskuntavaaleissa. Vaaliohjelmiin alettiin soveltaa tiukempia uutiskriteerejä, minkä seurauksena ne ylittivät lehtien uutiskynnyksen yhä harvemmin. Poikkeuksen sääntöön muodosti heikkoon kannatuskierteeseen joutuneen SKDL:n äänenkannattaja *Kansan Uutiset*, joka pyrki sivuillaan vahvistamaan puolueen sanomaa kaikilla käytettävissä olleilla keinoilla.

Asiallisuutta kaivataan

Vaaliohjelmiä käsiteltiin myös sanomalehtien pääkirjoituksissa tai pakinoissa harvemmin kuin aikaisempien vaalien alla. Puoluelehtien pakinoitsijat olivat lopettaneet vaaliohjelmien säännöllisen arvioimisen jo 1960-luvun lopun vaaleissa, eikä asiaintila muuttunut myöskään 1970-luvulla. Vaaliohjelmien tapahtumia kommentoitiin eduskuntavaalien edellä vain muutamissa pakinoissa.³⁷²

Myös vaaliohjelmien toteutuksesta keskusteltiin vain vähän. Pääkirjoitustasolla vaaliohjelmiä kommentoi ainoastaan *Helsingin Sanomat*, joka hieman yllättäen arvioi television ensimmäisen varsinaisen vaalikeskustelun erottuvan edukseen muista television poliittisista ohjelmista. ”Tällä kertaa pysyttiin yleensä asiassa, ei kuumennuttu eikä puoluepropagandassa ammuttu kovin paljon yli maalin”, arvioitiin pääkirjoituksessa.³⁷³

Eniten vaaliohjelmiä arvioivia kirjoituksia julkaistiin *Aamulehdessä*. 1960-luvun käytännöistä poiketen vaaliohjelmiä ei kuitenkaan enää arvioitu poliittisissa paki-

³⁶⁹ Sisäto 1977, 65.

³⁷⁰ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 29.8.1975; SDP tentissä tv-1:ssä – Columboa siirrettiin. *Helsingin Sanomat* 30.9.1975.

³⁷¹ Ks. esim. Virkkunen päävaara – Vennamo sivussa. ’Suurta vaalikeskustelua’ surkuhupaisalla tasolla. *Aamulehti* 13.1.1968; Piiri pieni pyörii. *Aamulehti* 5.10.1968 (kolumni, Sakari Kumpulainen); Maisteri Jouni Mykkänen: Television vaalitenttijärjestelmää muutettava. *Satakunnan Kansa* 11.10.1968; Ohjelmat uusittava. *Iisalmen Sanomat* 13.10.1968.

³⁷² Ks. kuvio 2 sivulla 31.

³⁷³ Vaalien tuntumassa. *Helsingin Sanomat* 25.2.1970 (pääkirjoitus).

noissa tai pääkirjoituksissa vaan lehden tv-sivujen kolumneissa. Jutut olivat pikeminkin tv-kritiikkejä kuin poliittisia tilannearvioita, jotka olivat tyypillisiä edelliselle vuosikymmenelle. Kehitys noudatti lehden yleisen profiilin muutosta, sillä *Aamulehti* alkoi 1970-luvulla painottaa yhä selvemmin yleisjournalistisia periaatteita.³⁷⁴ Tähän linjaan vaaliohjelmista laaditut neutraalimmat tv-kritiikit sopivat hyvin.

Aamulehdessä kiinnitettiin eniten huomiota TV2:n vaaliohjelmasarjaan. Lehden kiinnostus sarjaa kohtaan liittyy todennäköisesti ohjelman totutusta poikkeavaan luonteeseen. Keskusteluissa ei noudatettu yhtä tiukkaa tasapuolisuuden vaatimusta kuin TV1:n virallisessa vaaliohjelmasarjassa, ja tilaisuuden puheenjohtajilla oli aktiivinen rooli ohjelmissa. Uutuudenviehätyksen lisäksi lehden mielenkiintoa voi selittää myös ohjelmasarjan vahva paikallisuuslittuvuus, sillä ohjelma kuvattiin Tampereella.

TV2:n uusi ohjelmasarja ei kuitenkaan saanut *Aamulehdessä* erityisen myönteistä vastaanottoa. ”Kolmen illan kilpahuudannaksi” otsikoidussa kirjoituksessa moitittiin erityisesti tilaisuuden puheenjohtajia, toimittajia Pekka Holopaista ja Hannu Vilpposta, jotka olivat antaneet keskustelun ryöstäytyä käsistä, osallistuneet kilpahuudantaan ja esittäneet asenteellisia kysymyksiä. ”Monet mukana olleista yrittivät peittää kiusaantuneisuuttaan tilanteissa, joissa puheenjohtajat menettivät otteensa ja huutelivat yhtenä muiden joukossa”, arvioitiin *Aamulehdessä*.³⁷⁵

Aamulehden ryöpytys paljasti, että vaaliohjelmille asetetut odotukset olivat pyyneet vuosikymmenen vaihtuessa ennallaan. Asiallisuutta ja kiihкотonta keskustelua pidettiin hyvän vaaliohjelman takeena, kun taas ideologisia kärjistyksiä ja tunteiden kuumenemista pidettiin kielteisinä piirteinä. Erityisen ongelmallisena pidettiin toimittajien asenteellisuutta ja liiallista aktiivisuutta.

Myös TV1:n vaalitentteissä toimittajilla oli ensimmäistä kertaa oma roolinsa keskusteluissa niin sanotun toimittajien kysymysosion muodossa. Ohjelmien jälkeen kirjoitettujen arvioiden perustella TV1:n toimittajat olivat onnistuneet tehtävässään huomattavasti kollegoitaan paremmin. Siinä missä TV2:n keskusteluohjelmissa toimittajien roolin oli tulkittu olleen liian aktiivinen, saivatkin TV1:n toimittajat yllättäen kiitosta omasta esiintymisestään. Vaalitenttejä käsittelevissä kirjoituksissa arvioitiin ammattikyselijöiden ja poliitikkojen kyselytaidoissa olleen valtava ero toimittajien eduksi. Poliitikko-kyselijöiden puheenvuorojen ja kysymysten puolestaan katsottiin olleen omahyväisyyden kyllästämiä, ja osa kyselijöistä oli ollut kirjoittajan mukaan kuin propagandaoppaiden sivuilta repäistyjä. Toimittajiin oltiin jopa niin tyytyväisiä, että heidän olisi toivottu ottavan aktiivisemmän roolin ensimmäisessä yhteiskeskustelussa.³⁷⁶

Aamulehden kirjoitusten voidaan katsoa heijastelevan mielenkiintoisella tavalla

³⁷⁴ Pietilä 2011, 119.

³⁷⁵ Kolmen illan kilpahuudanta. *Aamulehti* 20.2.01970 (kolumni, Antti Harjuntaka); Television vaalisankarit. *Aamulehti* 1.3.1970 (kolumni, Sakari Kumpulainen).

³⁷⁶ Television vaalisankarit. *Aamulehti* 1.3.1970 (kolumni, Sakari Kumpulainen). Puheenjohtajat, ottaa opiksi. *Aamulehti* 15.3.1970. (kolumni, Antti Harjuntaka).

journalistisessa kulttuurissa hiljalleen tapahtuvia muutoksia. Vaikka toimittajien puoluesidonnaisuudet niin Yleisradiossa kuin sanomalehdissäkin olivat edelleen yleisiä, alkoi toimittajan ammattikuva professionalisoitua. Vaaliohjelmia koskevissa kritiikeissä tämä kehitys näkyi juuri myönteisenä suhtautumisena toimittajien neutraalin ja politiikan ulkopuolisen roolin vahvistumiseen. Ohjelmien ongelmien nähtiin kumpuavan poliitikkojen ja TV2:n ohjelmissa myös toimittajien poliittisesti värittyneistä mielipiteistä. *Aamulehdessä* esitetyt mielipiteet noudattivat myös kokoomuksen edustamaa näkemystä toimittajien roolista. Puolue oli alkanut ajaa toimittajavetoisia vaaliohjelmia Yleisradion ohjelmaneuvoistossa heti vuoden 1968 kunnallisvaalien jälkeen, jolloin erityisesti pienpuolueiden katsottiin heikentäneen keskusteluiden tasoa asiattomilla lausunnoillaan.³⁷⁷

Lukuunottamatta *Helsingin Sanomien* yhtä pääkirjoitusta ja *Aamulehden* tv-palstan kirjoituksia, vaaliohjelmien toteutuksesta keskusteltiin lehdissä vain harvoin.³⁷⁸ *Aamulehden* tv-kritiikeissä esiin nousseista uusista painotuksista huolimatta vaaliohjelmien heikentynyt kiinnostavuus tuli näin ollen esille myös vaaliohjelmien toteutukseen liittyneessä kirjoittelussa.

Vaaliohjelmat eivät kiinnosta, televisio kiinnostaa

Se, että sanomalehdistö käsitteli 1970-luvun alussa television vaaliohjelmia vain harvakseltaan, kenties osoitti, että aika alkoi ajaa ohi 1960-lukulaisista vaaliohjelmista, joissa journalistisilla näkökohdilla ei ohjelmanteossa ollut merkitystä. Yhtenä syynä vaaliohjelmien vähäiselle näkyvyydelle voidaan pitää pettymystä edeltävien vaalien vaaliohjelmiin, mutta muutosta saattaa osin selittää myös vaaliohjelmien muuttuminen arkipäiväisemmiksi. Vaaliohjelmia nimittäin lähetettiin televisiosta vuoden 1970 eduskuntavaalien alla enemmän kuin yksienkään aikaisempien vaalien yhteydessä.

Suomenmaan pakinoitsija ”Hela” eli Kalevi Kuusela kiteytti omalta osaltaan vaaliohjelmien paljouteen liittyvät ongelmat. Hänen mukaansa vaaliohjelmia oli esitetty vaalien alla riittämiin, ja jopa siinä määrin, että ohjelmat alkoivat toistaa itseään. Helan mukaan ”siinäkin ei ole laitaa, jos vaalitaistelu menee pelkiksi kertausharjoituksiksi.”³⁷⁹

– – niin kyltymätön kuin esim. allekirjoittanutkin on aiemmin ollut kuulemaan miten omat päihittävät muiden puolueiden edustajat tuollaisissa väittelyissä, en tällä kertaa ole jaksanut seurata edes toista puolta ohjelma-aallosta, joka huuhtelee äänestäjien aivoja.³⁸⁰

Sanomalehtien vähäinen kiinnostus vaaliohjelmia kohtaan ei kuitenkaan kertonut

³⁷⁷ Maisteri Jouni Mykkänen: Television vaalitenttijärjestelmää muutettava. *Satakunnan Kansa* 11.10.1968

³⁷⁸ Viime virret ennen vaaleja. *Ilta-Sanomat* 18.3.1970.

³⁷⁹ Riittämiin. *Suomenmaa* 24.2.1970 (pakina, Hela).

³⁸⁰ Riittämiin. *Suomenmaa* 24.2.1970 (pakina, Hela).

siitä, että suhtautuminen televisioon ja sen yhteiskunnalliseen merkitykseen olisi ollut 1970-luvulle tultaessa laskussa sen paremmin puolueiden keskuudessa kuin yleisemminkin. Televisioon suhtauduttiin hyvin vakavasti ja usein kielteisesti. Yhtäältä television nähtiin tekevän politiikasta pinnallisempaa, mistä esimerkiksi nostettiin juuri eduskuntaan sankoin joukoin pyrkivät tv-julkikset. Toisaalta sen katsottiin vaikuttavan kielteisesti myös puolueiden kampanjointiin, kuten *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa, jossa televisiota pidettiin yhtenä syyppänä puolueiden ”vaisuun ja varovaiseen” esiintymiseen vaalikampanjojen aikana:

Julkisuudessa käydyn vaalitaistelun vähä-äänisyys voidaan ehkä pitkällekin selittää television aiheuttamaksi: monet puolueet ovat saattaneet rakentaa vaalistrategiansa enemmän televisioesiintymisten kuin perinteellisten menetelmien varaan.³⁸¹

Näiden yleisesti televisioon liitettyjen kielteisten vaikutusten ohella erityisesti porvarillisissa sanomalehdissä jatkettiin keskustelua Yleisradion ohjelmiston ideologisuudesta ja toimittajien puoluekytköksistä.³⁸²

Oman lisänsä televisiokeskusteluihin toi myös eduskuntavaalien lopputulos. Hallitusrintama menetti vaaleissa peräti 29 edustajapaikkaa. Suurimman tappion vaaleissa kärsi keskusta, mutta myös SKDL ja SDP menettivät kannatustaan, vaikka SDP säilyikin edelleen eduskunnan suurimpana puolueena. Vaalien suurin voittaja oli kokoomus, joka nousi keskustan edelle myös eduskunnan suurimmaksi porvaripuolueeksi. Mutta todellisen suurvoiton vaaleissa otti SMP, jonka eduskuntaryhmä kasvoi yhdestä edustajasta 18 edustajaan. Vaalituloksen myötä eduskuntaan tuli jälleen porvarienemmistö.³⁸³

Vaalien jälkeen SMP:n nousulle löydettiin monia selityksiä yhteiskunnan rakennemuutoksen aiheuttamasta protestista lähtien aina puolueen vaalilupaukseen poistaa työttömyys kolmessa kuukaudessa.³⁸⁴ Myös televisio nousi toisinaan esille tulosanalyyseissa. Yleisradion omassa vaalikeskusteluja analysoineessa raportissa pidettiin merkittävänä Vennamon tunteisiin vedonnutta vaalitentin loppupuheenvuoroa: ”Tässä minä olen yksin, näin minua lyödään, auttakaa minua. Jos jokukin teistä katsojista voisi antaa meille äänensä, siitä olisi apua.” Raportin mukaan vetoisuus oli todennäköisesti tuonut kynelet silmiin monissa suomalaistieteissä ja tuonut SMP:lle jopa kymmeniätuhansia ääniä.³⁸⁵

Politiikan tutkija Risto Sänkiäho puolestaan arveli television vahvistaneen SMP:n kannatusta kahdella eri tavalla. Toisaalta television yleistymisen haja-asutusalueiden ihmisten keskuudessa oli tarjonnut heille vertailukohdan omalle elintasolleen. Televisiossa näkyvä kaupungistunut ”hyvinvointi-Suomi” oli lisännyt tyytymättömyyttä haja-asutusalueiden ihmisten keskuudessa. Itse vaalikampanjas-

³⁸¹ Vaimeat vaalit. *Helsingin Sanomat* 3.3.1970 (pääkirjoitus).

³⁸² Pietilä 1972, 2, 21–24.

³⁸³ Paloheimo 2007, 250–251.

³⁸⁴ Sänkiäho 1972, 203–214; Suomi 1994, 363.

³⁸⁵ Peltola 1970, 35 Sisätön mukaan (Sisäntö 1977, 60).

sa Sänkiaho piti tärkeämpänä SMP:n syrjäseuduilla tekemää jalkatyötä ja ovelta ovelle -kampanjointia, mutta hän myönsi, että tunnetuksi Vennamo oli tehnyt itsensä juuri television välityksellä vuoden 1968 presidentinvaaleissa. Myös kokoomuksen vaalituloksen Sänkiaho liitti televisioon. Hänen mukaansa kokoomuksen äänimäärää olivat kartuttaneet tv-ehdokkaiden määrä sekä televisiossa edukseen esiintynyt ”taistelijapari Rihtniemi–Holkeri”.³⁸⁶

Vaikka television nähtiin olleen myös kokoomuksen vaalivoiton takana, arvio ei liittynyt pelkästään vaaliohjelmiin. Kokoomuksen vaalikampanjassa Yleisradion ohjelmistoon liittyvä kritiikki näkyi selvästi, ja puolue muun muassa julkaisi *Aamulehdessä* julistuksen, jossa se irtisanoutui Yleisradion ohjelmistosta.³⁸⁷ Vaalien jälkeen Yleisradion ohjelmajohtaja Pekka Silvola arvioi *Aamulehdessä*, että Yleisradion ohjelmatoiminnalla on varmastikin ollut vaikutusta vaalien lopputulokseen.³⁸⁸

Helsingin Sanomat kirjoitti vaalien jälkeen pääkirjoituksessaan hallituspuolueidenkin myöntävän ohjelmapolitiikan kuvastumisen vaalituloksessa. Kirjoituksessa arvioitiin: ”Yleisradion palvelukseen kiinnitettyjen maailmanparantajien edesottamukset niin ohjelma- kuin uutispuolella ovat kauan harmittaneet kansan suurta enemmistöä.”³⁸⁹ Pertti Suhonen osoitti myöhemmin Suomen Gallupin tekemien mielipidetutkimusten avulla, että osa äänestäjistä siirtyi oikealle pian vuoden 1966 vaalien jälkeen, eikä vaalituloksella näin ollen liittynyt suoraan Yleisradion ohjelmapolitiikasta käytyyn keskusteluun, mutta vaalien jälkeisissä tulkinnoissa käsitys Yleisradion ohjelmapolitiikan vaikutuksesta vaalitulokseen eli vahvana.³⁹⁰

Kuten esimerkit osoittavat, tutkijoiden näkemykset television vaikutuksista saattoivat erota poliitikkojen ja toimittajien näkemyksistä, mutta television nähtiin joka tapauksessa vaikuttaneen vaalien lopputulokseen. Vaikka television vaaliohjelmista ei sanomalehdistössä vaalien alla kovin paljon kirjoitettukaan, oli televisio ja erityisesti Yleisradio vaalijulkisuudessa esillä enemmän kuin aiemmissa vaaleissa. Samalla kun Yleisradion ohjelmistoon kohdistui suuria paineita, edustivat television vaalikeskustelut kaikessa tasapuolisuudessaan 1960-lukulaista ohjelmaformaattia, jonka toteutuksessa lähtökohtana eivät olleet ohjelmalliset seikat vaan puolueiden tasapuolinen kohtelu. 1970-luvun ohjelmapoliittisen kuohunnan keskellä television vaaliohjelmat kenties näyttäytyivätkin aikalaisille 1960-lukulaisina, auttamatta ajastaan jälkeen jääneinä vaalivalistusohjelmina, joiden informaatioarvo hukkui puolueiden väliseen kinasteluun.

1970-luvun alun vaaliohjelmiin liittyneet kriittiset keskustelut kuitenkin antoivat viitteitä vaaliohjelmiin liittyneistä muutospaineista. Kokoomuksen vaalivoiton jälkeen ohjelmaneuvoston puheenjohtajaksi valittiin kokoomuksen mandaatilla ensin tohtori Seikko Eskola ja hänen erottuaan elokuussa 1971 kokoomuksen tie-

³⁸⁶ Sänkiaho 1970, 94–101.

³⁸⁷ Jokinen 2011, 349.

³⁸⁸ Pekka Silvola: ”Vaalituloksessa näkyy ohjelmatoimintamme”. *Aamulehti* 18.3.1970.

³⁸⁹ Radion ilme. *Helsingin Sanomat* 19.3.1970 (pääkirjoitus).

³⁹⁰ Suhonen 1971.

dotuspäällikkö Jarmo Virmavirta.³⁹¹ Yhdeksi päämääräkseen uusi ohjelmaneuvosto otti Yleisradion poliittisten ohjelmien uudistamisen ja tässä yhteydessä arvioinnin kohteeksi joutuivat myös television vaaliohjelmat.³⁹²

Vuoden 1972 hajotusvaalien harmaat vaaliohjelmat

Rekvisiitta sotkee television ja radion yhteislähetyskiä

Vuoden 1970 vaaleissa valittu eduskunta jäi lyhytikäiseksi, sillä presidentti Kekkonen määräsi lokakuussa 1971 eduskunnan hajotettavaksi Ahti Karjalaisen toisen hallituksen ajauduttua umpikujaan. Uudet vaalit päätettiin pitää seuraavan vuoden tammikuussa. Eduskunnan hajottamisen taustalla on katsottu olleen erityisesti SDP:n haluttomuus jatkaa riitaista yhteistyötä keskustan kanssa hallituksessa, josta SKDL oli jo aiemmin eronnut.³⁹³

Hajotusvaalit tulivat yllätyksenä myös Yleisradion ohjelmaneuvostolle, joka oli vasta käynnistämässä Yleisradion poliittiseen ohjelmistoon liittynyttä uudistustyötä. Vaaliohjelmasuunnittelun alkaessa ohjelmaneuvoston puheenjohtaja Virmavirta pahoitteli, ettei vaaliohjelmia nyt ehdittäisi muutostarpeista huolimatta uudistaa. Hänen mukaansa ohjelmaneuvoston jäsenet olivat yksimielisiä siitä, että poliittiset keskustelut televisiossa ovat epäonnistuneita. Aikaisempia vaaliohjelmia kritisoitiin monotonisiksi ja kuiviksi ja niihin kaivattiin lisää väriä. Väriä ajateltiin pystyttävän lisäämään järjestämällä aihepiireittäin käytävää sananvaihtoa, mutta tämän radikaalimpiin uudistuksiin ei ollut aikaa. Tulevaisuudessa ohjelmia tultaisiin kuitenkin Virmavirran mukaan kehittämään.³⁹⁴

Kiireellisestä aikataulusta johtuen vuoden 1972 vaaliohjelmat siis toteutettiin samalla tavoin kuin aikaisemmatkin. Vaalitenttien ja suuren vaalikeskustelun lisäksi ohjelmistoon kuului jälleen myös nuorten vaalikeskustelu. Suuri vaalikeskustelu toteutettiin edelleen television ja radion yhteislähetyskiä, mutta teemakeskusteluita, jotka olivat edeltävien vaalien alla herättäneet kritiikkiä, ei nyt esitetty lainkaan. Täysin uutena ohjelmaformaattina TV2 esitti naisten oman vaalikeskustelun.³⁹⁵

Vaalitenteistä Yleisradio antoi puolueille suosituksen, että joka tenttiin suurta vaalikeskustelua lukuun ottamatta tulisi pyrkiä valitsemaan eri edustaja. Lisäksi edustajien valinnassa toivottiin noudatettavan alueellista tasapuolisuutta.³⁹⁶ Koska kukin puolue sain lähettää omaan vaalitenttiinsä entiseen tapaan kolme edustajaa

³⁹¹ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 17.8.1971.

³⁹² Salokangas 1996, 265–266.

³⁹³ Jussila, Hentilä & Nevakivi 2009, 298.

³⁹⁴ Tenttien järjestys ruudussa arvotaan. *Aamulehti* 6.11.1971.

³⁹⁵ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 5.112.1971 liite 229.

³⁹⁶ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 5.112.1971 liite 229.

ja kyselijäksi kilpailijoiden tentteihin yhden ehdokkaan, pyrittiin suosituksella lisäämään puolueiden jäsenten keskinäistä tasa-arvoa. Yksilön näkökulmasta televisioesiintymistä arvostettiin, sillä suuria katsojalukuja keränneiden vaaliohjelmien kautta yksittäinen ehdokas sai huomattavasti enemmän näkyvyyttä ja tunnettua äänestäjien keskuudessa kuin esimerkiksi maksetuilla mainoksilla.

Puoluetoimijoiden mukaan vaaliohjelmiin liittyviä henkilövalintoja mietitiinkin puolueissa tarkkaan. Huomiota kiinnitettiin paitsi ehdokkaiden aiempaan televisiokokemukseen myös asiantuntemukseen. Useissa puolueissa huomiota pyrittiin kiinnittämään myös tv-esiintyjien ikä- ja sukupuolijakaumaan sekä ehdokkaiden mahdollisimman laajaan alueelliseen jakautumiseen. SMP:n tiedotuspäällikkö maisteri Urpo Leppänen kertoi, että SMP:stä esiintymään oli valittu henkilöitä, jotka parhaiten soveltuvat puolueen ”imageen”.³⁹⁷

Vaalitenttien puheenjohtajiksi valittiin toimittajat Tarmo Ropponen ja Pentti Lumme. Ohjelmien toteutuksesta vastannut ohjelmaneuvosto korosti, että ”puolueita on kohdeltava ehdottoman tasavertaisesti” ja katsoi tämän velvoittavan erityisesti ohjelman toimittajia.³⁹⁸ Suureen vaalikeskustelun puheenjohtajat valittiin 1960-lukulaisia perinteitä kunnioittaen Yleisradion johdosta. Puheenjohtajina ohjelmassa toimivat radiojohtaja Eino S. Repo sekä TV1:n ohjelmajohtaja Pertti Paloheimo. Puheenjohtajien tehtävänä oli totuttuun tapaan jakaa puheenvuoroja puolueiden edustajille ja pitää huolta tasapuolisuuden toteutumisesta keskustelussa. Tasapuolisuus varmistettiin lähetykseen tuodulla sekuntikellolla, jonka avulla tilaisuuden puheenjohtajat huolehtivat siitä, ettei kukaan saanut olla äänessä kilpailijoitaan kauemmin. Lähetykseen oli tuotu myös erikseen kongi, jota soitettiin puheenvuoron keston lähestyessä ennalta sovittua aikarajaa.³⁹⁹

Mielenkiintoisena yksityiskohtana suuresta vaalikeskustelusta on syytä nostaa esiin radion ja television yhteislähetykseen liittyvät ongelmat. Poliitikot olivat tuoneet television vaaliohjelmiin havainnollistavaa rekvisiittaa ensimmäisen kerran jo vuoden 1966 eduskuntavaaleissa⁴⁰⁰, ja tätä mahdollisuutta poliitikot hyödynsivät edelleen 1970-luvullakin. 2000-luvun näkökulmasta poliitikkojen lähetykseen tuomat kartongit tuntuvat kömpelöiltä yrityksiltä vahvistaa omaa poliittista sanomaa, mutta tylsiksikin moitituissa ohjelmissa rekvisiittaa hyödyntäneet poliitikot erottuivat kiistatta joukosta. Television ja radion yhteislähetysten kannalta rekvisiitan käyttöön liittyi kuitenkin ongelmia.

Vaalikeskustelussa puolueiden edustajat esittelivät perinteiseen tapaan vaaliohjelmiaan. Muiden ohjelmassa esiintyneiden poliitikkojen tavoin otti LKP:n puoluesihteerin Juha Sipilä oman puheenvuoronsa aluksi tiiviin katsekontaktin kameraan ja esitteli puheenvuorossaan erilaisia mahdollisia vaalien jälkeisiä halli-

³⁹⁷ Periaatteista joustetaan, kun televisioon valitaan. *Helsingin Sanomat* 28.12.1971.

³⁹⁸ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 5.112.1971 liite 229; Tenttien järjestys ruudussa arvotaan. *Aamulehti* 6.11.1971.

³⁹⁹ Vaalien kynnyksellä: Suuri vaalikeskustelu. Yle TV1 30.12.1971.

⁴⁰⁰ Sisästä 1977, 98; Pernaa 2007, 52.

Kuva 5. Kuvakaappaus Yleisradion suuresta vaalikeskustelusta 30. 12.1971. SDP:n puoluesihteerin Kalevi Sorsa havainnollistaa kotikatsojille MTK:n hinnankorotusehdotuksen vaikutuksia kansaneläkkeeseen. Sorsan edessä pöydällä oleva numerokyltti kertoo SDP:n kannatuksen edeltävissä vaaleissa.

tuskoalitioita. Tuekseen hän oli tuonut studioon kartongin, johon oli hahmoteltu näitä erilaisia koalitioita. Kesken hänen selostuksensa tilaisuuden puheenjohtaja kuitenkin keskeytti Sipilän puheenvuoron ja pyysi häntä pitämään esityksessään kymmenen sekunnin tauon. Tauko oli tarpeellinen, jotta radiotoimittaja pystyi kuvailemaan kartongin sisällön kuulijoille joutumatta puhumaan päällekkäin Sipilän kanssa. Ratkaisu palveli hyvin radiokuuntelijoita, mutta television puolella kamera kuvasi paikallaan istuvaa Sipilää, joka odotti puheenjohtajalta lupaa saada jatkaa selostustaan.

Oman kartonkinsa lähetykseen oli tuonut myös SDP:n puoluesihteerin Kalevi Sorsa. Hänen kartongeissaan kuvattiin numeerisesti, mitä eläkeläisille luvutulle kansaneläkkeen korotukselle olisi tapahtunut, jos MTK:n hinnankorotusehdotus olisi mennyt läpi. Ensimmäisessä kartongissa Sorsa havainnollisti, kuinka eläkeläisille luvutusta 35 markan korotuksesta olisi leikkaantunut elintarvikkeiden hintojen korotuksen myötä 17 markkaa, jolloin jäljelle olisi jäänyt enää 18 markkaa. Toinen kartonki osoitti, että mikäli tämän lisäksi olisi vielä toteutettu MTK:n hinnankorotusehdotus, olisi eläkeläiselle jäänyt käteen enää 9 markkaa. Sorsan kuvat liittyivät hallituksen sisäisiin, keskustan ja SDP:n välisiin kiistoihin, ja niiden tavoitteena oli korostaa katselijoille MTK:n ehdotuksen epäreiluutta eläkkeensaajien näkökulmasta. Havaintovälineet eivät lisänneet mitään olennaista suulliseen esitykseen, eivätkä yksinkertaiset laskutoimitukset kaivanneet tuekseen radiotoimittajan tulkkausta. Näin ollen tilaisuuden puheenjohtajan ei tarvinnut keskeyttää Sorsan esitystä.⁴⁰¹

Radion ja television yhteislähetyskiin liittyneitä ongelmia voidaan pitää yhtenä esimerkkinä edellisen vuosikymmenen perinteestä, sillä 1960-luvulla vaaliohjelmaa suunniteltiin puolueiden näkökulmasta sivuuttaen tiedotusvälineiden erilaiset lähtökohdat. Vaalienteissä radion ja television yhteislähetyksistä oli luovuttu jo vuoden 1970 vaaleissa, ja vuoden 1972 eduskuntavaalien jälkeen aika alkoi kypsä ohjelmiston eriyttämiseen myös suuren vaalikeskustelun lähetyksissä.

⁴⁰¹ Vaalien kynnyksellä: Suuri vaalikeskustelu. Yle TV1 30.12.1971.

Ohjelmana ohjelmien harmaus

Sanomalehtien kiinnostus television vaaliohjelmia kohtaan oli heikentynyt vuoden 1970 eduskuntavaalien yhteydessä ja vuoden 1972 hajotusvaalien alla vaaliohjelmia käsitteleviä kirjoituksia julkaistiin entistäkin vähemmän.⁴⁰² Utiskynnyksen vaaliohjelmat ylittivät sanomalehdistössä vain harvoin; esimerkiksi *Aamulehti* ja *Suomenmaa* eivät laatineet vaaliohjelmista uutisia lainkaan, ja muissakin lehdissä vaaliohjelmiin kiinnitettiin huomiota vain satunnaisesti. Myös vaaliohjelmien tapahtumia käsittelevät pakinat olivat harvinaisia.⁴⁰³ Poikkeuksen muodosti jälleen *Kansan Uutiset*, jonka sivuilla vaaliohjelmien tapahtumista raportoitiin säännöllisesti puolueen näkökulmia painottaen.⁴⁰⁴

Utisjournalismin näkökulmasta vaaliohjelmat kiinnostivat siis sanomalehtiä poikkeuksellisen vähän, ja vaaliohjelmiin liittynyt kirjoittelu painottuikin vuoden 1972 vaalien yhteydessä ohjelmien kritisointiin niin uutisissa, pääkirjoituksissa kuin kolumneissakin. Pakinoissa ja pääkirjoituksissa ohjelmia arvostelivat lehtien toimittajat; uutisissa äänessä olivat ohjelmanevoston edustajat.⁴⁰⁵

Vaaliohjelmiin liittynyt kriittinen keskustelu käynnistyi julkisuudessa jo ennen kuin ensimmäistäkään vaaliohjelmaa oli esitetty. Keskustelun pontimena toimi television ohjelmanevoston kokous, jossa käsiteltiin tulevia vaaliohjelmia. Kokouksen jälkeen *Ilta-Sanomien* pääkirjoituksessa ennakoitiin eduskuntavaaleista tulevan mitä suurimmissa määrin televisiovaalit. Televisiolla nähtiin siis lähtökohtaisesti olevan tärkeä ja näkyvä rooli vaaleissa. Lehti suhtautui vaaliohjelmiin kuitenkin epäillen ja mukaili siten ohjelmanevostossa käytettyjä kriittisiä puheenvuoroja. Kirjoituksessa todettiin aiempien vaaliohjelmien osoittavan, että puolueet hyödynsivät ohjelmia lähinnä poliittisen propagandan levittämiseen. Vaalitentit olivat pääkirjoituksen mukaan puolueiden ”mainosmyllyjä”, joita asiallisuus ei ollut juuri päässyt pilaamaan. Pääkirjoituksessa arvioitiin, että yleisön ottaminen mukaan keskusteluun olisi hyvä keino tehdä ohjelmista kiinnostavampia ja elämänläheisempiä.⁴⁰⁶

Television vaaliohjelmat käynnistyivät marraskuun 1971 lopulla, ja ohjelmanevosto käsitteli niitä heti joulukuun alussa. Kokouksessa suhtautuminen vaaliohjelmia kohtaan oli kielteistä, ja erityisen suorasanaisesti ohjelmia kritisoi ohjel-

⁴⁰² Ks. kuvio 1 sivulla 29.

⁴⁰³ Naisten oma vaalikeskustelu. *Ilta-Sanomat* 13.12.1971; Kristilliset vaalitentissä: Olemme suola ja valo. Emme tavoittele valtaa. *Helsingin Sanomat* 4.12.1971; Porno, isänmaa ja lakot suuressa vaalitentissä. *Helsingin Sanomat* 31.12.1971; Vaalikeskustelu osoitti, että tulonjako on todella näitten vaalien pääkysymys. *Suomen Sosialidemokraatti* 31.12.1971.

⁴⁰⁴ Ks. esim. Nuorten tv-keskustelu: Asiaa, itsekehua ja perättömiä tietoja. *Kansan Uutiset* 29.11.1971; SDP kiersi televisiossa politiikkansa virheitä. *Kansan Uutiset* 10.12.1971; Suurpääoman hymy-potat tv:ssä. Kokoomus säilyttäisi 600 mmk:n laskun kansalle. *Kansan Uutiset* 11.12.1971; Vakuut-tava tv-tentti: SKDL:n työväenpolitiikka on ollut johdonmukaista. *Kansan Uutiset* 17.12.1971.

⁴⁰⁵ TV-ohjelmanevoston pöytäkirja 15.10.1971; TV-ohjelmanevoston pöytäkirja 5.11.liite 229; Ei uusia ideoita. Tenttien järjestys ruudussa arvotaan. *Aamulehti* 6.11.1971.

⁴⁰⁶ Poliitiikkaa olohuoneisiin. *Ilta-Sanomat* 10.11.1971 (pääkirjoitus).

maneuveston puheenjohtaja Virravirta:

Television vaaliohjelmat ovat monessa suhteessa täysin epäonnistuneita. Ne antavat mahdollisuuden perusteettomien syytösten ja väitteiden, valheiden ja osatuuksien esittämiseen niille, jotka haluavat tuota mahdollisuutta hyväkseen käyttöä. Mutta ne eivät anna mahdollisuutta samanaikaisesti korjata vääristelyjä.

Virravirta toivoi, että vaalitenteissä pystyttäisiin pitämään kiinni ohjelmatoiminnan säännösten vaatimuksista, että tietojen tuli olla oikeellisia ja ohjelmien asiallisia. Hän myös arveli, että ohjelmien heikko taso oli osoitus tasapuolisuutta tavoittelevan ohjelmapolitiikan toimimattomuudesta. Hän kertoi jopa pelkäävänsä, että pahimmillaan vaaliohjelmat saattaisivat vaikuttaa epäedullisesti jopa vaalien äänestysaktiivisuuteen. Ohjelmajohtaja Silvola piti kritiikkiä paikkansapitävänä, mutta totesi ohjelmantekijöiden puolesta, ettei ollut olemassa muita mahdollisuuksia. Toimittajien oli noudatettava ohjelmatoiminnan säännösten velvoitteita. Vastuu ohjelmien onnistumisesta oli puolueilla.⁴⁰⁷

Ohjelmaneuveston kielteiset näkemykset nousivat julkisuuteen, kun sanomalehdistö uutisoi yksityiskohtaisesti Virravirran näkemyksistä.⁴⁰⁸ *Helsingin Sanomissa* toimittaja Jaakko Okker puolestaan jatkoi Virravirran ajatusta ironisoivassa kolumnissaan. ”Miten menestyn tv:n vaalitenteissä ja saan ääniä” otsikoidussa kirjoituksessa kuvitteellinen ohjelmajohtaja Pekka Tekojärvi paljasti Okkerille vaalitenttien saloja:

Näin meidän kesken voin esimerkiksi mainita, että SKDL:n tentissä Tpsl:n kysyjä kysyy näin: ”Kun äärioikeisto aikoo myydä Suomen työttömät Yhdysvaltoihin, joka lähettää heidät siirtotyömaille Marsiin, niin kannatatteko meidän puolueen vaatimusta, jonka mukaan näille siirtotyöläisille on maksettava korotettu päiväraha?”

– Onpa kova kysymys. Mitähän SKDL:n edustaja osaa vastata?

– Vastausta en valitettavasti voi paljastaa. Smp:n edustaja puolestaan kysyy Kristillisten tentissä näin: ”Kun vanhat puolueet suunnittelevat lakia, jonka mukaan televisiossa on jumalanpalvelusten sijaan lähetettävä eläimiinsekaantumisnäytöksiä, niin tukeeko teidän puolueenne taistelua tuollaisia iljettävyksiä vastaan sekä kodin, uskonnon ja isänmaan pyhien arvojen puolesta.”⁴⁰⁹

Jutussa ironisoitiin puolueiden tapaa esittää toisilleen vaalitenteissä kysymyksiä, jotka pitivät sisällään runsaasti asenteellisia väitteitä. Sekä Virravirran että Okkerin kritiikki kohdistui erityisesti pienpuolueisiin kuten SMP:hen ja TPSL:ään, joiden ehdokkaiden koettiin käyttäytyvän hyvän tavan vastaisesti ja esittävän valheellisia väittämiä, joita muut puolueet eivät ohjelmassa voineet todistaa paikansa pitämättömiksi. Merkillepantavaa edellä esitettyssä kritiikissä on kuitenkin se, että se esitettiin ennen kuin vaaliohjelmasarja oli kunnolla päässyt käynnis-

⁴⁰⁷ TV-ohjelmaneuveston pöytäkirja 3.12.1974.

⁴⁰⁸ Jarmo Virravirta: TV:n vaaliohjelmat ovat pahoin pielessä. *Aamulehti* 4.12.1971.

⁴⁰⁹ Miten menestyn tv:n vaalitenteissä ja saan ääniä. *Helsingin Sanomat* 4.12.1971 (pakina).

tymäänkään. Todennäköisesti kritiikin pontimena olivat erityisesti Veikko Venamon värikkäät televisioesiintymiset ja SMP:n saavuttama menestys edeltävissä vaaleissa. Kritiikki heijasteli siis enemmän aiempien vaalien kokemuksia kuin käynnissä ollutta ohjelmasarjaa.

Ohjelmasarjan edetessä pelot puolueiden tavoista esittää ohjelmissa paikkansa pitämätöntä tietoa alkoivat kuitenkin hälvetä, kun ohjelmissa ei ilmennyt asiattonta käytöstä. Tämä ei kuitenkaan merkinnyt kriittisten puheenvuorojen loppumista, vaan ainoastaan niiden painopisteen muuttumista. Esimerkiksi *Ilta-Sanomien* pääkirjoituksessa oli ennen ohjelmasarjan alkua kavahdettu poliitikkojen ideologista kinastelua. Ohjelmasarjan käynnistyttyä poliitikot osoittautuivatkin lehden mielestä liian varovaisiksi. Lehden pääkirjoituksen mukaan vaaliohjelmat olivat ”hämmästyttäneet tyhjyydellään ja aivan selvällä suunnitelmallisuudella olla sanomatta yhtään mitään”. Pääkirjoituksen sanomaa tuki viereisen sivun ”Ohimennen sanottua” -palsta, jossa kansalaiset kertoivat vaaliohjelmien katsomistottumuksistaan. Seitsemästä haastatellusta vaalitenttejä oli katsellut vain muutama, ja useimmat haastatellut suhtautuivat tentteihin kielteisesti.⁴¹⁰

Samankaltaista kritiikkiä esitettiin myös *Helsingin Sanomissa* ja *Aamulehdessä*. ”Lässyn lässyn” otsikoi *Aamulehti* pääkirjoituksensa, jossa kehoitettiin vakavasti harkitsemaan ”lässähtäneiden” vaaliohjelmien kysymys-lisäkysymys -rakenteen muuttamista. Kirjoituksessa ohjelmien mielenkiinnon arveltiin lisääntyvän esimerkiksi lyhentämällä kysymyksiin ja vastauksiin käytettävää aikaa. *Helsingin Sanomissa* arveltiin vaaliohjelmien herättäneen julkisuudessa keskustelua lähinnä siitä, kuinka epäonnistuneita ne olivat olleet.⁴¹¹

Sanomalehdissä esitetty kritiikki kertoo mielenkiintoisella tavalla siitä, kuinka suuri vaikutus yksittäisillä puolueilla saattoi olla television vaaliohjelmissa syntyvään vaikutelmaan ja julkisuudessa käytävään keskusteluun. 1960-luvun lopun vaalien ja vuoden 1970 eduskuntavaalien yhteydessä esitettyjen ohjelmien suurimmaksi ongelmaksi koettiin epäasiallinen puoluepropaganda, johon porvarillisten lehtien mielestä syyllistyivät erityisesti pienpuolueiden edustajat. Vuoden 1972 eduskuntavaalien edellä vastaavanlaista kohua ei syntynyt, minkä seurauksena kritiikin kärki kohdistuikin poliitikkojen varovaisuuteen ja ohjelmien kaavamaisuuteen.

Vaaliohjelmissa keskusteltiin kriittisesti pääasiassa *Helsingin Sanomien* ja *Aamulehden* kirjoituksissa ja jossain määrin myös *Ilta-Sanomien* sivuilla kuten aikaisemminkin vaaleissa. *Helsingin Sanomissa* vaaliohjelmien toteutusta oli arvioitu 1960-luvun alusta saakka, ja myös *Aamulehdelle* vaaliohjelmien kritisointi oli luontevaa. Keskustelu heijasteli juuri porvarienemmistöisen ohjelmaneuvoston kantoja.

Vasemmiston lehdissä vaaliohjelmiin liittynyttä kritiikkiä esitettiin vain har-

⁴¹⁰ Kaivataan asiallisuutta. *Ilta-Sanomat* 13.12.1971 (pääkirjoitus); Ohimennen sanottua: Seuraatko vaalitenttejä? *Ilta-Sanomat* 13.12.1971.

⁴¹¹ Lässyn lässyn. *Aamulehti* 28.11.1971 (pääkirjoitus); Televisiosta nähtyä. *Helsingin Sanomat* 17.3.1970.

voin, ja silloinkin kritiikin painopiste oli hyvin toisenlainen. *Kansan Uutisten* pakinoitsija Juorkunan Jussin mielestä vaaliohjelmien ongelmat liittyivät puheenvuorojen nopeatempoisuuteen. Hänen pakinassaan pohdiskeltiin olisiko Karl Marx sopinut television vaalitenttiin. Tuskin, vastasi pakinoitsija ja arveli, ettei ”Kalle pääsisi kahdessa minuutissa alkuunkaan”.

Sitä paitsi hänen pitkä partansa herättäisi pahennusta. Varmasti tulisi soittoja, että miksi se Kalle nauroi partaansa, se teki huonon vaikutuksen.

Parhaita osallistujia olisivat nuoret mahdollisimman kauniit ihmiset. Niitä on mukava katsoa. Katsottavanahan ne kyselijät siellä etupäässä ovat.⁴¹²

Kansan Uutisten kritiikki kohdistui ohjelmien tylsyyden sijaan pikemminkin television politiikkaa viihteellistävään vaikutukseen. Pakinassa kritiikin ydin osui television pinnallisuuteen, jonka seurauksena sekä perusteellinen poliittinen argumentointi että perinteinen poliittikotyyppi olivat uhattuina.

Yhteenvetona voidaan todeta, että vaaliohjelmiä kritisoitiin vuoden 1972 vaalien edellä kolmesta eri näkökulmasta. Ideologiseen riitelyyn ja vääristelyyn liittynyt arvostelu oli tullut tutuksi jo 1960-luvulla, ja se nousi taas vahvasti esille vaaliohjelmasarjan alkaessa. Kritiikin taustat liittyivät edeltäviin vaaleihin ja erityisesti SMP:n nousuun. Ohjelmasarjan käynnistyttyä yhä useammissa kirjoituksissa kiinnitettiin huomiota epäasiallisen puoluepropagandan sijaan poliitikkojen varovaisuuteen ja pohdiskeltiin erilaisia keinoja saada ohjelmista aikaisempaa mielenkiintoisempia. Tämän näkökulman vahvistumisen voidaan katsoa kertovan yhä suuremmista vaaliohjelmiin kohdistuvista muutospaineista. Olennaista on myös huomata, että kritiikki kumpusi vahvasti Yleisradion sisältä, ja sanomalehdet toimivat usein sen välittäjinä, eivät kritiikin liikkeellepanevana voimana.

Kolmas kritiikin kohde liittyi huoleen television pinnallistavasta vaikutuksesta. Television koettiin vaikuttavan haitallisesti perinteisiin politiikan tekemisen tapoihin ja politiikkaan rekrytoitumiseen. Kritiikki oli kytköksissä esimerkiksi aiemmin mainittuun keskusteluun poppareista ja julkiseshdokkaista ja se nousi esille *Kansan Uutisissa*. Arvostelu kenties osoitti, että vasemmistossa vaaliohjelmien keskeisten ongelmien nähtiin olevan jossain muualla kuin ohjelmien tylsyydessä, joskaan yksittäiselle kirjoitukselle ei ole syytä antaa tarpeettoman suurta merkitystä.

Vaaliohjelmiin liittynyttä kirjoittelua kokonaisuutena arvioitaessa voidaan todeta, että vaikka vaaliohjelmien toteutuksesta keskusteltiin vaalien edellä laajasti julkisuudessa, käsiteltiin ohjelmia kaikkineen vähemmän ja kenties yksilulotteisemmin kuin kertaakaan aiemmin. Vaaliohjelmien vähäinen uutisarvo yhdessä kriittisen keskustelun kanssa kenties vahvisti vaaliohjelmiin kohdistuneita muutospaineita ja avasi tietä uudistuksille.

⁴¹² Mykkäkaartit. *Kansan Uutiset* 3.12.1971 (pakina, Juorkunan Jussi).

Katsojalukujen positiivinen palaute

Sanomalehdistölle vaaliohjelmat näyttäytyivät vuoden 1972 vaalien alla merkityksellöminä ja puuduttavina puolueiden keskustelutilaisuuksina, joiden merkitys vaaleissa oli vähäinen. Lehdistön penseä suhtautuminen vaaliohjelmiin ei kuitenkaan edelleenkaan merkinnyt sitä, että sen paremmin poliitikkojen kuin kansalaistenkaan suhtautuminen vaaliohjelmiin olisi muuttunut välinpitämättömäksi. Siinä missä vuoden 1966 vaaleissa suurta vaalikeskustelua oli parhaimmillaan katsetellut 869 000 katsojaa, oli vastaava luku vuoden 1970 vaaleissa 1 336 000 katsojaa ja vuoden 1972 vaaleissa 1 269 000 katsojaa.⁴¹³

Vaikka vaaliohjelmat olivat sanomalehdistön näkökulmasta menettäneet merkitystään, olivat ne suuren yleisön mielestä edelleen tärkeitä poliittisen keskustelun foorumeita, ja ne tavoittivat 1970-luvun alussa ennätysmäärin katsojia. Koska vaaliohjelmat kiinnostivat kansalaisia, olivat ne tärkeitä myös poliitikoille ja puolueille. Puolueissa seurattiin tarkkaan vaaliohjelmien tasapuolisuutta, jotteivät kilpailijat olisi saaneet ansaitsematonta etua kampanjoihinsa.

Hyvänä esimerkkinä puolueiden mustasukkaisesta tavasta vahitia vaaliohjelmien tasapuolisuutta, toimii vuoden 1972 vaalien suuri vaalikeskustelu, jossa SDP:n edustajat kokivat joutuneensa paitsioon. Keskustelun jälkeen SDP:n puoluesihteerri Kalevi Sorsa vaati Yleisradion ohjelmajohtoa tutkimaan, oliko suuri vaalikeskustelu ollut tasapuolinen. Hän oli tuohtunut erityisesti siitä, että suuren vaalikeskustelun alkupuoliskolla, jolloin ohjelman katsojaluvut olivat korkeimmillaan, olivat muut puolueet saaneet olla äänessä enemmän. Hänen mukaansa SDP:n edustajille ei ollut annettu pyydettyjä eikä edes luvattuja puheenvuoroja. Sorsa myönsi, että SDP:n vähäisempää puheaikaa hyvitettiin ohjelman loppupuolella, mutta silloin katsojaluvut olivat jo romahtaneet huippuluvuistaan. Lopuksi hän vielä vaati koko Yleisradion poliittisen ohjelmiston uusimista, niin että se aktivoi paremmin kansalaisten mielenkiintoa politiikkaan.⁴¹⁴

TV1:n johtaja Pertti Paloheimo vastasi kritiikkiin laskemalla sekunnin tarkkuudella kunkin puolueen saaman ohjelma-ajan:

– – SDP käytti puheenvuoroihin yhteensä 22 minuuttia 51 sekuntia. Ainoastaan Kok ja Kepu pääsivät ajankäytössä jonkun verran voitolle. Kok:n käyttämä aika oli 26 minuuttia 31 sekuntia ja Kepun 24 minuuttia ja 1 sekunti.⁴¹⁵

Sorsan kritiikin seurauksena Yleisradiossa käynnistettiin selvitystyö, joka valmistui seuraavana syksynä. ”Suuri vaalikeskustelu ei ollut tasapuolinen”, uutisoi *Helsingin Sanomat* selvityksen tuloksia. ”Selvityksen mukaan ensimmäisen jakson 30 viimeisintä minuuttia ja toisen jakson 55 minuuttia olivat jaksot, joissa tasapuolisuus ei toteutunut.”⁴¹⁶

⁴¹³ Sisättö 1977, 115.

⁴¹⁴ ”SDP:tä syrjittiin vaalikeskustelussa” Sorsa vaatii tutkimuksia. *Helsingin Sanomat* 2.1.1972.

⁴¹⁵ TV-Paloheimo kumoo Sorsan väitteet. *Ilta-Sanomat* 5.1.1972.

⁴¹⁶ Suuri Vaalikeskustelu ei ollut tasapuolinen. *Helsingin Sanomat* 17.9.1972.

Virallisenkin selvityksen mukaan SDP:tä syrjittiin suuressa vaalikeskustelussa. Vaaliohjelmien merkityksen kannalta episodiat voidaan pitää hyvänä osoituksena siitä vakavuudesta, jolla puolueet television vaaliohjelmiin suhtautuivat, vaikkei niillä ollutkaan informaatioarvoa sanomalehdistön näkökulmasta.

Suuren vaalikeskustelun syrjintä ei kuitenkaan näyttäisi vaikuttaneen vaalitulokseen, sillä SDP säilytti asemansa eduskunnan suurimpana puolueena. Kaiken kaikkiaan vuoden 1972 eduskuntavaalit muuttivat eduskunnan kokoonpanoa vain vähän. Paikkamäärällä mitattuna vaalien suurin häviö oli kokoomus, joka menetti kolme paikkaa. Vuoden 1970 eduskuntavaalien yllättäjä SMP säilytti asemansa eikä menettänyt edustajapaikkoja, vaikka sen absoluuttinen äänimäärä hieman vähenikin.⁴¹⁷ SMP:n aseman säilyminen vaikeutti hallitusneuvotteluja, kun kannatustaan menettänyt keskusta pyrki kompensoimaan menetyksiään aiempaa tiukemmilla vaatimuksilla hallitusneuvotteluissa. Toimiva enemmistöhallitus saatiin pystyyn vasta syksyllä 1972. Hallituksen rungon muodostivat SDP ja keskusta täydennettynä ruotsalaisella ja liberaalisella kansanpuolueella. Pääministeriksi valittiin SDP:n puoluesihteeriksi Kalevi Sorsa.

Vaaliohjelmien näkökulmasta vuoden 1972 vaalit merkitsivät jonkinlaista käännekohtaa. Ohjelmien ongelmat kumpusivat niihin kohdistuneista ristiriitaisista odotuksista. Yhteen sovitettavina olivat toisaalta puolueiden asettamat tasapuolisuusvaatimukset ja toisaalta Yleisradion ohjelmalliset tavoitteet. Kun vaaliohjelmien toteutukseen ja antiin oltiin tyytymättömiä niin toimittajien kuin poliitikkojenkin keskuudessa, alkoi aika olla kypsä television omista ohjelmallisista ja journalistisista lähtökohdista käsin suunnitelluille vaaliohjelmille.⁴¹⁸

Toimittajien esiinmarssi vuoden 1975 eduskuntavaaliohjelmassa

”Normalisoitu” Yleisradio

Suomalaisessa politiikassa ristiriidat sävyttivät 1970-luvun ensimmäistä puoliskoaa. Ulkopoliitikassaan Suomi pyrki jatkamaan integroitumistaan länteen ottaen kuitenkin koko ajan huomioon Neuvostoliiton intressit; keskeinen kysymys liittyi presidentin henkilöön, ja keskustelu presidentin valinnasta käynnistyi oikeastaan heti vuoden 1972 eduskuntavaalien jälkeen. Kokoomus ja SDP esittivät Kekkoselle vetoituksen, jossa ne pyysivät häntä jatkamaan presidentin tehtävissä edelleen vuonna 1974 alkavalla kaudella. Kekkonen antoi julkisuuteen ilmoituksen, jossa

⁴¹⁷ Paloheimo 2007, 250–251.

⁴¹⁸ 1970-luvun kunnallisvaaleissa television vaaliohjelmat laadittiin eri tavoin kuin eduskuntavaaleissa ja niiden saama mediahuomio oli vähäistä. Vuoden 1972 kunnallisvaaleissa järjestettiin kaksi yhteiskeskustelua, muttei lainkaan puoluetenttejä. Vuoden 1976 kunnallisvaaleissa lähetettiin suuri vaalikeskustelu sekä alueellisia vaalikeskusteluja, ks. Sisätkö 1977; TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 19.3.1976 liite 19.

hän kertoi aiemmista puheistaan poiketen olevansa edelleen käytettävissä presidentin tehtäviin, koska kansan enemmistö sitä tahtoi. Hän ei kuitenkaan ollut valmis normaaliin valitsijamiesvaaliin, sillä hänen mielestään erityisesti vuoden 1968 vaalien kampanjointi oli saanut kyseenalaisia piirteitä.⁴¹⁹ Käytännössä Kekkonen toivomus presidentin valinnasta ilman vaaleja tarkoitti, että puolueiden tulisi säätää poikkeuslaki, jonka takana pitäisi olla 5/6 eduskunnasta.

Poikkeuslakiin johtaneesta kehityskulusta on kirjoitettu laajasti useissa tutkimuksissa⁴²⁰, eikä prosessia ole tässä syytä käsitellä yksityiskohtaisesti, mutta todettakoon, että Kekkonen uudelleenvalinta poikkeuslailla osoittautui monimutkaiseksi prosessiksi, joka herätti myös runsaasti vastustusta aikaisten keskuudessa. Ulkopoliittisiin syihin vedoten Kekkonen kolmatta kautta päädyttiin jatkamaan neljällä vuodelle eli vuoteen 1978 saakka. Monien aikaisten mielestä istuvan presidentin uudelleenvalinta kertoi omaa karua kieltään suomalaisesta 1970-lukulaisesta poliittisesta kulttuurista ja Kekkonen poikkeuksellisesta asemasta suomalaisen politiikan voimahahmona, jonka kohdalla perinteiset demokratian lainalaisuudet saivat venyä.⁴²¹ Jälkeenpäin on arvioitu, että Kekkonen julkinen uhmaaminen saattoi heikentää politiikan uranäkymiä, eivätkä myöskään sanomalehtien päätoimittajat säästyneet ”myllykirjeiltä”, mikäli presidentti löysi sanomalehtien analyyseista jotain huomautettavaa. Yksittäinen toimittaja saattoi saada potkut, mikäli Kekkonen osoitti tyytymättömyytensä toimittajan kirjoitteluun.⁴²²

Sisäpolitiikassa hallitukset rakentuivat SDP:n ja keskustan toisinaan ristiriitojen sävyttämän yhteistyön varaan. Kalevi Sorsan syksyllä 1972 toimintansa vaikeassa tilanteessa aloittaneesta hallituksesta tuli lopulta Kekkonen presidenttikausien pitkäaikaisin, kun se istui tehtävässään lähes kolme vuotta. SDP:n ja keskustan hallitusyhteistyö ei kuitenkaan sujunut vaikeuksitta, sillä varsinkaan maataloustuottajien ja työväen tavoitteet eivät aina kohdanneet. Lopulta Sorsan hallitus kaatuikin sisäisiin ristiriitoihin, ja presidentti Kekkonen määräsi eduskunnan hajotettavaksi ja uudet vaalit järjestettäväksi syyskuussa 1975 noin puoli vuotta ennen virallista vaalipäivää.

Television vaaliohjelmassakin monien mielestä menestystä saavuttanut SMP oli puolestaan kärsinyt 1970-luvun alun vaalivoittojen jälkeen sisäisistä ristiriidoista. Enemmistö puolueen eduskuntaryhmän kansanedustajista alkoi kyllästyä Veikko Vennamon itsevaltaiseen johtamistyyliin ja syksyn 1972 kunnallisvaalien jälkeen puolue hajosi: 18 kansanedustajasta vain 6 jäi SMP:hen. Puolueesta erotetut kansanedustajat perustivat uuden puolueen, jonka nimeksi tuli Suomen Kansan Yhtenäisyyden Puolue. Menettäessään suuren osan kansanedustajistaan

⁴¹⁹ Suomi 1996, 15–22.

⁴²⁰ Häikiö 1993; Suomi 1998.

⁴²¹ Meinander 1999, 425–429.

⁴²² Jakobson 2003, 155.

SMP menetti myös suuren osan puoluetuestaan.⁴²³ Näin ollen SMP lähti vuoden 1975 vaaleihin olennaisesti heikommista asemista kuin vuoden 1972 vaalitulos olisi antanut odottaa.

Vuosikymmenen edetessä suhtautuminen televisioon oli alkanut muuttua. Pelot television kielteisistä vaikutuksista kansalaisiin eivät olleet täysin hälventyneet, mutta televisio oli kuitenkin alkanut arkipäiväistyä. Myös keskustelu Yleisradion ohjelmapolitiikasta oli laantunut, eikä Yleisradio herättänyt enää samanlaisia intohimoja kuin vuosikymmenen alussa, vaikka se oli edelleen politisoitunut ja uutistoimituksiin valittiin toimittajia tiukan puoluepoliittisen seulan läpi.⁴²⁴

Jarmo Virmavirran puheenjohtajakaudella ohjelmaneuvostoissa oli alettu keskustella yhä yksityiskohtaisemmin television ohjelmasisällöistä ja käytännössä ohjelmaneuvostot alkoivat vaikuttaa ohjelmien sisältöön yhä voimallisemmin jo suunnitteluvaiheessa ja jopa lakkauttaa yksittäisiä ohjelmia. Ohjelmaneuvostojen kokoonpano seuraili puolueiden parlamentaarisia voimasuhteita, ja neuvoston jäsenistö koostui paitsi kansanedustajista myös puoluelehtien toimittajista, puolueiden tiedottajista ja tiedotussihteereistä. Lisäksi ohjelmaneuvoston kokouksissa oli aina läsnä vaihteleva määrä Yleisradion edustajia. Ohjelmaneuvostojen työtä sävyttivät 1970-luvun ensimmäisellä puoliskolla lukuisat täpärät äänestykset.⁴²⁵

Puheenjohtajakautensa päättyessä keväällä 1974 Virmavirta arvioi, että vaikka Yleisradion ohjelmiston normalisoinnissa oli onnistuttu hyvin, oli siitä myös maksettu selvä hinta ja tuo hinta oli ohjelmatoiminnan kaavoittuminen ja harmaantuminen. Hänen mukaansa tämä näkyi hyvin juuri sanomalehdistön televisioon liittyvässä kirjoittelussa: 1960-luvun lopulla sanomalehdistössä oli kirjoitettu ohjelmista, mutta 1970-luvulla huomio oli kiinnittynyt voittopuolisesti Yleisradion hallinnollisiin kysymyksiin. 1960-luvun ohjelmistoa Virmavirta kuvasi analyysissään räiskyvän värikkääksi, mutta totesi harmaan vallanneen alaa 1970-luvulle tultaessa.⁴²⁶

Virmavirran arviossa ohjelmiston harmaudesta on havaittavissa häivähdys kaipuuta aikoihin, jolloin Yleisradion ohjelmisto kulki yhteiskunnallisen keskustelun airueena niin hyvässä kuin pahassakin. Myös hänen havaintonsa sanomalehdistön kirjoittelusta on mielenkiintoinen, sillä se osoittaa, että Yleisradiossa seurattiin tarkkaan lehdistön kirjoittelua yhtiöstä ja tätä pidettiin jopa jonkinlaisena onnistumisen mittarina. Oikeiston kritisoidessa ”anarkian ahjossa”, jossa toimittajilla oli ollut vapaammat kädet tehdä itsensä näköisiä ohjelmia, alettiin nähdä 1970-luvun puolivälissä myös hyviä puolia.

⁴²³ Meinander 1999, 428; Mickelsson 2007, 210.

⁴²⁴ Pernaa 2009, 128–130

⁴²⁵ Salokangas 1996, 276, 280, 286.

⁴²⁶ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 24.5.1974.

Toimittajat syrjäyttävät poliitikot

Jos Yleisradion poliittisen ohjelmiston ongelmaksi oli koettu vuosikymmenen alkupuoliskolla ohjelmien poliittisuus, niin vaaliohjelmien kohdalla ongelmat olivat päinvastaisia, sillä niitä oli aina tehty täysin erilaisista lähtökohdista kuin Yleisradion toimituksellisia ohjelmia. Edeltävissä eduskuntavaaleissa kritiikki oli kohdistunut yhä voimallisemmin ohjelmien harmauteen ja sanomalehdistössä syy-päinä ohjelmien epäonnistumiseen pidettiin vaaliohjelmissa esiintyviä poliitikkoja. Heitä syytettiin ympäröivästä vastauksista ja liiallisesta varovaisuudesta. Poliitikkojen mielestä ohjelmien ongelmat puolestaan liittyivät osallistujajoukon suureen lukumäärään. Yhtä mieltä sekä poliitikkojen että toimittajien keskuudessa oltiin kuitenkin siitä, ettei ohjelmasarja täyttänyt sille asetettuja tavoitteita vaaliaiheisen informaation välittäjänä.

Vaaliohjelmien uudistustyö oli käynnistynyt jo vuonna 1971, kun Yleisradioon oli perustettu erityinen toimikunta suunnittelemaan yhtiön koko poliittisen ohjelmiston uudistamista. Vaaliohjelmien uudistaminen muodosti siis vain osan toimikunnan tehtävistä. Vaaliohjelmissa eniten keskustelua herätti puoluelakiin kirjattu tasapuolisuusperiaate, jonka mukaan kuuluminen puoluekisteriin oikeutti puolueen osallistumaan Yleisradion vaaliohjelmiin. Kriitikoiden mukaan lainkohta tuotti ongelmia, sillä 1970-luvulla perustettujen uusien puolueiden myötä vaalikeskustelujen osallistujamäärät kasvoivat niin suuriksi, että keskustelu puuroutui.⁴²⁷

Toimikunnan selvitys päättyi vuoden 1973 lopulla hallintoneuvostoon, joka säilytti tilanteen ennallaan eli kaikille puolueille taattiin edelleen mahdollisuus esiintyä Yleisradion vaaliohjelmissa. Näin oli toimittu myös vuoden 1972 kunnallisvaalien yhteydessä: suureen vaalikeskusteluun osallistuivat perinteiseen tapaan kaikkien rekisteröityneiden puolueiden puheenjohtajat. Tasapuolisuudesta oltiin kuitenkin valmiita tinkimään muussa poliittisessa ohjelmistossa. Vastalauseiden saattelemana hallintoneuvosto hyväksyi puolueen koon huomioivan suhteellisuusperiaatteen, mikä merkitsi parlamentaaristen voimasuhteiden huomioimista poliittisissa keskusteluohjelmissa järjestettäessä.⁴²⁸

Tämä päätös herätti puolueiden keskuudessa runsaasti erimielisyyksiä. SDP:n mielestä uusi päätös ei ottanut riittävästi huomioon parlamentaarisia voimasuhteita, kun taas pienissä puolueissa päätös tuomittiin lähes yksimielisesti. Yksinkertaistettuna kiistassa oli kysymys siitä, että pienet puolueet eivät mielestään saaneet ääntään kuuluviin Yleisradion ohjelmissa, kun taas isojen puolueiden mielestä pienet puolueet saivat kokoonsa nähden liikaa ohjelma-aikaa.⁴²⁹ Vaaliohjelmien järjestämiseen ei kuitenkaan tässä vaiheessa liittynyt erimielisyyksiä.

Puolueiden tasapuolinen kohtelu vaaliohjelmissa nousi ajankohtaiseksi lähempänä vaaleja, kun Yleisradion ohjelmaneuvosto teki esityksen eduskuntavaa-

⁴²⁷ Salokangas 1996, 265–266.

⁴²⁸ Salokangas 1996, 265–266.

⁴²⁹ Salokangas 1996, 265–266.

lien vaaliohjelmistosta ja päätti puoluelain periaatteiden vastaisesti, että suureen vaalikeskusteluun saisivat osallistua vain eduskunnassa edustettuina olevat puolueet.⁴³⁰ Päätos herätti luonnollisesti tuhtumusta pienpuolueissa, ja Sosialistinen Työväenpuolue tekikin aiheesta oikeuskanslerille tutkintapyyntö, jossa vedottiin voimassa olevaan puoluelakiin sekä korostettiin radion ja television kasvanutta merkitystä vaalien lopputuloksen kannalta.⁴³¹

Aihetta tarkastellut oikeuskansleri Risto Leskinen päätti asiasta ja päätyi tukemaan STP:n näkemystä ohjelmaneuvoston tulkinnan lainvastaisuudesta.⁴³² Näin ollen kaikki rekisteröidyt puolueet, myös eduskunnan ulkopuoliset, säilyttivät edustuksensa suuressa vaalikeskustelussa. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että vuoden 1975 vaaliohjelmiin osallistui peräti 12 puoluetta. Vuoden 1970 vaaliohjelmiin oli osallistunut kahdeksan ja vuoden 1972 ohjelmiin yhdeksän puoluetta.⁴³³

Täysin merkityksettömäksi keskustelu vaaliohjelmien tasapuolisuussäännösten muuttamisesta ei kuitenkaan jäänyt. Aiempien vaalien käytännöistä poiketen puolueiden esiintymisjärjestystä ei vuoden 1975 vaaleissa arvottu, vaan puolueet pääsivät esiintymään televisioon parlamentaarisen kokonsa mukaisesti pienimmästä suurimpaan. Pienpuolueet esiintyivät siis ensin ja suuremmat puolueet lähempänä vaalipäivää. Menettely asetti pienet puolueet heikompaan asemaan – erityisesti koska ensimmäiset vaalitentit esitettiin jo elokuussa, jolloin osa suomalaisista oli vielä kesälomilla ja television katsojaluvut olivat keskimäärin huomattavasti alhaisemmat kuin myöhemmin syksyllä.⁴³⁴ Arvonta suoritettiin ainoastaan Suomen Yrittäjäin Puolueen (SYP) ja Sosialistisen Työväenpuolueen (STP) välillä, koska kummallakaan ei ollut edustajia eduskunnassa. Sen perusteella vaalitenttien avaukseen valikoitui SYP.

Itse vaaliohjelmiston runko säilyi ennallaan koostuen vaalitenteistä ja suuresta vaalikeskustelusta, mutta vaaliohjelmien toteutusta muutettiin merkittävästi. Ensimmäistä kertaa kyselijöinä olivat yksinomaan toimittajat. Uusi järjestely merkitsi luonnollisesti sitä, että toimittajien rooli muuttui vaaliohjelmissa aikaisempaa näkyvämmäksi ja ohjelmistossa otettiin merkittävä askel journalistisempaan suuntaan. Uudistus merkitsi myös sitä, että vaikka ohjelmaneuvostot edelleen vastasivat vaaliohjelmien suurista linjoista, jäi toimittajille runsaasti omaa päätäntävaltaa. Puolueiden näkökulmasta uudistus tarkoitti sitä, että vaaliohjelmat tarjosivat mahdollisuuden televisioesiintymiseen yhä harvemmalle poliitikolle.

Vaalitenttien juontajiksi valittiin television ajankohtaistointituksen Esko Kitula, Arto Tuominen ja Arne Wessberg. Myös puolueet saivat lähettää studioon

⁴³⁰ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 4.7.1975.

⁴³¹ Ylen vaaliohjelmasta jo pientä kiistelyä. *Helsingin Sanomat* 21.8.1975.

⁴³² TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 12.9.1975 liite 54; Oikeuskansleri: Yleisradio ei saa karsia puolueita. *Helsingin Sanomat* 12.9.1975.

⁴³³ Sisäntö 1977, Liite 2.

⁴³⁴ Sisäntö 1977, 67; Salokangas 1996, 265–266.

kolme edustajaa. Vaalitentit käynnistyivät 10 minuutin filmireportaaseilla, jotka oli kuvattu kunkin puolueen vaalitulaisuuksista. Toimittajien ja poliitikkojen vuoropuhelulle oli aikaa varattu 35 minuuttia.⁴³⁵

Itse vaalitentit poikkesivat aikaisemmista vaaliohjelmista, sillä toimittajat ottivat vaalitehteissä käyttöön haastattelutekniikan, jota oli käytetty 1960-luvun lopun *Peukaloruuvi*-ohjelmassa eli he keskeyttivät poliitikkojen puheenvuoroja ja kyseenalaistivat saamiaan vastauksia. Kysymykset olivat myös aiempaa suorasukaisempia ja toisinaan myös vihjailevia. Esimerkiksi SKDL:n edustajilta kysyttiin, kuinka monta kertaa kunnon kommunistin tulee käydä Moskovassa. Pääasiassa kysymykset koskivat kuitenkin politiikan sisältökysymyksiä ja esimerkiksi tulevaa hallituspohjaa.⁴³⁶

Oma lukunsa vaalitenttien järjestämisessä olivat ohjelmakoordinaatioon liittyvät erimielisyydet, joita ilmeni ensimmäisen kerran jo vuoden 1968 presidentinvaalien yhteydessä. Silloin vihastunut lukija moitti Yleisradiota epätasapuolisuudesta, koska TV2:ssa oli esitetty yhtä aikaa Matti Virkkusen vaalitentin kanssa kiinnostavampaa ohjelmaa kuin muiden presidenttiehdokkaiden tenttien aikana.⁴³⁷ Samankaltaisia viittauksia ohjelmakoordinaatioon tehtiin myös 1970-luvun alun vaalien alla⁴³⁸, mutta vuonna 1975 vaali- ja muiden ohjelmien yhteensovittamisesta tuli ensimmäistä kertaa poliittinen kysymys, jota ratkottiin Yleisradion ohjelmaneuvostossa.

1970-luvun puolivälissä yksi television suosituimmista sarjoista oli komisario Columbon rikostutkimuksista kertova etsiväsarja, joka keräsi jatkuvasti paljon katsojia. Ohjelmakaavio rakentui vaalien alla siten, että *Columboa* esitettiin TV2:ssa yhtä aikaa SDP:n vaalitentin kanssa. SDP arveli ohjelmien päällekkäisyyden vievän heidän omalta vaalitentiltään runsaasti potentiaalisia katsojia, minkä seurauksena se esitti ohjelmaneuvostolle vaatimuksen siirtää suosittu etsiväsarja esitettäväksi myöhäisempänä ajankohtana. Ohjelmaneuvostossa asian esille nostaneen Lauri Sivosen (sd.) mukaan SDP olisi joutunut huonompaan asemaan kuin muut puolueet, koska niiden tv-tenttien aikana TV2:lta ei tullut yhtä suosittuja viihdesarjoja. Ohjelmaneuvostossa SDP:n vaatimukseen suostuttiin ja *Columbon* esittämistä lykättiin viikolla. Muutoksen seurauksena jakso esitettiin päällekkäin suuren vaalikeskustelun kanssa, mutta sitä ei kuitenkaan pidetty ohjelmaneuvostossa ongelmallisena⁴³⁹ – kenties siksi, että suuren vaalikeskustelun katsojakato kosketi kaikkia tasapuolisesti.

Myös vaalien alla järjestettyä suurta vaalikeskustelua oli uudistettu monin tavoin. Ensimmäinen merkittävä muutos liittyi siihen, että suurta vaalikeskustelu ei

⁴³⁵ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 4.7.1975 liite 45.

⁴³⁶ Arto Tuomisen haastattelu 10.1.2012; Suomen Kansan Rutinoidut Tentittävät. *Ilta-Sanomat* 10.9.1975.

⁴³⁷ Television vaalitentit. *Ilta-Sanomat* 10.1.1968 (mielipidekirjoitus).

⁴³⁸ Ks. esim. IS soitti umpimähkään 100:lle helsinkiläiselle. 64 seurasi Peyton Placea, Mauno Koivisto katseli 7. *Ilta-Sanomat* 19.2.1970.

⁴³⁹ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 29.8.1975; SDP tentissä tv-1:ssä – Columboa siirrettiin. *Helsingin Sanomat* 30.9.1975

Kuva 6. Kuvakaappaus Yleisradion suuresta vaalikeskustelusta 18.9.1975. Kuvassa ohjelmaan osallistuneita puolueiden nimeämiä yleisöedustajia. Etualalla vasemmalla muun muassa kokoomuksen tuleva kansanedustaja Ben Zyskowicz.

enää järjestetty television ja radion yhteislähetysenä, vaan ohjelmaa suunniteltiin puhtaasti television lähtökohdista. Television itsenäisyys mahdollistikin suuressa vaalikeskustelussa ohjelmallisia osuuksia, joiden toteuttaminen olisi ollut radion kanssa tehdyssä yhteislähetyksessä vaikeaa.

Ajatus suuren vaalikeskustelun studioyleisöstä oli ollut esillä julkisuudessa jo vuoden 1972 vaalien alla⁴⁴⁰, ja nyt ohjelmanevosto päätti toteuttaa tämän ajatuksen. Yleisön mukaan ottamista ohjelmanevosto ei kuitenkaan hyväksynyt helposti. Kiistelyä syntyi paitsi siitä, pitäisikö yleisöä ottaa lainkaan mukaan ohjelmaan, myös siitä, kuinka paljon yleisöä tulisi olla, saisiko yleisö osallistua keskusteluun ja millä tavoin yleisö valikoitaisiin.⁴⁴¹ Lopulta suureen vaalikeskusteluun kutsuttiin paikalle yleisö, joka edusti kunkin puolueen parlamentaarista kokoa eli yleisössä oli kustakin puolueesta edustajia yhtä monta kuin puolueella oli edustajia eduskunnassa. Puolueet saivat itse valita henkilöt studioyleisöön. Yhteensä tilaisuudessa oli 204 yleisön edustajaa, sillä neljä paikkaa oli varattu eduskunnan ulkopuolisille puolueille.

Suuren vaalikeskustelun puheenjohtajaksi valittiin toimittaja Arto Tuominen. Verrattuna aiempiin vaalikeskusteluihin hänen roolinsa keskustelussa oli näkyvämpi. Hän muun muassa replikoi poliitikkojen puheita humoristisilla letkauksilla, jotka saivat yleisön nauramaan. Lisäksi Tuominen järjesti keskustelun lomassa lyhyitä pikaäänestyksiä, joihin yleisö sai vastata nostamalla kätensä. Hän pyysi muun muassa yleisöä nostamaan kätensä ylös, jos se oli tyytyväinen harjoitettuun politiikkaan. Sekä opposition että hallituksen yleisöedustajien kädet pysyivät alhaalla.⁴⁴²

Yleisölle annettiin myös mahdollisuus osallistua keskusteluun, sillä jokainen poliittinen ryhmittymä sai pitää ohjelmassa kaksi 30 sekunnin puheenvuoroa ja esittää kysymyksiä panelisteille. Vasemmistopuolueissa tämä järjestely herätti kat-

⁴⁴⁰ Poliittikkaa olohuoneisiin *Ilta-Sanomat* 10.11.1971 (pääkirjoitus).

⁴⁴¹ TV-ohjelmanevoston pöytäkirja 8.8.1975; TV-ohjelmanevoston pöytäkirja 29.8.1975; TV-ohjelmanevoston pöytäkirja 12.9.1975.

⁴⁴² Suuri vaalikeskustelu. Yle TV1 18.9.1975.

keruutta, sillä SDP:n ja SKDL:n näkemyksen mukaan yleisön puheenvuoroissa olisi tullut noudattaa suhteellisuusperiaatetta. *Kansan Uutiset* uutisoi ”porvareiden siunanneen epäoikeudenmukaisuuden” ohjelmaneuvostossa jakamalla vaalikeskustelun puheenvuorot tasan kaikkien puolueiden kesken. Lehden mukaan tämä järjestely antoi porvaripuolueille suhteettoman paljon puheenvuoroja:

Nyt edessä olevassa keskustelussa saa yhdeksän porvarillista puoluetta peräti 18 puheenvuoroa, kolme vasemmisto puoluetta vain 6 puheenvuoroa, kun hajotetussa eduskunnassa voimasuhteet olivat 107–93 porvarien hyväksi.

Kansan Uutisten mukaan ”porvarien läpirunnoma” päätös osoitti millaista tasapuolisuutta voitaisiin odottaa, jos porvarit yksin saisivat asioista päättää.⁴⁴³ Esi-merkki osoittaa, että vaalitenttien järjestelyihin liittyi edelleen runsaasti poliittisia intohimoja.

Yleisön läsnäolo tuntui vaikuttavan myös poliitikkojen esiintymiseen, sillä useat poliitikot pyrkivät omissa puheenvuoroissaan tavoittelemaan humoristista sävyä. Yleisö palkitsi hyvät sutkautukset remakalla naurulla.⁴⁴⁴ Yleisesti ottaen suuren vaalikeskustelun ilmapiiri oli huomattavasti keveämpi kuin aiemmin. Keskustelun luonteen muuttuminen johtui sekä tilaisuuden puheenjohtajan omaksumasta aiempaa aktiivisemmasta roolista että yleisön läsnäolosta. Yhtäältä yleisön kommenttipuheenvuorot ja kysymykset rikkoivat keskustelun kaavaa, toisaalta yleisön taputukset ja ajoittainen nauru tekivät tilaisuudesta aiempia vaalikeskusteluja kevyemmän.

Vaaliohjelmien uudistumista 1970-luvun puolivälissä voidaan pitää mielenkiintoisena prosessina, sillä muilta osin Yleisradion uutis- ja ajankohtaisjournalismissa elettiin vielä tiukasti normalisoidun ja informatiivisen ohjelmapolitiikan aikaa. Uutislähetysten pitkissä jutuissa keskityttiin sisä-, kaupp- ja ulkopoliittikkaa sekä työmarkkinatilanteeseen, eikä niissä ollut juuri tilaa journalistisille tulkinnoille. Uutisjournalismin pitäytyminen tiukasti ennalta määritetyissä uutiskriteereissä herätti jossain määrin tyytymättömyyttä Yleisradion toimittajissa, ja 1970-luvun uutisia on luonnehdittu jopa aikuisten opetusohjelmiksi.⁴⁴⁵

Vaaliohjelmat, jotka olivat olleet ”Reporadion” kuohunnoissa viimeisiä varovaisen ja poliittisesti ohjatun tasapuolisuuden linnakkeita, muuttuivat toimittajien käsissä omaan aikaansa nähden poikkeuksellisen kokeileviksi ja värikkäiksi ohjelmiksi. Vaikka ohjelmaneuvostot edelleen rajoittivat vaaliohjelmien toteutusta, ne jättivät toimittajille ja ohjelman suunnittelijoille tilaa tehdä vaaliohjelmista mieleisäänsä. Vaaliohjelmien näkyvimmän hahmon Arto Tuomisen mukaan vaaliohjelmia toteuttava työryhmä sai ohjelmien suunnittelussa varsin vapaat kädet, eikä toimittajia pyritty ohjailemaan ylhäältä päin myöskään ohjelmien edetessä.⁴⁴⁶

⁴⁴³ TV:n suuri vaalikeskustelu: Porvarit siunasivat epäoikeudenmukaisuuden. *Kansan Uutiset* 13.9.1975.

⁴⁴⁴ Suuri vaalikeskustelu. Yle TV1 18.9.1975.

⁴⁴⁵ Pernaa 2009, 151.

⁴⁴⁶ Arto Tuomisen haastattelu 10.1.2012.

Uudenlaiset vaaliohjelmat ylittävät uutiskynnyksen

Television vaaliohjelmat olivat 1970-luvun alussa menettäneet merkityksensä uutisjournalismin aiheena, eikä niistä laadittu uutisia sen paremmin puoluelehdissä kuin sitoutumattomissakaan lehdissä muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Vuoden 1975 vaalien alla vaaliohjelmat sen sijaan nousivat jälleen näkyvästi esille sanomalehtien uutisjournalismissa. Määrällisesti tarkasteltuna vuoden 1975 vaalien yhteydessä julkaistiin yli kaksinkertainen määrä vaaliohjelmia käsitteleviä uutisia edeltäviin vaaleihin verrattuna.⁴⁴⁷ Kenties uutisjuttujen määrän lisääntymistä selittää juuri ohjelmien totuttua journalistisempi ote. Kyselijöinä toimiessaan poliitikot olivat alustaneet puheenvuorojaan pitkillä poliittisilla, oman puolueen kannalta edullisilla tilanearvioilla, kun taas toimittajien vaalitentteissä päästiin suoraan asiaan. Kenties tämä muutos osaltaan lisäsi vaalitenttien kiinnostavuutta myös sanomalehdistössä.

Lehtikohtaisesti tarkasteltuna määrällisiä muutoksia uutisoinnissa tapahtui erityisesti *Helsingin Sanomissa*, *Ilta-Sanomissa* ja *Suomen Sosialidemokraatissa*. *Aamulehdessä* ja *Suomenmaassa* vaaliohjelmien tapahtumat eivät edelleenkään ylittäneet uutiskynnystä. *Suomenmaassa* oli uutinen keskustan vaalitentistä ja *Aamulehdessä* vaaliohjelmien tapahtumat sivuutettiin uutisjournalismissa täysin. *Kansan Uutisille* vaaliohjelmat olivat olleet tärkeä uutisaihe myös 1970-luvun alun vaaleissa, eikä sen linjassa tapahtunut muutoksia. *Kansan Uutiset* käsitteli vaaliohjelmia säännöllisesti uutisissaan.

Vaikka uutisia siis nyt laadittiinkin enemmän kuin aiemmissa vaaleissa, ei uutisjournalismin painopisteissä kuitenkaan tapahtunut suuria muutoksia. Vasemmiston lehdissä keuhuttiin edelleen omia ehdokkaita ja kritisoitiin kilpailijoita. *Helsingin Sanomien* uutisjournalismissa painotettiin nytkin ohjelmissa käsiteltyjä asiakysymyksiä. Jutuissa ei viitattu sen paremmin poliitikkojen esiintymiseen kuin tilaisuudesta välittyneisiin vaikutelmiinkaan. Uutisissa keskityttiin kuvailemaan poliitikkojen vastauksia toimittajien asiakysymyksiin, mutta ei kommentoitu millään tavoin toimittajien aikaisempaa aktiivisempaa roolia. Suurin ero *Helsingin Sanomien* uutisoinnissa verrattuna aiempiin vaaleihin liittyikin juuri juttujen lukumäärään.⁴⁴⁸

Lehtien uutisissa korostettiin samoja teemoja kuin aikaisempienkin vaalien yhteydessä. Muun muassa vaalien jälkeinen hallituskysymys nousi esille lukuisissa vaalitenttejä käsittelevissä uutisissa. Toinen vaalien alla puhuttanut aihe oli niin sanottu sosialisointikysymys. Se liittyi SDP:n puoluekokouksessa tekemään linjaukseen, jossa vaadittiin valtion omistusten lisäämistä useilla toimialoilla.⁴⁴⁹ 2000-lu-

⁴⁴⁷ Ks. kuvio 2 sivulla 31.

⁴⁴⁸ Kokoomus tv-tentissä: Kepu mukana sosialisoinnissa. *Helsingin Sanomat* 9.9.1975; Kepu tv-tentissä: Pääkysymys vaaleissa – johtaako Kepu vai SDP. *Helsingin Sanomat* 10.9.1975; SKDL tv-tentissä: SDP, Kepu kelpaavat hallituskumppaneiksi. *Helsingin Sanomat* 11.9.1975; SDP tv-tentissä: Sosialisointi ei tarpeen laajalti. *Helsingin Sanomat* 12.9.1975.

⁴⁴⁹ Ks. esim. Kokoomus tv-tentissä: Kepu mukana sosialisoinnissa. *Helsingin Sanomat* 9.9.1975; Vapausyrityksen vaaliyksiloita. *Ilta-Sanomat* 9.9.1975. Kepu tv-tentissä: Pääkysymys vaaleissa –

vulla julkaistuissa muistelmissaan puolueen ”sosialisointipykälää” laatimassa ollut Paavo Lipponen arvioi, että hänen ehdotuksestaan nostettiin vaalien alla tarkoituksenmukaisesti ”hysterinen meteli”.⁴⁵⁰

Riippumatta siitä oliko sosialismikeskustelussa kysymys SDP:n kilpailijoiden vaaliteknisestä manööveristä vai ei, nousi aihe kuitenkin vaalien alla toistuvasti esille myös vaalitenttejä käsittelevissä uutisissa. Sekä *Ilta-Sanomien* että *Helsingin Sanomien* kokoomuksen vaalitenttiä käsittelevissä uutisissa kerrottiin, että kokoomus oli korostanut SDP:n olevan sosialistinen puolue ja syyttänyt myös keskustaa SDP:n sosialisointipyrkimyksissä tukemisesta. SDP:n kerrottiin puolestaan omassa vaalitentissään vähätelleen sosialisointikysymystä ja todenneen, ettei sosialisointi ollut laajalti tarpeen.⁴⁵¹

Ilta-Sanomille vuoden 1975 eduskuntavaalit olivat sen sijaan ensimmäiset, joiden edellä se kirjoitti säännöllisesti television vaaliohjelmista. Lehti julkaisi suurten puolueiden eli SDP:n, keskustan, SKDL:n ja kokoomuksen vaalitenteistä laajat puolen sivun jutut, joissa oli myös isot kuvat tentittävistä. Puoluetenttejä käsittelevät jutut kirjoitti toimittaja Seppo Ahti⁴⁵², joka kuvaili ohjelmien kulkua ja asiasältöjä varsin vapain sanankäantein. Paikka paikoin jutut muistuttivat enemmän pakinoita kuin uutisia:

Tentissä ei juuri muutenkaan riekuttu. – Ilmeisesti se oli Arto Tuomisen nenä joka tuhisi, mutta sekään ei pystynyt loihtimaan esiin kunnollista räkäsen vaalitaistelun illuusiota.

Demarien oli paitsi luvattava, myös seliteltävä. Niinpä ohjelmassa luvattiin ja selitettiin, luvattiin selittämättömiä ja selitettiin luvattomasti.⁴⁵³

Suuresta vaalikeskustelusta *Ilta-Sanomat* laati lähes puolentoista sivun uutiskokonaisuuden, jossa toisaalta kuvailtiin perinteiseen tyyliin poliitikkojen käyttämiä puheenvuoroja, mutta toisaalta painotettiin myös televisiokatsojilta saatua palautetta. ”Katsojat tuskastuivat tv-paneeliin: Hakekaa se Sorsa puhelimeen!” otsikoi lehti uutisen, jossa käsiteltiin Yleisradion ohjelmapäivystykseen tulleita vihasia puheluita.⁴⁵⁴ Ensimmäistä kertaa *Ilta-Sanomien* historiassa vaaliohjelmia käsittele-

johtaako Kepu vai Sdp. *Helsingin Sanomat* 10.9.1975; Kepu tv-vaalitentissä: Hallituspuolue, joka leikkii oppositiota. *Kansan Uutiset* 10.9.1975.

⁴⁵⁰ Lipponen 2009, 414–420.

⁴⁵¹ Kokoomus tv-tentissä: Kepu mukana sosialisoinnissa. *Helsingin Sanomat* 9.9.1975; Vapausyrityksen vaaliyksilöitä. *Ilta-Sanomat* 9.9.1975; Kepu tv-tentissä: Pääkysymys vaaleissa – johtaako Kepu vai Sdp. *Helsingin Sanomat* 10.9.1975; SKDL tv-tentissä: Sdp, Kepu kelpaavat hallituskumppaneiksi. *Helsingin Sanomat* 11.9.1975; Sdp tv-tentissä: Sosialisointi ei tarpeen laajalti. *Helsingin Sanomat* 12.9.1975; Ruuduntäysi lempeyttä ja pienimittaisuutta. *Ilta-Sanomat* 12.9.1975; Keskustapuolue vaalitentissä. Vaalien pääkysymys johtaako tätä maata sdp vai poliittinen keskusta. *Suomenmaa* 11.9.1975.

⁴⁵² Seppo Ahti on tullut paremmin tunnetuksi nimimerkillä ”Bisquit” kirjoittamistaan pakinoista.

⁴⁵³ Vapausyrityksen vaaliyksilöitä. *Ilta-Sanomat* 9.9.1975; Vaikea erottaa mitä kepu yhdistää. *Ilta-Sanomat* 10.9.1975; Suomen Kansan Rutinoidut Tentittävät. *Ilta-Sanomat* 10.9.1975; Ruuduntäysi lempeyttä ja pienimittaisuutta. *Ilta-Sanomat* 12.9.1975.

⁴⁵⁴ Katsojat tuskastuivat tv-paneeliin: Hakekaa se Sorsa puhelimeen! *Ilta-Sanomat* 19.9.1975.

vä uutinen nostettiin lehden kanteen.⁴⁵⁵

Ilta-Sanomien vaalijournalismissa vaaliohjelmat siis näkyivät enemmän kuin aiemmin, mutta muiden lehtien ohjelmia kohtaan tuntemassa kiinnostuksessa oli kuitenkin edelleen lehtikohtaisia eroja. *Aamulehteä* ja *Suomenmaata* vaaliohjelmien tapahtumat eivät edelleenkaan kiinnostaneet uutisaiheina. Eniten merkitystään vaaliohjelmat tuntuivat kasvattaneen juuri sitoutumattomissa lehdissä.

Jankkaavat toimittajat kritiikin kohteena

Jos vaalitenttien tapahtumat ylittivät sanomalehtien uutiskynnyksen nyt huomattavasti useammin kuin edeltävissä vaaleissa, niin yhtä lailla kiinnostus vaaliohjelmia kohtaan näkyi sanomalehtien mielipideaineistoissa. Ohjelmia kommentoitiinkin nyt aktiivisesti niin pakinoissa kuin kolumneissakin.

Olenlaisin muutos kirjoittelussa liittyi juuri vaaliohjelmien puheenjohtajien saamaan näkyvyyteen vaalijulkisuudessa. 1960-luvun ja 1970-luvun alun vaaleissa ohjelmien puheenjohtajat olivat olleet journalismin näkökulmasta lähes näkymättömiä, mutta vuoden 1975 vaaliohjelmia johtaneet toimittajat olivat näkyvästi esillä.⁴⁵⁶ Tämä oli tietysti ymmärrettävää, koska puheenjohtajien rooli oli edeltävien vaalien vaaliohjelmissa ollut marginaalinen.

Kaiken kaikkiaan uudenlaisista vaaliohjelmissa keskusteltiin julkisuudessa poikkeuksellisen paljon, ja keskustelun ytimessä oli pohdiskelu toimittajien roolista ja soveliaisuuden rajoista suomalaisessa poliittisessa keskustelukulttuurissa. Keskustelu vaaliohjelmissa käynnistyi heti ensimmäisestä elokuun puolivälissä esitetyistä vaalitentistä. Ohjelmasarjan ensimmäiset tentittävät olivat Suomen Yrittäjien Puolue (SYP) sekä Sosialistinen työväenpuolue (STP), joilla ei ollut lainkaan omia kansanedustajia.

Aamulehti uutisoi Yleisradion puhelinpalvelun ruuhkaantuneen ensimmäisen vaalitentin jälkeen kiukkuisten kansalaisten puhelusta. Ohjelmajohtaja Pekka Silvola kuitenkin arvioi jutussa, että eräänä ohjelmiston tavoitteena oli ollut vaaliaktiivisuuden lisääminen ja tässä tavoitteessa ohjelma oli onnistunut, kuten lukuisat puhelinsoitot Silvolan mukaan osoittivat.⁴⁵⁷ *Aamulehti* ei kuitenkaan allekirjoittanut Silvolan arvioita, vaan yhtyi kansalaisten kritiikkiin pääkirjoituksessaan:

Ohjelman aloittaneet haastattelukuvat oli lähes järkiään koottu esiteltävälle puolueelle kielteisiksi, jopa sen naurettavaksi leimaten. Ammattitaitoa ei liioin osoita falsettiäänisin mitä-mitä-mitä-mitä -kysymyksiin esitetty vaatimus käydä läpi valtion budjetti siitä tarpeettomat menot pyyhkien. Arvostelu kohdistuu haastattelun tekniikkaan, henkeen ja tv-toimittajien intoon ajaa ohjelmassa oman mielityksensä mukaista poliittista näkemystä, ei siihen, mistä asioista altavastaajat pannaan tiukalle.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ 2 päivää vaaleihin. Yleisö kiukustui vaalipuheisiin. *Ilta-Sanomien* 19.9.1975.

⁴⁵⁶ Ks. kuvio 5 sivulla 34.

⁴⁵⁷ Vaaliohjelman kova linja toi soittoryöpyn. *Aamulehti* 20.8.1975.

⁴⁵⁸ Ei vetele. *Aamulehti* 20.8.1975 (pääkirjoitus).

Ilta-Sanomien ”TV ja Radio” -palstalla SYP:n tenttiä arvioineen Ullamaija Kivikurun tuomio ei ollut juurikaan *Aamulehden* arviota valoisampi, vaikka kritiikin näkökulma olikin toinen. Myös Kivikurun mielestä alun esittelyvideo oli ollut vihjaileva ja mollaava, eikä tentti pystynyt täyttämään tavoitettaan esitellä SYP:n puolueohjelmaa ja tavoitteita keskustelun mennessä eipäs-juupas jankkaamiseksi. Hänen mukaansa syypää oli näytöksen varastamaan pyrkinyt SYP:n puoluesihteerin, mutta syyttömiä eivät olleet toimittajatkaan, koska he eivät olleet saaneet poliitikkoja kuriin.⁴⁵⁹

Myös *Kansan Uutisiin* kirjoittanut Yleisradion ohjelmaneuvoston jäsen Hilikka Vuori oli huolestunut ohjelman tasosta ja vaati toimittajilta enemmän itsekuria:

Toimittajan tehtävä on tämänkaltaisessa ohjelmassa äärimmäisen vastuullinen ja kun tiedetään, että jokaisella toimittajalla on oma poliittinen näkemyksensä, on oman näkemyksen tyrkittäminen päällimmäiseksi ja jopa toisten puheenvuorojen keskeyttämällä jatkuvasti tarjolla.⁴⁶⁰

Yleisesti ottaen ensimmäinen vaalitentti sai aikaiseksi laajan keskustelun vaaliohjelmien tasosta ja havainnot olivat samansuuntaista kaikissa lehdissä. TV-toimittajien ala-arvoisen tyylin ohella osansa kritiikistä saivat SYP:n edustajat, jotka olivat esiintyneet kriitikoiden mielestä ohjelmassa asiattomasti. Esimerkiksi *Suomenmaan* pääkirjoituksessa arveltiin, että puolue olisi menestynyt vaaleissa paremmin jättämällä tv-tentin väliin.⁴⁶¹

Toisen vaalitentin jälkeen SKP:n poliittinen toimikunta laati Yleisradion pääjohtaja Erkki Raatikaiselle ja ohjelmajohtaja Pekka Silvolalle kirjelmän, jossa vaadittiin välittömiä toimia ohjelmien asiallisuuden ja tasapuolisuuden turvaamiseksi. ”On täysin tuomittavaa, että ohjelman toimittaja voi käyttää ohjelmaan varattua aikaa pääasiassa harjoitetun hallituspolitiikan puolusteluun, yhden puolueen vaalipropagandan esittämiseen sekä tentittävän puolueen saattamiseen tarkoituksellisesti mahdollisimman huonoon valoon”, uutisoi *Kansan Uutiset* kirjelmän sisällöstä.⁴⁶²

Ensimmäisten ohjelmien herättämä kritiikki ei kuitenkaan johtanut minkäänlaisiin toimenpiteisiin Yleisradiossa. Yhtiön johdon mukaan ohjelmat olivat vastanneet tavoitteitaan ja viime kädessä niiden aiempaa terävämpi ote todennäköisesti tekisi palveluksen katsojille. TV1:n johtaja Sakari Kiuru vakuutti *Aamulehden* haastattelussa, ettei vaaliohjelmien tyyli muutu kritiikistä huolimatta. Hänen mukaansa oli syytä katsoa ensin koko ohjelmasarja läpi ja esittää laajempia arvioita vasta sitten. Ohjelmat olivat kuitenkin olleet suunnitellun mukaisia ja hän oli vakuuttunut, että lopulta vanhoista laahaavista vaaliohjelmissa terävämmällä tyyli-

⁴⁵⁹ Vaalivoita SYPin tapaan. *Ilta-Sanomat* 19.8.1975.

⁴⁶⁰ Vaaliohjelmissa vaalianarkiaksiko? *Kansan Uutiset* 20.8.1975.

⁴⁶¹ Vaalivoita SYPin tapaan. *Ilta-Sanomat* 19.8.1975; TV ei aina auta eteenpäin. *Suomenmaa* 21.8.1975 (pääkirjoitus); Vaaliohjelmissa vaalianarkiaksiko? *Kansan Uutiset* 20.8.1975; Toimittajat häiritsevät tv:n vaaliohjelmiä. *Ilta-Sanomat* 21.8.1975.

⁴⁶² SKP vaatii asiallisuutta vaaliohjelmiin. *Kansan Uutiset* 21.8.1975; Päivän kommentti: Ylen vaali ja uutisohjelmat. *Kansan Uutiset* 21.8.1975.

lään edukseen erottuva ohjelmasarja tekisi palveluksen katsojille.⁴⁶³

Vaalitentit jatkuivat ja kritiikki koveni. Toimittajien ohella vaaliohjelmia kritisoivat myös tavalliset kansalaiset lehtien mielipidepalstoilla.⁴⁶⁴ Omia tuntojaan avasi syyskuun alussa *Ilta-Sanomien* toimittaja Aila Niinimaa. Hänen mukaansa vaaliohjelmiin liittyvien uudistusten tarkoituksena oli ollut päästä eroon miltei tukkanuottasia hipovista puolueiden välisistä väittelyistä ja tässä oltiin onnistuttu, mutta nyt olivat tukkanuottasilla toimittajat ja poliitikot:

– – toimittajat Kitula-Tuominen-Wessberg laukovat kysymyksiä, keskeyttävät vastauksia, hyökkäävät asiayhteyksistään erotetuilla lainauksilla, käyttävät purevaa ivaa missä siihen on suinkin mahdollisuus.⁴⁶⁵

Toimittajien hyökkäävän tyylin ohella ohjelmia syytettiin myös puolueellisuudesta. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* pääkirjoitustoimittajan mukaan ohjelmissa oli selkeitä näyttöjä siitä, että ohjelman tekijöitä kiinnostaa enemmän tarkoituksenmukainen joustavuus kuin tasapuolisuus:

Esimerkiksi sosiaalidemokraattien tentissä puolueen puheenjohtaja myönsi naureskellen ”arvanneensa etukäteen” kysymyksen, joka antoi hänelle tekosyn pienluenoon. Katsojien oli yhtä helppo arvata tenttijöiden puoluekanta, mutta ainakaan kaikkia se ei liene naurattanut.⁴⁶⁶

Aamulehdessä puolestaan moitittiin ohjelmien alun esittelyvideoita, joista oli ollut kirjoituksen mukaan ”tasapuolisuus kaukana”. Jutun mukaan kokoomuksen esittelyvideossa ristikuulusteltiin hätääntynyttä nuorta tyttöä, kun taas SDP:n esittelyssä ääneen päästettiin rutinoituneet puolueaktivit.⁴⁶⁷

Vaaliohjelmiin suhtauduttiin pääasiassa kriittisesti, mutta muutamia ymmärtäjiäkin ohjelmasarja sai. *Kansan Uutisten* Juorkunan Jussi oli omalta osaltaan valmis myöntämään, että toimittajien tehtävä oli valtakunnan vaikein ja että nähdyt ohjelmat olivat olleet sähköitä, kun taas aikaisemmat puoluetentit olivat olleet kauhistuttavan ikäviä.⁴⁶⁸

Ilta-Sanomien puolestaan julkaisi laajan reportaasin, jossa esiteltiin vaalitenttien juontajat ja käytiin läpi ohjelman tavoitteita tv-toimittajien näkökulmasta.

Oikeastaan teitä voisi onnitella, kolmikko Tuominen-Wessberg-Kitula. Ainakin olette pystyneet tekemään tv-ohjelman, josta puhutaan.

Joidenkin mielestä kolmikko loikkaa hyvän maun rajan yli, lyö pieniä puolueita kuin lasta. Toiset ovat kiitollisia ohjelmasta, jossa on sähkökyttä, pitkästä aikaa.⁴⁶⁹

⁴⁶³ ’Vaaliohjelmat eivät pehmene’. *Aamulehti* 22.8.1975.

⁴⁶⁴ Toimittajat häiritsevät tv:n vaaliohjelmia. *Ilta-Sanomien* 21.8.1975; Tv:n vaalipaneeleista. *Aamulehti* 3.9.1975; Vaalien teemat. *Aamulehti* 20.9.1975.

⁴⁶⁵ Vastaukset kysymyksiä tärkeämpiä. *Ilta-Sanomien* 3.9.1975.

⁴⁶⁶ Tasapuolisuus ja ”joustavuus”. *Helsingin Sanomat* 13.9.1975 (pääkirjoitus).

⁴⁶⁷ Mutta ne veturit. *Aamulehti* 14.9.1975 (pakina, Ponsi).

⁴⁶⁸ Ketun savustajat. *Kansan Uutiset* 22.8.1975 (pakina, Juorkunan Jussi).

⁴⁶⁹ Isotkin ahtaalle. TV-kolmikko jätti ”olkaa hyvä-linjan”. *Ilta-Sanomien* 23.8.1975.

Jutussa muisteltiin aikaisempia vaaliohjelmia, joissa puolueet olivat kirjoittajan mukaan kinanneet keskenään Yleisradion virkailijoiden jakaessa sekuntikellolla aikaa. Siinä myös huomautettiin, etteivät edeltävien vaalien ohjelmataan ongelmatomia olleet: ”Riittihän niistäkin riitoja. Saiko Y:n ehdokas puhua viisi sekuntia X:n ehdokasta enemmän? Montako ääntä sillä tempulla hankittiin? Synkkää oli, synkkää.” Jutussa haastatellut toimittajat kertoivat ohjelman ehkä olevan poikkeuksellisen rohkea verrattuna Yleisradion viimeaikaiseen ohjelmapolitiikkaan, mutta he aikoivat säilyttää tiukan linjansa ohjelmasarjan loppuun saakka. He korostivat, että kyseessä oli nimenomaisesti televisio-ohjelma eikä puolueiden keskustelutilaisuus, ja tällaisessa ohjelmassa täytyi pystyä kyseenalaistamaan poliitikkojen sanomisia.⁴⁷⁰

Myös *Aamulehden* ”radio ja televisio”-palstalla televisio-ohjelmistoa arvioinut nimimerkki Kara ihmetteli kriittistä keskustelua. Hänen näkemissään ohjelmissa ei toimittajia kovin ihmeellisestä peukaloruuvitaktiikasta voinut syyttää.⁴⁷¹ Myöhemmin samalla palstalla julkaistussa jutussa pienten puolueiden edustajat arvioivat ohjelmia. Jutun ingressissä kerrottiin vaaliohjelmien jakavan niin puolueita kuin katsojakin. Osa oli pitänyt vaaliohjelmia elävinä ja puolueiden näkemyksiä paljastavina, kun taas toisten mielestä ohjelmat olivat olleet surkuhupaisia esityksiä, joissa esille olivat päässeet lähinnä toimittajien omat mielipiteet.⁴⁷²

Kaksi päivää ennen vaaleja televisiossa esitettiin suuri vaalikeskustelu, eikä se saanut julkisuudessa vaalitentejä parempaa vastaanottoa. ”Yleisö kiukustui vaalipuheisiin”, uutisoi *Ilta-Sanomat* kannessaan ja kertoi keskustelun muodostuneen poikkeuksellisen heikkotasoiseksi, kun puolueiden puheenjohtajat sortuivat propagandaan ja yleisö hämärsi keskustelua entisestään.⁴⁷³

Ilta-Sanomien pääkirjoituksessa arvioitiin keskustelun antaneen suomalaisesta demokratiasta murheellisen kuvan. Kirjoituksessa moitittiin keskustelun muistuttaneen markkinatilannetta, jossa ”tavarankäynnin tärkeimmät ominaisuudet jäävät punnitsematta, mutta ostajalle vilautetaan kaunista pakkausta”.⁴⁷⁴ Suuressa vaalikeskustelussa kritiikki kohdistui siis kuten aiemminkin enemmän ”propagandaa” esittäneisiin poliitikkoihin kuin tv-toimittajiin. Tämä johtui pitkälti siitä, että suuressa vaalikeskustelussa poliitikkojen rooli oli edelleen määräävä, vaikka tilaisuutta olikin elävöitetty aikaisempaa aktiivisemmalla puheenjohtajalla sekä studioyleisöllä.

Suhtautuminen uudentyypisiin vaaliohjelmiin oli siis etupäässä kriittistä, mutta toisinaan ymmärtävää. Puheenvuorot kuvastivat oivallisella tavalla niitä ristiriitaisia odotuksia, joita politiikan journalismiin 1970-luvulla kohdistui. Toimittajien itsenäisyys suhteessa puolueisiin oli vahvistunut 1960-luvulta lähtien, mutta suhtautuminen politiikkaan ja poliitikkoihin oli edelleen kunnioittava. Jour-

⁴⁷⁰ Isotkin ahtaalle. TV-kolmikko jätti ”olkaa hyvä-linjan”. *Ilta-Sanomat* 23.8.1975.

⁴⁷¹ Visailusta vaalikisailuun. *Aamulehti* 29.8.1975 (kolumni, Kara).

⁴⁷² Ristivetoa vaalitenteistä. *Aamulehti* 6.9.1975.

⁴⁷³ 2 päivää vaaleihin. Yleisö kiukustui vaalipuheisiin. *Ilta-Sanomat* 19.9.1975.

⁴⁷⁴ Vaalikeskustelu ei kerro tärkeintä. *Ilta-Sanomat* 19.9.1975 (pääkirjoitus).

nalistinen rajankäynti liittyi sanomalehdistössä siihen, millä tavoin politiikasta ja poliitikoista oli soveliaista kirjoittaa. Tämän rajankäynnin voidaan katsoa tulleen näkyväksi myös vaaliohjelmiin liittyneissä keskusteluissa. Osa keskustelijoista koki toimittajien käytöksen asiattomaksi, kun taas osan mielestä tämä toimittajien aikaisempaa itsenäisempi rooli oli tervetullut.

Mielenkiintoisena yksityiskohtana voidaan pitää sitä, että Yleisradion ohjelmaneuvoistossa suhtautuminen uuteen vaaliohjelmasarjaan oli huomattavan myönteistä. Ohjelmaneuvoiston puheenjohtaja Matti Isoviita halusi esittää henkilökohtaisen tunnustuksen vaaliohjelmasarjan tekijöille, ja lisäksi Arto Tuominen sai ohjelmaneuvoiston kokouksessa erikseen kiitosta toiminnastaan suuressa vaalikeskustelussa. Yhtä onnistuneena muutoksena pidettiin yleisön mukaan tuomista ohjelmaan.⁴⁷⁵ Vaikka julkisuudessa uusi ohjelmasarja saikin kielteisen vastaanoton, saattoivat vaaliohjelmien tekijät ilolla todeta, että ohjelmaneuvoistossa vaaliohjelmiin oltiin voittoaikaisesti tyytyväisiä.

Vaaliohjelmien ytimessä puolueiden linjaukset

Vaaliohjelmien toteutuksen näkökulmasta vuoden 1975 vaaleja voidaan pitää monin tavoin käännteentekevinä. Vaalitenttien muuttuminen puoluevetoisista ohjelmista journalistisiksi haastatteluohjelmiksi merkitsi erään aikakauden päättymistä Yleisradiossa. Toimittajien mukaantulon myötä vaaliohjelmista tuli aiempaa selvemmin televisio-ohjelmia, joita tehtiin journalistisista lähtökohdista.

Sekä vaaliohjelmia kohtaan esitetty kritiikki että ohjelmien käsittelytavat sanomalehdistössä puolestaan kertoivat siitä, että tavat tulkita politiikkaa olivat edelleen säilyneet varsin muuttumattomina. Ohjelmien ytimessä olivat niissä käsitellyt asiat ja kritiikkiä esitettiin, kun toimittajien katsottiin ylittäneen soveliaisuuden rajat. Käsittelytavat kertoivat ennen muuta siitä, että sanomalehdistö ylläpiti edelleen varsin traditionaalista politiikkakäsitystä kritisoidessaan ”epäsovinnaisesti” käyttäytyviä tv-toimittajia.

Myöskään television visuaalisen ulottuvuuden näkökulmasta mikään ei ollut muuttunut. Viittaukset ehdokkaiden ulkoiseen olemukseen, ilmeisiin tai pukeutumiseen olivat edelleen poikkeuksellisia⁴⁷⁶ ja niitä tehtiin harvakseltaan pakinoissa ja kolumneissa.⁴⁷⁷ Usein näihin kirjoituksiin liittyi voimakas poliittinen ulottuvuus.

Hyvä esimerkki on *Kansan Uutisten* pakinoitsija Juorkunan Jussin analyysi Perustuslaillisen Oikeistopuolueen (POP) tentistä. Pakinoitsija epäili tentissä esiintyneen Salme Katajavuoren saaneen näyttelijäkoulutusta: ”Tuntien Katajavuoren nauruhermoja kutkuttavat toilaukset esimerkiksi Helsingin kaupunginvaltuustossa

⁴⁷⁵ TV-ohjelmaneuvoiston pöytäkirja 12.9.1975: TV-ohjelmaneuvoiston pöytäkirja 19.9.1975.

⁴⁷⁶ Ks. kuviot 9–15 sivuilla 239–240.

⁴⁷⁷ Ketun savustajat. *Kansan Uutiset* 22.8.1975 (pakina, Juorkunan Jussi); *Kansan Uutiset* 23.8.1975 (pakina, Toveri X).

odotin joka hetki, milloin tapahtuu. Ei tapahtunut. Ensikertalainen katsoja jäi käsitykseen, että Salme on aivan tavallinen ihminen. Lähtee maailmalle väärä kuva.”⁴⁷⁸ Juorkunan Jussi siis vihjasi, että taitava tv-esiintyjä saattoi antaa kotikatso-moihin itsestään totuudenvastaisen käsityksen, eikä liene yllätys, että televisiota tällä tavoin pyrkivät hyödyntämään juuri vastakkaisen aatesuunnan edustajat.

Poliittinen sävy näkyi myös *Ilta-Sanomien* toimittaja Antti Seppälän arvioissa SMP:n vaalitentistä:

Ennen hän [Veikko Vennamo] puhui aina väliin asiaa, mutta television vaalitentissä vapauduttiin painolastista. Herran näköinen maisteri Leppänen oli myös opiskel-lut kansanomaisen kiihotuslinjan. Kaverukset muljahtelivat kuulustelijoiden käsistä kuin ankeriaat. Samaan aikaan tuhannet kansalaiset tuijottivat lumottuna ruutuun, tarkkaan joka sanan sydämeensä tallettaen.⁴⁷⁹

Kirjoitus toisti jo aiemmista vaaleista tutun pelon, että televisio välineenä tarjoaa populistisille poliitikoille foorumin vietellä kansalaisia puolelleen lupauksin ja syy-töksin, joilla ei ole minkäänlaisia kytköksiä todellisuuteen. Kirjoituksessa korostet-tiin myös television erityisyyttä välineenä, jonka avulla poliitikot pystyvät houkut-telemaan tietämättömiä kansalaisia puolelleen.⁴⁸⁰ Kritiikin kärjen kohdistuminen SMP:hen kuvaa hyvin myös 1970-lukulaista poliittista ilmapiiriä: SMP nähtiin muissa puolueissa ja toimittajien keskuudessa yleisesti jonkinlaisena häirikköpuo-lueena, joka heikensi eduskunnan arvovaltaa omalla toiminnallaan.⁴⁸¹

Tällä kertaa SMP:n tunteikkaat televisioesiintymiset eivät kuitenkaan vedon-neet äänestäjiin, sillä puolue oli eduskuntavaalien suurin häviöjä menettäessään pe-räti 16 edustajanpaikkaa.⁴⁸² Suurimpana syynä puolueen heikkoon vaalimenestyk-seen voidaan pitää puolueen hajoamista vuoden 1972 eduskuntavaalien jälkeen, jolloin SMP:n eduskuntaryhmän enemmistö irtautui puolueesta ja perusti tilalle Suomen Kansan Yhtenäisyyden Puolueen. Mutta tämäkään ei saanut vuoden 1975 eduskuntavaaleissa kuin yhden paikan.⁴⁸³

SDP menetti vaaleissa yhden paikan, mutta säilyi edelleen ylivoimaisesti suu-rimpana puolueena. Puolueessa tappio otettiin kuitenkin vastaan raskain mielin, ja sisäisissä analyyseissa suurin kritiikki kohdistui sosialisointikeskusteluun, jon-ka nähtiin heikentäneen puolueen vaalitulosta.⁴⁸⁴ Vaalien suurimmat voittajat olivat SKDL ja keskusta. Olennaisia muutoksia vaalit eivät kuitenkaan eduskun-nan kokoonpanoon tuoneet, ja puolueiden valtasuhteet säilyivät kutakuinkin ennallaan.

⁴⁷⁸ Ketun savustajat. *Kansan Uutiset* 22.8.1975 (pakina, Juorkunan Jussi).

⁴⁷⁹ Liinamaan aika kuluu. *Ilta-Sanomat* 2.9.1975 (kolumni, Antti Seppälä).

⁴⁸⁰ Tämä populismin ja television kytkös tulee usein esiin myös tuoreemmissa populismin tutkimuksissa, ks. esim. Mazzoleni, Stewart & Horsfield 2003.

⁴⁸¹ Perna 2007, 72.

⁴⁸² Liinamaan aika kuluu. *Ilta-Sanomat* 2.9.1975 (kolumni, Antti Seppälä).

⁴⁸³ Paloheimo 2007, 250–256

⁴⁸⁴ Sorsa 2003, 352.

Vaikka vaaliohjelmat nousivat näkyvästi esille vaalijulkisuudessa, ei niillä kuitenkaan katsottu olleen vaalien tulokseen suurta vaikutusta. Vaalien tulosta käsittelevissä analyyseissa televisio sivuutettiin täysin. Suuren yleisön mielenkiinto vaaliohjelmia kohtaan säilyi kuitenkin ennallaan, sillä suurta vaalikeskustelua katseli parhaimmillaan yli 1 300 000 katsojaa.⁴⁸⁵ Puolueiden näkökulmasta tämä seikka yksin riitti tekemään vaaliohjelmista tärkeitä vaalikampanjoinnin foorumeita, joihin liittyneitä poliittisia kiistoja käytiin myös vaalien välillä.

Vaaliohjelmat syrjässä 1970-luvun lopun presidentin- ja eduskuntavaaleissa

Tasapuolisuusperiaate hiertää puolueita

Vaikka 1970-lukua on usein kuvattu politiikan ja politisoitumisen vuosikymmeneksi, alkoi suomalaisessa politiikassa vuosikymmenen jälkipuoliskolla vahvistua myös päinvastaisia trendejä. Puolueiden väliset aatteelliset ristiriidat olivat alkaneeet laimentua, kun hyvinvointivaltio muuttui poliittisen kentän eri laitosten yhteiseksi päämääräksi. Samanaikaisesti puhe politiikasta vieraantumisesta tai etääntymisestä alkoi yleistyä julkisessa keskustelussa, vaikka äänestysaktiivisuus säilyi vaaleissa edelleen korkeana.⁴⁸⁶

Hallitukset vuoden 1975 eduskuntavaalien jälkeen olivat lyhytikäisiä. Kekkonen runnoi ensin kasaan Martti Miettusen (kesk.) hätätilahallituksen, johon otettiin jälleen mukaan hallitustyön ulkopuolelle 1970-luvun alussa jäänyt SKDL. Hallitus kaatui kuitenkin jo vuoden 1976 syksyllä. Lyhytikäiseksi jääneen keskustan vähemmistöhallituksen jälkeen presidentti nimitti pääministeriksi syyskuussa 1977 SDP:n Kalevi Sorsan. Tämän johtama hallitus istui aina vuoden 1979 eduskuntavaaleihin saakka.

Sorsan pääministerikauden lähtölaukauksena toimi syyskuussa 1977 Espoon Korpilammella järjestetty talouspoliittinen seminaari, jossa elinkeinoelämän, etujärjestöjen ja puolueiden edustajat hakivat yhteisymmärrystä tulevana vuosina harjoitettavasta politiikasta. Myöhemmin 1970-luvun jälkipuoliskolla käynnistynyttä poliittista jaksoa onkin alettu nimittää konsensuksen eli yksimielisyyden ajaksi, jonka lähtöpisteenä pidetään usein juuri Korpilammen seminaaria.⁴⁸⁷

Vaikka Yleisradioon liittynyt kuohunta oli 1970-luvun lopulla laantunut, herättivät vaaliohjelmat kiistelyä vuoden 1975 eduskuntavaalien jälkeenkin. Keskustelu ohjelmista ja erityisesti niihin liittyneistä tasapuolisuussäänöksistä jatkui.

⁴⁸⁵ Sisäntö 1977, 115.

⁴⁸⁶ Paloheimo 2007, 249.

⁴⁸⁷ Meinander 1999, 451; Saari 2010, 469–470; Smolander 2010, 375–377. Suomalaisesta konsensusesta ks. Rainio–Niemi 2008; Lounasmeri 2010.

Suuret puolueet olivat halunneet muuttaa vaaliohjelmien tasapuolisuussäännöksiä jo ennen vaaleja ja ottaa käyttöön niin sanotun suhteellisuusperiaatteen. Sen mukaisesti puolueille olisi jaettu ohjelmissa puheaikaa suhteessa puolueen kokoon. Eduskunnan ulkopuoliset puolueet oltiin näissä suunnitelmissa valmiita pudottamaan suuresta vaalikeskustelusta pois kokonaan. Nämä tavoitteet eivät kuitenkaan toteutuneet, koska oikeuskansleri vastusti esitystä. Hän tulkitsi puoluelakia siten, ettei puolueita saanut syrjiä vaaliohjelmissa, vaan kaikki puolueet tuli hyväksyä mukaan vaaliohjelmiin.⁴⁸⁸

Pian vuoden 1975 eduskuntavaalien jälkeen Yleisradion PTS (pitkän tähtäyksen suunnittelu) -elin⁴⁸⁹ teetti keskustelun pohjaksi tutkimuksen puolueiden puheenvuorojen ajallisesta jakautumisesta suuressa vaalikeskustelussa. Tutkimuksen mukaan sosialististen puolueiden käyttämä osuus puheajasta (26,7 %) oli ollut huomattavasti alhaisempi kuin niiden saama ääniosuus (43,8 %) vuoden 1972 eduskuntavaaleissa ja vastaavasti ei-sosialististen puolueiden osuus puheajasta oli merkittävästi suurempi kuin niiden ääniosuus. Näiden lukujen katsottiin olevan osoitus niistä vinoumista, joita kaikkien puolueiden mukaan ottaminen suureen vaalikeskusteluun aiheutti.⁴⁹⁰ Tutkimuksen voidaan katsoa tukeneen suurten puolueiden vaatimusta, että olisi siirryttävä parlamentaariset voimasuhteet huomioiviin vaaliohjelmiin.

Todenteolla keskustelu vaaliohjelmista käynnistyi vuoden 1976 kunnallisvaalien jälkeen. Kunnallisvaalien edellä televisiossa ei nähty lainkaan eduskuntavaaleista tuttuja puoluetenttejä, sillä niiden sijasta televisiossa esitettiin alueellisia vaalikeskusteluja. Suomi oli jaettu ennakkoon yhdeksään lähetysalueeseen, ja kullakin alueella nähtiin samanaikaisesti oman alueen vaalikeskustelu, johon osallistui lähetysalueen ehdokkaita. Perinteinen suuri vaalikeskustelu kuitenkin järjestettiin samaan tapaan kuin eduskuntavaaleissa.⁴⁹¹ Alueelliset vaaliohjelmat eivät sanomalehtiä kiinnostaneet, mutta sekavaksikin moitittu suuri vaalikeskustelu noteerattiin lehdistössä useammin.⁴⁹²

Suuren vaalikeskustelun osallistujien suuri lukumäärä herätti jälleen ärtymystä suurissa puolueissa ja aihetta käsiteltiin kunnallisvaalien jälkeen. Aiheesta keskusteltiin eduskunnassa vuoden 1977 alussa oikeuskanslerin kertomuksen yhteydessä, kun perustuslakivaliokunta päätti lausua oman kantansa vaaliohjelmissa noudatettavasta tasapuolisuudesta. Valiokunta piti suuren vaalikeskustelun ydinongelmana osallistujajoukon suurta määrää ja päätyi esittämään ohjelmiston uudistamista siten, että puolueiden eduskunnassa vallitsevat voimasuhteet otettaisiin paremmin huomioon. Oikeuskanslerin tulkinnasta poiketen perustuslakivaliokunta katsoi,

⁴⁸⁸ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 12.9.1975 liite 54.

⁴⁸⁹ PTS-elimestä ks. Salokangas 1996, 167–174.

⁴⁹⁰ Soramäki & Sauri 1976.

⁴⁹¹ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 19.3.1976 liite 19.

⁴⁹² Ks. esim. Suuri vaalikeskustelu televisiossa. *Uusi Suomi* 8.10.1976; Sekavan tv-keskustelun ydin: kuka maksaa laman rasitukset: työmies vaiko pääomapiirit. *Kansan Uutiset* 9.10.1976.

ettei suhteellisuusperiaatteen noudattaminen olisi ristiriidassa tasapuolisuuden vaatimuksen kanssa.⁴⁹³

Suurten puolueiden näkökulmasta ”pienen puolueiden mellastus” vaalikeskusteluissa antoi harhaanjohtavan kuvan puolueiden toiminnasta ja politiikasta yleensä. Keskustelun päätteeksi eduskunta hyväksyi ponnen, jossa hallitukselta odotettiin selvitystä suhteellisuusperiaatteeseen perustuvista vaaliohjelmista. Pienet puolueet luonnollisesti vastustivat ehdotusta.⁴⁹⁴ Kuten eduskunnassa käydyt keskustelut osoittavat, vaalikeskusteluihin liittyi edelleen runsaasti poliittisia intressejä. Yleisemmällä tasolla kansanedustajien puheista ilmeni, että erityisesti suurta vaalikeskustelua pidettiin poliitikkojen keskuudessa yhtenä vaalien keskeisimmistä tapahtumista ja Yleisradion vaaliohjelmilla nähtiin olevan vaikutusta erityisesti siihen, kuinka innokkaasti kansalaiset vaaleissa äänestävät.⁴⁹⁵

Vaaliohjelmat sivussa Kekkonen uudelleenvalinnassa

Vuosikymmenen jälkipuoliskon ensimmäiset valtakunnalliset vaalit olivat vuonna 1978 järjestettävät presidentinvaalit, ja myös Yleisradio alkoi hyvissä ajoin suunnitella vaaliohjelmistoa. Kunnallisvaalien jälkeen eduskunnassa käydyt keskustelut tasapuolisuussäännöksistä eivät kuitenkaan nousseet esiin presidentinvaalien yhteydessä, sillä kaikki osapuolet olivat tietoisia vaalien erilaisesta luonteesta.

Presidentinvaalien ennakoasetelmat oli luotu jo eduskuntavaalien jälkimainingeissa, kun suuret puolueet SDP:n johdolla asettuivat keväällä 1975 Urho Kekkonen uudelleenvalinnan taakse. Puolueiden tavoitteena oli säilyttää hyvät välit Kekkoseseen ja turvata tällä tavoin sisäpoliittisia valta-asemia. Istuvan presidentin tukemisen on myös katsottu vahvistaneen SDP:n ja keskustan välille syntyneitä haurasta sisäpoliittista yhteistyötä, jota aito presidentinvaalikamppailu olisi voinut horjuttaa.⁴⁹⁶

Lopulta Kekkonen vaaliliittoon liittyi peräti kahdeksan puoluetta: SDP, SKDL, keskusta, kokoomus, RKP, LKP, STP sekä SYP. Tuki istuvan presidentin takana oli siis vieläkin vahvempi kuin vuoden 1968 vaaleissa. Puolueiden yksimielisyyden taustalla on usein nähty olleen niiden pyrkimys välttää yhteentörmäyksiä Kekkonen kanssa tulevissa hallitusneuvotteluissa, mutta käytännössä asetelma kuvasi hyvin myös Kekkonen asemaa sekä Suomen sisä- että ulkopoliitiikan takuumiehenä. Kekkonen valta-asema perustui ulkopoliitiikkaan, mutta käytännössä hänen poliittinen varjonsa lankesi koko suomalaisen poliittisen järjestelmän ylle saaden puolueet säätelemään omaa toimintaansa siten, että presidentti pysyi puolueisiin tyytyväisenä.⁴⁹⁷

⁴⁹³ Valtiopäivät 1977 ptk, 45–58.

⁴⁹⁴ Valtiopäivät 1977 ptk, 45–58; Perustuslakivaliokunta patistaa yleisradiota: Aikaporrastus vaaliohjelmiin. *Helsingin Sanomat* 15.12.1976.

⁴⁹⁵ Valtiopäivät 1977 ptk, 45–58.

⁴⁹⁶ Suomi 1996; Suomi 2000; Meinander 1999.

⁴⁹⁷ Suomi 1996; Suomi 2000; Meinander 1999.

Kekkoselle nimettiin vaaleissa neljä vastaehdokasta: kristillisen liiton Raino Westerholm, SMP:n Veikko Vennamo, Suomen Perustuslaillisen Kansanpuolueen Ahti M. Salonen sekä SKYP:n Eino Haikala. Käytännössä vaalit tarjosivat pienpuolueille mahdollisuuden nostaa profilia ja hakea nostetta seuraaviin eduskuntavaaleihin, sillä tällainen vaikutushan presidentinvaaleilla oli ollut 1960-luvun lopulla sekä SMP:n että kokoomuksen kannatukseen. Aitoa kilpailutilannetta vaaleissa ei kuitenkaan ollut, mistä yhtenä osoituksena voidaan pitää Kekkonen vaaliliiton laajuutta.

Koska vaalien lopputulos vaikutti selvältä ennen kuin vaalikampanjointi pääsi edes alkamaan, ei television vaaliohjelmiinkaan liittynyt suuria ennakko-odotuksia. Ohjelmien suunnittelu käynnistyi ohjelmaneuvostossa syksyllä 1977. Ohjelmiston runko rakennettiin ehdokastenttien ympärille, kuten edeltävien vaalien yhteydessä. Myös ehdokkaiden välinen suuri vaalikeskustelu nostettiin esille ohjelmaneuvoston kokouksessa, mutta sen järjestämistä ei kannattanut kukaan.⁴⁹⁸ Syitä keskustelun väliin jättämiselle ei kokouksessa erikseen esitetty, mutta on todennäköistä, että asetelma oli sama kuin vuoden 1968 presidentinvaaleissa: istuva presidentti ei halunnut osallistua yhteiskeskusteluun. Puolueiden välistä suurta vaalikeskustelua ei sen sijaan edes ehdotettu järjestettäväksi, vaikka se aiemmin olikin kuulunut presidentinvaaliohjelmistoon. Kenties presidentinvaali miellettiin nyt jo selvemmin henkilövaaliksi kuin vuosikymmen aikaisemmin, eikä puolueiden yhteiskeskustelu olisi näin ollen tuonut lisäarvoa vaaleihin.

Television vaaliohjelmat sisälsivät siis lopulta perinteiset ehdokastentit, joihin kyselijöiksi valittiin toimittajat Antero Kekkonen ja Astrid Gartz.⁴⁹⁹ Ohjelmia tehtiin toimittajavetoisesti kuten vuoden 1975 eduskuntavaalienkin edellä. Ehdokastentit olivat 30 minuutin mittaisia, ja esiintymisjärjestys noudatti ehdokkaiden edustamien puolueiden eduskunnassa vallitsevia voimasuhteita. Vaalitenttien tyyli- ja laji oli edeltävistä eduskuntavaaliohjelmista tuttu eli toimittajat haastoivat ehdokkaita ja kyseenalaistivat heidän puheenvuorojaan.

Vaaliohjelmat käynnistyivät tammikuussa 1978. Tällä kertaa niihin liittynyt keskustelu oli vähäistä, ja määrällisesti tarkasteltuna ohjelmista julkaistiin presidentinvaalien yhteydessä jopa vähemmän kirjoituksia kuin 1970-luvun alun eduskuntavaalien edellä, jolloin kiinnostus vaaliohjelmia kohtaan oli poikkeuksellisen alhaista.⁵⁰⁰

Sanomalehdistä *Helsingin Sanomat* ja *Aamulehti* laativat uutiset kaikkien viiden ehdokkaan vaalitenteistä. Uutiset olivat tyyli- ja laajaltaan neutraaleja ja asiapitoisia, eikä niissä otettu millään tavoin kantaa vaaliohjelmien tapahtumiin.⁵⁰¹ *Helsingin*

⁴⁹⁸ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 14.10.1977.

⁴⁹⁹ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 14.10.1977 liite 70.

⁵⁰⁰ Ks. kuvio 2 sivulla 31.

⁵⁰¹ Haikala tv-tentissä: Presidentti vetämään talouspolitiikkaa. *Helsingin Sanomat* 5.1.1978; Ahti M. Salonen tv-tentissä: Suomi potee sensuuria ja presidentin valtaa. *Helsingin Sanomat* 7.1.1978; Westerholm tv-tentissä: Mustasta hevosesta ei neuvoteltu. *Helsingin Sanomat* 12.1.1978; Kekkonen tv-tentissä: uusi puolueyhdistys tallaisi kristilliset. *Helsingin Sanomat* 14.1.1978; Prof. Eino Haikala tv:ssä: "Talo kaipaa isäntää". *Aamulehti* 5.1.1978; Ahti M. Salonen: Kekkoselle ää-

Sanomien linjassa ei näin ollen tapahtunut minkäänlaista muutosta edeltäviin vaaleihin, mutta aiemmista 1970-luvun vaaleista poiketen vaaliohjelmat ylittivät nyt myös *Aamulehden* uutiskynnyksen. Aiemmin lehti oli kirjoittanut satunnaisesti vaaliohjelmien toteutukseen liittyneitä uutisia, mutta vaaliohjelmien tapahtumat eivät olleet lehteä kiinnostaneet.

Muut puoluelehdet sen sijaan kiinnittivät huomiota ainoastaan Kekkonen vaalitenttiin. Uutisten mukaan tentin merkittävin anti liittyi istuvan presidentin paheksuntaan vaalitaistelun masentavasta sävystä. ”Jos olisin tiennyt, millaiseksi tämä vaalitaistelu muodostuu, en kyllä olisi ehdokkaaksi suostunut”, kerrottiin Kekkonen sanoneen tentissä.⁵⁰² Vaalikamppailun aikana Kekkonen arvostelivat erityisesti SMP:n Veikko Vennamo sekä SPK:n Ahti M. Salonen, joka kuului jo ennen vaaleja Kekkonen johdonmukaisimpiin arvostelijoihin.⁵⁰³ Puoluelehdissä istuvan presidentin puheenvuorot otettiin itsestään selvinä uutisina, kun taas Kekkonen haastajiin suhtauduttiin väheksyen.

Pientä kohua vaaliohjelmiin liittyen yritti nostattaa *Ilta-Sanomat*, joka uutisoi Kekkonen vaalitenttiin jälkeen heränneistä puolueellisuusepäilyistä. Episodi sai alkunsa Veikko Vennamon vaalitentissä, jossa Vennamo väitti Kekkonen hyväksyneen vuonna 1948 solmitun YYA-sopimuksen Stalinin ehdottamassa muodossa. Kun Kekkoselta kysyttiin aiheesta hänen omassa vaalitentissään, hän kaivoi esiin papereita, joihin oli kirjattu tarkkaa tietoa YYA-sopimuksen synnystä. Nämä Kekkonen vaaliohjelmaan mukanaan tuomat paperit herättivät epäilyksen siitä, että Kekkonen olisi saanut vaalitenttiin kysymykset haltuunsa jo ennen tenttiä. Toimitajat kuitenkin vakuuttivat, ettei Kekkosella ollut etukäteistietoa kysymyksistä, vaan hän oli ainoastaan ennakoanut kysymyksen Vennamon tentin jälkeen. Muutamaa uutisjuttua suurempaa kohua aihe ei saanut aikaan.⁵⁰⁴

Perinteistä vaaliohjelmakritiikkiäkin esitettiin, ja se muistutti perussävyltään vuoden 1975 eduskuntavaalien alla toimittajiin kohdistettua kritiikkiä. Esimerkiksi *Ilta-Sanomien* televisiokolumnisti Ullamaija Kivikuru arvioi ohjelmissa olleen häiritsevän paljon ristiriitaisia piirteitä juhlallisen perussävyen ja ”pikkuilkeä nirheämisen” sekoituessa.⁵⁰⁵

Vaaliohjelmiä arvioitiin myös kansalaisten mielipidekirjoituksissa. *Aamulehden* ”Vaskooli”-palstalla nimimerkki ”Toisinajattelija” moitti Ahti M. Salosen Ges-

nistä vain 60 prosenttia. *Aamulehti* 7.1.1978; Veikko Vennamo tv:ssä: Kaikki pulmat K-linjan syytä. *Aamulehti* 10.1.1978; Raino Westerholm: Parlamentarismi ei toimi Suomessa. *Aamulehti* 12.1.1978; Kekkonen televisiotentissä: Vaalitaistelu sai masentavan sävyn. *Aamulehti* 14.1.1978.

⁵⁰² Kekkonen televisiotentissä: Vaalitaistelu sai masentavan sävyn. *Aamulehti* 14.1.1978; UKK vastasi Korttesalmen petturi-syytöksiin. *Helsingin Sanomat* 14.1.1978; UKK vaalitentissä: Vaalikampailussa ei ole ollut hurraamista. *Kansan Uutiset* 14.1.1978; Presidentti Kekkonen televisiossa: Kehnoin vaali-ilmastot yli 40 vuoden aikana. *Demari* 14.1.1978; Presidentti Kekkonen: kansallinen yksimielisyys on keskeinen tavoitteeni. *Suomenmaa* 14.1.1978.

⁵⁰³ Meinander 1999, 440–441.

⁵⁰⁴ UKK ei saanut kysymyksiä etukäteen. *Ilta-Sanomat* 14.1.1978. UKK vastasi Vennamolle. *Ilta-Sanomat* 14.1.1978.

⁵⁰⁵ Silmät syynissä. *Ilta-Sanomat* 10.1.1978 (kolumni, Ullamaija Kivikuru).

tapo-tyyliin toteutettua haastattelua häpeälliseksi. ”Kuulustelijoilta puuttui vain natsiunivormu” kirjoituksessa arvioitiin.⁵⁰⁶ *Ilta-Sanomissa* nimimerkki ”Liian tunteenomaista” arvioi haastattelijoiden vetäneen sarjan todella ”alta lipan”. Kirjoittajan mielestä oli vaikuttanut siltä, etteivät haastattelijat ymmärtäneet politiikasta juuri mitään.⁵⁰⁷

Kokonaisuudessaan sekä ohjelmien tapahtumista että toteutuksesta kirjoitettiin poikkeuksellisen vähän. Presidentinvaalit osoittivat, että vaalien ennakkosetelmillä oli suuri merkitys myös television vaaliohjelmia kohtaan tunnetun kiinnostuksen kannalta. Koska Kekkosen valintaa saatettiin pitää jo ennakolta varmana, olivat vaaliohjelmatkin vain muodollisuus vailla sen suurempaa poliittista arvoa.

Vaaliohjelmiin liittyneen journalismin ulkopuolellakin tiedotusvälineiden suurin mielenkiinto kohdistui istuvaan presidenttiin, kun sanomalehdet kertoivat Kekkosen osallistumisesta milloin SDP:n, milloin kokoomuksen, milloin SKDL:n vaalijuhliin.⁵⁰⁸ Vaalipäivänä *Helsingin Sanomat* liittyi istuvaa presidenttiä avoimesti tukevien tahojen joukkoon nostamalla pääkirjoituksessaan hänet suomalaisen puolueettomuuspolitiikan takuumieheksi: ”Tarjolla olevista ehdokkaista Urho Kekkonen on ainoa valtionpäämiehen tehtävien mittainen.”⁵⁰⁹

Ennakkoon vaalien suurimpana uhkakuvana pidettiin alhaista äänestysaktiivisuutta, ja osin tämä uhkakuva toteutuikin, kun vaaliurnilla kävi vain 64,5 prosenttia äänestäjistä.⁵¹⁰ Urho Kekkosen vaaliliitto keräsi vaaleissa kuitenkin yli 80 prosentin kannatuksen. Kekkosen haastajista eniten ääniä sai kristillisten Raino Westerholm, jonka kannatus jäi kuitenkin reiluun 8 prosenttiin. Vaalit säilyttivät suomalaisen sisäpolitiikan toimintatavat ennallaan ja vahvistivat Kekkosen asemaa suomalaisen poliittisen kentän kiistattomana johtohahmona.

Valitsijamiesvaalin välityksellä saatiin viitteitä myös poliitikkojen henkilökoh- taisesta suosiosta. Valitsijamiesten ääniharavaksi nousi yli 19 000 äänellä SDP:n Mauno Koivisto, joka löi SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsan lähes 10 000 äänellä. Tulos oli mielenkiintoinen, sillä esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* luotiin jo ennakkoon kilpailuasetelmia Sorsan ja Koiviston välille seuraavia presidentinvaaleja silmällä pitäen⁵¹¹.

⁵⁰⁶ *Aamulehti* 14.1.1978 (mielipidekirjoitus).

⁵⁰⁷ Vaalihaastattelut. *Ilta-Sanomat* 14.1.1978 (mielipidekirjoitus).

⁵⁰⁸ Ks. esim. Kekkonen varoitti äänestäjiä vaaralliselle tielle lähtemisestä. *Helsingin Sanomat* 8.1.1978; Presidentti kiitti vastuuntunnosta. *Aamulehti* 31.12.1977; Pohjois-Suomi UKK:n huolena. Lappi näyttää ”pussinperältä”. *Helsingin Sanomat* 5.1.1978.

⁵⁰⁹ Miksi Kekkonen uudelleen. *Helsingin Sanomat* 15.1.1978 (pääkirjoitus).

⁵¹⁰ *Valtiolliset ja kunnalliset vaalit 1925–2003*. Tilastokeskus 2004.

⁵¹¹ Presidenttikilvassa ei katsota vain UKK:n uudelleenvalintaa. Puntarissa jo ensi vaalien asetelmat. *Helsingin Sanomat* 14.1.1978.

Ohjelmat ennallaan eduskuntavaaleissa, keskustelu vähäistä

Yllätyksettömien presidentinvaalien jälkeen puolueiden ja tiedotusvälineiden katse alkoi kiinnittyä vuoden 1979 eduskuntavaaleihin, joiden lähestyessä kansantalouden näkymät alkoivat parantua. Vaaleihin käytiin orastavassa noususuhdanteessa. Monet hyvinvointivaltioprojektiin liittyvät uudistukset oli saatu toteutettua, ja yhteiset tavoitteet oli sisäistetty puoluekentän molemmilla reunoilla. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, ettei vaaleihin olisi liittynyt ristiriitoja. Asiakysymyksistä yhdeksi vaalien pääteemaksi nousi Sorsan hallituksen omaksuma talouspolitiikan linja, ja oman sävynsä vaaleihin toivat myös poliittiseen korruptioon liittyvät epäilyt, joihin julkisessa keskustelussa liitettiin lukuisia aikakauden kärkipoliitikkoja pääministeriä myöten.

Tunnetuin 1970-luvun lopun poliittisista kohuista on niin sanottu Salora-juttu. Keskustelu käynnistyi, kun Salora-yhtiön lahjus- ja petosoikeudenkäynnin yhteydessä tuli ilmi, että yhtiön pääjohtaja Jouko Nordell oli lahjoittanut stereolaitteita ministerivaliokunnan jäsenille jouluna 1974. Stereoiden saajien joukkoon kuului muun muassa istuva pääministeri Kalevi Sorsa sekä keskustan puheenjohtaja Johannes Virolainen.⁵¹² Saloran ja verohallituksen pääjohtaja Mikko Laaksosen lahjusoikeudenkäynnit antoivat erityisesti SMP:lle mahdollisuuden kampanjoida eliitin rötöstelyä vastaan. Kritiikin kohteena olivat myös vuoden 1978 presidentinvaalit, jotka antoivat Vennamolle mahdollisuuden syyttää ”vanhoja puolueita” Kekkosen nöyristelystä.⁵¹³

Kuten edellä kuvattiin, suurissa puolueissa haluttiin uudistaa vaaliohjelmia ja parantaa erityisesti suuressa vaalikeskustelussa käytävää dialogia pudottamalla pienemmät puolueet kokonaan pois keskustelusta. Aiheesta keskusteltiin eduskunnassakin, mutta vaaliohjelmasuunnittelun käynnistyessä keskustelut osoittautuivat merkityksettömiksi. Puoluelakiin ei ollut tehty muutoksia, joten oikeuskanslerin linjaus vuodelta 1975 oli edelleen ohittamaton. Suureen vaalikeskusteluun pääsivät edelleen mukaan kaikki rekisteröityneet puolueet, ja kullekin puolueelle pyrittiin takaamaan yhtä paljon puheaikaa.

Koska tavoitteet suuren vaalikeskustelun uudistamisesta kaatuivat lainsäädäntöön, esittivät yksittäiset ohjelmaneuvoston jäsenet omia uudistusehdotuksiaan. Erään ehdotuksen mukaan puolueiden puheenjohtajat olisi jaettu suuressa vaalikeskustelussa pienempiin ryhmiin keskustelemaan yksittäisistä teemoista, jolloin dialogista olisi tullut sujuvampaa. Täysin vastakkainen oli ehdotus suuren vaalikeskustelun pudottamisesta kokonaan pois ohjelmistosta. Yhtäkään ehdotusta ei kuitenkaan kannatettu.⁵¹⁴

Kuten aikaisemminkin ohjelmaneuvosto halusi uudistaa ohjelmia, mutta uudistukset jäivät jälleen puheen tasolle ja ohjelmat toteutettiin käytännössä entis-

⁵¹² Kantola & Vesa 2011, 47–48.

⁵¹³ Paloheimo 2007, 258, 261.

⁵¹⁴ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 13.10.1978; TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 27.10.1978.

tä pohjalta. Vaalitenttisarjan nimeksi tuli *Puolueiden vastaus* ja esiintymisjärjestys määräytyi puolueiden kansanedustajien lukumäärän mukaisesti samalla tavoin kuin vuoden 1975 eduskuntavaaleissa. Arvonta suoritettiin ainoastaan niiden kolmen puolueen (Suomen Kansan Yhtenäisyyden Puolue, Sosialistinen Työväenpuolue, Suomen Yksityisyritysten puoluejärjestö) välillä, joilla ei ollut kansanedustajia, sekä niiden eduskuntapuolueiden välillä, joilla oli yhtä monta kansanedustajaa paikkaa (Liberaalinen kansanpuolue, Kristillinen liitto).

Vaalitenttien vetäjinä toimivat ajankohtaistoimituksen Antero Kekkonen ja taloustoimittaja Juhani Ikonen. Noin puolen tunnin mittaisen haastatteluosion lisäksi tenttiin sisältyi jälleen lyhyt puolueen esittelyvideo, joka oli tälläkin kertaa katkelma puolueen vaalitulaisuudesta. Kustakin puolueesta studioon oli kutsuttu kolme ehdokasta, jotka kukin puolue oli itse valinnut. Vaalitenteissä esiintyivät tavallisesti puolueiden puheenjohtajat, mutta esimerkiksi keskustaa edustivat puolueen varapuheenjohtajat Paavo Väyrynen, Marjatta Väänänen ja Ahti Pekkala puolueen varsinaisen puheenjohtajan Johannes Virolaisen jäädessä pois ohjelmasta. Tällä tavoin keskustarjosi puolueen varapuheenjohtajistolle mahdollisuuden esittäytyä julkisuudessa.

Vaalitenttisarja alkoi Yleisradion näkökulmasta mahdollisimman heikosti, sillä sarjan ensimmäinen ohjelma päättyi studio-ohjaajan kömmähdykseen. Studio-ohjaaja antoi nimittäin Antero Kekkokselle merkin ajan loppumisesta lähes kymmenen minuuttia liian aikaisin. Merkin saatuaan Kekkonen hoputti SKYP:n edustajia katkaisemaan vastauksensa ja lopetti haastattelun. Kömmähdyksen seurauksena kotikatsomot saivat katsella vaalitentin loppuajan studion kelloa. Ylen virallisen mittauksen mukaan ohjelma oli päättynyt 8 minuuttia 31 sekuntia liian aikaisin. SKYP:n puoluesihteerin Anssi Keski-Vähälä piti tapahtunutta sabotaasina ja vaati puolueelle kokonaan uutta ohjelmaa. Tähän Yleisradio ei kuitenkaan suostunut, vaan päätyi korvaamaan erehdyksen tarjoamalla puolueelle täsmälleen menetetyt ajan mittaista ohjelmaa nimellä ”SKYP:n jatkovastaus”.⁵¹⁵

Myös suuren vaalikeskustelun puheenjohtajana toimi Antero Kekkonen. Paikalla ei ollut enää studioyleisöä, kuten oli ollut vuoden 1975 eduskuntavaalikeskusteluissa ja 1976 kunnallisvaalikeskusteluissa. Yleisö oli tehnyt ohjelmista totuttua värikkäämpiä, mutta nyt keskusteltiin jälleen hillitysti. Puolueiden puheenjohtajat oli sijoitettu studioon kolmeen riviin siten, että kamera kuvasi heitä suoraan edestä. Useat heistä lukivat alkupuheenvuoronsa suoraan paperista. Myös ohjelman puheenjohtajana toiminut Antero Kekkonen otti huomattavasti varovaisemman roolin kuin edeltäjänsä Arto Tuominen, mikä toi mieleen 1960- ja 1970-luvun alun vaalikeskustelut. Näissä hän puheenjohtaja jakoi puheenvuoroja ja seurasi ajan kulumista, ei niinkään ollut keskustelun aktiivinen osapuoli. Kekkosen sai suoran lähetyksen aikana jatkuvasti tietoa korvanappiin siitä, kuinka kauan kunkin puolueen edustaja oli käyttänyt aikaa omiin puheenvuoroihinsa. Tämän seurauksena oh-

⁵¹⁵ Puoluesihteerin Keski-Vähälä: Tämä on sabotaasia. *Ilta-Sanomat* 13.2.1979; Sählyys lyhensi vaalitenttiä. *Helsingin Sanomat* 13.2.1979; Kömmähdykset Skypin tentissä: 'Hyvitetään 8 ½ minuuttia'. *Helsingin Sanomat* 14.2.1979; SKYP saa 8 minuutin jatko-ajan. *Helsingin Sanomat* 14.2.1979.

Kuva 7. Kuvakaappaus Yleisradion suuresta vaalikeskustelusta 15.3.1979. Kuvassa SYP:n Ilmari Holmlund, STP:n Lahja Kivinen, SKYP:n Eino Haikala, LKP:n Jaakko Itälä, SMP:n Veikko Vennamo, keskustan Johannes Virolainen sekä SKDL:n Arvo Aalto.

jelma eteni kaavamaisesti poliitikkojen pitkien puheenvuorojen rytmittämänä.⁵¹⁶

Vuoden 1975 eduskuntavaaleissa vaaliohjelmat olivat nousseet näkyvästi esille sanomalehtijulkisuudessa ja määrällisesti mitattuna vaaliohjelmat kiinnostivat sanomalehdistöä nyt lähes yhtä paljon.⁵¹⁷ Yksittäisten sanomalehtien painotukset kuitenkin muuttuivat, ja erityisesti uutisjournalismin näkökulmasta vaaliohjelmat olivat jälleen menettäneet merkitystään.

Suomenmaassa ja Aamulehdessä vaaliohjelmat eivät olleet ylittäneet uutiskynnystä edeltävissäkään eduskuntavaaleissa, eivätkä ne tehneet sitä vuoden 1979 vaalien allakaan. Myös *Suomen Sosialidemokraatti* ja *Ilta-Sanomat* ohittivat vaaliohjelmien tapahtumat täysin uutisjournalismissaan. Näin ollen vaaliohjelmien uutisarvo oli jopa vähäisempi kuin edeltävissä presidentinvaaleissa. Yksittäisistä vaaliohjelmista huomiota sai kaikissa lehdissä vain SKYP:n vaalitentti ja siinä tapahtunut ohjelma-aikaan liittynyt kömmähdys.⁵¹⁸

Ainoastaan *Kansan Uutiset* ja *Helsingin Sanomat* uutisoivat vaaliohjelmista säännöllisesti. *Kansan Uutiset* raportoi vaalitenteistä aiemmista vaaleista tutulla tyylillä: omia kehuttiin ja kilpailijoita moitittiin.⁵¹⁹ *Helsingin Sanomat* laati totutusti neutraaleja uutisia, joissa painotettiin vaaliohjelmissa esiin tulleita asiakysymyksiä.⁵²⁰ Kaiken kaikkiaan vaaliohjelmien uutisarvo oli eduskuntavaaleissa vähäinen.

⁵¹⁶ Suuri vaalikeskustelu. Yle TV1 15.3.1979; Antero Kekkosen haastattelu 10.1.2012.

⁵¹⁷ Ks. kuvio 2 sivulla 31.

⁵¹⁸ Sählyys lyhensi vaalitenttiä. *Aamulehti* 13.2.1979; Kömmähdys Skypin tentissä: 'hyvitetään 8 ½ minuuttia. *Aamulehti* 14.2.1979; Skyp saa 8 minuutin jatkoajan. *Helsingin Sanomat* 14.2.1979; 7 minuuttia 20 sekuntia. Yle korvaa Skyp:lle vaalitentin. *Ilta-Sanomat* 13.2.1979; Puoluesihtööri Keski-Vähälä: Tämä on sabotaasia. *Ilta-Sanomat* 13.2.1979; Möhlintä piristi. *Ilta-Sanomat* 16.2.1979 (kolumni, Jouko Sorjanen).

⁵¹⁹ Ks. esim. SKL veisaa vanhaa virttä. *Kansan Uutiset* 27.2.1979; RKP osoitti linjattomuutensa. *Kansan Uutiset* 1.3.1979; TV-tentti osoitti: SKDL:n vaihtoehto toteutettavissa. *Kansan Uutiset* 7.3.1979.

⁵²⁰ Ks. esim. Stp ripitti tv-tentissä kommunistit. *Helsingin Sanomat* 15.2.1979; Vennamo: Smp on päässyt nuoruuden hairahduksista. *Helsingin Sanomat* 22.2.1979; Tv:n vaalitentti: kepun ase ulkopoliitikka. *Helsingin Sanomat* 8.3.1979.

Puoluelehtien pääkirjoituksissa, pakinoissa ja kolumneissa kuitenkin kommentoitiin vaaliohjelmia huomattavasti useammin.⁵²¹ *Aamulehden* pääkirjoituksessa muisteltiin edeltävien eduskuntavaalien ohjelmakoordinaatioon liittynyttä episodua, jossa SDP oli vaatinut etsiväsarja *Columbon* siirtämistä myöhäisempään ajankohtaan puolueen vaalitentin tieltä. Pääkirjoituksessa huomautettiin kokoomuksen joutuneen kärsimään näissä vaaleissa ainoana puolueena samasta syrjinnästä, sillä ainoastaan kokoomuksen vaalitentin aikana naapurikanavalta oli tullut viihdeohjelmaa.⁵²² Tämän laajemmin ohjelmakoordinaatiosta ei kuitenkaan kirjoitettu.

Toisinaan kirjoituksissa kiinnitettiin huomiota myös politiikkojen esiintymiseen. Hyvinä esimerkkinä tällaisesta kirjoituksesta toimii *Kansan Uutisten* pakinoitsija Juorkunan Jussin pohdiskelu kokoomuksen ”tympäisestä” vaalitentistä.⁵²³

Ne esittävät. Tuo Elsi on peilin edessä harjoitellut hymyt ja silmän muljautukset. Holkerilla on se iänikuinen vakioilmeensä: vakava ja rehti. Niin kuin hän luulee. Mutta teeskentely näkyy. Eikä se ole vielä kukaan oppinut, ettei kamera siltä mitään kysy vaan haastattelija.⁵²⁴

Käytännössä tämänkaltaiset esiintymisanalyysit heijastelivat pikemminkin kirjoittajien puoluepoliittisia taustoja kuin kertoivat yleisemmin television visuaalisen ulottuvuuden vahvistumisesta sanomalehtijournalismissa. Kommentoihan *Kansan Uutisten* pakinoitsija nimenomaan kokoomuksen ehdokkaiden esiintymistä. Viitatus siihen, ettei kamera kysy vaalitenteissä kysymyksiä, puolestaan liittyi Harri Holkerin tapaan katsoa vaalitenteissä suoraan kameraan ja tällä tavoin pyrkiä puhuttelemaan suoraan kotona vaalitenttiä katselevaa yleisöä.

Kaiken kaikkiaan politiikkojen esiintymistä arvioivat kirjoitukset olivat harvinaisia, ja sanomalehdistössä keskusteltiin jälleen vaaliohjelmien roolista vaaliihaisen informaation välittäjänä. Keskusteluun osallistuivat niin poliitikot, toimittajat kuin kansalaisetkin, ja jälleen ohjelmien arvioitiin epäonnistuneen tavoitteessaan pahemman kerran. Kuten vuoden 1975 eduskuntavaalien alla, myös vuoden 1979 vaaliohjelmissa tuohtumusta herätti eniten toimittajien tapa haastaa ja keskeyttää politiikkoja. Vaalitenttien toinen juontaja Antero Kekkonen kertoi *Suomen Sosialidemokraatin* haastattelussa, että eräs ohjelmapäivystykseen vaalitentin jälkeen soittanut nainen oli uhannut vetää turpaan ”mikäli se läskimooses sattuisi kävelemään vastaan”.⁵²⁵

⁵²¹ Suomi on eheä, moni puolue ei. ylimielisyys ei peitä puutteita. *Suomen Sosialidemokraatti* 10.3.1979 (kolumni, Arvo Salo); Skyppi tulisi halvalla. *Suomen Sosialidemokraatti* 16.2.1979; Epäpuolue. *Suomen Sosialidemokraatti* 17.3.1979. (kolumni, Aimo Kairamo); Ontot olennot. *Suomen Sosialidemokraatti* 6.3.1968 (kolumni, Arvo Salo); Häpeärahat. *Suomenmaa* 23.2.1979 (pakina, Hela); ”Kuri-Suomi”. *Suomenmaa* 9.3.1979 (pakina, Hela); Tentit. *Kansan Uutiset* 4.3.1979 (pakina, Juorkunan Jussi).

⁵²² Pikkusyrjintää. *Aamulehti* 4.3.1979 (pääkirjoitus).

⁵²³ Tentit. *Kansan Uutiset* 4.3.1979 (pakina, Juorkunan Jussi); ks. myös Arvokas tunnustus. *Kansan Uutiset* 15.3.1979 (pakina, Juorkunan Jussi).

⁵²⁴ Tentit. *Kansan Uutiset* 4.3.1979 (pakina, Juorkunan Jussi).

⁵²⁵ Antero Kekkonen ja Juhani Ikonen: Tv-vaalitentti syntyy tiiviissä yhteistyössä. *Suomen Sosialidemokraatti* 8.3.1979.

Poliitikoista näkyvimmin vaalitenttejä kritisoi SKP:n puheenjohtaja Aarne Saarinen. *Ilta-Sanomat* nosti Saarisen kritiikin lehden kanteen ja kertoi hänen moittineen puolueiden vaalitenttejä poliisikuulusteluiksi, joissa puolueet asetettiin yleisön edessä epäilyksen alaisiksi.⁵²⁶ Kritiikkiä avattiin yksityiskohtaisemmin *Kansan Uutisissa*, jossa Saarinen moitti toimittajien keskittyneen vaalitenteissä toisarvoisiin kysymyksiin, henkilökohtaisuuksiin ja puolueiden sisäisiin asioihin. Saarinen arveli vaaliohjelmien tyylin heikentävän puolueiden ja politiikan jo entuudestaan heikkoa kuvaa kansalaisten keskuudessa. Yhtenä keinona ohjelmien laadun parantamiseksi hän ehdotti toisen toimittajan korvaamista tentittävän puolueen edustajalla.⁵²⁷ Ehdotuksessa oli siis kaipuuta aiempiin vaaliohjelmiin, joissa kyselijöinä olivat toimittajien sijaan poliitikot itse. Erona oli myös se, että Saarisen ehdotuksessa kukin puolue olisi haastatellut itse itseään.

Kritiikin toista ääripäätä edusti *Suomenmaan* kolumnissa kirjailija ja kriitikko Matti Summanen. Hän moitti tentaattoreita liiallisen aggressiivisuuden sijaan ”lepusittelusta” ja arveli lievän arvostelun panneen ”pojat änkyttämään”. Summasen mielestä vastaajat pääsivät ohjelmissa liian helpolla: ”Ei ihme jos äänestysprosentti jää vaaleissa alhaiseksi”.⁵²⁸ Samoilla linjoilla oli kolumnissaan myös keskustavaikuttaja Ilkka Ruska, jonka mukaan tenttaajat olivat vaikuttaneet pikkupojilta, jotka olivat yrittäneet heitellä puolueitten edustajia pikkukivillä. Vastaajat olivat kuitenkin väistäneet kivet varsin notkeasti ja ”lasketelleet iloisesti erilaisia asioita riippumatta siitä mitä on kysytty”.⁵²⁹

Toimittajien ohella osansa kritiikistä saivat myös ohjelmissa esiintyneet poliitikot.⁵³⁰ Erityisen voimakkaasti poliitikkoja arvosteltiin suuren vaalikeskustelun osalta. *Ilta-Sanomien* tv-sivuilla ennakoitiin tulevaa keskustelua kielteisissä tunnelmissa. Toimittaja Seppo Sännälä muisteli vuoden 1966 suurta vaalikeskustelua, jossa Johannes Virolainen oli pohdiskellut kaikkien puolueiden hallitusmahdollisuuksia sekä Harri Holkeri painottanut yksityistä yritteliäisyyttä ja työnteon halun lisäämistä. Sännälä epäili, että Holkeri, Virolainen ja joukko muita vaalitenteissä jo lukuisia kertoja esiintyneitä poliitikkoja oli jälleen valmiita pitämään samat puheet.⁵³¹ Samaa tematiikkaa jatkettiin seuraavan päivän pääkirjoituksessa, jossa arvioitiin nyt käydyin suuren vaalikeskustelun menneen täydestä jo edellisten vaalien alla: ”samat kasvot kootaan lausumaan samat näkemykset samoin tavoin”.⁵³²

Kaikkienensa vaaliohjelmiin liittynyt kritiikki oli jälleen voimakasta, ja kuten esimerkit osoittavat, arvostelu oli sisäisesti hyvin ristiriitaista. Välillä tenttejä moitittiin poliisikuulusteluiksi, välillä liian lepsuiksi. Toisinaan ongelmaksi nähtiin poliitikot,

⁵²⁶ Vaalitunnelmat tiivistyvät: Poliitikkojen tunteet kuumina. *Ilta-Sanomat* 12.3.1979.

⁵²⁷ Saarinen: Television vaalitentit remonttiin. *Kansan Uutiset* 12.3.1979.

⁵²⁸ Tiedotus pimenänä. *Suomenmaa* 1.3.1979. (kolumni, Matti Summanen).

⁵²⁹ Loppusuoralla. *Suomenmaa* 8.3.1979 (kolumni, Ilkka Ruska).

⁵³⁰ Häpeärahat. *Suomenmaa* 22.2.1979 (pakina, Hela); Kuri-Suomi. *Suomenmaa* 9.3.1979 (pakina, Hela).

⁵³¹ Suuri vaalikeskustelu tv:ssä. Veteraanien kerho kokoontuu taas. *Ilta-Sanomat* 15.3.1979.

⁵³² Tällainen ei vetele. *Ilta-Sanomat* 17.3.1979 (pääkirjoitus).

joiden puheita moitittiin tyhjiksi, toisinaan toimittajat, jotka kiinnittivät huomiota epäolennaisuuksiin. Suuren vaalikeskustelun osalta kritiikki kohdistui erityisesti puolueiden edustajiin, jotka esiintyivät vaaleista toiseen samalla tavalla.

Kuten esimerkit osoittavat, suhtautuminen vaaliohjelmiin oli eduskuntavaalien alla kriittistä, eikä niillä nähty olevan erityistä roolia vaaleissa, ja niiden vaikutusta pidettiin vähäisenä. Yleinen käsitys tuntui olevan, etteivät vaaliohjelmat vaikuttaneet kovinkaan paljon äänestäjien ratkaisuihin. Esimerkiksi Yleisradion ohjelmajohtaja Pekka Silvola kertoi *Suomenmaan* haastattelussa, että vaikka tutkimusten mukaan vaaliohjelmillä saattoi olla jotain vaikutusta äänestysvilkkautteen, vain marginaalisen pieni osa äänestäjistä teki äänestyspäätöksensä vaaliohjelmien perusteella.⁵³³ Samaa viestitti myös vaalitenttien vetäjä Antero Kekkonen *Aamulehden* haastattelussa: ”Eiväthän nämä ohjelmat äänestyskäyttäytymiseen vaikuta juuri lainkaan.”⁵³⁴

Äänestäjien keskuudessa ohjelmat olivat kuitenkin jälleen erittäin suosittuja, sillä esimerkiksi suurta vaalikeskustelua seurasi parhaimmillaan noin 1,7 miljoonaa katsojaa.⁵³⁵ Sanomalehtijulkisuuden näkökulmasta ne jäivät kuitenkin sivurooliin, sillä lehdissä vaalien näkyvimvät keskustelut liittyivät pikemminkin sisäpoliittisiin asetelmiin sekä hallituspolitiikan onnistumisten ja epäonnistumisten analyysiin kuin keskusteluun puoluejohtajien onnistumisista vaaliohjelmissä.

Myös vaalitulokset tuntui heijastelevan sisäpoliittisia asetelmia, sillä hallituspuolueet kärsivät vaaleissa tappion ja oppositio vahvisti asemiaan. SDP:n alamäki jatkui, ja puolue menetti jälleen asemiaan eduskunnassa, vaikkakin säilyi edelleen suurimpana puolueena. Paikkamenetyksiä kärsivät myös SKDL ja keskusta. Vaalien suurin voittaja oli kokoomus, joka lisäsi kannatustaan yli kolme prosenttiyksikköä ja kasvatti paikkamääräänsä 12 edustajalla. Myös vuoden 1975 vaaleissa romahtanut SMP vahvisti asemiaan nostaen paikkamääränsä kahdesta viiteen.⁵³⁶

Vaalien lopputulos antoi pontta jo lähes 15 vuotta oppositiossa olleen kokoomuksen hallitustoiveille, ja hallitustunnustelut käynnistyivätkin kokoomuksen puheenjohtajan, Harri Holkerin johdolla. Muissa puolueissa ei kuitenkaan ollut edelleenkään halua lähteä yhteistyöhön kokoomuksen kanssa, joten uutta hallitusta alettiin rakentaa tutun kansanrintamahallituksen pohjalle. Suurin mielenkiinto kohdistui luonnollisesti pääministerin valintaan. SDP:n Kalevi Sorsa oli poissa laskuissa osin selkävaivojensa, mutta myös edellä mainittujen Salora-sotkujen takia, eikä presidentti Kekkoselle kelvannut sen paremmin Johannes Virolainen kuin Ahti Karjalainenkaan. Tämän johdosta hallituksen muodostajaksi valittiin SDP:n edustaja, Suomen Pankissa lähes koko 1970-luvun työskennellyt Mauno Koivisto.⁵³⁷

⁵³³ Ohjelmajohtaja Pekka Silvola: Ylen poliittisten ohjelmien toteutuksessa vielä toivomisen varaa. *Suomenmaa* 23.2.1979.

⁵³⁴ Vaaliohjelmat nostaneet kiihtyneitä reaktioita. *Aamulehti* 21.2.1979.

⁵³⁵ Soramäki 1979, 6.

⁵³⁶ Paloheimo 2007, 250–251.

⁵³⁷ Isohookana-Asunmaa 2006, 539.

Vaaliohjelmat muuttuvat, merkitys säilyy ennallaan

Vedettäessä yhteen vaaliohjelmien kehitystä ja niiden saamaa vastaanottoa sanomalehdistössä 1970-luvulla, kiinnittyy huomio vaaliohjelmien erityislaatuiseen Yleisradion ohjelmistossa. Vaaliohjelmien kehitys, niihin liittyneet poliittiset kiistat ja niistä sanomalehdistössä käydyt keskustelut eivät seuranneet vuosikymmenen yleisiä televisiopoliittisia trendejä. Vuosikymmenen edetessä Yleisradion ohjelmisto oli alkanut ”normalisoitua” ja muuttua aikaisempaa konservatiivisemmaksi. Uutisjournalismissaan Yleisradio painotti informatiivisia juttuja tärkeiden yhteiskunnallisten instituutioiden toiminnasta ja ajankohtaisjournalismin puolella ristiriitoja herättäneet ohjelmat lakkautettiin.⁵³⁸ Vaaliohjelmia sen sijaan kehitettiin omassa tahdissaan.

Ohjelmiin liittyneet muutoshalut kumpusivat ensisijaisesti niihin tyytymättömistä poliitikoista, joskin tyytymättömyys liittyi eri asioihin eri vaaleissa. Tyypillisimmin ongelmat liittyivät kuitenkin tulkintoihin ohjelmissa noudatettavasta tasapuolisuudesta. Hyvänä esimerkkinä voidaan pitää juuri SDP:tä, joka koki tulleen kaltoin kohdelluksi useissa 1970-luvun vaaliohjelmissä. Näiden tasapuolisuusvaateiden kääntöpuolena oli puolestaan keskustelu pienten puolueiden pudottamisesta kokonaan ulos suuresta vaalikeskustelusta.

Kokonaisuudessaan vaaliohjelmiin liittyneet poliittiset kiistat kuitenkin osoittivat, että vaaliohjelmiin ladattiin puolueiden keskuudessa runsaasti muitakin tavoitteita kuin puhtaasti vaali-informaatioon liittyviä. Julkilausutusti vaaliohjelmien tavoitteena oli aktivoida kansalaisia ja antaa puolueille mahdollisuus esitellä omia tavoitteitaan, mutta käytännössä vaaliohjelmiin liittyneet intohimot puolueiden keskuudessa osoittivat, että televisiolla nähtiin olevan informaation välittämisen ohella myös muita ja kenties tärkeämpiäkin ulottuvuuksia.

Kuten edeltävissä luvuissa on kuvattu, puolueet mieltivät tarkasti vaaliohjelmiin osallistuvien poliitikkojen kokoonpanoa kiinnittäen huomiota esiintyjien asiaosaamiseen, esiintymistaitoihin ja esiintyjäjoukon sukupuolijakaumaan. Lisäksi poliitikkoja koulutettiin esiintymään televisiossa ja vaaliohjelmissä esiintyviä poliitikkoja mainostettiin näyttävästi sanomalehdissä. Kaikki tämänkaltaisen vaaliohjelmien ympärille syntynyt julkisuus osoitti, että vaaliohjelmat toimivat puolueille foorumina, jonka kautta pyrittiin vetoamaan kansalaisiin myös tunteiden tasolla. 1970-luvun poliittisessa julkisuudessa tätä asiaa ei kuitenkaan sanottu ääneen kuin harvoin.

Suurten puolueiden tavoitteet tasapuolisuuden hylkäämisestä kilpistyivät toistuvasti lainsäädäntöön, mutta ennallaan vaaliohjelmat eivät kuitenkaan säilyneet. Vuoden 1975 vaaleista lähtien ohjelmien teossa annettiin enemmän tilaa toimittajille. Vuosikymmenen puoliväliin ajoittuneet ohjelmalliset uudistukset tekivät vaaliohjelmista aiempaa journalistisempia, mutta kritiikiltä nämäkään uudistukset

⁵³⁸ Pernaa 2009, 146–163.

eivät katkaisseet siipiä – kritiikin kohde ainoastaan muuttui tai ainakin laajeni käsittämään poliitikkojen ohella myös ohjelmissa esiintyneet toimittajat.

Uudenlaiset vaaliohjelmat herättivät voimakkaita tunteita niin katsojissa, toimittajissa kuin poliitikoissakin, mutta mielenkiintoinen seikka yleisemmällä tasolla liittyy siihen, kuinka yhtenäisenä käsitys vaaliohjelmista ja niiden merkityksestä 1970-luvulla säilyi.

Sanomalehtien vaaliohjelmiin liittynyt uutisointi kiinnittyi lähes poikkeuksetta vaalien poliittisiin asetelmiin ja aihepiirien osalta keskustelua herättivät tutut aihepiirit kuten verotus ja hallituskysymykset. Kuhunkin vaaleihin liittyi myös yksittäisiä poliittisia tekijöitä, jotka saattoivat lisätä vaaliohjelmiäkin kohtaan tunnettua mielenkiintoa. 1970-luvun alun vaaleissa menestystä saanut SMP herätti erityistä mielenkiintoa myös vaaliohjelmien kohdalla, sillä aikalaisanalyysseissa erityisesti Vennamon katsottiin vahvistaneen puolueensa kannatusta televisiossa. Yhtä lailla vaaliohjelmien yleinen merkitys jäi vähäisemmäksi 1970-luvun lopun vaaleissa, koska vaalien ei ennakoitu muuttavan olennaisesti puolueiden välisiä valtasuhteita.

Television vaaliohjelmat eivät vielä 1970-luvulla olleet ainakaan sanomalehdistössä käydyn keskustelun näkökulmasta visuaalinen media. Suorat viittaukset television visuaaliseen ja emotioihin vetoavaan puoleen olivat harvinaisia. Sanomalehdistön ylläpitämässä, vaaliohjelmiin liittyneessä julkisessa keskustelussa ajatukset mielikuviin, imagoiden tai persoonien merkityksestä säilyivät marginaalisina.⁵³⁹ 1970-luvun poliittinen journalismi oli vielä voimakkaan sitoutunutta rationaaliseen asiakysymyksiä ja aatteita painottavaan politiikkakäsitykseen. Television vaaliohjelmien tärkeimpänä tehtävänä oli tarjota informaatiota puolueiden tavoitteista, jotta kansalaisilla olisi mahdollisuus tehdä perusteltuja päätöksiä vaaliuurnilla.

⁵³⁹ Ks. kuviot 9–15 sivuilla 237–240.

IV 1980-LUVUN VAIKUTTAVAT VAALIOHJELMAT

Persoonat näkyviin vuoden 1982 presidentinvaaliohjelmassa

Media ja politiikka murroksessa

Useissa tutkimuksissa on 1970- ja 1980- lukujen taitetta pidetty eräänlaisena käännekohtana politiikan ja tiedotusvälineiden suhteissa. Kehityksen taustalla on nähty olleen toisaalta suomalaisessa mediamaisemassa tapahtuneet kehityskulut, toisaalta poliittisessa kulttuurissa tapahtuneet muutokset, joista Suomen pitkäaikaisen presidentin Urho Kekkosen poistuminen politiikasta ei suinkaan ollut vähäisin.⁵⁴⁰ Poliittisessa toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset heijastuivat luonnollisesti myös kansalaisten, poliitikkojen ja toimittajien tapoihin ymmärtää ja jäsentää ympäröivää yhteiskuntaa.

Suomi oli kehittynyt 1970-luvulla kohti jälkiteollista yhteiskuntaa, jossa palveluntuotantoon ja tietotyöhön liittyvät toimialat alkoivat tulla yhä tärkeämmiksi, vaikka maan talouden kivijalka oli edelleen perinteisessä teollisuudessa. Tuotantotaloudellisen muutoksen myötä myös vuosikymmeniä kansalaisten poliittista ajattelua ohjanneet identiteetit alkoivat horjua. Ammatillinen tausta ei enää määrittänyt kansalaisten puoluepreferenssejä samalla tavoin kuin edeltävillä vuosikymmenillä.⁵⁴¹

Taloudellinen kehitys heijastui myös puoluepolitiikkaan. 1970-luvun kuluessa puolueiden väliset poliittiset ja ideologiset erot olivat alkaneet heikentyä. Suomalaisen poliittisen kentän äärilaidat olivat menettäneet merkitystään, ja puolueiden

⁵⁴⁰ Aula 1991; Hämäläinen 2002; Pernaa & Railo 2006; Salminen 2006.

⁵⁴¹ Kalela 2005b, 244–262;

tavoitteet olivat aikaisempaa helpommin yhteen sovitettavissa. Vaikka politiikka jäsentyi edelleen perinteisen oikeisto–vasemmisto-jaon kautta, olivat kansalaiset entistä valmiimpia vaihtamaan puoluetta. Äänestyspäättöstä alkoi yhä useammin motivoida puolueen ohella myös poliitikon persoona. Henkilöiden merkitys politiikassa alkoi vahvistua.⁵⁴²

Suomalaisen yhteiskunnan kehitys heijastui luonnollisesti myös Yleisradioon. Keskustelut ohjelmiston ideologisista ulottuvuuksista olivat laantuneet 1970-luvun loppupuolella. 1980-luvulla talous ja tekniikka alkoivat nousta yhä näkyvämpään rooliin. Kuvaava on, että 1980-luvun alussa julkisuudessa keskusteltiin jopa ohjelmaneuvostojen lakkauttamisesta ja ohjelmavastuun siirtämisestä toimituksille. Esimerkin voidaan katsoa kuvastavan 1970- ja 1980-lukujen välille tapahtunut henkistä muutosta: ohjelmaneuvostot olivat 1970-luvulla valtansa huipulla, mutta 1980-luvulle tultaessa ne saivat yhä useammin jopa perustella olemassaoloaan. Yleisradion historian kirjoittaneen Raimo Salokankaan mukaan ohjelmaneuvostojen valvontarooli oli 1980-luvulla pikemminkin siveellismoraalinen kuin poliittinen.⁵⁴³

Televisiotoimintaan liittyi edelleen perinteisempiäkin puoluepoliittisia ristiriitoja. 1970-luvun jälkipuoliskolla keskeinen poliittinen kiista liittyi Mainos-TV:n pyrkimykseen saada omat uutiset. Suhtautuminen uutiskysymykseen vaihteli puolueittain. Erilaisissa julkilausumissa SDP suhtautui Mainos-TV:n omiin uutisiin kielteisesti, mutta toisinaan uutiset koettiin houkutteleviksi, sillä erityisesti puolueen johto oli aika ajoin tyytymätön puolueelliseksi koetun Yleisradion uutisjournalismiin. Keskustassa oli puoluejohtoa myöten erilaisia käsityksiä asiasta: uutiskysymys kytkeytyi osaksi puolueen puheenjohtajataistelua Paavo Väyrysen ja Johannes Virolaisen välillä. Vaikka uutisia vastustanut Väyrynen voitti puheenjohtajavaalissa uutisia kannattaneen Virolaisen kesän 1980 puoluekokouksessa, linjasi keskusta kannattavansa Mainos-TV:n omia uutisia. Koska keskusta oli kysymyksessä vaa’ankieliasemassa, merkitsi puolueen päätös käytännössä uutistoiminnan hyväksymistä. Ensimmäinen Mainos-TV:n oma uutislähetys esitettiin syyskuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1981.⁵⁴⁴

Uusi uutislähetys oli paitsi symbolisesti tärkeä, se oli myös merkittävä virstanpylväs suomalaisen mediajärjestelmän muutoksessa. Yleisradion television puolella nauttima uutismonopoli hajosi. Mainos-TV:n omat uutiset merkitsivät lähtölaukausta laajemmallekin deregulaatiokehitykselle sähköisessä mediassa. Kehitystä vauhditti radion puolella vuonna 1985 kaupallisten paikallisradioiden salliminen ja television puolella vuoden 1986 lopulla toimintansa aloittanut uusi kaupallinen televisiokanava, Kolmostelevisio.⁵⁴⁵

Sanomalehdistössä monet jo 1970-luvun puolella näkyviksi tulleet kehitys-

⁵⁴² Mickelsson 2007, 244–258

⁵⁴³ Salokangas 1996, 343–347.

⁵⁴⁴ Lyytinen 2006, 15–45; Pernaa 2009, 207–218.

⁵⁴⁵ Hellman 2012.

kulut voimistuivat edelleen. Puoluelehdet menettivät edelleen asemiaan sanomalehtimarkkinoilla, ja erityisesti kakkoslehtien asemaan ajautuneet puolueiden pää-äänenkannattajat, kuten *Kansan Uutiset*, *Suomen Sosialidemokraatti* ja *Suomenmaa* tulivat yhä riippuvaisemmiksi valtiolta saadusta, parlamentaarisiin perustein jaetusta lehdistötuesta. Liiketaloudellisesti kannattavien kokoomuksen ja keskustan lehtien oli puolestaan pakko tehdä kompromisseja taloudellisten ja ideologisten tavoitteidensa välillä siten, että taloudelliset lähtökohdat alkoivat olla yhä määräävämpiä. Esimerkiksi *Aamulehti* muistutti monipuolisuutensa ja neutraalin uutisjournalisminsa osalta jo huomattavasti enemmän *Helsingin Sanomia* kuin muita puoluelehtiä.⁵⁴⁶

1980-luvulle tultaessa kaupallisuus alkoi yhä enemmän ohjata journalistista toimintaa. Vaikka sanomalehtien tavoitteena oli edelleen informoida kansalaisia tärkeistä yhteiskunnallisista asioista, tuli journalismista yhä selvemmin myös liiketoimintaa, ja lehtien sisältöjä kehitettäessä kiinnitettiin huomiota enemmän myös lukijamääriin ja levikkeihin. Lehtikaupat lisääntyivät, kilpailu markkinaosuuksista koveni ja lukijoita alettiin houkutella entistä monipuolisemmilla sisällöillä. Eri-laiset liitteet kasvattivat suosiotaan, kuvajournalismiin panostettiin aikaisempaa enemmän ja myös kerronnan tapoihin kiinnitettiin enemmän huomiota.⁵⁴⁷

Sitoutumattomien sanomalehtien vahvistuminen ja puoluelehdistön näivetyminen heijastuivat laajasti koko suomalaiseen journalistiseen kulttuuriin. Jos 1970-luvulla toimittaminen oli politisoitunutta erityisesti Yleisradiossa ja maakuntalehdissä aatteelliset kytkökset olivat vielä selvästi näkyvissä, niin 1980-luvulla toimituksiin tuli yhä enemmän toimittajia, jotka asemoivat itsensä yhä useammin politiikan ja poliitikkojen vastavoimaksi ja jotka suhtautuivat politiikkaan aikaisempaa kriittisemmin.⁵⁴⁸

Muutos aikaisempaan oli suuri, vaikkei politiikan journalismi ollut politiikkaa kumartelevaa sanan varsinaisessa merkityksessä 1960- ja 1970-luvuillakaan. Myös silloin poliitikkoja moitittiin vaalien yhteydessä tyhjänpäiväisestä propagandasta, aatteettomuudesta ja politikoinnista. Olennaista oli kuitenkin se, että ajan journalistisessa eetoksessa politiikka oli arvostettua toimintaa, yhteisten asioiden hoitamista. Poliitiikan journalismin fokus oli suppeampi, ja esimerkiksi poliitikkojen henkilökohtaisten ominaisuuksien arvioiminen tai yksityiselämä eivät kuuluneet vakavasti otettavaan journalismiin. Julkisuudessa ei keskusteltu sen paremmin Ahti Karjalaisen alkoholiongelmasta kuin Urho Kekkosen heikkenevästä terveydentilastakaan. 1960- ja 1970-luvuilla journalismi ammensi näkökulmansa ja aihevalintansa voittopuolisesti politiikan sisältökysymyksistä ja puolueiden välisistä ristiriidoista, kun taas 1980-luvulla sanomalehtien näkökulmat politiikkaan muuttuivat yhä selvemmin toimituslähtöisiksi. Käytännössä tämä merkitsi poliitikkojen ja puolueiden julkilau-

⁵⁴⁶ Salminen 1988, 187–188, 192–203, 233, 246.

⁵⁴⁷ Jyrkiäinen 1994, 303–313; Tommila & Salokangas 1998, 244–287, 298.

⁵⁴⁸ Hämäläinen 2002; Aula 1991.

sumia referoivien kirjoitusten vähenemistä ja politiikkakäsityksen laajenemista.⁵⁴⁹

Ilta- ja Sanomien kehityksessä tärkeä rooli. *Ilta-Sanomien* itselleen 1970-luvulla asettama tavoite tulla valtakunnalliseksi lehdeksi osoittautui onnistuneeksi. Kehityksen yhtenä virstapylväänä voidaan pitää vuotta 1976, jolloin lehden levikki ylitti ensimmäistä kertaa 120 000 kappaleen rajan. Lehden levikin kasvu ja valtakunnallinen profiili merkitsivät iltapäiväjournalismin merkityksen kasvua laajemminkin suomalaisessa lehdistökentässä.⁵⁵⁰ Koska *Ilta-Sanomilla* ei kuitenkaan ollut 1960- ja 1970-luvuilla todellista haastajaa⁵⁵¹, ei sen journalistisiin sisältöihin kohdistunut kilpailullisia paineita. Vaikka lehti olikin jo 1980-luvulle tultaessa leimallisesti sensaatiohakuinen iltapäivälehti, julkaistiin siinä edelleen juttuja, jotka eivät enää muutaman vuoden päästä olisi ylittäneet lehden julkaisukynnystä. Hyvä esimerkki tästä on vuoden 1980 eduskunnan talousarvioehdotuksen yhteydessä julkaistu kahdeksansivuinen budjettiliite.⁵⁵²

Uudenlaista kilpailua suomalaisille iltapäivälehtimarkkinoille toi *Iltalehti*, joka alkoi ilmestyä syksyllä 1980 *Uuden Suomen* iltapäiväpainoksena. Kokoomuksen pää-äänenkannattajana toiminut *Uusi Suomi* oli julistautunut riippumattomaksi vuonna 1976, kun se oli joutunut taloudellisiin vaikeuksiin. Lehti uudistuksen yhteydessä toimittajakuntaa oli uudistettu ja lehteä oli alettu kehittää modernin, laajempaa porvarillista näkemystä edustavan uutislehden suuntaan. *Iltalehden* perustaminen ei liittynyt välittömästi vuoden 1976 uudistuksiin, mutta pyrkimykset kehittää lehteä ja vahvistaa sen taloutta johtivat vuosikymmenen lopulla *Uuden Suomen* iltapäiväpainoksen lanseeraukseen. Uuden lehden yhdeksi tärkeäksi tavoitteeksi asetettiin emolehden talouden pelastaminen.⁵⁵³

Iltalehteä myytiin aluksi ainoastaan pääkaupunkiseudulla, ja sen toimitus oli pääosin yhteinen *Uuden Suomen* kanssa. Myös osa lehtien toimituksellisista aineistoista oli yhteisiä, mutta *Iltalehden* journalismiin kuului alusta saakka myös kevyemmät ja viihteellisemmät, iltapäivälehdistä tyypilliset sisällöt. Lehden levikin kehittyessä myönteisesti *Iltalehden* itsenäisyys alkoi lisääntyä, ja se saikin pian oman toimituksen sekä oman päätoimittajan. Sisällöllisesti *Iltalehti* pyrki haastamaan kilpailijansa viihteellisillä ja sensaatiohakuilla journalistisilla painotuksilla. Suomalaisen iltapäivälehti-journalismin näkökulmasta olennaista olikin juuri se, että kilpailutilanne pakotti myös *Ilta-Sanomien* tarkistamaan toimintatapojaan ja terävöittämään journalistista otettaan.⁵⁵⁴

Ilta- ja Sanomien lehdet alkoivat kehittää uudenlaisia juttuformaatteja ja lähestymistapoja

⁵⁴⁹ Uimonen 1992, 34–39; Salminen 1996, 167–170; Pernaa & Railo 2006, 22.

⁵⁵⁰ Salminen 1988, 159–157.

⁵⁵¹ Vuonna 1972 Oulun seudulle perustettiin *Iltaset* niminen iltapäivälehti, joka myytiin vuonna 1973 Yhtyneille Kuvalehdille Helsinkiin *Ilta-Sanomien* haastajaksi. Lehti ei kuitenkaan saanut missään vaiheessa toimintaansa kannattavaksi ja se lakkautettiin toukokuussa 1975, ks. Saari 2007, 47–69; Kilpi 2007, 162–163.

⁵⁵² Kilpi 2007, 181.

⁵⁵³ Salminen 1988, 178–179; Saari 2007, 87–132.

⁵⁵⁴ Kivioja 2004, 51–52; Saari 2007, 113–176; Kilpi 2007, 196–197; Kivioja 2008, 15–16.

myös politiikan saralla. *Iltalehden* ote oli viihteellisempi, mutta *Ilta-Sanomat* seurasi perässä ja kehitti myös omia juttuformaattejaan. Hyviä esimerkkejä ovat molemmissa lehdissä julkaistut poliittikkohaastattelut, joissa käsiteltiin asiakysymysten ohella yhä useammin myös poliitikkojen persoonaa ja yksityiselämää. Aiemmin poliitikkojen yksityiselämää oli käsitelty lähinnä aikakaus- ja naistenlehdissä, mutta vakavasti otettavaan politiikan journalismiin tämänkaltaiset aiheet eivät kuuluneet.⁵⁵⁵

Toiseksi iltapäivälehtien ominaispiirteeksi 1980-luvulla nousi poliitikkojen toimintaa ja eduskunnan toimintatapoja valottava kriittinen journalismi. Lehdissä kiinnitettiin yhä enemmän huomiota esimerkiksi kansanedustajien poissaoloihin, valiokuntamatkoihin ja palkkaukseen eli aiheisiin, jotka kuuluvat iltapäivälehtien journalismiin myös 2000-luvulla.⁵⁵⁶

Myös päivälehtien suhtautuminen politiikkaan alkoi muuttua, mutta muutos ei niissä ollut niin silmiinpistävä kuin iltapäivälehdissä. Poliitiikan journalismin näkökulmasta 1970-luvun jälkipuolisko ja 1980-luvun alku olivat poikkeuksellista aikaa, sillä julkisuudessa oli esillä monta skandaalia, joissa oli osallisina myös johtavia poliitikkoja pääministeri Kalevi Sorsasta lähtien. 1970-luvun lopun tunnetuin mediakohtu oli niin sanottu Salora-juttu, jonka yhteydessä lukuisten johtavien poliitikkojen epäiltiin ottaneen vastaan lahjuksia Salora-yhtiön toimitusjohtajalta Jouko Nordellilta. Poliitikkoja ei kuitenkaan asetettu syytteeseen, joten tapauksella ei ollut merkittäviä poliittisia seurauksia.⁵⁵⁷ Sanomalehdistössä tätä tapausta seurattiin tarkkaavaisesti, mutta Yleisradiossa noudatettiin vielä pidättyvämpää linjaa.⁵⁵⁸

1980-luvun alkuvuosina poliittikkoihin liittyviä mediakohuja olivat Helsingin metroon liittynyt korruptio-oikeudenkäynti, jossa syytettynä oli Helsingin yliopiston rehtori Teuvo Aura, sekä rakennusliike Nopan lahjusoikeudenkäynti, jossa syytettynä oli muun muassa keskustan entinen puheenjohtaja Johannes Virolainen. Näissä laajasti uutisoiduissa tapauksissa toimittajien aikaisempaa kriittisempi suhtautuminen politiikkaan alkoi tulla yhä näkyvämmäksi.⁵⁵⁹

Tiedotusvälineet olivat käsitelleet sisäpolitiikkaa kriittisesti jo 1960- ja 1970-luvuilla, mutta ulkopoliittikka ja hyviä suhteita erityisesti Neuvostoliittoon ylläpitänyt presidentti säilyi median kriittisen katseen ulottumattomissa. Vaikka huhuja Kekkosen heikentyvästä terveydentilasta kantautui toimittajien korviin 1970-luvun jälkipuoliskolla yhä useammin, ylläpitivät sanomalehdet edelleen kuvaa elinvoimaisesta presidentistä.⁵⁶⁰ Esimerkiksi *Helsingin Sanomat* julkaisi säännöllisesti matkakertomuksia Kekkosen ulkomaanmatkoilta ja muisti raportoida tasavallan presidentin kalansaaliin lohen tarkkuudella.⁵⁶¹

⁵⁵⁵ Pernaa & Railo 2006; Salminen 2006; Pernaa 2007; Railo 2011; Ruoho & Saarenmaa 2011.

⁵⁵⁶ Heino 2006, 56–65.

⁵⁵⁷ Kantola 2011, 47–51, 212–214.

⁵⁵⁸ Pernaa 2009, 157–161.

⁵⁵⁹ Pernaa 2007, 91–94.

⁵⁶⁰ Aula 1991; Pernaa & Railo 2006.

⁵⁶¹ Ks. esim. UKK kiskoi Vididalsasta neljä lohta tunnissa *Helsingin Sanomat* 20.8.1981.

Kekkosen ero avaa padot

Presidentti Kekkosen seuraajasta oli spekuloitu julkisuudessa aina 1970-luvun alusta saakka. 1980-luvulle tultaessa keskustelu kiihtyi, ja keväällä 1981 hänen seuraajastaan keskusteltiin ahkerasti sanomalehtien sivuilla. Syksyllä 1981 julkisuuteen alkoi tihkua tietoja Kekkosen kunnon heikkenemisestä, ja kun presidentin kanslia ilmoitti syyskuussa Kekkosen jäävän kuukauden pituiselle sairauslomalle, muuttui jo pitkään pinnan alla muhinut presidenttipeli julkisuudessa yhä avoimemmaksi. Lopullisesti padot murtuivat lokakuun lopulla, kun presidentti ilmoitti olevansa pysyvästi estynyt hoitamaan tehtäviään. Kekkosen sairastuminen ja dramaattinen ero käynnistivät keskustelut puolueiden mahdollisista presidenttiehdokkaista.⁵⁶²

SDP:n itsestään selvä presidenttiehdokas oli kilpailuun etulyöntiasemasta lähtenyt istuva pääministeri ja presidentin tehtäviä hoitamaan siirtynyt Mauno Koivisto. Hän oli myös gallupien valossa ylivoimainen kansansuosikki. Keskustassa puolueen presidenttiehdokkaasta käytiin kiivas kamppailu puhemies Johannes Virolaisen ja Suomen Pankin vt. pääjohtaja Ahti Karjalaisen välillä. Virolainen voitti keskustan sisäisen vaalin lopulta selvin luvuin. Muissa puolueissa presidenttiehdokkaiden valinta sujui vailla erityistä dramatiikkaa. Kokoomuksen ehdokkaaksi valittiin puolueen entinen puheenjohtaja Harri Holkeri. Kolmatta kertaa ehdolle asettui SMP:n Veikko Vennamo ja toista kertaa kilpaan lähti kristillisten Raino Westerholm. Liberaalit valitsivat ehdokkaaseen YK:n entisen apulaispääsihteerin Helvi Sipilän, SKDL valitsi ehdolle puheenjohtajansa Kalevi Kivistön ja RKP päätoimittaja, professori Jan-Magnus Janssonin.

Mauno Koivisto lähti vaalikamppailuun ylivoimaisena ennakkosuosikkina, ja hänestä tuli myös koko porvaririntaman päävastus vaalikamppailussa. Porvarillisissa piireissä hänen valintansa arvioitiin johtavan vasemmiston hegemoniaan, ennenaikaisiin eduskuntavaaleihin ja vasemmistoenemmistöiseen eduskuntaan. Koiviston valintaa vastustaneen porvaririntaman oljenkorreksi nousikin keskustelu niin sanotusta mustasta hevosesta eli ehdokkaasta, jonka valitsijamiehet voisivat nostaa presidentiksi puolueiden virallisen ehdokasasettelun ulkopuolelta. Valitsijamiesvaalissa presidentin valinta oli puolueiden välisten neuvottelujen tulos ja vaikka vasemmisto-oikeisto-ristiriita olikin menettänyt merkitystään politiikassa, suhtauduttiin oikeistossa kielteisesti ajatukseen sosialistisesta presidentistä. Osa aikaistoimijoista ajatteli, etteivät ei-socialistiset valitsijamiehet missään tilanteessa voisi äänestää vasemmistolaista presidenttiehdokasta. Mikäli vasemmisto ei saisi vaalissa enemmistöä, voisi kyseeseen tulla kompromissiehdokas virallisen ehdokasasettelun ulkopuolelta. Ennakkospekulaatioissa arvioitiin, että varmistaakseen valintansa Koiviston tulisi saada yli 50 prosenttia äänistä.⁵⁶³

Julkisessa keskustelussa pidettiin mahdollisina mustina hevosina esimerkiksi keskustan sisäisen vaalin Johannes Virolaiselle hävinnyttä Ahti Karjalaista sekä

⁵⁶² Savola 1982, 15–36.

⁵⁶³ Sänkiäho 1983, 111–146.

SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsaa. Vaikka osa poliitikoista pyrki systemaattisesti torjumaan spekulatiot mustasta hevosesta, osa piti keskustelua aktiivisesti yllä.⁵⁶⁴ Virallisista ehdokkaista eräänlaisena ei-sosialististen puolueiden kompromissiehdokkaana nostettiin usein esiin RKP:n Jan-Magnus Jansson. Hänen henkilökohtainen kannatuksensa oli alhainen, mutta hänen mahdollisuuksiensa ajateltiin olevan hyvät puolueiden välisissä neuvotteluissa, joissa haluttiin torjua sosialistinen presidentti.⁵⁶⁵

Politiikan journalismin näkökulmasta vaaliasetelma oli mielenkiintoinen. Yli kaksikymmentä vuotta presidentin tehtäviä hoitaneen Kekkosen jälkeen Suomi saisi varmasti uuden presidentin. Ehdokasasetteluun liittyneet käänteet uutisoitiin yksityiskohtaisesti, ja kun ehdokasasettelu oli saatu päätökseen, julkisuudessa alettiin ”läpivalaista” ehdokkaita.

Koiviston gallupsuosioon liitettiin jo ennen vaaleja hänen myönteinen julkisuuskuvansa, jonka katsottiin rakentuneen erityisesti television välityksellä. Television vaalitentissä toimittaja Antero Kekkonen kysyikin Koivistolta, olisiko esimerkiksi Ståhlbergillä tai J. K. Paasikivellä, joiden ulosantia pidettiin 1980-luvun näkökulmasta heikkona, ollut mitään mahdollisuuksia tulla valituksia gallup tutkimusten ja television aikakaudella.⁵⁶⁶ Antero Kekkonen viittasi puheenvuorossaan erityisesti gallupuutisoinnin ohjausvaikutuksiin ja television tapaan nostaa ehdokkaista esiin uusia piirteitä.

Presidentinvaalien voidaankin nähdä tarjonneen politiikan toimittajille mahdollisuuden tarkistaa suhtautumistaan politiikkaan ja poliitikkoihin. Keskustelua poliitikkojen persoonasta ja yksityiselämästä oli käyty julkisuudessa jo 1970-luvulla, mutta keskustelun foorumeina olivat olleet ensisijaisesti aikakauslehdet.⁵⁶⁷ Vuoden 1982 presidentinvaalien ennakoasetelma tarjosi kuitenkin hyvät lähtökohdat ehdokkaiden henkilökohtaisten ominaisuuksien arviointiin myös päivälehdissä. Esimerkiksi *Helsingin Sanomat* julkaisi vaalien alla poikkeuksellisen suorasukaisen ehdokasesittelysarjan, jossa kuvailtiin vapain sanakääntein niin ehdokkaiden luonteenpiirteitä kuin ulkonäköäkin. *Helsingin Sanomista* saattoi lukea ehdokasesittelyitä, joissa Johannes Virolaista kuvailtiin politiikan helppoheikiksi ja poliittiseksi peluriksi sekä arvioitiin suosion peittävän Koiviston ”kuin majoneesi kokin virheet.”⁵⁶⁸ Lehden kirjoitustyyli oli samankaltainen kuin vaalien alla julkaistussa ja kohua herättäneessä *Tamminiemen pesänjakajat* -teoksessa, jossa käsiteltiin maalaillemaan tyyliin poliitikkojen heikkouksia ja yksityiselämää.⁵⁶⁹ Teoksen kirjoittajat olivat *Helsingin Sanomien* toimittajia ja kirjan on jälkeenpäin arvioitu avanneen

⁵⁶⁴ Ahti Pekkala: Vaihtoehdot Sorsa ja Karjalainen. *Helsingin Sanomat* 7.11.1981; Sorsa: Musta Hevonen saattaa tulla presidentiksi. *Helsingin Sanomat* 31.10.1981; Jalmari Torikka (kok.): Jansson kelpaa porvarileirin kompromissiksi. *Helsingin Sanomat* 7.1.1981.

⁵⁶⁵ Ks. esim. Jalmari Torikka (kok.): Jansson kelpaa porvarileirin kompromissiksi. *Helsingin Sanomat* 7.1.1981; Gallupeista vaaleihin. *Helsingin Sanomat* 12.1.1982 (kolumni, Heikki Brotherus).

⁵⁶⁶ Vaalitentti: Mauno Koivisto. Yle TV1 11.1.1982.

⁵⁶⁷ Ks. esim. Railo 2011; Ruoho & Saarenmaa 2011.

⁵⁶⁸ Savola 1982, 37–81.

⁵⁶⁹ *Lauantaiseura* 1981. Teoksen kirjoittajat olivat *Helsingin Sanomien* toimittajia.

tietä aiempaa kriittisemmälle politiikan journalismille.⁵⁷⁰

Yleisesti ottaen tiedotusvälineiden kasvanut mielenkiinto ehdokkaiden henkilökohtaisia ominaisuuksia ja persoonaa kohtaan nosti myös television aikaisempaa näkyvämpään rooliin vaalikampailussa, sillä nimenomaan televisiossa ehdokkaiden arveltiin paljastavan jotain olennaista itsestään ja persoonastaan. Julkisuudessa alettiin jälleen puhua televisiovaaleista ja jopa televisiopresidentistä.⁵⁷¹ Kehitys liittyi myös voimakkaaseen poliitikkokuvan muutokseen: politiikkaa ei nähty enää ainoastaan puolueen ja aatteen edustajana, vaan yksilönä ja persoonana, jolla oli suuri symboliarvo koko puolueelle.

Tapa hahmottaa politiikkaa ei tietenkään muuttunut äkillisesti presidentinvaalien alla, vaan kehitys oli saanut alkunsa jo 1970-luvulla, mutta presidentinvaalien uudenlainen asetelma tarjosi puitteet aiempaa personoidummalle lähestymistavalle. *Ilta-Sanomissa* esitetty arvio kuvaa oivallisella tavalla vuoden 1982 vaaleissa näkynyttä uudenlaista ajattelua, joka korosti aikakauden erityisyyttä ja muutosta vanhaan verrattuna.

Nykyiset vaalit poikkeavat edellisestä presidentin valinnasta siten, että televisio on nyt voimakkaasti vaikuttamassa äänestyspäätöksiin. Kandidaatit tulevat väreissä koteihimme ja ovat näin alttiina mitä säälimättömimmille ja epäkunnioittavimmalle arvostelulle.

Presidentiltä vaaditaan nykyisin sellaisia ominaisuuksia joita ei ennen ole tarvinnut. Miellyttävä ulkonäkö ei liene vähämerkityksisin. Sujuva huuleneitto tulee hyvänä kakkosena.⁵⁷²

Kun politiikan journalismissa alettiin omaksua aikaisempaa henkilökohtaisempi ja yhä yksityiskohtaisemmin ehdokkaiden persoonaa tarkasteleva tyyli, oli vain luontevaa, että televisio nousi vaaleissa aiempaa näkyvämpään rooliin. Olihan televisio arena, joka tarjosi kansalaisille omakohtaisen mahdollisuuden arvioida ehdokkaiden persoonan miellyttävyyttä. Yleisradio esittikin vaalien edellä enemmän vaaliohjelmia kuin kertaakaan aikaisemmin, ja ainakin ohjelmamäärällä mitattuna vuoden 1982 presidentinvaaleja voidaan pitää todellisina tv-vaaleina.

Ennätysmäärä vaaliohjelmia

Toisin kuin edeltävissä presidentinvaaleissa vuoden 1982 vaaleissa ei ollut istuvaa presidenttiä, jonka erityisasema tai toiveet olisivat vaikuttaneet vaaliohjelmien toteutukseen. Kun ehdokkaat eivät asettaneet omia rajoituksiaan vaaliohjelmien toteutukselle, saattoi Yleisradio rakentaa vaaliohjelmistonsa eduskuntavaalien tapaan. Ohjelmien rungon muodostivat ehdokkaiden vaalitentit sekä vaalien alla esitettävä suuri vaalikeskustelu, johon osallistuivat presidenttiehdokkaat itse ku-

⁵⁷⁰ Hämäläinen 2002, 35, 70–73.

⁵⁷¹ Jälkipuhetta. *Ilta-Sanomien* 3.11.1981 (kolumni, Irma Holopainen).

⁵⁷² Jälkipuhetta. *Ilta-Sanomien* 18.1.1982 (kolumni, Irma Holopainen).

ten vuoden 1962 vaalien edellä. Lisäksi ehdokkaat kohtasivat toisensa ruotsikielisen tv:n järjestämässä suuressa vaalikeskustelussa sekä televisioidussa politiikan toimittajien tentissä.⁵⁷³

Vaalitentit eli ehdokashaastattelut toteutettiin käytännössä samalla tavoin kuin aiemmissakin vaaleissa, joskin tällä kertaa ehdokkaiden esiintymisjärjestys arvottiin, kun aikaisemmissa vaaleissa istuva presidentti oli ollut itseoikeutetusti viimeinen haastateltava. Haastattelijaksi vaalitentteihin valittiin aiemmistakin vaaleista tuttu Antero Kekkonen, joka sai aisaparikseen toimittaja Jyrki Koulumiehen. Vaalitentit sisälsivät noin viiden minuutin mittaisen välähdyksen kunkin ehdokkaan vaalitulaisuudesta sekä 30 minuutin mittaisen haastatteluosion. Koska SKYP:llä ja Perustuslaillisella Oikeistopuolueella (aiemmin Perustuslaillinen Kansanpuolue) ei ollut omaa ehdokasta, haastateltiin tenteissä puolueiden puheenjohtajia. Menettely liittyi valitsijamiesvaalien perinteeseen, jossa puolueet olivat ehdokkaiden ohella vaalien keskeisiä toimijoita. Koska vaaleissa ei äänestetty suoraan ehdokkaita ja koska Yleisradiossa haluttiin pitää kiinni puolueiden tasapuolisesta kohtelusta, tarjottiin kaikille puolueille mahdollisuus esiintyä vaaliohjelmista riippumatta siitä, oliko niillä omaa ehdokasta.⁵⁷⁴

Haastattelut olivat jonkin verran kriittisempiä kuin edeltävissä presidentinvaaleissa. Toimittajat haastoivat poliitikkoja lyhyillä täsmäkysymyksillä, kyseenalaistivat heidän vastauksiaan ja esittivät pisteliäitä välihuomautuksia. Kysymyksissä käytiin selvästi aikaisempaa useammin kiinni myös ehdokkaan henkilöön. Esimerkiksi Harri Holkerin tentissä käytiin läpi kriittisesti hänen työuraansa: ”Eihän poliitikko, jonka ammattina on niin kuin nykynuoriso sanoo kähmiä, niin eihän se voi antaa kovin hyvää taustaa tuntemukselle ihmisestä”, perusteli Antero Kekkonen kysymystään, jossa oli kyseenalaistettu Holkerin kompetenssi vetoamalla hänen työuransa yksipuolisuuteen ja poliittisuuteen.⁵⁷⁵ Mauno Koiviston tentissä päähuomio kiinnittyi siihen, minkälaisena sosialistina ja sosiaalidemokraattina ehdokas itseään piti. Koiviston vastaukset eivät kuitenkaan tyydyttäneet haastattelijoita: ”Miksi te ette anna oikein minkäänlaisia vastauksia?” ”Voisitteko itse muotoilla yksiselitteisen sellaisen kysymyksen omasta sosialismistanne, johonka tahtoisitte antaa yksiselitteisen täydellisen vastauksen?”⁵⁷⁶

Perinteisten televisiotenttien lisäksi kakkosverkossa lähetettiin ruotsinkieliset ”Inför presidentvalet” -tentit, joihin ehdokkaat saivat ottaa mukaansa valitsemansa henkilön. Esimerkiksi SDP:n Mauno Koiviston kanssa tenttiin osallistui Pirkko Työläjärvi ja keskustan Johannes Virolaisen kanssa esiintyi Paavo Värynen. Osa ehdokkaista, kuten kokoomuksen Harri Holkeri ja SKDL:n Kalevi Kivistö, esiintyivät näissäkin tenteissä yksin.

Suuressa vaalikeskustelussa puolestaan palattiin vuoden 1962 käytäntöön, mikä

⁵⁷³ TV-ohjelmaneuvoiston kokous 13.11.1981 liite 27.

⁵⁷⁴ TV-ohjelmaneuvoiston kokous 13.11.1981 liite 27.

⁵⁷⁵ Vaalitentti Harri Holkeri. Yle TV1 13.1.1982.

⁵⁷⁶ Vaalitentti Mauno Koivisto. Yle TV1 11.1.1982.

Kuva 8. Kuvakaappaus Harri Holkerin vaalitentistä 13.1.1982. Kuten kuva osoittaa, poliitikot ottivat kontaktin kotikatsomoihin katsomalla suoraan kameraan vielä 1980-luvullakin.

tarkoitti sitä, että presidenttiehdokkaat kohtasivat toisensa televisiossa. Näinhän ei ollut käynyt kahteenkymmeneen vuoteen, sillä vuoden 1968 vaaleissa Kekkonen kieltäytyi ehdokaskeskustelusta. Televisiossa järjestettiin silloin suuri vaalikeskustelu ainoastaan vaaliliittojen edustajien välillä. Vuoden 1978 vaaleissa ei järjestetty suurta vaalikeskustelua lainkaan. Vuoden 1982 vaaleihin ehdokkaat lähtivät kuitenkin tasavertaisina, minkä vuoksi myös ehdokkaiden välinen suuri vaalikeskustelu voitiin toteuttaa.

Suuri vaalikeskustelu järjestettiin perinteiseen tapaan studioympäristössä, mutta ohjelman lavastuksessa oli kuitenkin kiinnitetty huomiota vaalien jännittävään tilanteeseen. TV-studion lattia oli symbolisesti koristeltu shakkilaudaksi, ja studioon oli tuotu suuri miehen kokoinen shakkinappula, musta hevonen.⁵⁷⁷ Suuressa vaalikeskustelussa mustaan hevoseen liittyvät spekulatiot kuitenkin lopetettiin symbolisesti, kun Harri Holkerin ehdotuksesta ehdokkaat äänestivät mustan hevosen kannettavaksi ulos televisiostudiosta.⁵⁷⁸ Symbolinen ele huomioitiin myös sanomalehdistössä, ja esimerkiksi *Helsingin Sanomat* uutisoi tapahtumasta pääuutisvivullaan suurin otsikoin: ”Musta hevonen äänestettiin ulos”.⁵⁷⁹

Antero Kekkonen johti puhetta suuressa vaalikeskustelussa. Verrattuna ehdokashaastatteluihin hänen roolinsa huomattavasti maltillisempi ja keskustelua käytiin enemmän poliitikkojen ehdoilla. Presidenttiehdokkaiden annettiin käyttää keskustelussa pitkiä, kiireettömiä puheenvuoroja. Itse keskustelu sujui rauhalli-

⁵⁷⁷ Suuri vaalikeskustelu. Yle TV1 15.1.1982.

⁵⁷⁸ Suuri vaalikeskustelu. Yle TV1 15.1.1982.

⁵⁷⁹ Musta hevonen äänestettiin ulos. *Helsingin Sanomat* 16.1.1982.

sesti, ja ainoa normaalista keskustelun virrasta poikkeava tapahtuma oli se, kun Mauno Koivisto luki ääneen lähetykseen mukanaan tuomansa kirjeen. Tämän olivat lähettäneet 10-vuotiaat Taru ja Mari, jotka kertoivat kuulleensa eräältä tytöltä, etteivät he saisi enää ostaa edes omia vaatteita, jos Manu valittaisiin presidentiksi ja kysyivät tulisiko Suomesta Koiviston presidentiksi valinnan myötä samanlainen kuin Neuvostoliitto. Kirje viittasi julkisuudessa käytyyn keskusteluun Koiviston sosialistisuudesta ja erityisesti porvaripuolueiden maalaamiin uhkakuviiin vasemmistolaisesta presidentistä. Koivisto vakuutti lähetyksessä pelot turhiksi ja lupasi itsevarmasti vastata tytöille Suomen leijonalla varustetulla kirjeellä. Kilpailijoitaan hän moitti ihmisten pelottelusta.

Verrattain hidastempoisessa televisiotentissä Koiviston kirje osoittautui oivaliseksi mediatempuiksi. Kirje kiinnitti huomion kilpailijoiden maalaamiin uhkakuviiin, ja sen avulla Koivisto onnistui torjumaan nämä uhkakuvat sympaattisella tavalla. Mediatempun onnistumisesta kertoo myös se, että käytännössä kaikki suuresta vaalikeskustelusta raportoineet sanomalehdet kirjoittivat Tarun ja Marin kirjeestä.⁵⁸⁰ Kaiken kaikkiaan vuoden 1982 presidentinvaalien vaaliohjelmat olivat kuitenkin hyvin samankaltaisia kuin aiemmatkin ohjelmat, eivätkä ne tuoneet vaalitaisteluun suuria yllätyksiä.

Iltapäivälehdet luovat mediatapahtumia

Presidentinvaalien uusi tilanne nosti myös television uudella tavalla kampanjoinnin keskiöön. Ehdokkaiden suuri määrä ja kampanjoinnin henkilökeskeisyys lisäsivät mielenkiintoa myös ehdokkaiden televisioesiintymistä kohtaan. Sanomalehtijournalismissa vaaliohjelmia käsittelevät kirjoitukset lisääntyivät huomattavasti, mutta lehtien välillä oli kuitenkin suuria eroja.

Puoluelehtien ja päivälehtien suhtautuminen vaaliohjelmiin säilyi suurelta osin ennallaan 1980-luvulle tultaessa, joskin kirjoittelussa tapahtui pieniä lehtikohtaisia muutoksia. *Helsingin Sanomat* uutisoi ainoastaan yhteiskeskusteluista, muttei huomioinut lainkaan ehdokashaastatteluja. Lisäksi vaaliohjelmia kommentoitiin lehden muutamissa kolumneissa. Yleisesti ottaen lehden suhtautuminen säilyi ennallaan.⁵⁸¹ *Aamulehti* puolestaan laati uutiset Harri Holkerin vaalitentistä sekä suuresta vaalikeskustelusta, joten kovin näkyvästi vaaliohjelmat eivät edelleenkään

⁵⁸⁰ Vaalikeskustelun alku oli mitäänsanomaton. *Ilta-Sanomat* 16.1.1982; Värättömän vaalikeskustelun vaalea tamma: Minä ja seitsemän veljestä: tässä sitä nyt ollaan. *Iltalehti* 16.1.1982; Koivisto television vaalitentissä: puolueohjelmat saavat väistyä järjen tieltä. *Helsingin Sanomat* 16.1.1982; Kivistö selkein vaihtoehto TV:n puhemyllyssäkin. *Kansan Uutiset* 16.1.1982.

⁵⁸¹ Yksimieliset ehdokkaat ensi kerran saman pöydän ääressä. Presidentin vaalikausia rajattava. *Helsingin Sanomat* 28.12.1981; Koiviston sosialismi vaihtui solidarismiin. *Helsingin Sanomat* 29.12.1981; Koivisto television vaalitentissä: Puolueohjelmat saavat väistyä järjen tieltä. *Helsingin Sanomat* 16.1.1982; Kukaan ei vastaa. *Helsingin Sanomat* 29.12.1981 (kolumni, Aarno Laitinen); Väljähtyneet ajankohtaiset. *Helsingin Sanomat* 8.1.1982 (kolumni, Jukka Kajava); Paljastuksia. *Helsingin Sanomat* 20.1.1982 (kolumni, Eero Silvasti).

olleet esillä lehden journalismissa.⁵⁸²

Suomenmaa ja *Suomen Sosialidemokraatti* sivuuttivat vaaliohjelmat uutis-journalismissaan kokonaan, ja nyt myös *Kansan Uutiset* jätti suurimman osan vaaliohjelmista uutisoimatta.⁵⁸³ *Kansan Uutisten* uutisjournalismissa muutos näkyi erityisesti kirjoitusten sävyssä. 1970-luvulla lehden uutiset olivat olleet vielä poikkeuksetta erittäin subjektiivisia ja oman puolueen näkökulmia korostavia arvioita vaaliohjelmien tapahtumista, mutta nyt lehden tyyli oli lähes neutraali. Kaiken kaikkiaan vaaliohjelmat alkoivat näkyä puoluelehtien uutisjournalismissa yhä vähemmän. Vaaliohjelmien tapahtumia kommentoitiin ajoittain puoluelehtien paki-noissa ja kolumneissa, mutta yleisesti ottaen ne saivat niukasti huomiota.⁵⁸⁴

Ilta-päivälehdet sen sijaan nostivat vaaliohjelmat osaksi vaalijournalismiaan aivan uudella tavalla. 1960- ja 1970-luvuilla päivälehdet ja puoluelehdet laativat lähes poikkeuksetta enemmän juttuja vaaliohjelmista kuin *Ilta-Sanomat*, mutta vuoden 1982 vaaleissa *Ilta-Sanomat* julkaisi juttuja enemmän kuin yksikään puoluelehti tai päivälehti.⁵⁸⁵ Vaaliohjelmia käsittelevien juttujen lukumäärää tarkasteltaessa on syytä huomioida, että presidentinvaalien poikkeuksellisen asetelman takia vaalit saivat ylipäättään enemmän huomiota julkisuudessa kuin monet aiemmat vaalit, mutta tästä huolimatta ilta-päivälehtien kiinnostusta vaaliohjelmia kohtaan voidaan pitää suurena.

Muutos vaaliohjelmiin liittyneessä kirjoittelussa oli paitsi määrällinen myös laadullinen: vaaliohjelmat nousivat yhä näkyvämmiin esille ilta-päivälehtien vaalijournalismissa ja saivat huomattavasti enemmän palstatilaa kuin kertaakaan aiemmin. Verrattuna 1970-lukuun vaaliohjelmat nousivat *Ilta-Sanomien* kanteen huomattavasti aiempaa useammin, ja myös *Ilta-lehti* otti vaaliohjelmat näkyvästi esille journalismissaan. *Ilta-lehti* laati suurimpien puolueiden ehdokashaastatteluita koko aukeaman juttuja ja liitti juttuihin aikaisempaa enemmän kuvitusta.⁵⁸⁶

Vaaliohjelmiin liittyneiden kirjoitusten painopiste oli 1960- ja 1970-luvuilla ehdokkaiden esittämissä mielipiteissä, mutta vuoden 1982 vaalien edellä ilta-päivälehdet löysivät ohjelmiin runsaasti uusia näkökulmia. Lehtien uutisissa kuvailtiin edelleen jonkin verran keskustelujen sisältöä, mutta yhä useammin huomiota kiinnitettiin ohjelmista välittyviin vaikutelmiin ja ohjelman tunnelmaan. Jutut olivat uutisten kaltaisia, mutta käsittelytavoiltaan pikemminkin selostuksia tai reportaa-seja, joissa toimittajat ottivat runsaasti tulkinnallisia vapauksia. Kirjoitukset olivat usein hyvin kuvailevia, kantaa ottavia ja ilmaisultaan monipuolisia.⁵⁸⁷

⁵⁸² Holkeri vakuuttaa: Mustaa hevosta ei oteta esiin. *Aamulehti* 14.1.1982; Virolainen ja Holkeri vastausta vaille: Koivisto jatkoi kiemurtelujaan. *Aamulehti* 16.1.1982.

⁵⁸³ Ks. esim. Koivisto aateväristään: olen tuollainen vanhoillisen sortinen. *Kansan Uutiset* 12.1.1982; Virolainen tv-tentissä: Keskiryhmien valitsijat voidaan laskea yhteen. *Kansan Uutiset* 13.1.1982; Kivistö selkein TV:n puhemyllyssäkin. *Kansan Uutiset* 16.1.1982.

⁵⁸⁴ Ks. kuvat 12–15 sivuilla 239–240.

⁵⁸⁵ Ks. taulukko 1 sivulla 30.

⁵⁸⁶ Ks. kuvat 6–7 sivuilla 35–36.

⁵⁸⁷ Juttutyypeistä ks. Pietilä 2008, 39.

Uutta kirjoituksien aiempaa kuvailevammassa tyyliässä oli se, että jutut liittyivät usein juuri näköhavaintoihin tuoden esiin vaaliohjelmien visuaalisen puolen. ”Westerholm punasteli, kiemurteli ja hikoili yrittäessään löytää vastausta kysymykseen”, kuvailtiin *Ilta-Sanomissa* kristillisen liiton presidenttiehdokkaan Raino Westerholmin haastattelua.⁵⁸⁸ ”Holkeri ei ole päässyt tutusta kireydestään. Se näkyi pitkkin eilistä tv-tenttiä. Vain harvoin hän pystyi vastaamaan vapautuneesti mihin vaikutti se, että Antero Kekkonen ja Jyrki Koulumies olivat sarjan viimeisessä osassa inhottavimmillaan”, kerrottiin Harri Holkerin tv-tentistä.⁵⁸⁹ *Iltalehti* puolestaan analysoi kanssaan Holkerin suoritusta suuren vaalikeskustelun jälkeen: ”Vaalea, viileä, hillitty ja hallittu aaveratsun kesyttäjä astui televisioruutuun ja suitsitti mustan hevosen”.⁵⁹⁰

Yhä useammin vaaliohjelmiä kuvattiin lehdissä myös tavoilla, jotka kuvasivat ja korostivat vaalikeskustelujen erityislaatuista ja tapahtumallisuutta. Vaaliohjelmissä ei ollut enää kyse yksinomaan siitä, mitä poliitikot niissä linjasivat, vaan ohjelmia tarkasteltiin yhä useammin kokonaisvaltaisina tapahtumina, joiden päätähentinä esiintyivät sekä ohjelmissa esiintyvät poliitikot että heitä haastavat toimittajat.

Iltalehden laajoissa juttukokonaisuuksissa kuvattiin vaaliohjelmien draama-kaari alkaen ehdokkaan saapumisesta studioon ja päättyen haastattelun jälkeisiin tunnelmiin⁵⁹¹. Hyvä esimerkki tämänkaltaisesta journalismista toimii Johannes Virolaisen tv-tentistä kertova juttukokonaisuus⁵⁹²:

Salamavalot välkkyvät, kun puhemies Johannes Virolainen astui salkku kainalossa Pasilan tv-studioiden aulaan tiistai-iltana tasan klo 20.

Päivää Inkvisiittorit, Johannes Virolainen kätteli tenttijöitään Antero Kekosta ja Jyrki Koulumiestä.⁵⁹³

Jutussa kuvattiin yksityiskohtaisesti Virolaisen jutustelua toimittajien ja ohjelma-johtaja Pekka Silvolan kanssa ennen tenttiä sekä studiossa vallinnutta tunnelmaa. Erillisessä uutisessa kuvailtiin haastattelun etenemistä unohtamatta arvioita Virolaisen suorituksesta:

Minuutit hupenivat. Kello 20.30 lähetys päättyi. Johannes Virolainen oli antanut vanhan mestarin näytöksen, jonka taustalla on valtava tietomäärä, kokemus, muisti ja sanavalmius.⁵⁹⁴

⁵⁸⁸ Westerholm häkeltyi vain raamatusta. *Ilta-Sanomat* 7.1.1982.

⁵⁸⁹ Vaalitentissä: Mieluummin demari kuin musta hevonen. *Ilta-Sanomat* 14.1.1982.

⁵⁹⁰ Harri kesytti mustan hevosen. *Iltalehti* 14.1.1982.

⁵⁹¹ *Iltalehti* laati laajat juttukokonaisuudet ainoastaan kokoomuksen ja keskustan ehdokkaista sekä suuresta vaalikeskustelusta. On mahdollista arvioida, että nämä myönteiset kirjoitukset olivat *Uudesta Suomesta* irtautuneen *Iltalehden* kädenojennus porvarillisille ehdokkaille. Tästä huolimatta kirjoitukset olivat juttutyyppeinä ensimmäisiä lajissaan. Virolainen tv-tentissä: ”Keskustan ja SDP:n ehdokas loppusuoralla”. *Iltalehti* 13.1.1982; Holkeri säikytti aaveratsun. *Iltalehti* 14.1.1982; Värättömän vaalikeskustelun vaalea tamma: Minä ja seitsemän veljestä: tässä sitä nyt ollaan. *Iltalehti* 16.1.1982.

⁵⁹² Virolainen tv-tentissä: ”Keskustan ja SDP:n ehdokas loppusuoralla”. *Iltalehti* 13.1.1982.

⁵⁹³ Virolainen tv-tentissä: ”Keskustan ja SDP:n ehdokas loppusuoralla”. *Iltalehti* 13.1.1982.

⁵⁹⁴ Virolainen tv-tentissä: ”Keskustan ja SDP:n ehdokas loppusuoralla”. *Iltalehti* 13.1.1982.

Lisäksi lehdessä kuvailtiin Virolaisen tunnelmia vaalitentin jälkeen:

Videonauha pyörii ja puhemies Virolainen katsoo suoran lähetyksen jälkeen tv-ruudusta omaa esiintymistään. Ilme on alussa vakava, mutta sulaa myhäilyksi.⁵⁹⁵

Kuten esimerkki osoittaa, vaaliohjelmasta rakennettiin *Iltalehden* uutisessa monipuolinen poliittinen tapahtuma, jonka kulissemiin lehden lukijat kutsuttiin kurkistamaan. Vaaliohjelmissa tehty poliittiset linjaukset vain täydensivät juttua, jonka pääpaino on vaaliohjelmaan liittyneessä tunnelmakuvauksessa. Tämän kautta lukijalle välittyi monenlaisia viestejä. Ensinnäkin kirjoitus käsitteli myönteiseen sävyyn Virolaisen persoonaa, joten tv-tentin voidaan katsoa tarjoavan kirjoittavalle toimittajalle mahdollisuuden arvioida ehdokkaita vapaammin ja subjektiivisemmin kuin kenties perinteisessä uutisjournalismissa. Toiseksi kirjoitus kuvasi studiossa vallinnutta jännittyntä tunnelmaa ennen tenttiä vahvistaen käsitystä televisiotentin poikkeuksellisesta luonteesta ja tärkeydestä. Myös kuvaus tentin jälkeen vallitsevasta vapautuneesta ja helpottuneesta tunnelmasta vahvisti viestiä tv-tentin erityislaatuudesta.

Juuri tämänkaltaisten kirjoitusten voidaan arvioida vahvistaneen osaltaan käsitystä television vaaliohjelmien tärkeydestä ja siirtäneen tarkastelun painopistettä asioista mielikuviiin. *Iltalehden* tapa kirjoittaa vaaliohjelmista oli uudenlainen, sillä tämänkaltaisia kirjoituksia ei sanomalehdissä ollut aiemmin julkaistu. *Ilta-Sanomat* tosin vei lukijansa suuren vaalikeskustelun kulissemiin jo vuoden 1966 suuren vaalikeskustelusta laatimassaan uutisessa, jossa sivuttiin puolueiden muodostamia kuppikuntia Yleisradion kahviossa⁵⁹⁶, mutta tätä yksittäistä poikkeusta lukuun ottamatta tällaisia kirjoituksia ei 1960- ja 1970-luvuilla julkaistu. Vuoden 1982 vaalien jälkeen tunnelmakuvaukset alkoivat kuitenkin yleistyä ja 2000-luvulla vaaliohjelmien kulissemiin laadittuja tunnelmakuvauskuvaus löytyy iltapäivälehtien ohella myös päivälehdistä.⁵⁹⁷

Uudentyyppistä, television erityislaatua ja poliitikkojen persoonaa korostavaa juttutyyppiä edusti myös *Ilta-Sanomien* reportaasi, jossa lehden päätoimittaja Martti Huhtamäki katseli suurta vaalikeskustelua yhdessä presidenttiehdokkaiden puolisoitten kanssa. Jutussa selostettiin presidenttiehdokkaiden puolisoitten kevyttä sanailua. Raino Westerholmin puoliso Sirkka-Liisa Westerholm arveli television antavan Rainosta liian yksipuolisen kuvan. Hän kertoi miehensä valmistaneen solmionsa omin käsin keittiön vanhasta pöytäliinasta, ”jossa ei ollut fläkkejä” ja piti tätä yhtenä esimerkkinä Rainon piiloon jääneestä kätevytydestä. Kalevi Kivistön puoliso Sirkka Kivistö tarkasteli miehensä kampausta. ”Sanoin Kallulle iltapäivällä, että hänen niskatukkansa on liian pitkä, – – mutta saattaa olla, että juuri tuo kampaussittenkin tehoaa rocknuorisoon”.⁵⁹⁸ Kuten esimerkit osoittavat, suuri vaa-

⁵⁹⁵ Virolainen tv-tentissä: ”Keskustan ja SDP:n ehdokas loppusuoralla.” *Iltalehti* 13.1.1982.

⁵⁹⁶ Kuppikunnat sekaantuivat vasta väliajan lopulla. *Ilta-Sanomat* 19.3.1966.

⁵⁹⁷ Pitkänen 2012, 175–176.

⁵⁹⁸ Kanavanvaihto. *Ilta-Sanomat* 16.1.1982.

likeskustelu toimi kirjoituksessa eräänlaisena taustatekijänä ehdokkaiden yksityiselämää ja persoonaa valottavalle keskustelulle.

Toinen merkille pantava piirre iltapäivälehtien journalismissa liittyi vaalitenttejä veräneiden toimittajien saamassa julkisuudessa tapahtuneeseen muutokseen. Vaalitenttijöitä oli haastateltu aiemminkin sanomalehdissä, mutta etupäässä sanomalehtien televisiosivujen pienissä ennakkojutuissa. Vuoden 1982 presidentinvaalien alla vaalitenttien vetäjät Antero Kekkonen ja Jyrki Koulumies nousivat toistuvasti otsikoihin haastatteluohjelmien muodostaman jännitysnäytelmän aktiivisina osapuolina.

Ilta-Sanomat uutisoi koko sivun jutussa Kekkosen ja Koulumiehen ennakko-tunnelmista ennen vaaliohjelmarupeamaa: Kekkonen toivoi pääsevänsä talvilomal-le urakan päätyttyä ja Koulumies kertoi tehneensä ohjelmasarjan takia tupakkala-kon.⁵⁹⁹ Toimittajien suoriutumiseen kiinnitettiin yhä enemmän huomiota myös haastatteluohjelmien käynnistyttyä. ”Anssi Keski-Vähälä joutui kuin hiiri väistelemään ylivoimaisen kissaparin, Antero Kekkosen ja Jyrki Koulumiehen, hyök-käyksiä. Haastattelijoilla tuntui tosiaan olevan ruutia”, arvioitiin *Ilta-Sanomien* pääkirjoituksessa.⁶⁰⁰ *Ilta-Sanomien* kolumnisti puolestaan arvioi Johannes Virolaisen pompottaneen tenttijöitään mennen tullen.⁶⁰¹ Iltapäivälehtien kuvauksissa toimittajat nousivat poliitikkojen ohella vaaliohjelmien päätähdiksi, joiden keski-näistä kilpailua äänestäjät ja televisiokatsojat kutsuttiin todistamaan. Toimittajien aikaisempaa aktiivisempi rooli vaaliohjelmissa oli tullut esiin jo 1970-luvun jälki-puoliskon kirjoittelussa, mutta vuoden 1982 vaaliohjelmissa haastattelijat kuvatiin yhä selvemmin poliitikkojen vastavoimana ja haastattelutilanteet politiikon ja toimittajan välisenä voimainmittelönä.

Kolmas silmiinpistävä piirre iltapäivälehtien journalismissa oli huomion kiin-nittyminen yhä useammin poliitikkojen esiintymiseen ja pärjäämiseen vaalitenteis-sä. ”Johannes vei pisteet tv:ssä”, uutisoi *Ilta-Sanomat* kannessaan.⁶⁰² Uutta avausta edusti myös *Ilta-Sanomien* juttu, jossa uutisoitiin *Ilta-Sanomien* itsensä kokoaman yleisöraadin mielipiteistä. Yleisöraadin mielestä suuren vaalikeskustelun parhaat esiintyjät oli-vat olleet kokoomuksen Harri Holkeri sekä SKDL:n Kalevi Kivistö. Kolmanneksi nousi SDP:n Mauno Koivisto. Koko sivun kokoiseen juttuun oli poimittu moni-puolisesti yleisöraadin mielipiteitä ehdokkaista.⁶⁰³ Kuten aiemmin kuvattiin, po-liitikkojen esiintymistä televisiossa oli arvioitu jo vuoden 1968 presidentinvaalien yhteydessä, mutta silloin asialla oli ollut Yleisradio ja tutkimuksen tulokset julkis-tettiin vasta vaalien jälkeen. Journalistisena tuotoksena *Ilta-Sanomien* vaalitenttiarvio yleisöraateineen oli ensimmäinen laatuaan tämän tutkimuksen sanomalehdissä. Se

⁵⁹⁹ TV:n vaalitentit alkoivat. ”Kekkosen linja on asialinja.” *Ilta-Sanomat* 5.1.1982.

⁶⁰⁰ Tenti sovitettava vastaajan mukaan. *Ilta-Sanomat* 6.1.1982 (pääkirjoitus).

⁶⁰¹ Jälkipuhetta. *Ilta-Sanomat* 13.1.1982 (kolumni, Jouko Sorjanen).

⁶⁰² Virolainen tv-tentissä: ”Keskustan ja SDP:n ehdokas loppusuoralla”. *Ilta-Sanomat* 13.1.1982; Johan-nes Virolainen otti ohjat käsiinsä. *Ilta-Sanomat* 13.1.1982.

⁶⁰³ *Ilta-Sanomien* yleisöraati katsoi suuren vaalikeskustelun: ”Holkeri ja Kivistö parhaimmat”. *Ilta-Sanomat* 16.1.1982.

loi uuden juttutyypin, jossa erilaiset raadit arvioivat poliitikkojen esiintymistä heti vaalitenttin päätyttyä.⁶⁰⁴

Mielenkiintoisena yksityiskohtana voidaan pitää myös sitä, että vaikeivät puoluelehdet tämänkaltaisia esiintymisanalyyssejä laatineetkaan, niin niiden tulokset kelpasivat tarvittaessa uutismateriaaliksi – ainakin silloin kun tulokset olivat oman ehdokkaan kannalta myönteisiä. ”Iltalehden yleisöraati: Kivistö oli paras”, uutisoi *Kansan Uutiset* ja kävi jutussaan läpi Kivistöön liitettyjä myönteisiä luonnehdintoja⁶⁰⁵.

Juttujensa kuvituksena iltapäivälehdet käyttivät lähes poikkeuksetta ehdokkaita istumassa ehottettavana. Kuvavalinnat lisäsivät vaikutelmaa toisaalta tilanteen epäaitoudesta ja toisaalta ohjelman visuaalisesta luonteesta. Meikattavan poliitikon voidaan arvioida herättävän lukijassa miellelyhtymiä tilanteen teatraalisuudesta: näytelmän päätähti ehottetaan esiintymiskuntoon ennen näytelmän alkua.

Iltapäivälehtien kirjoituksissa vahvistettiin ajatusta television vaaliohjelmien erityislaadusta rakentamalla niistä jännittäviä, urheilukilpailuihin rinnastettavia tapahtumia, joissa toimittajan tärkein tehtävä oli välittää lukijoille kilpailun osapuolten tunnelmia ennen ja jälkeen suorituksen.

Kaiken kaikkiaan iltapäivälehtien tavat sisällyttää television vaaliohjelmat osaksi omaa vaalijournalismiaan olivat huomattavasti moninaisemmat kuin aikaisemmissa vaaleissa. Lehdet kuvailivat tenttejä totuttua värikkäämmiin, ja jutuissa korostuivat usein juuri tentittävän ehdokkaan tunnereaktiot ja pärjääminen haastatteluissa.

Osin iltapäivälehtien uutta lähestymistapaa saattoi selittää ehdokkaiden ulkopoliittisten linjojen samankaltaisuus, mutta toisaalta poliitikkoja oli kritisoitu varovaisuudesta ja poliittisten linjausten samankaltaisuudesta jo 1970-luvulla. Journalismin lähestymistapoihin tämä ei silti ollut aikaisemmin vaikuttanut. Onkin siis todennäköisempää, että iltapäivälehtien politiikan journalismi heijasteli monia niin mediassa kuin politiikassa vahvistuneita muutostrendejä. Yhä henkilövetoisemmaksi muuttunut politiikka löysi luontevimman ilmenemismuotonsa televisiosta. Päivälehtiä viihteellisemmille ja kaupallisemmille iltapäivälehdistä television erityispiirteiden korostaminen oli luonteva journalismin osa.

Ilta-Sanomat oli käsitellyt politiikkaa omintakeisella tyylillä jo 1960- ja 1970-luvuilla, mutta 1980-luvulle tultaessa alkoi viihteellisemmälle ja henkilökeskeisemmälle politiikan journalismille löytyä yhä enemmän kaikupohjaa suomalaisesta yhteiskunnasta. Osaltaan kirjoitteluun vaikutti iltapäivälehtimarkkinoiden uudenlainen kilpailutilanne, mutta samaan aikaan myös suomalainen poliittinen kulttuuri muuttui. Kun puolueet samankaltaistuivat ja kansalaisten kiinnittyminen puolueisiin alkoi heikentyä, oli vain luonnollista, että lähestymistavat politiikkaan alkoivat muuttua. Erityisen otollinen tilanne oli henkilöön keskittyvissä presidentinvaalikampanjoissa,

⁶⁰⁴ Ks. Pitkänen 2012, 166.

⁶⁰⁵ Iltalehden yleisöraati: Kivistö oli paras. *Kansan Uutiset* 17.1.1982.

joissa huomio kiinnittyi kenties voimakkaammin kuin koskaan aikaisemmin ehdokaiden persoonaan ja henkilökohtaisiin ominaisuuksiin.

Vaikka puoluelehtien ja *Helsingin Sanomien* suhtautuminen vaaliohjelmiin säilyi pääasiassa ennallaan, korostivat iltapäivälehtien luomat uudenlaiset merkityksenannot television vaaliohjelmien keskeisyyttä vaalikampanjoinnissa. Aikaisemmin televisio-ohjelmien tärkeimpänä tehtävänä oli pidetty äänestäjien informoimista ehdokaiden ja puolueiden poliittisista linjauksista, mutta vuoden 1982 presidentinvaaleissa tämä suhtautumistapa oli vain yksi muiden joukossa. Iltapäivälehtien käsittelyssä vaaliohjelmita tuli politiikan foorumeita, jotka eivät ainoastaan tarjonneet tietoa ehdokaiden mielipiteistä vaan myös ohjelmissa esiintyvien ehdokaiden henkilökohtaisia ominaisuuksia, kuten paineensietokyvystä, esiintymistaidosta ja argumentointikyvystä – ominaisuuksista, joiden arvioiminen ei kuulunut politiikan journalismiin vielä 1960- tai 1970-luvuilla.

Onkin mahdollista arvioida, että iltapäivälehtien käsittelyssä vaaliohjelmat alkoivat ensimmäistä kertaa muuttua kokonaisvaltaisemmiksi mediatapahtumiksi,⁶⁰⁶ joiden erityisyys liittyi niiden sanomalehdistössä saamaan runsaaseen julkisuuteen. Laaja ennakkomainonta yhdessä vaaliohjelmien ainutlaatuisuutta ja tärkeyttä korostavien uutisten kanssa tekivät televisiosta ja vaaliohjelmita ensimmäistä kertaa vaalikampanjoinnin keskeisimpiä tapahtumia.

Televisiovaalit vai ei?

Iltapäivälehtien uudet tavat käsitellä vaaliohjelmita omassa uutisjournalismissaan korostivat vaaliohjelmien erityisyyttä, mutta eräs piirre ohjelmiin liittyneessä kirjoittelussa säilyi muuttumattomana. Vaaliohjelmien toteutusta kritisoitiin entiseen tapaan niin pääkirjoituksissa kuin kolumneissakin. Sanomalehdistössä moitittiin poliitikkoja kiertelystä ja välttelystä, toimittajien ongelmaksi nähtiin liiallinen ”jankkaaminen” sekä irrelevantit kysymyksenasettelut. Puoluelehdet olivat erityisen pettyneitä omien ehdokkaidensa kohteluun tenteissä.⁶⁰⁷ Toisinaan vaalitenttejä myös kehuttiin, mutta

⁶⁰⁶ Arkisessa kielenkäytössä käsite mediatapahtuma saattaa tuntua yksiselitteiseltä, mutta viestinnän tutkimuksen traditiossa ”mediatapahtuma” käsitettä on teoretisoitu laajemmin. Keskeisin mediatapahtuma käsitettä koskeva tutkimus on Daniel Dayanin ja Elihu Katzin *Media Events. The Live Broadcasting of History*. Tekijöiden määritelmässä mediatapahtuma on kiinteästi kytköksissä televisioon. Kirjoittajien mukaan televisio-ohjelmasta tulee kuitenkin mediatapahtuma vasta, kun muut tiedotusvälineet alkavat rakentaa siitä ainutlaatuista tilaisuutta. Näin ollen mediatapahtuma syntyy aina vuorovaikutuksessa muiden tiedotusvälineiden kanssa. Ks. Dayan & Katz 1992, 4–24.

⁶⁰⁷ Vaalitunnelmissa. *Suomen Sosialidemokraatti* 13.1.1982 (kolumni, Maunu Sinnemäki); *Selvät säännöt. Aamulehti* 15.1.1982 (pääkirjoitus); Kovaääninen, *Aamulehti* 13.1.1982 (kolumni, Marjo Sjöberg); Silloin ja nyt. *Kansan Uutiset* 9.1.1982 (kolumni, Erkki Kauppila); On nähty ja kuultu. *Suomenmaa* 14.1.1982 (pakina, Hela); Kukaan ei vastaa. *Helsingin Sanomat* 28.12.1981 (Aarno Laitinen, kolumni); Väljähtyneet ajankohtaiset. *Helsingin Sanomat* 8.1.1982 (kolumni, Jukka Kajava). Vaalikeskustelun alku oli mitäänsanomaton. *Ilta-Sanomat* 16.1.1982; Tasapaksu vaalitentti. *Aamulehti* 16.1.1982; Puhetta ylipitkän elokuvan verran. *Aamulehti* 15.1.1982.

kokonaisuudessaan myönteiset näkemykset vaalitentistä olivat harvinaisia.⁶⁰⁸

Yleisradion johto puolusti julkisuudessa erityisesti vaalitenttejä. *Aamulehdessä* haastateltu pääjohtaja Sakari Kiuru kiitteli toimittajia, jotka olivat hänen mielestään tehneet hyvää työtä. Tiukka linja ja hyökkäävyys olivat Kiurun mukaan saaneet ehdokkaat kertomaan sellaisistakin asioista, joista normaalisti olisi kerrottu turhan tahdikkaasti. Hän vakuutti, ettei kyse ollut aggressiosta ehdokkaita kohtaan, vaan eräs tapa tehdä haastatteluohjelmia.

Samassa jutussa haastateltu ajankohtaisohjelmien toimituspäällikkö Mikko Valtasaari kertoi ohjelmaryhmän koettaneen löytää ohjelmiin sellaisia aspekteja, joista puhutaan yleisesti vain ehdokkaan selän takana. ”Suomalaiseen alamaiskäyttäytymiseen kuuluu, että ollaan höyliä edessä ja takanapäin sitten supistaan höllemmin asioista” ja tätä ohjelmissa haluttiin Valtasaaren mukaan jossain määrin välttää.⁶⁰⁹ Samoilla linjoilla oli myös ohjelmaneuvoston kokouksessa vaaliohjelmien toteutusta arvioinut Hilkka Vuori, jonka mielestä ohjelmat olivat olleet hyviä ja niiden valitsema linja hyväksyttävä, sillä ”tarkoitus ei ollut tuoda esiin ehdokkaiden omaa linjaa, vaan miten he ihmisinä selviävät kireästä tilanteesta.”⁶¹⁰ Nyt vaaliohjelmien ensisijaisena tarkoituksena ei siis enää nähty olevan poliittisen informaation jakaminen, vaan ehdokkaiden persoonan läpivalaiseminen. Tällaiset arviot olivat vielä 1970-luvulla harvinaisia, mutta ne alkoivat yleistyä 1980-luvulle tultaessa.

Keskustelua jatkoi Yleisradion entinen toimittaja Eero Silvasti kolumnissaan *Helsingin Sanomissa*. Hän arvioi ehdokkaiden esiintymistä ja kirjoitti yllättyneensä erityisesti Helvi Sipilän ronskista huumorista:

– – laukaisu ”vaaleasta tammasta” jäi yksinäiseksi, se alkoi kuulostaa pelkältä vahinkolaukaukselta. Muutama semmoinen lisää – ja jokainen laukaus olisi kaikuna tuonut satatuhatta ääntä.⁶¹¹

Silvasti muisteli ennustaneensa kabinettimiesten ajan olevan ohi ja Urho Kekkosen seuraajaehdokkaiden olevan tv-kasvoja, kansakunnan yhteistä poliittista omaisuutta. Hän arvioi erityisesti television vaikuttavan siihen, että Kekkosen seuraaja on henkisesti toisen aikakauden mies:

Hän [Kekkonen] syntyi yhtä aikaa sähkön kanssa, kauan ennen radiota ja televisiota. Hänen seuraajansa todellinen palatsi on Pasilan tv-studio, paikka jossa sinutellaan ja juonitellaan.⁶¹²

Yleisradion edustajien arviot ovat mielenkiintoisia, sillä ne osoittavat, että uudenlaiset ajattelutavat olivat alkaneet saada sijaa erityisesti sähköisissä välineissä työskentelevien toimittajien keskuudessa, ja heidän välityksellään ne alkoivat nousta

⁶⁰⁸ Vaalitenteissä oikea ote. *Iltalehti* 14.1.1982.

⁶⁰⁹ Tv:n vaalitentti tekijät: Tahdikkaus ei toisi todellista käsitystä. *Aamulehti*. 21.1.1982.

⁶¹⁰ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 15.1.1982.

⁶¹¹ Paljastuksia. *Helsingin Sanomat* 20.1.1982 (kolumni, Eero Silvasti).

⁶¹² Paljastuksia. *Helsingin Sanomat* 20.1.1982 (kolumni, Eero Silvasti).

yhä näkyvämmiin esille myös sanomalehtijulkisuudessa.

Samankaltaisia puheenvuoroja esittivät myös sanomalehtitoimittajat. *Ilta-Sanomissa* toimittaja Irma Holopainen luetteli kriteerejä, joista oli tullut presidentiltä vaadittavia ominaisuuksia. Tällaisia ominaisuuksia olivat muun muassa miellyttävä ulkonäkö ja sujuva huulenheitto.⁶¹³ Vaalipäivän alla julkaistussa uutisessa *Kansan Uutiset* kertoi, että tämänkertaiset presidentinvaalit olivat olleet leimallisesti televisiovaalit. Uutisessa arvioitiin Kalevi Kivistön suosion nousseen huimaavasti muun muassa hyvien televisioesiintymisten ansiosta.⁶¹⁴

Heikki Brotherus puolestaan arvioi *Helsingin Sanomiin* laatimassaan kolumnissa, että RKP:n Jan Magnus Jansson oli pitänyt hyvin puolensa television vaalitentissä, ”jonka vaikutusta ei ole ainakaan aliarvioitava”. Brotheruksen spekulatiot liittyivät povauksiin Janssonista porvariston kompromissiehdokkaana, mutta samalla kirjoituksessa myös korostettiin television merkittävyyttä.⁶¹⁵ *Kansan Uutisten* pääkirjoituksessa puolestaan arvioitiin Mauno Koiviston televisiotentin olleen vaalikampanjan aikana ainut tapahtuma, jossa kansalaiset näkivät hänet omimpana itsenään: ”Se, että Koivisto oli mitäänsanomaton, johtui tietenkin hänen henkilökohtaisten ominaisuuksiensa ohella ennen muuta siitä roolista, jonka hänen taustavoimansa ovat valinneet.” Televisio oli siis paljastanut paitsi Koiviston ”todellisen” luonteen myös hänen valitsemansa varovaisen vaalitaktiikan.

Yhteistä edellä kuvatuille esimerkeille on ensinnäkin se, että niissä katsottiin television paljastavan ehdokkaista jotain sellaisia piirteitä, joita muut tiedotusvälineet eivät pystyneet paljastamaan. Kirjoituksissa pohdittiin myös television vaikutuksia presidentinvaaleissa, ja yleensä televisiolla nähtiin olevan vaaleissa tärkeä rooli. Sanomalehdistössä oli aiemminkin sivuttu television vaikutuksia vaaleissa, mutta vain satunnaisesti, ja yleensä vaikutuksia oli vähätelty.

Keskustelu television vaikutuksista jatkui myös vaalien jälkeen, joskin nyt television vaikutuksia korostavat näkemykset tulivat haastetuiksi. Vaalien ylivoimainen voittaja oli odotetusti Mauno Koivisto, mikä oli monen mielestä selvä merkki siitä, ettei televisio voinut vaaleja ratkaista. ”Koko vaalikampanjan ajan Yle on lietsonut puhetta tv-vaaleista. Kansa tuskin kuitenkaan ratkaisi Koivistoa ylivoimaiseksi suosikikseen televisiosta saadun kuvan perusteella, sillä tenteissä tuleva presidentti ei suinkaan ollut parhaimmillaan,” arvioi *Aamulehden* Marjo Sjöberg.⁶¹⁶ Samaa mieltä oltiin *Ilta-Sanomien* pääkirjoituksessa, jossa arvioitiin vaalien olleen televisiovaalit vain teknisessä mielessä, sillä televisioesiintymisten perusteella noususuunnassa olisi pitänyt olla Koiviston osakkeiden sijaan hänen kilpailijoidensa osakkeet. Kirjoituksessa arveltiin kansalaisten muodostaneen

⁶¹³ Jälkipuhetta. *Ilta-Sanomien* 18.1.1982 (kolumni, Irma Holopainen).

⁶¹⁴ SKDL noussut ratkaisijaksi. *Kansan Uutiset* 17.1.1982.

⁶¹⁵ Gallupeista vaaleihin. *Helsingin Sanomat* 12.1.1982 (kolumni, Heikki Brotherus).

⁶¹⁶ Koväänäinen. *Aamulehti* 20.1.1981.

mielipiteensä ehdokkaista kokonaan muitten tietolähteiden kautta.⁶¹⁷

Vaalien jälkeen esitetyt arviot saattavat heijastella jossain määrin myös kirjoittajien pettymystä vaalitulokseen, mutta totta oli, ettei Koiviston suosio perustunut hänen vaalikampanjaansa tai hänen esiintymiseensä television vaaliohjelmissa – olihan Koivisto ylivoimaisesti suosituin ehdokas jo ennen kuin ensimmäistäkään vaaliohjelmaa oli esitetty televisiosta. Koivisto oli suosittu poliitikko jo 1960-luvulla, kun hän toimi valtiovarain- ja pääministerinä. Hänelä voidaan katsoa olleen jo tuolloin poikkeuksellisen moniulotteinen julkisuuskuva. Galluptulosten perusteella Koivisto nousi yhdeksi varteenotettavimmaksi Kekkosen seuraajaehdokkaaksi 1970-luvun alkupuolella⁶¹⁸, ja viimeistään hänen nousemisensa pääministeriksi vuoden 1979 eduskuntavaalien jälkeen teki hänestä jälleen päivän politiikan seuratuimman hahmon. Koivisto näkyi työnsä kautta paljon televisiossa, mutta moniulotteista julkisuuskuvaansa hän ei rakentanut yksinomaan tässä tiedotusvälineessä. Hänen persoonaansa ja yksityiselämäänsä nimittäin valotettiin lukuisia kertoja iltapäivä- ja ajanvietelehdissä jo 1970-luvulla.⁶¹⁹

Television vaaliohjelmien yhteiskunnallisen merkityksen kannalta olennaista ei kuitenkaan ole, missä määrin vaaliohjelmat tosiasiallisesti vaikuttivat vaalien lopputulokseen. Vaaliohjelmat tavoittivat vuoden 1982 presidentinvaaleissa yli miljoona suomalaista, ja myös sanomalehdistössä vaaliohjelmista keskusteltiin enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Onkin mahdollista arvioida, että television vaaliohjelmien asema vaalikampanjoinnin keskeisimpänä instituutiona vahvistui nimenomaan vuoden 1982 presidentinvaaleissa, jolloin visualisoidulle politiikalle ja politiikan affektiivisille elementeille ruvettiin antamaan julkisessa keskustelussa aiempaa suurempi arvo.

⁶¹⁷ Kansa valitsi Koiviston. *Ilta-Sanomat* 19.1.1982 (pääkirjoitus).

⁶¹⁸ HS-Gallup: UKK listan kärjessä. Karjalainen ja Sorsa nousussa. *Helsingin Sanomat* 12.4.1974; HS-Gallup: Kekkonen yhä suosikki. Karjalainen ja Sorsa kirivät. *Helsingin Sanomat* 11.1.1975.

⁶¹⁹ Ks. esim. Mauno Koivistolla on kotona oma valtiovarainministerinsä. *Ilta-Sanomat* 25.10.1967; Manun sukat nurkkaan. *Ilta-Sanomat* 4.1.1972; Eniten äänestetyt naiset: Tellervo Koivisto ja Tellervo Koivisto. *Ilta-Sanomat* 4.1.1972. Tellervo Koivisto: ”Olen kokopäivätoiminen kokouksissa istuja”. *Ilta-Sanomat* 17.11.1981. Myös Koiviston puolison Tellervo Koiviston voidaan katsoa tuoneen julkisuuteen runsaasti Koivistojen yksityiselämään liittyviä yksityiskohtia, jotka nousivat esille myös vuoden 1982 vaaleissa. Hyvänä esimerkkinä tällaisesta yksityiselämään liittyneestä detaljista toimii tarina Mauno Koiviston rikkinaisista sukista – tarina, jonka Tellervo Koivisto oli kertonut ensimmäisen kerran televisiossa jo 1960-luvun lopussa. Yhtä merkittävänä tekijänä voidaan pitää Tellervo Koiviston *Suomen Kuvalehdessä* vuosina 1968–72 julkaisemia päiväkirjoja, joissa käsiteltiin usein perheen arkeen liittyviä kysymyksiä, ks. Uimonen 1992, 301.

Tunteisiin vetoava televisio vuoden 1983 eduskuntavaaleissa

Vaaliohjelmia vanhaan malliin

Vuoden 1983 eduskuntavaalit käytiin vain reilu vuosi presidentinvaaleista, jotka olivat merkinneet niin sisäpolitiikassa kuin ulkopoliitiikassakin yhden aikakauden päättymistä. Koivisto otti tavoitteekseen luotsata maan poliittista elämää normaaliparlamentarismiin. Tällä hän tarkoitti presidentin maltillista sisäpoliittista vallankäyttöä. Uuden presidentin myötä Kekkosen aikakautta alettiin tarkastella aikaisempaa kriittisemmin ja julkisuudessa alettiin puhua uudesta poliittisesta kulttuurista.⁶²⁰

Välittömiä vaikutuksia suomalaiseen sisäpolitiikkaan presidentinvaaleilla ei kuitenkaan ollut, joskin SDP:n kannatukseen Koiviston valinnan on katsottu vaikuttaneen myönteisesti. Ministerisalkut jaettiin vaalien jälkeen uudelleen, mutta hallituspohja säilyi ennallaan. Pääministeriksi valittiin SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsa. Koiviston hallituksessa ulkoministerin tehtäviä hoitanut keskustan puheenjohtaja Paavo Värynen ei jatkanut ministerinä Sorsan hallituksessa.

Joulukuussa 1982 hallitus ajautui sisäisiin riitoihin SKDL:n äänestettyä puolustusvoimien hankintamäärärahojen korotusta vastaan, minkä seurauksena Sorsa katsoi SKDL:n eronneen hallituksesta. SKDL:n tilalle nousi Liberaalinen Kansanpuolue, joka sai kaksi ministerin salkkua. Tällä hallituskokoonpanolla käytiin kohti vuoden 1983 eduskuntavaalikamppailua.⁶²¹

Vaalihevään julkista keskustelua hallitsivat perinteisten sisä- ja talouspoliittisten kysymysten ohella lukuisat poliittiset kohut. Kuluvalle vaalikaudella julkisuuteen oli noussut lukuisia taloudellisia väärinkäytöksiä, joihin kytkeytyi myös johtavia poliitikkoja. Niin sanotun rötösherrajahdin ytimessä olivat erityisesti syytökset rakennusliike Nopan keskustapuolueelle laittomasti antamasta puoluerahoituksesta sekä Helsingin metron rakentamiseen liittyneet lahjusepäilyt, joiden kohteena oli Helsingin kaupunginhallituksen jäseniä. Aiheesta kirjoitettiin runsaasti ennen vaaleja ja omalta osaltaan kohujen pysymistä otsikoissa edesauttoi SMP, joka otti yhdeksi vaaliteemakseen ”rötösherrojen” kuriin panemisen.⁶²²

Toinen vaalien alla huomiota saanut kohu oli niin sanottu päivärahajupakka, jossa kolmea kansanedustaa syytettiin väärin perustein nostetuista päivärahoista. Keskustelu henkilöityi julkisuudessa erityisesti keskustan puheenjohtaja Paavo Värysen ja SDP:n kansanedustaja Lasse Lehtiseen. Värynen oli ilmoittanut kotipaikakseen Keminmaan saadakseen vieraspaikkakuntalaisille tarkoitettua päivärahaa. Keminmaalla Värysellä oli siirrettävä jalasmökki, mutta hän asui Helsingissä. Lehtinen oli puolestaan ilmoittanut kotipaikakseen Kuopion, mistä hän oli vuokrannut veljensä kanssa 44 neliön yksion, kun taas Helsingissä hän omisti 144

⁶²⁰ Paloheimo 2007, 258–259.

⁶²¹ Paloheimo 2007, 257–261.

⁶²² Ks. esim. Pernaa 2009, 222–230; Kantola 2011, 212–228.

neliön huoneiston, jossa hän asui perheineen.⁶²³

Oikeuskansleri Kai Kortteen päätöksellä kansanedustajat määrättiin mak samaan takaisin perusteettomasti nostettuja päivärahoja. Aihe pysyi otsikoissa aina vaalipäivään saakka, kun lehdet uutisoivat ensin Kortteen päätöksestä, sit ten hallinto-oikeuden vahvistamasta päätöksestä sekä päivärahojen takaisinperin nästä.⁶²⁴ Hänen vaalimenestykseensä päivarahajupakka ei vaikuttanut paljoakaan, mutta Lehtinen ei onnistunut uusimaan kansanedustajapaikkaansa. Vaalien jälkeen Lehtinen arvioi julkisuudessa juuri päivarahakohun pudottaneen hänet eduskunnasta.⁶²⁵

Poliittisten kohujen uutisarvo oli jo itsessään suuri, mutta toisaalta aiheen kä sittelyä edesauttoi myös suomalaisessa toimittajakunnassa virinnyt itsekriittisyys Kekkosen kautta kohtaan. Monelle toimittajalle presidentin sairauden salaaminen ja kritiikkittömyys Kekkosen vallankäyttöä kohtaan olivat varoittavia esimerkkejä toimittajien ja poliitikkojen epäterveistä suhteista. Poliitiikan journalismin kriitti syyden onkin katsottu lisääntyneen vastareaktionä Kekkosen aikaan juuri Koivis ton kaudella.⁶²⁶

Vaaliohjelmien toteutuksessa ei tapahtunut suuria muutoksia. Puoluetenttien ja suuren vaalikeskustelun lisäksi televisiossa esitettiin *Pieni vaalikeskustelu*. Oh jelmiin saivat osallistua ainoastaan rekisteröityneet puolueet. Koska vaaleihin ensi kertaa osallistuneet vihreät eivät olleet järjestäytyneet puolueeksi, ei liikkeen edus tajia myöskään kelpuutettu mukaan vaaliohjelmiin.⁶²⁷

Pieni vaalikeskustelu käynnisti television vaaliohjelmiston helmikuun lopulla. Ohjelman tavoitteena oli esitellä puolueiden linjauksia myös ennakköäänestäjille. Lähetys ei ollut suora, vaan se nauhoitettiin eduskunnassa ja siinä puolueille an nettiin mahdollisuus kommentoida kolmea ennalta annettua teemaa: työllisyyttä, valtiontaloutta ja ympäristönsuojelua.⁶²⁸

Perinteinen vaalitenttisarja lähetettiin nimellä *Eduskuntavaalit -83*. Sen toteu tukseen liittyi ennakkoon kiistelyä, kun Yleisradion ohjelmaneuvosto päätti, että kustakin puolueesta tenttiin osallistuisi kolme edustajaa.⁶²⁹ Käytäntö oli sama kuin aiemminkin, mutta nyt vaalitenttejä jo vuodesta 1978 vetänyt Antero Kekkonen suhtautui päätökseen erityisen kielteisesti. Hän anoi vapautusta tehtävästään kuultuaan ohjelmaneuvoston päätöksestä, sillä hänen mielestään kolme ehdokasta kustakin puolueesta oli aivan liikaa, mikäli ohjelmista haluttiin tehdä sujuvia.

⁶²³ Yksityiskohtaisempaa tietoa 1970-luvun lopun ja 1980-luvun alun skandaaleista ks. Kantola 2011, 47–51, 212–214.

⁶²⁴ Väyrynen ja Lehtinen selittelevät Kortteen päätöstä. *Ilta-Sanomat* 15.1.1983. Päivärahat perin tään. Väyrykselle tänään 30 000 markan lasku. *Ilta-Sanomat* 17.2.1983; Eduskuntavaalit 83: kes kusta. Yle TV1 3.3.1983.

⁶²⁵ ”Lasse Lehtinen: Kotipaikka kysymys katkaisi kansanedustaja urani” *Ilta-Sanomat* 23.3.1983.

⁶²⁶ Aula 1991; Pernaa & Railo 2006; Salminen 2006.

⁶²⁷ TV-ohjelmaneuvoston kokouksen pöytäkirja 26.11.1982; TV-ohjelmaneuvoston kokouksen pöytäkirja 26.11.1982 liite 30.

⁶²⁸ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 10.12.1982 liite 67.

⁶²⁹ TV-ohjelmaneuvoston pöytäkirja 10.12.1982.

TV1:n ajankohtaistoimituksen päällikkö Mikko Valtasaari yhtyi Kekkosen näkemyksiin *Aamulehden* haastattelussa:

Jännitteen määrä on kääntäen verrannollinen studiossa istuvien määrään.

Kolme vastaajaa latistaa kokonaisuutta, puolueet voivat entistä paremmin suunnitella ruutuedustajansa sisäisten voimasuhteiden mukaan. Näin saadaan vastaajaksi myös nainen entistä useampaan tenttiin.⁶³⁰

Ajankohtaistoimituksen johdon mukaan työvoimatilanne ei kuitenkaan mahdollistanut vetäjän vaihtamista, joten Antero Kekkoselle ei annettu vapautusta tehtävistään. Hänen juontajaparikseen valittiin toimittaja Pekka Oksala.

Kuten aiempinakin vuosina vaalitentit alkoivat lyhyellä filmillä vuorossa olleen puolueen vaalitulaisuudesta, jonka jälkeen siirryttiin varsinaiseen haastatteluosioon. Niissä puolueiden edustajille esitettiin kysymyksiä puolueiden poliittisista linjauksista sekä ajankohtaisista asioista. Kysymykset olivat usein kiusallisia tenttivuorossa olleelle puolueelle. SDP:n tentissä Kalevi Sorsalta udeltiin hänen näkemyksiään vallan turmiollisuudesta ja politiikan moraalista. Kysymykset liittyivät television kuvaputkia valmistaneeseen Valcoon, jonka lainoja eduskunta oli taannut useilla sadoilla miljoonilla markoilla. Tehdas oli osoittautunut kannattamattomaksi ja ajautunut lopulta konkurssiin. Sorsalla oli ollut keskeinen rooli tukipäätösten läpiviemisessä. Keskustan tentissä puolestaan sivuttiin niin sanottua jalasmökki-kohua, kun Paavo Väyrynen joutui tentissä vastamaamaan kysymyksiin väärin perustein nostamistaan päivärahoista.⁶³¹

Vaaliohjelmasarjan päätti suuri vaalikeskustelu, jonka puheenjohtajana toimi Antero Kekkonen. Hänen roolinsa ohjelmassa oli huomattavasti vähäisempi kuin vaalitenteissä. Ohjelmassa keskityttiin puolueiden poliittisiin linjauksiin, ja poliitikot saivat käyttää pitkiä puheenvuoroja. Kun ohjelmaan osallistui 12 puoluejohtajaa, keskustelu eteni aika ajoin varsin kaavamaisesti johtajasta toiseen.⁶³²

Tunnelmakuvaauksia ja esiintymisanalyyseja

Vuoden 1982 presidentinvaaleissa sanomalehtijulkisuus oli kiinnittynyt kenties enemmän kuin kertaakaan aikaisemmin ehdokkaiden persoonaan ja henkilökohtaisiin ominaisuuksiin. Mielenkiintoinen kysymys onkin, millä tavoin asestelma muuttui käytäessä eduskuntavaaleihin, joiden ensisijaisia toimijoita olivat muutamien ehdokkaiden sijasta puolueet ja vaalipiirien tuhannet kansanedustajaehdokkaat.

Eduskuntavaalien yhteydessä sanomalehtien kirjoittelun volyymi laski hie-
man verrattuna presidentinvaaleihin, mutta pysyi ennallaan verrattaessa edeltäviin

⁶³⁰ Vaalitenteistä liturgiaako? *Aamulehti* 19.1.1983.

⁶³¹ Eduskuntavaalit 1983: SDP. Yle TV1 3.1.1983; Eduskuntavaalit 1983: keskusta. Yle TV1 3.3.1983; Valco-jutusta ks. Pernaa & Railo 2006, 29–30, 61–63.

⁶³² Suuri vaalikeskustelu. Yle TV1 17.3.1983.

eduskuntavaaleihin.⁶³³ Vaikka kirjoittelun kokonaismäärä ei juuri muuttunut, on yksittäisten sanomalehtien journalismissa havaittavissa kuitenkin sisällöllisiä muutoksia. *Helsingin Sanomien* kiinnostus vaaliohjelmiä kohtaan heikkeni selvästi presidentinvaaleista, ja lehti laati perinteisen asiapitoisen uutisen ainoastaan suuresta vaalikeskustelusta.⁶³⁴ *Aamulehdelle* vaaliohjelmat olivat puolestaan ensimmäistä kertaa tärkeä uutisaihe myös eduskuntavaaleissa. Lehti laati säännöllisesti uutisia vaalitenttien tapahtumista.⁶³⁵ Muiden puoluelehtien kirjoittelun painopisteissä ei tapahtunut suuria muutoksia.⁶³⁶ Iltapäivälehdistä *Iltalehti* laati uutisia vaaliohjelmista huomattavasti useammin kuin *Ilta-Sanomat*⁶³⁷, mutta lehdet käsitelivät vaaliohjelmien tapahtumia varsin samaan tapaan. Ohjelmat nousivat useita kertoja niiden kansijutuiksi,⁶³⁸ mikä osaltaan osoitti television merkityksen korostumista niiden kampanjajournalismissa.

Lehtikirjoitukset olivat vuoden 1983 eduskuntavaalien edellä samakaltaisia kuin edellisissä presidentivaaleissa. Asiakysymysten ohella kirjoituksissa käsiteltiin yhä useammin myös ehdokkaiden esiintymistä ja vaalitenteissä vallinnutta tunnelmaa. Esimerkiksi *Ilta-Sanomat* kertoi koko sivun uutisessa SDP:n vaalitentin tapahtumista ja arvioi Kalevi Sorsan olleen ohjelman ilopilleri. Kirjoituksessa kerrottiin Yleisradion ”ohjelmampoppujen” arvostelleen tentissä esiintyneen Pirkko Työläjärven kampausta, joka ei ”koskaan televisiossa näytä hyvältä”. Uutisessa kuitenkin kerrottiin ”ohjelmampoppujen” antaneen Pirkolle ulkonäköä tärkeämmän tunnustuksen: ”Terävä tyttö”.⁶³⁹ Jutussa ehdokkaiden ulkonäköön liittyvät arviot eivät olleet toimittajan itsensä tekemiä, mutta yhtä kaikki arviot olivat osa uutissisältöä. Tämänkaltaisia sukupuolittuneita, ehdokkaiden naiseutta ja ulkonäköä korostavia arvioita oli vaaliohjelmissa esiintyviin naisiin liitetty jo 1960-luvulta lähtien.

Iltalehti puolestaan uutisoi SKDL:n ehdokkaiden olleen vaalitenttisarjan ensimmäiset sävy-sävyyn soinnutetut esiintyjät: ” [Jouko] Kajanojalla ei ollut tällä kertaa ruudullista paitaansa, vaan aavistuksen punertavaan vivahtava aito tv-ammattilaisen valkea paita”.⁶⁴⁰ Jutussa annettiin ymmärtää poliitikkojen suunnitteleman tv-esiintymi-

⁶³³ Ks. kuvio 1 sivulla 29.

⁶³⁴ TV:n vaalikeskustelu laveni keskinäiseksi piikittelyksi. Työttömyys puhutti puoluejohtajia. *Helsingin Sanomat* 18.3.1983.

⁶³⁵ Ks. esim. SDP:n tentti poiki työllisyyslupauksen. *Aamulehti* 2.3.1983; Kokoomus ei käy SKDL:n kumppaniksi. *Aamulehti* 8.3.1983; Suominen korjasi Torikan puheita: kokoomuksessa on ministeriaineita. *Aamulehti* 10.3.1983.

⁶³⁶ Ks. kuviot 12–15 sivuilla 239–240.

⁶³⁷ Ks. kuviot 10–11 sivulla 238.

⁶³⁸ Katsojat tuohduttanut Antero Kekkonen: En halua ärsyttää. *Ilta-Sanomat* 11.3.1983; Pirkko Työläjärvä illan TV-tentistä: ”Pelkään riitaa...”. *Iltalehti* 1.3.1983; Sorsa huokaili vaalitentin jälkeen: ”Päätimme olla hyväntuulisia.” *Iltalehti* 2.3.1983; Syrjäytettiinkö Veikko tv:stä? *Iltalehti* 11.3.1983; Veikko Vennamo tv-tentin musta hevonen: ”Kansa haluaa minut”. *Iltalehti* 17.3.1983.

⁶³⁹ Kalevi Sorsa oli studion ilopilleri. *Ilta-Sanomat* 2.3.1983.

⁶⁴⁰ Jouko Kajanoja tentin jälkeen. ”Pentagonin papereissa on useitakin ydinhyökkäyskohtia”. *Iltalehti* 8.3.1983.

sään pukeutumista myöten. Ajatus sai tukea lehden toisesta uutisesta, jossa kerrottiin MTV:n kouluttaneen poliitikkoja televisiotenttejä varten.⁶⁴¹ Vaikka tämän tyyppiset kirjoitukset palvelivat iltapäivälehtien journalistisia päämääriä, voidaan niitä tarkastella myös osana journalistisen kulttuurin muutosta. 1980-luvulle tultaessa toimittajat alkoivat asettaa yhä useammin itsensä poliitikkojen vastapeluiksi. He tarkastelivat puolueiden ja poliitikkojen toimintaa yhä useammin eräänlaisena pelin politiikkana. Journalistin tehtävä oli paitsi raportoida poliitikkojen linjauksista myös viedä lukija lähemmäs sitä politiikan todellisuutta, jossa poliittisten kiistojen lisäksi arkipäivää olivat myös harkitut mediastrategiat ja julkisuudenhallinnan mekanismit.⁶⁴²

Iltapäivälehdistä poliitikkojen esiintymistä ja vaaliohjelmista välittyneitä vaihteluita korostavat lähestymistavat eivät enää olleet yllättäviä, mutta merkille pantavaa on, että myös *Aamulehden* uutisissa kiinnitettiin toisinaan huomiota poliitikkojen esiintymiseen. SDP:n vaalitentin jälkeen lehden uutisessa kerrottiin Kalevi Sorsan olleen adjutanttinsa keskellä kuin valtiomiesmäinen buddha ja Pirkko Työläjärven esiintyneen imagonsa mukaisesti naisellisen pehmeästi mutta terävästi. Jutussa kiinnitettiin huomiota myös poliitikkojen pukeutumiseen:

Kuinka ollakaan esiintyivät näet sekä Sorsa että Työläjärvi sinisissään ohjelman toimittajilla Antero Kekkosella ja Pekka Oksalalla vahvistettuina. Vain melko vakavana pysytellyt Liikanen oli ruskeissa.⁶⁴³

Aamulehden uutisessa selostettiin edelleen myös poliitikkojen puheenvuoroja, mutta lehden kirjoitukset osoittavat, että uudenlaiset tavat analysoida vaaliohjelmiä alkoivat tunkeutua myös iltapäivälehdistön ulkopuolelle. Esimerkiksi kokoomuksen vaalitenttiä käsitelleessä uutisessa luonnehdittiin puolueen edustajia ”pyhäkoulumaisen sinipukuseksi kolmikoksi”⁶⁴⁴.

Valtaosa sanomalehdistä oli kuitenkin edelleen kiinnostunut yksinomaan vaaliohjelmien asiasisällöistä ja sivuutti täysin vaaliohjelmien muut ulottuvuudet. *Helsingin Sanomissa*, *Kansan Uutisissa*, *Suomenmaassa* ja *Suomen Sosialidemokraatissa* vaaliohjelmiä käsiteltiin edelleen samalla tavoin kuin 1970-luvullakin⁶⁴⁵ sillä erotuksella, että puoluelehtiä vaaliohjelmat kiinnostivat uutisaiheena jopa vähemmän kuin edeltävillä vuosikymmenillä.⁶⁴⁶

⁶⁴¹ MTV kouluttanut tv-poliitikot. *Iltalehti* 8.3.1983.

⁶⁴² Vrt. Pitkänen 2009, 101.

⁶⁴³ SDP:n tentti poiki työllisyys lupauksen. *Aamulehti* 2.3.1983.

⁶⁴⁴ Suominen korjasi Torikan puheita: kokoomuksessa on ministeriaineista. *Aamulehti* 10.3.1983.

⁶⁴⁵ Ks. esim. Kivistö vaalikeskustelussa: Tämä maa hyväksi kaikille. *Kansan Uutiset* 18.3.1983; SDP tv-tentissä: pitkäaikais- ja nuorisotyöttömyys voidaan poistaa. *Suomen Sosialidemokraatti* 2.3.1983; Keskusta tänään vaalitentissä. *Suomenmaa* 3.3.1983; TV:n suuri vaalikeskustelu kirin kärkenä. Liikanen komentaa joukkoja voittoisaan loppurutistukseen. *Suomen Sosialidemokraatti* 17.3.1983.

⁶⁴⁶ Ks. kuvat 9–15 sivuilla 237–240.

Veikko Vennamo, vaaliohjelmien piristysruiske

Eräs mielenkiintoinen yksityiskohta vuoden 1983 vaaliohjelmajournalismissa liittyi SMP:lle annettuun rooliin. SMP oli kiinnostanut lehdistöä aina vuoden 1968 presidentinvaaleista lähtien, jolloin Veikko Vennamo oli lyönyt itsensä läpi taitavana tv-esiintyjänä. Vennamon ja SMP:n tapoihin hyödyntää televisiota vaalilyössään kiinnitettiin toistuvasti huomiota myös 1970-luvulla, ja kirjoittelun sävy oli aina sama – Vennamon ja SMP:n populismi oli epäasiallista, totuutta vääristelevää ja tuomittavaa.

Vuoden 1983 vaaleissa *Iltalehti* kuitenkin poikkesi näkyvästi tästä linjasta. Keskustelu käynnistyi *Iltalehdessä* jo SMP:n vaalitentin edellä. ”Jäitä hattuun Antero ja Pekka: Vennamot tulevat”, kerrottiin illan tv-tenttiä mainostavan jutun otsikossa. SMP:n puheenjohtajaksi oli valittu vuoden 1979 eduskuntavaalien jälkeen Veikko Vennamon poika Pekka Vennamo, jolla oli puolueen puheenjohtajana itsestään selvä paikka television vaaliohjelmissa. Vaalitenttiin oli Pekka Vennamon lisäksi tulossa myös ”isä-Vennamo” sekä puoluesihteerin Urpo Leppänen. *Iltalehden* jutussa pohdiskeltiin kuinka poika-Vennamo tulisi pärjäämään isänsä rinnalla. ”Isä-Vennamo on kokenut esiintyjä ja tunnettu leiskahteleavasta temperamentistaan, uhkaako poika jäädä isän varjoon”, jutussa kyseltiin.⁶⁴⁷ Kirjoituksessa ladattiin suuria odotuksia illan tv-tenttiin ja kehoitettiin lukijoita vertailemaan isän ja pojan esiintymistä: pystyisikö Pekka Vennamo täyttämään isänsä suuret saappaat.

Ennakkokaavailuista poiketen Veikko Vennamoa ei kuitenkaan nähty lainkaan illan vaalitentissä. ”TV-kansa ihmeissään. Missä piileksi pappaVennamo?”, kysyi *Iltalehti* ja nosti Veikko Vennamon poissaolon jopa lehden kansijutuksi. ”Isä-Vennamoa ei nähty ruudussa. SMP:n vauhti säilyi entisenä”, uutisoi puolestaan *Aamulehti* ja kertoi Urpo Leppäsen perineen puheliaimman paikan isä-Vennamolta. Toisessa laajassa *Iltalehden* uutisessa kerrottiin tv-toimittaja Antero Kekkosen pasmojen seonneen Veikko Vennamon poissaolosta. ”Kyllä raapii, ottaa oikein sydäimestä”, kerrottiin Kekkosen kommentoineen Vennamon poissaoloa. Kirjoituksen mukaan Kekkonen oli odottanut innolla Vennamon kohtaamista ja pelkäsi, ettei saisi enää ”draivia” päälle ohjelmaa varten.⁶⁴⁸

Iltalehden Veikko Vennamoon lataamat odotukset osoittavat, että suhtautuminen vaaliohjelmiin ja niissä esiintyviä poliitikkoja kohtaan alkoi muuttua. Vuoden 1983 eduskuntavaaleissa yleisen konsensuksen ja samankaltaisuuden rikkovista poliitikoista alettiin ensimmäistä kertaa kirjoittaa positiivisina poikkeuksina. Pääasiallisesti SMP:tä piti esillä *Iltalehti*, jonka journalistisia päämääriä värikkäänä hahmona tunnetusta Vennamosta kirjoittaminen palveli. Myös muissa lehdissä asiaan kiinnitettiin toisinaan huomiota. *Aamulehden* pakinoitsija Ponsi arvioi

⁶⁴⁷ Jäitä hattuun Antero ja Pekka: Vennamot tulevat. *Iltalehti* 10.3.1983.

⁶⁴⁸ Isä-Vennamoa ei nähty ruudussa. SMP:n vauhti säilyi entisenä. *Aamulehti* 11.3.1983; Kekkosen pasmat sekosivat Veikko Vennamon poissaolosta. ”Kyllä raapii, ottaa oikein sydäimestä...” *Iltalehti* 11.3.1983; ”Ei hyvä puolue yhtä miestä kaipaa” *Ilta-Sanomat* 11.3.1983; Kortessalmi syrjäytti Veikon. ”Yksi Vennamo riittää”. *Iltalehti* 12.3.1983.

SMP:n erottuvan muista puolueista esiintymisellään:

Kaikki ovat olleet, paitsi Smp, kuin samasta muotista valettuja: pakollinen nainen on istunut puheenjohtajan oikealla puolella, kaikki ovat olleet hyvin, mieluummin siniseen pukeutuneita, kaikilla ovat kädet olleet maltillisesti ja opetetusti pöydällä ristissä, kaikki ovat hymyilleet ja puhuneet itsestäänselvyyksiä tai latteuksia.⁶⁴⁹

Vaikkei Ponsi pitänytkaan SMP:n politiikkaa tai esiintymistä sinänsä tavoiteltavana, olivat SMP:n edustajat kaikesta huolimatta myönteinen poikkeus varovaisten poliitikkojen joukossa.

Iltalehti jatkoi keskustelua SMP:n edustajista ennen suurta vaalikeskustelua. Lehden kannessa kerrottiin Veikko Vennamon haluavan osallistua suureen vaalikeskusteluun, vaikkei hän enää ollutkaan puolueen puheenjohtaja. ”Kansa haluaa minut”, kertoi Veikko Vennamo *Iltalehden* kannessa.⁶⁵⁰ Itse jutussa kerrottiin Yleisradion kieltäneen Vennamoa osallistumasta suureen vaalikeskusteluun, koska kyseessä oli nimenomaisesti puheenjohtajille suunnattu keskustelu.⁶⁵¹ Kun puoluetta edusti vaalikeskustelussa Pekka Vennamo, uutisoi *Iltalehti* hänen pettäneen kansan odotukset, sillä kansa olisi halunnut nähdä televisiossa Veikko Vennamon. Uutisen mukaan poika oli jäänyt kauaksi isänsä taidoista ja tyylistä: ”Jos hän olisi edes kerran kuuluttanut rosvoja kiinni tai muistuttanut rötösherroista – mutta ei.” Jutussa myös kerrottiin asiantuntijoiden arvioineen, että Pekka Vennamo olisi voinut pelastaa paitsi oman myös puolueensa menestyksen päästämällä Veikko Vennamon televisioon.⁶⁵² Tämä arvio liittyi erityisesti SMP:n alhaisiin galluplukemiin.

Keskustelu SMP:n edustajista on hyvä ajankuva ja kertoo siitä kulttuurisesta muutoksesta, joka sanomalehdistön suhtautumisessa television vaaliohjelmiin oli tapahtumassa. SMP ja Veikko Vennamo olivat 1960-luvun lopulta lähtien vaaliohjelmien kritisoiduimpia esiintyjiä, koska heidän katsottiin syylistyvän ohjelmissa populistiseen retoriikkaan, vääristelevän tosiasioita ja mustamaalaavan kilpailijoitaan. Sanomalehtitoimittajien suhtautuminen puolueeseen oli yksiselitteisen kielteinen. Kriittisyyden voidaan katsoa suurelta osin heijastelevan kilpailevien puolueiden suhtautumista SMP:hen.

1980-luvulle tultaessa toimittajien kriittisyys oli kuitenkin suurelta osin laantunut. SMP:n poliittisiin lupauksiin suhtauduttiin edelleen lehdistössä skeptisesti⁶⁵³, mutta samanaikaisesti SMP:n esiintymiseen ja retoriikkaan alettiin liittää myös myönteisiä sävyjä. *Iltalehden* journalismissa värikkästä retoriikastaan tunnetusta Veikko Vennamosta rakennettiin jonkinlainen tv-tenttien sankarihahmo, joka pystyisi saamaan harmaisiin ohjelmiin uudenlaista väriä. Vaikka television vaali-ohjelmia oli moitittu harmaiksi ja tylsiksi jo 1970-luvulla, pidettiin niiden tär-

⁶⁴⁹ Suomen kansa pysyy. *Aamulehti* 13.3.1983 (pakina, Ponsi).

⁶⁵⁰ Veikko Vennamo tv-tentin musta hevonen. ”Kansa haluaa minut”. *Iltalehti* 17.3.1983.

⁶⁵¹ Veikko Vennamo: ”Kenttä haluaa minut ruutuun”. *Iltalehti* 17.3.1983.

⁶⁵² Pekka Vennamo petti kansan odotukset. *Iltalehti* 18.3.1983.

⁶⁵³ Ks. esim. Isä-Vennamoa ei nähty ruudussa. SMP:n vauhti säilyi entisenä. *Aamulehti* 11.3.1983.

keimpänä antina kuitenkin niiden kansalaisille tarjoamaa vaalitietoutta. *Iltalehden* kirjoituksissa tästä informatiivisuuden ihanteesta kuitenkin luovuttiin ja ohjelmia tarkasteltiin pikemminkin niiden viihdearvon kautta.

”Näppäröintiä” ja ”alimittaista sanasimputusta”

Tarkasteltaessa vaaliohjelmiin liittynyttä journalismia kokonaisuutena voidaan todeta, että vuoden 1983 vaalit toivat mukanaan monia uusia painotuksia. Yksi piirre kirjoittelussa kuitenkin säilyi ennallaan, sillä vaaliohjelmia arvosteltiin edelleen voimakkaasti. Keskusteluun osallistuivat kaikki sanomalehdet ja painotukset olivat samankaltaisia kuin aiemmissa vaaleissa.

Helsingin Sanomissa vaaliohjelmia käsiteltiin lähes yksinomaan mielipidesivuilta. Kansalaisten palaute ohjelmista oli pelkästään kielteistä ja kritiikin kohteena olivat ensisijaisesti toimittajat, joita syytettiin esimerkiksi ”piruilusta”, ”ivallisesta naurahtelusta”, ”asiattomuuksista”, ”näppäröinnistä” ja ”alimittaisesta sanasimputuksesta”. Ohjelmien tasoa pidettiin eettisesti ja henkisesti alhaisena.⁶⁵⁴ Lukuisat kriittiset mielipidekirjoitukset osoittavat, että kansalaisten keskuudessa ohjelmat herättivät edelleen suurta ärtymystä.

Aamulehden pääkirjoituksessa toimittajien haastattelutyylin nähtiin olleen ”tarpeettoman ylimielinen”, minkä seurauksena informaatiotilaisuudesta oli tullut ”inkvisitionäytelmä”.⁶⁵⁵ *Iltalehden* pääkirjoituksessa arvioitiin, etteivät vaaliohjelmat onnistuneet niiden tärkeimmässä tehtävässä, joka oli vaalitaistelun innostaminen, kansalaisten aktivoiminen ja puolueiden todellisten vaalitavoitteiden selvittäminen. Pääkirjoituksessa nämä odotukset sysättiin nimenomaan Yleisradion syyksi, koska televisio oli kirjoituksen mukaan valtakunnan tehokkain tiedotusväline.⁶⁵⁶ *Iltalehden* kanta on erityisen mielenkiintoinen, koska lehden omassa uutisjournalismissa vaaliohjelmien tärkein anti liittyi niiden viihdearvoon, jolle ohjelmien informaatiorvo oli täysin alisteinen.

Suomenmaassa puolestaan esitettiin aiemmistakin vaaleista tuttuja epäilyjä toimittajien puolueellisuudesta: ”Mikä on se, joka kysyy eikä anna toisen vastata. Joka ihmettelee, kun toinen ei vastaa, vaikka on estetty. Joka vastaa itse ennen kuin on edes kysynyt. Hän on tv-toimittaja keskustapuolueen vaalitentissä. Sama toimittaja, jonka tentissä sosiaalidemokraatit voivat humppailla, olla ja puhua pehmeitä”, kirjoitettiin *Suomenmaassa* ja toivottiin, että ehkäpä jonain päivänä keskustapuoluelaiset ovat muiden suomalaisten kanssa tasa-arvoisia myös tv-ruudussa.⁶⁵⁷ *Suomenmaassa* esitetty kritiikki oli erityisen tyypillinen juuri puoluelehdissä, joissa

⁶⁵⁴ Tentit tyhjämpäiväisiä. *Helsingin Sanomat* 10.3.1983 (mielipidekirjoitus); Vaalিতেissä sekoillaan ja ärsytellään. *Helsingin Sanomat* 12.3.1983 (mielipidekirjoitus); Vaalitentit pelkkää piruilua. *Helsingin Sanomat* 17.3.1983 (mielipidekirjoitus).

⁶⁵⁵ Pakkopullaa. *Aamulehti* 20.3.1983 (pakina, Ponsi); Aina vain samaa. *Aamulehti* 19.3.1983 (pääkirjoitus).

⁶⁵⁶ Kansa ei herännyt. *Iltalehti* 12.3.1983 (pääkirjoitus).

⁶⁵⁷ Tasapainoton televisiomme. *Suomenmaa* 10.3.1983.

näitä arvioita oli esitetty aina 1970-luvun alusta saakka.

Myös poliitikot saivat totutusti osansa kritiikistä. Kritiikin kohde oli sama kuin aikaisemminkin eli poliitikkojen varovainen esiintyminen, mutta tällä kertaa huonon esiintymisen katsottiin johtuvan nimenomaan liiallisesta valmistautumisesta tentteihin. *Suomenmaan* Hela kritisoi pakinassaan poliitikoille annettuja ohjeita pitää kätensä neutraalisti ja kiltisti pöydällä.⁶⁵⁸ Samoilla linjoilla oli *Aamulehden* pakinoitsija Tikka:

Pienpuolueiden edustajissa sentään näkyy vielä persoonallisuuden pilkettä ja jopa temperamentin räiskettä. Mutta jokainen joka mielii suurten kansanjoukkojen kannatusta, on jo teinipoliittikkona pessyt kasvoiltaan tunteita paljastavat ilmeet, opetellut ulkoa kestopuhumyn ja vetoavan vakavuuden oikean vuorottelun sekä karsinut kielenkäytöstään omintakeiset ilmaisut ja harkitsemattomat korostukset.⁶⁵⁹

Myös suurten vaalikeskustelujen pahimpana ongelmana oli jo 1970-luvulla pidetty poliitikkojen varovaisuutta. *Ilta-Sanomissa* todettiin, että osallistujien suuri määrä laski keskustelun tasoa ja etteivät varovaiset poliitikot uskaltaneet tehdä lainkaan uusia avauksia.⁶⁶⁰ *Iltalehden* pääkirjoituksessa suurta vaalikeskustelua moitittiin runollisesti Aleksis Kiveä mukaillen:

Vaikka puheenjohtaja omalla terävällä tavallaan yritti sekä vauhdittaa että ärsyttää, suistui puhe aina pienen könkään jälkeen omaan tasaiseen uomaansa. Virraten sielä tasaisena vuona kohti leppeän lahdelman rauhaa. Kuin tuutulaulun vieno sointi kesäillan hämärässä.

Hyvin suuri osa noista katsojista muisti vielä hyvin vastaavat tv-väittelyt pyöreästi vuosikymmenen takaa. Silloin puoluejohtajat puhuivat, kiistelivät, väliin jopa messusivat yhteen ääneen. Ilman valmiita kaavoja, tilanteen oman dramatiikan innostamina. Koskenä kuohui silloin miehen aatos, nostaen ärjyllään mielen kohti kumuista taivaan lakea.⁶⁶¹

Mielenkiintoista *Iltalehden* pääkirjoituksessa on sen esiin nostama nostalginen 1970-luvun suurten vaalikeskustelujen ihannoiti, sillä 1970-luvulla keskusteluja kritisoitiin lähes samoin argumentein. Lehden ajan kultaamissa muisteluissa läpipolitisoitunut 1970-luku oli alkanut näyttäytyä jollain tapaa myönteisenä vastapainona kehitykselle, jossa puolueiden tavoitteenasettelut olivat lähentyneet toisiaan ja niiden erojen hahmottaminen oli alkanut muuttua yhä hankalammaksi. Tosiasiallisesti puolueiden poliittisten linjausten hahmottomuus nähtiin ongelmallisena jo 1970-luvulla, eivätkä vaalikeskustelut kenties olleet silloinkaan aivan niin sykkähdyttäviä elämyksiä kuin *Iltalehden* pääkirjoituksessa maalailtiin.

Kaiken kaikkiaan vaaliohjelmiin liittyneessä kritiikissä toistuivat kaikki samat näkemykset kuin aikaisemmissakin vaaleissa: toimittajat olivat liian aggressiivisia

⁶⁵⁸ Tv-tentit. *Suomenmaa* 26.3.1983 (pakina, Hela).

⁶⁵⁹ Kysymykset paljastavat. *Aamulehti* 12.3.1983 (pakina, Tikka).

⁶⁶⁰ Isot pojat ja turha joukko. Näin jaettiin paikat. *Ilta-Sanomien* 18.3.1983.

⁶⁶¹ Tasainen lipuva virta. *Iltalehti* 18.3.1983 (pääkirjoitus).

ja toisinaan myös puolueellisia, poliitikot liian varovaisia ja mitäänsanomattomia. Suuren vaalikeskustelun ongelmat liittyivät liian suureen osallistujajoukkoon. Kuten kritiikki osoittaa, moni asia kirjoittelussa oli säilynyt ennallaan.

Koituiko televisio kokoomuksen kohtaloksi?

Vaalien lopputulos oli monella tavoin yllätyksellinen. Gallupien perusteella suurimmaksi voittajaksi povattiin ennakkoon kokoomusta, sillä puolue lähestyi vaalien alla julkaistussa mielipidemittauksissa jopa suurimman puolueen asemaa.⁶⁶² Vaalitulos ei kuitenkaan vastannut gallupeita: kokoomuksen kannatus jäi vaalipäivänä 22 prosenttiin ja SDP:n kannatus nousi lähes 27 prosenttiin. Vaikka kokoomus tosiasiallisesti hieman kasvatti kannatustaan edeltävistä vaaleista, jäi puolueelle ennakkoon povattu vaalivoitto toteutumatta. Uutena ryhmittymänä eduskuntaan pääsi puolueeksi rekisteröitymätön vihreä liike, joka sai kaksi edustajapaikkaa.

Vielä enemmän mielipidemittaukset erehtyivät SMP:n menestyksestä, sillä kannatusmittaukset ennustivat puolueelle vain pientä kasvua vuoden 1979 vaaleista, jolloin puolue oli saanut noin viiden prosentin kannatuksen. Samoin kuin vuoden 1970 vaaleissa SMP:n kannatus oli vaalipäivänä lähes kaksi kertaa suurempi kuin gallupit olivat luvanneet. Puolue lisäsi kannatustaan lähes viidellä prosenttiyksiköllä ja sai eduskuntaan peräti kymmenen lisäpaikkaa.

Hallituspaikasta haaveilleelle kokoomukselle vaalitulos oli pettymys, sillä se antoi puolueelle huomattavasti huonomman aseman hallitusneuvotteluihin kuin gallupeissa povattu vaalitulos oli antanut odottaa. Vaalien jälkeinen hallitus rakentuikin perinteisen punamultayhteistyön varaan vahvistettuna vaalien yllätysvoittaja SMP:llä ja RKP:llä. Hallituksen työvoimaministeriksi valittiin SMP:n Urpo Leppänen, jonka tehtäväksi tuli lunastaa puolueensa vaalilupaukset työttömyyden poistamisesta kuudessa kuukaudessa. Pääministerinä jatkoi Kalevi Sorsa, jonka neljännestä hallituksesta tuli lopulta Suomen siihenastisen poliittisen historian pitkäaikaisin. Sorsan hallituksen on katsottu käynnistäneen Suomen poliittisessa historiassa niin sanotun vakaan parlamentarismien kauden, jonka aikana hallitukset ovat istuneet koko vaalikauden.⁶⁶³

Julkisuudessa gallupien ja vaalituloksen kohtaamattomuudesta käytiin laaja keskustelu, jonka yhdeksi sivujuonteeksi nousi pohdiskelu puoluejohtajien roolista kampanjoiden viimeisinä päivinä. Suuri mielenkiinto kohdistui luonnollisesti kokoomukseen, jonka varmalta näyttänyt vaalivoitto jäikin vaalipäivänä toteutumatta. *Iltalehdessä* yhdeksi syypääksi kokoomuksen tappioon nimettiin puolueen puheenjohtaja Ilkka Suominen, jonka tv-esiintymiset eivät olleet sujuneet lehden mukaan odotetulla tavalla. ”Koituiko kohtaloksi televisio? Vain kaksi päivää erotti kokoomuksen vaalivoitosta”, *Iltalehti* pohdiskeli uutisotsikossaan. Jutussa pohdittiin kokoomuksen taktiikkaa vaalitaistelussa ja arveltiin, että puo-

⁶⁶² Ks. esim. Kaksi suurinta karkaavat muilta. *Helsingin Sanomat* 13.9.1983.

⁶⁶³ Paloheimo 2007, 260–261.

luen kannatus oli saattanut heikentyä puolueen vaalitentissä, mutta erityisesti se oli laskenut suuressa vaalikeskustelussa. Jutussa tosin myönnettiin, ettei vaalikeskustelujen todellisista vaikutuksista ollut olemassa tutkimustietoa.⁶⁶⁴ Myös *Ilta-Sanomat* mainitsi Ilkka Suomisen ”vähemmän vakuuttavan esiintymisen” pääkirjoituksessaan. Tässäkin jutussa muistutettiin, ettei tälle ”sinänsä luontevalle tulkinnalle” ollut olemassa todisteita.⁶⁶⁵

Myös *Suomenmaassa* analysoitiin vaalitulosta television näkökulmasta. Päätoimittaja Seppo Sarlund pohdiskeli kolumnissaan television vaikutusta vaalitulokseen ja erityisesti siihen, mikä rooli vaaliohjelmilla oli ollut SMP:n ja kokoomuksen kannalta. Hän arveli juuri Paavo Väyrysen vaaliohjelmissa tekemien paljastusten osoittaneen kokoomuksen kaksinaamaisuuden ja osoittaneen äänestäjille, ettei puolue ollut pienituloisen asialla. Keskustan äänimäärän Sarlund näki parantuneen suuren vaalikeskustelun ja TV-tentin ansiosta. Lauri Kontro puolestaan arveli omalla palstallaan, että juuri vaalikeskustelu oli ratkaissut vaalit. Kalevi Sorsa, Paavo Väyrynen ja Pekka Vennamo olivat hänen mukaansa onnistuneet hyvin, kun taas Ilkka Suominen oli ”jäänyt kiinni sanoistaan”.⁶⁶⁶

Kokoomuksen vaalituloksen kytkeminen television vaalikeskusteluihin oli ainutlaatuista. Aiemminkin julkisuudessa oli pohdiskeltu vaaliohjelmien vaikutusta vaalitulokseen, mutta yleensä ohjelmien nähtiin vaikuttaneen vaalitulokseen vain vähän. Mistä muuttuneet käsitykset sitten johtuivat? Kuten kirjoituksissa todettiin, minkäänlaisia todisteita vaaliohjelmien vaikutuksista ei ollut, mutta tästä huolimatta television vaikutusta pidettiin todennäköisenä. Ehkä juuri television ja television vaaliohjelmien aikaisempaa suurempi näkyvyys julkisuudessa antoi pontta tällaisille pohdiskeluille.

Television merkityksen korostumista voidaan puolestaan tarkastella yleisessä politiikkakäsityksessä tapahtuneiden muutosten kautta. Julkisuudessa esitetyissä politiikan analyyseissa alettiin 1980-luvulle tultaessa painottaa yhä useammin tunteiden merkitystä kansalaisten poliittisissa valinnoissa. Uusi politiikkakäsitys korosti epärationaalisten tekijöiden merkitystä, kun taas 1970-lukulainen politiikkakäsitys kiinnittyi selvemmin rationaalisuuteen. 1980-luvulle tultaessa kansalaisten poliittiset valinnat alkoivat irtautua heidän luokka- tai ammattitaustoistaan, minkä seurauksena kansalaisten poliittisille valinnoille oli etsittävä uusia selityksiä.

Hyvä esimerkki uudennlaisesta ajattelutavasta on TV2:n johtaja Tapio Siikalan arvio suuren vaalikeskustelun puutteista: ”Televisio on tunteeseen vetoava väline. Nyt kukaan ei halunnut vedota tunteisiin. Keskustelussa vyöryi esiin valtava määrä asioita. Se oli kovin teknokraattista.”⁶⁶⁷ Siikalan arvio osoittaa mielenkiintoisella

⁶⁶⁴ Koituiko kohtaloksi televisio? Vain kaksi päivää erotti kokoomuksen vaalivoitosta. *Iltalehti* 24.3.1983.

⁶⁶⁵ Vastentahtoisia yli-ihmisiä? *Ilta-Sanomat* 30.3.1983 (pääkirjoitus).

⁶⁶⁶ Lämpimämmin. Päätoimittajan päiväkirja. *Suomenmaa* 26.3.1983 (kolumni, Seppo Sarlund); Kokoomus karille, Vennamo vastuuseen. *Suomenmaa* 25.3.1983 (kolumni, Lauri Kontro).

⁶⁶⁷ Isot pojat ja turha joukko. Näin jaettiin paikat. *Ilta-Sanomat* 18.3.1983.

tavalla sen ajatuksellisen muutoksen, joka 1980-luvulle tultaessa oli nousemassa vallitsevaksi. 1970-luvulla vaaliohjelmien tavoitteeksi asetettiin puolueiden välisen näkemyserojen kirkastaminen, ja tunteisiin vetoamista pidettiin lähinnä populistipuolueeksi leimatun SMP:n paheena. Television tunteisiin vetoava puoli tiedostettiin, mutta suhtautuminen tähän ulottuvuuteen oli kielteinen – tunnepuolta ja poliitikkojen esiintymistä tähdentävien televisioesiintymisten pelättiin vievän äänestäjien huomion asiakysymyksistä epäolennaisuuksiin, joilla ei tulisi olla vaikutusta kansalaisten poliittisiin valintoihin. 1980-luvulla suhtautuminen vaaliohjelmiin alkoi kuitenkin muuttua. Poliitikkojen ei odotettu tekevän vaaliohjelmissa merkittäviä poliittisia linjauksia, joten mielenkiinto kohdistui paremminkin puolueista ja puheenjohtajista välittyviin vaikutelmiin.

Keskustelu puolueiden ja poliitikkojen imagosta alkoi muuttua yhä arkipäiväisemmäksi, ja julkisessa keskustelussa televisioon alettiin liittää yhä useammin eräänlainen epärationaalinen elementti. Televisiosta politiikkaa seuraavalle kansalaiselle ei enää ollut tärkeää yksinomaan se, mitä poliitikko sanoi ja millaisia poliittisia linjauksia hän teki, vaan se, millainen vaikutelma katsojalle poliitikosta jäi: oliko poliitikko luotettava, huumorintajuinen tai asiansa osaava? Vaikka tämä puoli oli liittynyt television katseluun jo varmasti 1960- ja 1970-luvuillakin, ei tunteiden ja mielikuvien merkitystä sisällytetty ajan poliittisiin analyyseihin. 1980-luvulle tultaessa ajatus television tunteisiin vetoavuudesta alkoi kuitenkin vahvistua myös politiikan saralla.

Vuoden 1987 eduskuntavaalien ”viihdeshow”

Keskustan ja SDP:n yhteistyö rakoilee

Vaikka vuoden 1983 vaalien jälkeen muodostettu Kalevin Sorsan neljäs hallitus istui koko vaalikauden, alkoi pitkäaikaisessa punamultayhteistyössä näkyä vaalikauden jälkipuoliskolla ongelmia. Sekä SDP että keskusta alkoivat muuttaa asennettaan jo vuosikymmeniä hallituspaisiossa olleeseen kokoomukseen. Sorsa kertoi julkisuudessa suhtautuvansa myönteisesti kokoomuksen hallituspyrkimyksiin ja arvioi puolueen siirtyneen lähemmäs poliittista keskustaa.

Keskustan ja kokoomuksen lähentyminen ei puolestaan jäänyt puheiden tasolle, sillä joulukuussa 1986 keskustan, RKP:n ja kokoomuksen puheenjohtajat sopivat keskenään, että ne eivät neuvottelisi hallituksen muodostamisesta, elleivät sopimuksen kaikki osapuolet olleet mukana neuvotteluissa. Sopimuksen tavoitteena oli porvarihallituksen muodostaminen ilman SDP:tä. Tämä niin sanottu kassakaappisopimus tuli julkisuuteen vasta vuoden 1987 vaalien jälkeen.⁶⁶⁸ Sekä SDP:n ulostulo että porvaripuolueiden kassakaappisopimus osoittivat, ettei hal-

⁶⁶⁸ Paloheimo 2007, 261–265.

litusyhteistyö SDP:n ja keskustan välillä ollut sujunut kitkattomasti, ja kummasakin puolueessa haluttiin tarkastella vaalien jälkeisiä poliittisia asetelmia uusista näkökulmista.

Jos perinteisten hallituspuolueiden pitkäaikaisen yhteistyön rakoilemista voidaan pitää yhtenä merkinä aikakauden muutoksesta, kertovat siitä omalta osaltaan myös vasemmiston sisäiset erimielisyydet. SKP:ssä 1960-luvun puolivälistä lähtien muhinut puolueriita kiristyi äärimmilleen 1980-luvun puolivälissä, kun sekä SKP:n että SKDL:n rivit hajosivat puolueen sisäisiin ristiriitoihin. SKP:n vähemmistön hallussa olleet puoluejärjestöt erotettiin puolueesta, ja toimenpidettä vastustaneet kansanedustajat erotettiin SKDL:n eduskuntaryhmästä. Puolueriidan seurauksena kommunistit kävivät vuoden 1987 eduskuntavaaleihin kahden eri puolueen listoilta, kun SKP:n vähemmistö perusti vaaleja varten oman puolueensa Demokraattisen Vaihtoehdon (Deva), joka lisättiin puolurekisteriin kesällä 1986.

Suuri muutos edeltäviin vaaleihin nähden liittyi myös SMP:n asemaan vaalikamppailussa. Puolueen menestys vuoden 1983 eduskuntavaaleissa oli perustunut hallituspuolueiden kritisoimiseen ja protestimielialan luomiseen, mutta hallitusvastuu ja Urpo Leppäsen saama työministerin salkku heikensivät puolueen mahdollisuuksia turvautua tulevilla vaaleilla perinteisiin vahvuuksiinsa. Hallituspuolueena SMP:n oli vaikea kritisoida harjoitettua politiikkaa ja myydä itsensä äänestäjille vaihtoehtopuolueena.

Sekä SMP:n asema hallituspuolueena että SKP:n ja SKDL:n sisäiset ristiriidat povasivat puolueille vaaleissa jyrkkää laskua, ja tälle keskustelulle julkisuudessa antoivat pontta erilaiset mielipidemittaukset. Gallupien perusteella vaalien suurimmiksi voittajiksi povattiin vihreitä, keskustaa ja kokoomusta. Julkisuudessa keskusteltiin vilkkaasti myös vaalien äänestysprosentista, jonka pelättiin putoavan edeltävistä vaaleista.⁶⁶⁹

Mediakentässä jo 1980-luvun alkupuoliskolla näkyneet trendit olivat vahvistuneet edelleen. Puoluelehtien merkitys heikkeni, ja yhä harvempi suomalainen tukeutui enää yksinomaan puoluelehtien välittämään informaatioon. Resurssien niukkuudesta johtuen niiden sisällöt olivat kaventuneet, eivätkä ne enää pystyneet tarjoamaan lukijoilleen monipuolisia uutissisältöjä. Samaan aikaan kaupallinen lehdistö oli vahvistunut ja taistelu lukijoista ja mainosrahoista sai lehdet monipuolistamaan ja kehittämään sisältöjään uusiin suuntiin. Sähköisten viestinten puolella Yleisradion monopoli oli alkanut rakoilla ensimmäisten kaupallisten radiokanavien myötä.

⁶⁶⁹ Ks. esim. 80-vuotisvaalit muuttavat eduskunnan voimasuhteita. *Aamulehti* 11.1.1987; Poliitikan tutkijat: Vasemmistolle huoma tappio. *Iltalehti* 12.1.1987; Kepu lähellä yllätysvoittoa. Kansanatuksirymät heilauttavat eduskunnan voimasuhteita. *Aamulehti* 1.2.1987; Uudenmaan gallup lupaa: Demareille romahdus – vihreille kova nousu. *Iltalehti* 26.2.1987; Jos gallupin luvut toteutuvat: Kokoomus hallitukseen. *Aamulehti* 15.3.1987; Vaaleista laimeimmat sitten sodan. Äänestysprosentti romahtaa? *Aamulehti* 14.3.1987; Äänestysvilkkaus jää 72–74 prosenttiin? Vaaliurnille ei tungosta. *Aamulehti* 14.3.1987.

Vaaliohjelmien toteutuksessa pieniä muutoksia

Keskustelu vaaliohjelmista käynnistyi julkisuudessa lähes vuosi ennen eduskuntavaaleja, ja jälleen kerran keskustelun pontimena toimi vaaliohjelmien osallistujamääriin liittynyt kritiikki. Kesällä 1986 Yleisradion radiojohtaja ja pääjohtajan varamies Jouni Mykkänen ehdotti *Turun Sanomien* haastattelussa vaaliohjelmien uudistamista siten, että vaaliohjelmistossa olisi enemmän tilaa normaaleille journalistisille käytännöille. Mykkäsen mukaan nykykäytännössä siirryttiin vaalien alla kellolla mitattuun minuuttipeliin, joka pyrki takaamaan puoluelain edellyttämän tasapuolisuuden, mutta teki samalla vaaliohjelmista heikotasoisia. Mykkänen myös näki, että vallalla oleva käytäntö jopa kannusti erilaisia yhteiskunnallisia ryhmittymiä siirtymään puoluerakisteriin, koska puoluerakisteriin kirjautuminen takasi pääsyn television vaaliohjelmiin. Mykkäsen mukaan oli olemassa esimerkkejä siitä, että puolueita perustettiin ilmaisjulkisuuden toivossa.⁶⁷⁰

Yleisradion hallintoneuvostossa Mykkäsen avaukseen suhtauduttiin kuitenkin varauksin. Hallintoneuvoston puheenjohtaja Reino Karpola (kesk.) painotti *Turun Sanomien* haastattelussa tasapuolisuuden periaatteen tärkeyttä ja korosti, että vaaliohjelmien muuttamista tulisi harkita tarkkaan. Pienpuolueissa Mykkäsen ehdotuksiin suhtauduttiin vieläkin kielteisemmin, sillä näkymistä televisiossa pidettiin vaalime- nestyksen kannalta ensiarvoisen tärkeänä. Lisäksi radiojohtajan ajatusta, että puolueita perustettiin television vaaliohjelmia silmällä pitäen, pidettiin täysin vääränä.⁶⁷¹

Keskustelu jatkui syksyllä tulevien eduskuntavaalien ohjelmiston tullessa ajan- kohtaiseksi. Suuret puolueet suhtautuivat myönteisesti suunnitelmiin vaaliohjel- miston muuttamisesta aikaisempaa journalistisemmiksi, koska käytännössä jour- nalistiset painotukset tarkoittivat niiden näkökulmasta enemmän lähetysaikaa televisiossa. Pienissä puolueissa uudistuksia vastustettiin totuttuun tapaan, koska niissä pelättiin uudistusten vaarantavan vaaliohjelmien tasapuolisuuden ja suosi- van suuria puolueita.⁶⁷²

Vuoden 1987 vaalien alla käyty keskustelu toisti aikaisemminkin käytyjä de- batteja, ja argumentit olivat säilyneet suurelta osalta ennallaan. Toisessa ääripääs- sä olivat ehdotukset puoluejohtajien kaksinkamppailuista ja toisessa ehdotukset vaaliohjelmien järjestämisestä täysin ilman toimittajia.⁶⁷³ Tälläkään kertaa aika ei

⁶⁷⁰ Mykkänen ehdottaa remonttia Yle:ssä. Vaaliohjelmat uuteen uskoon. *Turun Sanomat* 23.7.1986; Karanteenisäännöt uusiksi, irti ”kellotasapuolisuudesta”. Yle remontoi vaaliohjelmiaan. *Kansan Uutiset* 24.7.1986.

⁶⁷¹ Reino Karpola hillitsee muutoshaluja. Ylen vaaliohjelmat vaativat harkintaa. *Turun Sanomat* 24.7.1986; Jouni Mykkänen valmis uusimaan vaaliohjelmat. Karpola ei luopuisi ohjelmäsään- nöistä. *Helsingin Sanomat* 24.7.1986; Vaalit televisiossa. *Aamulehti* 27.7.1986 (kolumni, Eero Syvänen); Yleisradio ja politiikka. Tiedonantaja 25.7.1986 (pääkirjoitus); Kansan radioliiton Eric Hällström: Vaalikeskustelu ilman toimittajan ohjausta. *Kansan Uutiset* 31.7.1986.

⁶⁷² Television ohjelmaneuvosto, 7.11.1986/AP/ts; Yleisradio ja politiikka. *Tiedonantaja* 25.7.1986 (pääkirjoitus).

⁶⁷³ Kansan radioliiton Eric Hällström: Vaalikeskustelu ilman toimittajan ohjausta. *Kansan Uutiset* 31.7.1986; Värynen haluaa puoluejohtajien tv-keskusteluista. *Helsingin Sanomat* 15.12.1986.

Kuva 9. Kuvakaappaus Yleisradion suuresta vaalikeskustelusta. Toimittajat Pekka Oksala ja Leif Salmén haastoivat poliitikkoja monien aikalaisten mielestä erityisesti vaalitenteissä aggressiivisemmin kuin aikaisemmissa vaaleissa.

ollut uudistuksille otollinen, joten vaaliohjelmien suunnittelu käynnistyi vanhalta pohjalta. Kaikille puolueille varattiin yhtä paljon esiintymisaikaa riippumatta siitä, oliko puolueella eduskuntapaikkoja vai ei. Vaaliohjelmiston rungon muodostivat jälleen vaalitentit ja ohjelmiston päättävä suuri vaalikeskustelu. Lisäksi ohjelmistoon kuuluivat ruotsinkieliset vaalitentit.

Yleisradion suomenkieliset vaalitentit lähetettiin ykköskanavalla nimellä *Vaalit* 87. Vaalitenttien vetäjinä toimivat toimittajat Pekka Oksala ja Leif Salmén. Edeltäviin vaaleihin verrattuna ohjelmien esitysaikataulua oli kiristetty, ja puolueet tentittiin yhden viikon aikana siten, että kussakin 60-minuuttisessa lähetyksessä esiintyi kaksi puoluetta. Puolueet saivat lähettää tentteihin vain kaksi edustajaa, ja niiden esiintymisjärjestys arvottiin. Vaalitenteissä esiintyivät puheenjohtajien sijasta yleensä puoluesihteerit ja heidän aisapareinaan tunnetut kansanedustajat. Koska puoluesihteerit olivat poikkeuksetta miehiä, valikoitui toiseksi edustajaksi yleensä nainen. Ainoastaan SMP, RKP ja SKDL lähettivät vaalitentteihin puolueensa puheenjohtajan.

Tyylilajiltaan vaalitentit olivat samankaltaisia kuin aikaisemminkin. Erityisesti Salmén haastoi poliitikkoja aika ajoin aggressiivisesti keskeyttäen heidän puheenvuorojaan ja puhuen heidän sanojensa päälle. Vaalitenteissä kyseenalaistettiin puolueiden tekemiä poliittisia linjauksia ja kiinnitettiin huomiota poliitikkojen moraaliin. Esimerkiksi keskustan edustajat saivat vastata jälleen kysymyksiin vanhoista rötösepäselvyyksistään.

Myös suuressa vaalikeskustelussa puhetta johtivat Salmén ja Oksala. Keskusteluun osallistuivat ainoastaan puolueiden puheenjohtajat, lukuun ottamatta vihreitä, jonka edustajana toimi *Suomi*-lehden päätoimittaja Pekka Haavisto. Virallisesti

puoluetta nimeltä Vihreä liitto ei edes vuoden 1987 vaalien aikaan ollut olemassa, sillä puolurekisteriin se lisättiin vuonna 1988. Tätä taustaa vasten Yleisradio olisi voinut tiukasti omassa säännöstössään pitäytyen jättää vihreät kokonaan ulos television vaaliohjelmista, mutta koska vihreillä oli omia kansanedustajia, oltiin Yleisradiossa ohjelmaneuvoston päätöksen mukaisesti valmiita joustamaan puoluelain tiukasta tulkinnasta⁶⁷⁴.

Rakenteellisesti suuri vaalikeskustelu oli jaettu kahteen osaan. Aiemmista keskusteluista poiketen puoluejohtajat eivät pitäneet ohjelman alussa alkupuheenvuoroja, vaan nämä oli korvattu vaalitenteissä tutummiksi tulleilla filminpätkillä, joissa puolueiden puheenjohtajat esittelivät lyhyesti puolueiden vaalitavoitteita. Alun filmipätkien jälkeen keskustelu jatkui Salménin johdolla, vaikkakin tilaisuuden puheenjohtajan rooli oli huomattavasti vähäisempi kuin vaalitenteissä.

Jos Yleisradion ohjelmat säilyivätkin ennallaan vuoden 1987 vaaleissa, niin uudenlaisia ohjelmia television vaalitarjontaan toivat ensimmäistä kertaa myös kaapelikanavat. Kaapelikanavien ei Yleisradiosta poiketen tarvinnut noudattaa puoluelain määräämää tasapuolisuusvaatimusta, joten niiden vaalikeskusteluissa puolueet esiintyivät vaihtelevissa kokoonpanoissa. Helsinkiläinen HTV esitti muun muassa oman suuren vaalikeskustelunsa, johon osallistuivat kuuden suurimman puolueen puheenjohtajat (SDP, SKDL, RKP, SMP, kokoomus, keskusta). Pienpuolueiden (SEP, DEVA, vihreät, kulhialaiset) edustajat esiintyivät päivää myöhemmin omassa vaalikeskustelussaan.

Tamperelaisella TTV:llä nähtiin kolmiosainen vaalikeskustelujen sarja, jonka ensimmäiseen jaksoon osallistuivat neljän suurimman puolueen eli SDP:n, kokoomuksen, keskustan ja SKDL:n edustajat. Omat vaalikeskustelut järjestettiin pienemmille puolueille ja eduskunnan ulkopuolisille ryhmille. Lisäksi TTV esitti kaikkien Hämeen pohjoisessa vaalipiirissä ehdokkaita asettaneiden puolueiden ja ryhmien keskustelun. Kaapelikanavien vaaliohjelmat näkyivät sanomalehtijulkisuudessa vähän, mutta kenties ne kuitenkin olivat luomassa entistäkin voimakkaampia uudistuspaineita Yleisradion suuntaan⁶⁷⁵.

Politiikan teatteria

Vuoden 1983 eduskuntavaaleissa television vaaliohjelmia oli käsitelty runsaasti erityisesti iltapäivälehdissä, mutta päivälehdet olivat sivuuttaneet ne lähes kokonaan. Puoluelehtien kiinnostus vaaliohjelmia kohtaan oli heikentynyt, ja tämä sama linja jatkui vuoden 1987 vaaleissa. *Suomenmaa* ja *Kansan Uutiset* laativat uutiset ainoastaan suuresta vaalikeskustelusta⁶⁷⁶, *Suomen Sosialidemokraatissa* ei julkaistu vaaliohjelmia käsitteleviä uutisia lainkaan.

⁶⁷⁴ Television ohjelmaneuvosto, 7.11.1986 AP/ts

⁶⁷⁵ Yleisradion vaaliohjelmien journalistista lähtökohdista 1990-luvulla ks. Moring ja Himmelstein 1993.

⁶⁷⁶ Keskusta kiitti punamultaa ja asetti tavoitteen: Kaksi kolmasosaa hallituksen tueksi. *Suomenmaa* 13.3.1987; Vaalitaisto huipentui televisio-väittelyyn. *Kansan Uutiset* 13.3.1987.

Ilta- ja aamulehtien kiinnostus vaaliohjelmia kohtaan sen sijaan säilyi ennallaan, ja myös lehtien painotukset olivat samankaltaisia kuin edeltävissä vaaleissa. Lehdet raportoivat poliitikkojen pärjäämisestä keskusteluissa ja rakensivat vaaliohjelmien ympärille eräänlaista oheisjulkisuutta, jonka avulla lehtien lukijat saivat ylimääräistä tietoa vaaliohjelmissa esiintyvistä poliitikoista ja kulissien takaisista tapahtumista.

Keskustelu vaaliohjelmissä käynnistyi ilta- ja aamulehdissä spekuloinneilla siitä, keitä puolueet valikoivat esiintymään vaaliohjelmissä.⁶⁷⁷ *Ilta-lehti* uutisoi Arja Alhon pudonneen pois SDP:n vaalitentistä, koska hänen puolisonsa laatima gradu demareiden virkapaikoista valtionhallinnossa olisi ollut liian herkullinen aihe vaalitentissä. ”Tv-katsojat eivät saa lepuuttaa silmiään Arja Alhossa”, kerrottiin uutisen kuvatekstissä. Paavo Värysen kerrottiin puolestaan halunneen esiintyä kaikissa puolueen vaaliohjelmissä, mutta hävinneen kädenväännön tv-tenttiin valitulle keskustan puoluesihteerille Seppo Kääriäiselle.⁶⁷⁸

Kun vaalitentit pääsivät alkamaan, oli kirjoittelun painopiste kulissien takaisissa tunnelmakuvauksissa ja poliitikkojen pärjäämisessä, kuten lainaukset *Ilta-Sanomien* ensimmäistä vaalienttiä käsittelevästä uutisesta osoittavat:

Vihreiden Tarja Helander puolestaan veteli ennen lähtönsä alkua studion ulkopuolella itse käärimäänsä hermosätkää viime minuuteille, ennen kuin asteli miniha-meessaan studiopulpetin taakse.

Ennen studioon marssimista puoluesihteerille Seppo Kääriäinen loi itse kammalla viimeisen vaalisilauksen hiuksiinsa, joihin hän ei ollut antanut maskeeraajan tартtua. Hiuksien ojennuksesta huolimatta pasmat olivat parissa kysymyksessä seota pahoin niin häneltä kuin Eeva Kuuskoski-Vikatmaaltakin.⁶⁷⁹

Kokonaisuudessaan ilta- ja aamulehtien vaaliohjelmia käsittelevät uutiset säilyivät samankaltaisina läpi vaalitenttisarjan. *Ilta-Sanomissa* kerrottiin kuvan kera Erkki Liikasen vahvistavan itseään ennen vaalienttiä jogurtilla ja Devan Esko-Juhani Tennilän juoneen muutaman oluen välittömästi vaalientin jälkeen. Samankaltaisia juttuja julkaistiin myös *Ilta-lehdessä*.⁶⁸⁰

Vuoden 1987 vaaleissa mielenkiintoisin muutos näkyy *Helsingin Sanomien* ja *Aamulehden* kirjoittelussa. 1980-luvun alun vaalien edellä vaaliohjelmat saivat näissä

⁶⁷⁷ Puolueiden tv-tähdet eivät vielä selvillä. *Ilta-lehti* 29.1.1987; Susi-Pulliainen vaalitenttiin. *Ilta-lehti* 14.2.1987; Vaalientti sivu suun: sulho pudotti Alhon. *Ilta-lehti* 28.2.1987.

⁶⁷⁸ Vaalientti sivu suun: sulho pudotti Alhon. *Ilta-lehti* 26.2.1987. Värysen ei päässyt vaalitenttiin. *Ilta-lehti* 26.2.1987.

⁶⁷⁹ Kepu ja vihreät tv-tentistä: Ei mennyt aivan nappiin. *Ilta-Sanomien* 3.3.1987.

⁶⁸⁰ Kepun puoluetöimistössä seurattiin vaiti rökitystä. ”Se oli tosi tentti”. *Ilta-lehti* 3.3.1987; Kokoomuksen Sirpa vaalitentistään: ”Trivial pursuitia”. *Ilta-lehti* 4.3.1987; Vauhtia, draamaa, jännitettä. Demarit kehuivat Devan vaalitenttiin. *Ilta-Sanomien* 5.3.1987; Kaarina viihtyi vaalitentissä... ”Politiikkaan en aio palata”. *Ilta-lehti* 5.3.1987; Televisiotentti jurppi Liikasta: ”Olin ylikunnossa”. *Ilta-lehti* 12.3.1987; Virtanen ensimmäisenä Pasilassa, ”ahistunut” Halkola viimeisenä. ”Kiva lähteä kotoa – kunnon seuraan”, murjoi Sorsa muille. *Ilta-lehti* 13.3.1987; Monta tapaa valmistautua: Pekka teki pizzaa, Paavo otti tirsat. *Ilta-lehti* 13.3.1987.

lehdissä vielä melko vähän huomiota ja kirjoittelu oli sisällöltään asiapitoista. Nyt kirjoittelussa tapahtui kuitenkin suuria muutoksia, sillä vaaliohjelmien saama palstatila kasvoi huomattavasti ja vaaliohjelmia käsittelevissä uutisissa kiinnitettiin huomiota yhä useammin asiakysymysten ohella myös poliitikkojen esiintymiseen ja vaaliohjelmista välittyviin vaikutelmiin. Määrällisesti muutos on silmiinpistävä.⁶⁸¹

Helsingin Sanomat, joka oli sivuuttanut vaalitentit edeltävissä vaaleissa lähes kokonaan, laati nyt kustakin vaalitentistä laajan tiivistelmän uutissivulleen. Lehti julisti ensimmäisen vaalitentin voittajaksi keskustan Eeva Kuuskoski-Vikatmaan, joka oli uutisen mukaan selvinnyt parhaiten toimittajien ”ärhäkästä lähentelystä”. Keskustan toinen edustaja Seppo Kääriäinen ei ollut selvinnyt tentissä yhtä hyvin.

Vaikka *Helsingin Sanomien* jutussa käytiin edelleen läpi ohjelmassa käsiteltyjä asiakysymyksiä, oli lähestymistapa totuttua pinnallisempi. Jutussa esiteltiin luettelomaisesti toimittajien esittämiä kysymyksiä, muttei kerrottu millaisia vastauksia poliitikot olivat antaneet esitettyihin kysymyksiin. Tekstin painopiste oli toimittajien ja poliitikkojen välille syntyneessä vastakkainasettelussa. ”Kokemattomien vihreiden hätistelemineen oli kokeneille toimittajille helppoa, sillä vihreät eivät näytä itsekään tuntevan kaikkia ohjelmiaan”, jutussa kerrottiin. Muutos lehden suhtautumisessa vaaliohjelmiin kiteytyy samassa uutisessa esitettyihin näkemyksiin tv-tenttien roolista vaalikamppailussa. Jutussa arveltiin tenttien mittaavan selvimmän haastateltavien henkilökohtaisia ominaisuuksia, ”ärsytyskynnyksen korkeutta, kykyä olla hermostumatta, taitoa puhua ääntä korottamatta silloinkin kun hermostuu”.⁶⁸² Juttusarja jatkui tyyliltään samankaltaisena, joskin muutamissa kirjoituksissa kuvailtiin lyhyesti myös poliitikkojen ohjelmissa tekemiä linjauksia. Kaikkiin vaalitenttejä käsitteleviin juttuihin sisältyi kuitenkin kuvauksia toimittajien ja poliitikkojen vastakkainasettelusta.⁶⁸³

Helsingin Sanomat uutisoi myös suuresta vaalikeskustelusta samaan tapaan:

Johtajille oli varattu ennen keskustelua mahdollisuus esitellä vielä kerran puolueen tärkeimmät tavoitteet. Pääpaino puhekierröksellä oli kuitenkin esiintymisessä. Vetoimuksilla ja pukeutumisella haluttiin antaa mukava ja läheinen mielikuva johtajasta itsestään ja puolueesta.

Monet ehdokkaat olivat pukeutuneet kodikkaasti villaan. Paavo Väyrynen oli jopa paitasillaan.⁶⁸⁴

Tämä suurta vaalikeskustelua käsittelevä uutinen oli siinä mielessä poikkeuksellinen, ettei *Helsingin Sanomien* vaaliohjelmia käsittelevissä uutisjutuissa ollut aiem-

⁶⁸¹ Ks. kuvat 9–15 sivuilla 237–240.

⁶⁸² Kuuskoski-Vikatmaa voitti ensimmäisen tv-tentin. *Helsingin Sanomat* 3.3.1987.

⁶⁸³ Kokoomus paljasti yhden verokorttinsa. *Helsingin Sanomat* 4.3.1987; Lapsilisäauudistus kutistui tv-tentissä. *Helsingin Sanomat* 5.3.1987; Harrastelijoiden tupailta. *Helsingin Sanomat* 6.3.1987; Ministeriparin kootut selitykset. *Helsingin Sanomat* 7.3.1987; Hillitysti hallittu tenttifinaali. *Helsingin Sanomat* 8.3.1987.

⁶⁸⁴ Puoluejohtaja lähentelivät kansaa. *Helsingin Sanomat* 13.3.1987.

min kiinnitetty huomiota esimerkiksi poliitikkojen pukeutumiseen. Jutussa lueteltiin lyhyesti myös vaalikeskustelussa esiin nousseita teemoja, muttei taaskaan puolueiden kantoja käsiteltyihin asioihin.

Myös *Aamulehti* oli muuttanut suhtautumistaan television vaaliohjelmiin. Sen käsittelytavoissa oli tapahtunut muutoksia jo vuoden 1983 eduskuntavaaleissa, mutta nyt vaalitentit olivat lehdelle ennen kaikkea niissä esiintyvien poliitikkojen ja toimittajien välisiä kamppailuja. Vaalitenttien uutisarvo liittyi ohjelmissa esitettyjen poliittisten linjausten sijaan niissä vallinneeseen tunnelmaan. *Aamulehden* vaalitentteihin liittyneet otsikot ovat kuvaavia:

Television vaalitentit alkoivat. Vihreät keräsivät pisteet

Puhti pois tv-tentistä

Vauhti palasi tv-tenttiin

”Historiallinen” vaalitentti

Vaalitentti seilaisi myrskystä suvantoon⁶⁸⁵

Otsikot osoittavat, etteivät vaalienteissä tehdyt poliittiset linjaukset nousseet ohjelmien tärkeimmäksi anniksi. Vaaliohjelmien ei enää odotettukaan tuovan julkisuuteen suuria poliittisia linjavetoja, ja *Aamulehdessäkin* huomio kiinnittyi poliitikkojen pärjäämiseen toimittajien ”hiillostuksessa”.

Vaalitenttejä käsittelevien uutisten lisäksi *Aamulehti* julkaisi vaalien alla laajan reportaasin, jossa vaalitentit nimettiin maan parhaimmaksi viihdeshowksi. Jutussa vaalitenttien merkitystä ja poliitikkojen esiintymistä analysoivat tiedottaja Esko Vierikko ja toimittaja Risto Astikainen. ”Studiutilanne on aina luonnon, se on näytelmä, sirkus. Siksi yleisö haluaa katsoa tarinaa kuin näytelmää. Mielellään katsoja näkee näytelmässä konnia ja sankareita”, arvioi Astikainen haastattelussa. Jutussa vaalitenttien poliittinen keskustelu vertautui viihteeseen ja esitetyt näkemykset korostivat ohjelmien visuaalisia elementtejä, käsien asentoa, kehonkieltä ja kasvojen ilmeitä. Asiantuntijat kiinnittivät huomiota muun muassa vihreiden Erkki Pulliaisen liian pitkään partaan ja luonnonlapsena esiintyneen vihreiden Tarja Helanderin spontaaniuteen. He kuvailivat keskustan Eeva Kuuskoski-Vikatmaata hiljaiseksi hymyilijäksi, mutta tulkitsivat Seppo Kääriäiselle langenneen tappelijan roolin.⁶⁸⁶

Aamulehden vaalitentteihin liittyvät uutiset korostivat vaikutelmia ja keskityivät henkilöihin. Sama tyyli jatkui suuren vaalikeskustelun yhteydessä, jota markkinoitiin lehdessä jonkinlaisena vaalikampanjoinnin päätepiteenä:

Kaikki alkaa olla valmista eduskuntavaalien loppuhuipentumaa varten: Puolueiden puheenjohtajat ovat lukeneet tekstiä hirmuiset määrät, arvaileet tärppejä keskuste-

⁶⁸⁵ Television vaalitentit alkoivat. Vihreät keräsivät pisteet. *Aamulehti* 3.3.1987; Puhti pois tv-tentistä. *Aamulehti* 4.3.1987; Vauhti palasi tv-tenttiin. *Aamulehti* 5.3.1987; Historiallinen’ vaalitentti. *Aamulehti* 6.3.1987; Vaalitentti seilaisi myrskystä suvantoon. *Aamulehti* 7.3.1987.

⁶⁸⁶ Tenttinäytelmässä vastakkain roistot ja sankarit. Vaaliviihde hauskuttaa. *Aamulehti* 7.3.1987.

lun aiheista, omat ja muiden vaalilupaukset osataan ulkoa. Huolellisimmat ovat selvittäneet studion lavasteiden taustavärin, kameroiden lukumäärän ja vierustoverinsa. Esiintymisasut on valittu huolella.⁶⁸⁷

Myös suuresta vaalikeskustelusta kertovassa uutisessa arvioitiin ehdokkaiden puheutumista.⁶⁸⁸ Toisessa uutisessa tv-esiintymisten asiantuntijaksi tituleerattu Esko Vierikko analysoi keskustelun etenemistä. Jutussa kerrottiin katsojien ottavan televisio-ohjelmista ärsykyitä vastaan myös alitajuisesti. Vierikon analyysin mukaan kokoomuksen Ilkka Suominen oli lähettänyt keskustelussa vihamielisiä viestejä – vihaisia silmäyksiä ja yhdessä puheenvuorossa kolme ”karateiskua” puheensa tehostamiseksi:

Suomisen käyttäytyminen saa katsojan hyvin epävarmaksi. Pyylevät ihmiset mieleltään leppoisiksi, mutta tämä viesti tekee ristiriitaisen olon.

Liberaalisen Kansanpuolueen Kyösti Lallukasta tumma liivipuku oli antanut Vierikon mielestä raskaan ja konservatiivisen vaikutelman. Väyrystä, Suomista, Vennamo ja Taxellia Vierikko moitti ylipainosta: ”Ylipainoa yhteensä taatusti toistasataa kiloa. Tämähän viittaa siihen, että vietetään makeaa elämää kansan kustannuksella...”. Pekka Haaviston katse oli puolestaan päilyilyt, ja Kristiina Halkolan käyttämät tehokeinot saivat Vierikon ihon kananlihalle.⁶⁸⁹

Edellä kuvattu asiantuntija-arvioon perustuva uutinen on siinä mielessä poikkeuksellinen, että vaikka poliitikkojen esiintymistä oli arvioitu iltapäivälehdissä jo 1980-luvun alun vaaleissa, oli analyysija pyydetty aiemmin joko kilpailevien puolueiden edustajilta tai tavallisilta television katsojilta, joiden arvioiden oletettiin olevan subjektiivisia. *Aamulehden* uutisessa oli nyt haastateltu asiantuntijaa, jonka esittämät arviot pohjautuivat hänen ammattitaitoonsa, eivät puhtaasti hänen mielipiteisiinsä. Vaikka tämänkaltaisen juttutyyppi yleistyikin voimakkaasti 1990-luvulla, oli se 1980-luvun journalismissa uutta.⁶⁹⁰

Imagoon ja esiintymiseen liittyvien tekijöiden korostuminen näkyi vaaliohjelmien tapahtumia kuvailevissa uutisissa. Kehitys korostui erityisesti molempien iltapäivälehtien, *Aamulehden* sekä *Helsingin Sanomien* jutuissa, jotka perustuivat lehtien teettämiin tutkimuksiin puoluejohtajien pärjäämisestä suuressa vaalikeskustelussa.

Aamulehdessä kansalaisten mielipiteitä puheenjohtajien esiintymisestä kartoittava mielipidemittaus oli nostettu lehden pääuutissivulle. Jutussa kerrottiin kokoomuksen Ilkka Suominen ja SMP:n Pekka Vennamon voittaneen vaalikeskustelun.⁶⁹¹ Lehden sisäsivulla kerrottiin, että kansalaiset olivat suhtautuneet kaikkein

⁶⁸⁷ Puoluejohtajien viimeiset valtit peliin. *Aamulehti* 12.3.1987.

⁶⁸⁸ Suuri tusinakeskustelu. *Aamulehti* 13.3.1987; Taxell oli omintakeisin. *Aamulehti* 13.3.1987.

⁶⁸⁹ Asiantuntijan arvio: Halkola hämmensi, Suominen ärsytti. *Aamulehti* 13.3.1987.

⁶⁹⁰ Pitkänen 2011, 276.

⁶⁹¹ Kolmannes äänistä vielä jaossa. Suominen ja Vennamo voittivat keskustelun. *Aamulehti* 13.3.1987; Tv-kansan kanta: Suominen miellytti, Halkola ärsytti. *Aamulehti* 13.3.1987.

ristiriitaisimmin Devan Kristiina Halkolan esiintymiseen. Uutisen mukaan Halkolan ”värikä ja osin aggressiivinenkin” esiintyminen oli nostanut hänet viidenneksi pidetyimmäksi esiintyjäksi, mutta toisaalta hän sai esiintymisestään myös enemmän kielteisiä mainintoja kuin yksikään muu puoluejohtaja.⁶⁹²

Iltalehdelle poliitikkojen esiintymistä arvioi lukijaraati, jonka arvioista lehti julkaisi vaalikeskustelun jälkeen aukeaman kokoisen tiivistelmän. Lukijaraati nosti keskustelun voittajaksi vihreiden Pekka Haaviston ja arvioi epäonnistuneimmaksi esiintyjäksi Kristiina Halkolan.⁶⁹³ Samaan tulokseen pääsi myös *Ilta-Sanomien* pikakysely, jonka pohjalta lehti uutisoi kannessaan: ”Halkola suututti Suomen!” Pikakyselyä käsittelevässä uutisessa kerrottiin vihreiden Pekka Haaviston puheiden tehonneen ja vihreiden olevan vahvoilla.⁶⁹⁴

Myös *Helsingin Sanomat* teetti Suomen Gallupilla oman tutkimuksensa suuresta vaalikeskustelusta, mutta muista mielipidekyselyistä poiketen lehden selvityksessä kysyttiin puolueiden pärjäämistä keskustelussa. Tutkimuksen tulokset olivat samansuuntaisia kuin muidenkin kyselyjen: peräti 54 prosenttia vastaajista arvioi Devan epäonnistuneen keskustelussa, kun muiden puolueiden vastaavat prosenttilukemat olivat alle kymmenen.⁶⁹⁵

Eri lehtien julkaisemat mielipidemittaukset suuren vaalikeskustelun onnistujista ja epäonnistujista ovat selkein yksittäinen esimerkki siitä muutoksesta, joka sanomalehtien suhtautumisessa vaaliohjelmia kohtaan oli tapahtunut. Ohjelmista kirjoittavat toimittajat eivät enää pyrkineet kirkastamaan puolueiden välisiä eroja tai löytämään uusia poliittisia linjauksia. Ohjelmat muuttuivat sanomalehtien sivuilla poliittisiksi tapahtumiksi, joissa poliitikot pyrkivät esiintymistyyllillään, pukeutumisellaan ja persoonallaan luomaan itsestään ja puolueestaan mahdollisimman myönteisen kuvan. Sanomalehtien tehtäväksi jäi toimia tämän poliittisen kilpailun arvostelutuomarina.

Kuten esimerkit osoittavat, vaaliohjelmista alkoi vuoden 1987 vaaleissa tulla yhä selvemmin poliittisia tapahtumia, joissa poliittisten linjausten sijaan kiinnostuksen kohteena olivat vaaliohjelmissa esiintyvät poliitikot ja heistä kotikatsomoihin välittyvät vaikutelmat. Olennaista oli myös se, että nyt tästä uudesta näkökulmasta vaaliohjelmia tarkastelivat iltapäivälehtien ohella myös päivälehdet.

Vaaliohjelmiin viitattiin nyt myös yhä useammin sanoilla ”show”, ”teatteri” ja ”tv-viihde”, ja vaaliohjelmissa esiintyviin poliitikoista kirjoitettiin ”illan päätähti-

⁶⁹² Tv-kansan kanta: Suominen miellytti, Halkola ärsytti. *Aamulehti* 13.3.1987.

⁶⁹³ Iltalehden mainio lukijaraati: ”Kovin olivat takakireitä. *Iltalehti* 13.3.1987; Katsojat vaalikeskustelusta. Haavisto hymyili ykköseksi. *Iltalehti* 13.3.1987.

⁶⁹⁴ IS:n pikakysely vaalikeskustelusta. Halkola suututti Suomen! *Ilta-Sanomat* 13.3.1987; Vihreät vahvoilla. Haaviston puheet tehosivat. *Ilta-Sanomat* 13.3.1987.

⁶⁹⁵ HS:n uusi mielipidetutkimus: Yli puolet arvioi Devan epäonnistuneen tv-tentissä. *Helsingin Sanomat* 14.3.1987.

nä” ja ”tv-tähtinä”.⁶⁹⁶ Poliitiikan julkisuuteen liitetään usein teatterimetafora⁶⁹⁷, ja juuri tämänkaltaiset kirjoitukset loivat kuvaa politiikasta teatterinkaltaisena näytelmänä. Olennaista ei ollut se, millaisia linjauksia puolueilla politiikasta oli, vaan millainen kuva puolueesta ja sen ehdokkaista television vaaliohjelmissa syntyy.

Vaaliohjelmat olivat vielä 1970-luvulla määrittäneet julkisuudessa poliittisiksi keskustelutilaisuuksiksi, joiden avulla kansalaiset saivat tietoa puolueiden poliittisista linjauksista, ja myös ohjelmista kirjoittelu liitti ne vahvasti poliittisen keskustelukulttuurin osaksi. 1980-luvulla vaaliohjelmiin alettiin liittää yhä useammin termejä, jotka ammensivat pikemmin populaarikulttuurista kuin politiikasta.

Leif Salmén – vaaliohjelmien tähti

Muuttunut suhtautuminen vaaliohjelmiin näkyi hyvin lehtien uutisjournalismissa, ja merkittävä muutos tapahtui ensimmäistä kertaa myös ohjelmien toteutukseen liittyneissä arvioissa. Aiemmissa vaaleissa toimittajien aggressiiviseen haastattelutyyliin oli suhtauduttu yleensä kriittisesti, mutta nyt tämä haastatteluteknikka sai osakseen poikkeuksellisen paljon ymmärrystä kaikissa lehdissä.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa arvioitiin tenttien raivanneen uutta elintilaa television poliittiselle journalismille. Kirjoituksen mukaan poliitikkoja oli nyt otettu ”sanasta kiinni tavalla, johon televisio soveltuu hyvin luonteensa vuoksi: katsojat saavat olla omin silmin tapahtumien todistajina.” Samaa mieltä oli myös lehden politiikan toimittaja Janne Virkkunen omassa kolumnissaan:

Television tänään päättyvä vaalitenttisarja näyttäisi kuitenkin avaavan uutta sarkaa: ohjelmat ovat kiinnostavia ja ammattitaidolla tehtyjä.

Tekijät ovat aikaisempaa paremmin valmistautuneita ja kysyvät asioista, muutamia pakollisia harhalaukauksia lukuun ottamatta.

Myös *Aamulehden* pakinoitsija Ponsi oli tyytyväinen ohjelmiin. Hänen mielestään haastattelijat ansaitsivat sarjasta täydet kiitokset: ”Vaikka heidän inkvisitiomenetelmiään pitäisi kuinka inhottavina ja epäasiallisina tahansa, yhteen helmasyntiin he eivät ole langenneet: ikävää ei ole ollut, kiinnostavuus ei ole herpaantunut hetkeksikään, vauhtia on riittänyt.”⁶⁹⁸ *Aamulehden* tv-sivujen kolumnissa oltiin samaa mieltä ohjelmien vauhdikkuudesta: ”Alkuerät, puoluekohtaiset tentit osoittivat, että tänä vuonna ei välttämättä tarvitse nukahtaa kesken kaiken. Toimittajakaksikko on tehnyt hyvää, ärhäkästä työtä.”⁶⁹⁹

⁶⁹⁶ Puolueiden tv-tähdet eivät vielä selvillä. *Iltalehti* 29.1.1987; P.S. *Iltalehti* 14.3.1987. *Aamulehti* 7.3.1987; Puoluejohtajien show. *Iltalehti* 12.3.1987; Vaalitaistelu huipentui televisio-väittelöyn. *Kansan Uutiset* 13.3.1987; Sanaviihdettä. *Aamulehti* 14.3.1987 (pääkirjoitus). Tämän illan päätähdet: Outia jännittää, Arvo on tyyni. *Kansan Uutiset* 7.3.1987; Sanaviihdettä. *Aamulehti* 14.3.1987 (pääkirjoitus).

⁶⁹⁷ Ks. esim. Meyer 2002.

⁶⁹⁸ Missä veto, missä lento. *Aamulehti* 8.3.1987 (pakina, Ponsi).

⁶⁹⁹ Viimeinen taisto. *Aamulehti* 11.3.1987 (kolumni, Max Liuska).

Ilta-lehdessä puolestaan kerrottiin suositun sarjakuvan mukaan Taika-Jimiksi ja Lothariksi nimetyn parivaljakon vetäneen niin tiukkaa linjaa, että Yleisradion puhelimet olivat tukkeutuneet palautteesta. Kansalaisten kielteisestä palautteesta huolimatta jutussa kirjoitettiin ”voimakaksikon” tehneen ohjelmissa pieniä sankaritekoja.⁷⁰⁰ *Ilta-lehdessä* tenttejä siis pidettiin onnistuneina, mutta kuten kirjoitus osoittaa, kansalaisten suhtautuminen vaalitentteihin ei ollut yhtä myönteistä.

Helsingin Sanomiin laadituissa mielipidekirjoituksissa toimittajia moitittiin liiallisesta aggressiivisuudesta: eräs kirjoittaja oli odottanut, milloin ”vihankiilto silmissä esiintyneet toimittajat käyvät käsiksi haastateltaviinsa”. Myös *Ilta-Sanomien* mielipidesivuilla kritisoitiin ”koirien tavoin räksyttäviä” ja ”ilkeitä” toimittajia. Samankaltaista palaute oli myös *Aamulehden* mielipidesivuilla.⁷⁰¹ Kansalaiset eivät siis edelleenkaan arvostaneet hyökkäävää haastattelutekniikkaa, mutta toimittajilta vaalitentit saivat poikkeuksellisen paljon kiitosta. Kaiken kaikkiaan toimittajien aggressiivisempaan tyyliin kielteisesti suhtautuvia puheenvuoroja esitettiin vaalien alla vain muutamia.⁷⁰²

Positiivinen palaute oli toimittajien keskuudessa jopa niin yhtenäistä, että toimittaja Lauri Helve moitti *Ilta-Sanomissa* Salménia ja Oksalaa kehuneita poliitikan toimittajia Mauno Koivistoa mukaillen sopuleiksi – siinä määrin yksituumaisesti poliittiset toimittajat olivat toisiaan kehuneet ja tukeneet. Hänen mukaansa paljon kehuilla tv-toimittajilla oli vaalitenteissä myös puutteensa: toimittajien talous-osaaminen ollut niin huteralla pohjalla, että he olivat hyppineet sanomalehtien taloussivujen yli; tietämättömyyttään toimittajat olivat peitelleet keskeyttämällä taloudellisiin kysymyksiin liittyneet puheenvuorot.⁷⁰³

Yleisesti ottaen toimittajien suhtautuminen vaaliohjelmiin oli muuttunut huomattavasti vuosikymmenen alun vaaleista. Salménin ja Oksalan hyökkäävä tyyli oli tuttu jo 1970-luvulta, mutta tuolloin tv-toimittajia paheksuttiin sanomalehdistössä lähes yksituumaisesti. 1980-luvun alun vaaleissa Antero Kekkonen sai jo satunnaisesti kiitosta valitsemastaan tyylistä, joskin suhtautuminen oli edelleen voittopuolisesti kielteistä. 1980-luvun jälkipuoliskolla Salménin ja Oksalan tentit saivatkin jo osakseen laajalti hyväksyntää.

Mistä tämän muutoksen sitten voidaan arvioida johtuvan? Salménin ja Oksalan haastatteluissa oli ehkä sellaisia piirteitä, joita ei aiemmissa tenteissä ollut. Todennäköisimmin muutos johtui journalistisessa kulttuurissa tapahtuneista muutoksista.

⁷⁰⁰ Leif Salmen ei löytänyt demarien vanhoja ääninauhoja. ”Väyrynen oli tentissä kova kaveri”. *Ilta-lehti* 14.3.1987.

⁷⁰¹ Riitasointuinen duetto vaalien alla. *Aamulehti* 12.3.1987 (mielipidekirjoitus); Poliitikot tentti vaalien välilläkin. *Aamulehti* 17.3.1987 (mielipidekirjoitus); Vaalitentin ei pidä olla kuulustelu. *Helsingin Sanomat* 7.3.1987 (mielipidekirjoitus); Terävä saa olla, muttei ilkeä. *Ilta-Sanomat* 5.3.1987 (mielipidekirjoitus); Hiukan ilkeä olla pitää. *Ilta-Sanomat* 11.3.1987 (mielipidekirjoitus); Vaalitentit onnistuivat. *Ilta-lehti* 16.3.1987 (mielipidekirjoitus).

⁷⁰² Tuhahتلua. *Aamulehti* 4.3.1987 (pääkirjoitus); Sopulit 2. *Ilta-Sanomat* 13.3.1987 (kolumni, Lauri Helve).

⁷⁰³ Sopulit 2. *Ilta-Sanomat* 13.3.1987 (kolumni, Lauri Helve).

ta. Aiemmin vaalitenttejä oli kritisoitu siitä, etteivät ne olleet tarjonneet äänestäjille mitään olennaista uutta tietoa puolueiden tavoitteista. Myöskään Salménin ja Ok-salan tenttien ei katsottu tarjoavan erityisen paljon uutta tietoa⁷⁰⁴, mutta ohjelmia ei enää arvioitukaan puhtaasti niiden informaatioarvon näkökulmasta. Toimittajat olivat kenties hyväksyneet ajatuksen, että vaalitentit mittaavat poliitikkojen paineensietokykyä ja kykyä reagoida toimittajien hankaliin kysymyksiin – eivät välttämättä selvennä puolueiden poliittisia linjauksia.

Lisäksi selitystä voidaan hakea sanomalehtitoimittajien ammatti-identiteetin ja poliittisen kulttuurin muutoksista. Toimittajien ammatti-identiteetti alkoi vahvistua jo 1970-luvulla ja suhtautuminen politiikkaan muuttui kriittisemmäksi. Yhä selvemmin muutos alkoi näkyä 1980-luvulla. Kenties juuri toimittajien suvaitsevampi asenne aggressiiviseen haastattelutekniikkaan oli yksi indikaattori toimittajien ja poliitikkojen välisten suhteiden muuttumisesta. Se, mitä oli aiemmin pidetty epäasiallisena käytöksenä, olikin nyt osoitus tv-toimittajan ammattitaidosta.

Jos tv-tentit saivatkin osakseen vaaleissa runsaasti kiitosta, niin suurta vaalikeskustelua arvioitiin julkisuudessa omana kokonaisuutenaan. Siihen kohdistunut kritiikki säilyi ennallaan. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa vaalikeskustelua moitittiin sisällöttömyydestä. Ohjelma ei ollut tuonut vaaleihin lainkaan uutta tietoa, ja syypäitä tähän olivat poliitikot, jotka eivät suostuneet ottamaan kantaa ajankohtaisiin kysymyksiin.⁷⁰⁵ *Aamulehden* pääkirjoituksessa vaalikeskustelua luonnehdittiin ”sanasotaiseksi viihteeksi”⁷⁰⁶ ja *Iltalehden* pääkirjoituksessa sen arvioitiin jälleen pettäneen odotukset. Keskustelijoita oli ollut liikaa ja toimittajien ote oli ailahdellut.⁷⁰⁷

Siinä missä vaalitenttien koettiin tuoneen vaalitaisteluun kiinnostavuutta ja jännitystä, katsottiin suuren vaalikeskustelun kangistuneen kaavoihinsa. Keskustelun ongelmat liitettiin osallistujien suureen lukumäärään, kuten oli tehty jo 1970-luvun vaalien yhteydessäkin.

”Haavisto todisti television tehon”

Kaiken kaikkiaan sanomalehtien tavat käsitellä television vaaliohjelmia olivat vuoden 1987 vaalien alla monipuolisemmat kuin koskaan aikaisemmin. Vaaliohjelmia käsittelevien uutisten näkökulmat vaihtelivat esiintymisanalyseista asiakysymysten raportointiin, ja myös suhtautuminen toimittajien hyökkäävään haastattelu-tyyliin oli tullut aiempaa sallivammaksi. Sanomalehtien näkökulmasta televisiosta oli tullut yksi vaalien tärkeimmistä foorumeista.

Toisinaan television merkitystä vaaleissa korostettiin sanomalehdissä varsin suorasanaisesti. Hyvä esimerkki tällaisesta arviosta on *Iltä-Sanomien* päätoimittaja

⁷⁰⁴ Ks. esim. Vaalitentit ovat luoneet tunnelmaa. *Kansan Uutiset* 7.3.1987;

⁷⁰⁵ Kysymykset jäivät auki. *Helsingin Sanomat* 14.3.1987 (pääkirjoitus).

⁷⁰⁶ Sanaviuhdettä. *Aamulehti* 14.3.1987 (pääkirjoitus).

⁷⁰⁷ Lehti televisiota parempi. *Iltalehti* 14.3.1987 (pääkirjoitus).

Martti Huhtamäen suuren vaalikeskustelun aattona kirjoittama kolumni ”Ratkaiseva ilta”. Huhtamäki arvioi suuren vaalikeskustelun ratkaisevan vaalien lopputuloksen kuten aina ennenkin:

Kun Leif Salmén ja Pekka Oksala ryhtyvät huomenna valitsemaan Suomelle uutta eduskuntaa, vanhat temput eivät enää auta. Jopa graafisen esitysten tenho on menettänyt. Nyt pitää todella esittää jotain.

Kolumnissa muisteltiin lisäksi vuoden 1983 eduskuntavaaleja, jotka olivat ratkaisseet illan viimeisissä puheenvuoroissa, joissa kokoomuksen Ilkka Suominen oli epäonnistunut, kun taas SMP:n Pekka Vennamon oivallinen esiintyminen oli johtanut äänivyöryyn.⁷⁰⁸

Mielenkiintoinen kysymys liittyy siihen, miksi vaaliohjelmien ajateltiin nyt voivan heilutella jopa vaalien lopputulosta. Huhtamäen arvio liittyi Yleisradion teettämään tutkimukseen vaaliohjelmien vaikutuksista kansalaisten äänestyskäyttäytymiseen vuoden 1983 eduskuntavaaleissa. Tutkimuksen lähtökohtana poliitikkojen esiintymiseen liittyvät tunnepuolen vaikuttimet, ja siinä tarkasteltiin muun muassa kansalaisten mielipiteitä puheenjohtajien esiintymisestä suuressa vaalikeskustelussa.

Tutkimuksen johtopäätökset olivat yllättäviä, sillä ne haastoivat vallitsevan käsityksen vaaliohjelmien verrattain vähäisistä vaikutuksista kansalaisten äänestyskäyttäytymiseen. Tutkimusta varten haastatelluista runsaasta 700 äänestäjästä peräti 36 prosenttia katsoi kokoomuksen Ilkka Suomisen epäonnistuneen vaaliohjelmassa, kun taas rohkeasti ja eniten edukseen oli haastateltavien mukaan esiintynyt SMP:n Pekka Vennamo. Johtopäätökset tukivat julkisuudessa vaalien jälkeen esitettyjä spekulatioita Ilkka Suomisen epäonnistumisesta suuressa vaalikeskustelussa.⁷⁰⁹

Monet tutkimuksen johtopäätöksistä olivat ehdollisia, ja tutkimuksen tekijä liitti itsekin niihin useita varauksia. Vaikka tutkimusraportissa todettiin useita kertoja television vaikutusten mittaamisen olevan haastavaa, johtopäätöksensä esitettiin, että vaaliohjelmilla oli ollut vaikutusta vaalitulokseen: ”vaalikeskustelu ilmeisesti teki ainakin osittain tyhjäksi Kok:n odotetun vaalivoiton vahvistamalla erityisesti Smp:n ja Sdp:n kannatusta”.⁷¹⁰

Huhtamäen lisäksi raporttiin viittasivat vuoden 1987 eduskuntavaalien alla useat muutkin toimittajat, joten voidaan arvioida, että tutkimus osaltaan vahvisti uskoa television suurin vaikutuksiin vaaleissa.⁷¹¹ Kaikki toimittajat eivät suhtautuneet tutkimukseen yhtä pidäkkeettömästi kuin Huhtamäki omassa kolumnissaan, mutta mielenkiintoa tutkimuksen johtopäätökset kiistatta herättivät.

⁷⁰⁸ Ratkaiseva ilta. *Ilta-Sanomat* 11.3.1987 (kolumni, Martti Huhtamäki).

⁷⁰⁹ Oksanen 1983b, 979–101, 109–184, 188.

⁷¹⁰ Oksanen 1983b, 979–101, 109–184, 188.

⁷¹¹ Kysymykset jäivät auki. *Helsingin Sanomat* 14.3.1987 (pääkirjoitus); Puolueiden tv-tenteissä on nyt parivauhti. *Helsingin Sanomat* 2.3.1987; Antero Kekkonen jättää jäähyväiset TV:lle: Yle on liian tasapuolinen. *Suomenmaa* 3.1.1987; Puolueiden tv-tenteissä on nyt parivauhti. *Helsingin Sanomat* 2.3.1987; Suuri tusinakeskustelu. *Aamulehti* 13.3.1987; Puheet pidetty, tentit tentitty... Nyt äänestäjien vuoro. *Suomen Sosialidemokraatti* 13.3.1987.

Television tosiasiallisista vaikutuksista vuoden 1987 eduskuntavaaleissa ei ole olemassa tutkimustietoa, mutta suuria yllätyksiä vaalitulos ei tuonut mukanaan. Vaalien lopputulos noudatteli tällä kertaa paremmin ennakko-odotuksia ja gallupeja kuin edeltävien vaalien tulos. Eniten kannatustaan vaaleissa menettivät SKDL ja SMP. Devan ja SKDL:n kannatus oli kutakuinkin yhtä suuri kuin SKDL:n sama kannatus edeltävissä eduskuntavaaleissa, joten puolueen huonoa vaalitulosta selitti ensisijaisesti puolueen jakautuminen. SMP:n kannatuksen lasku taas liittyi hallitusvastuuseen sekä puolueen sisäisiin ristiriitoihin.⁷¹²

Vaalitappion kärsinyt SMP purki vaalien jälkeen pettymystään Yleisradioon. Kansalaisten äänestysaktiivisuus oli vaaleissa pudonnut edeltävien eduskuntavaalien 81 prosentista noin 76 prosenttiin, ja hallintoneuvostolle lähetetyssä kirjelmässä työvoimaministeri Urpo Leppänen arvioi vaalitenttien romahduttaneen äänestysinnon. Hänen mukaansa Salménin ja Oksalan vetämät tentit olivat tuoneet vaaleihin epädemokraattisen elementin, politiikan ja puoluevastaisuuden ilmapiiriin, jonka vallitessa äänestäjät joutuivat käymään vaaliurnille.⁷¹³ Televisio ei siis enää näyttäytynytäkään hallitusvastuuta kantaneelle puolueelle yhtä houkuttelevana politiikan foorumina kuin aiemmissa vaaleissa.

Myös SDP:n kannatus laski 2,6 prosenttiyksikköä, mutta puolue säilytti edelleen asemansa eduskunnan suurimpana puolueena. Vaalien voittajin kuului kokoomus, joka kasvatti kannatustaan vain noin prosenttiyksiköllä, mutta oli onnekas vaalipiirien viimeisten paikkojen jaossa ja sai eduskuntaan peräti yhdeksän lisäpaikkaa. Kokoomuksen ohella kannatustaan kasvattivat RKP ja vihreät. Keskustan kannatus säilyi ennallaan, mutta puolue sai vaalimatematiikasta johtuen uuteen eduskuntaan kaksi lisäpaikkaa.⁷¹⁴

Vihreiden osalta suuri mielenkiinto kohdistui eduskuntaan nouseeseen päätoimittaja Pekka Haavistoon, jonka keräämät 7 000 ääntä oli ensikertalaiselle todella paljon. Hänen menestyksensä liitettiin useissa kirjoituksissa televisioon. Haavisto oli saanut myönteistä palautetta esiintymisestään suuressa vaalikeskustelussa kaikkien sanomalehtien tutkimuksissa, joten yleinen tulkinta oli, että juuri suuri vaalikeskustelu oli nostanut hänen kannatustaan.

”Haavisto todisti television tehon”, uutisoi *Helsingin Sanomat*.⁷¹⁵ ”Vihreät oppivat mitä on julkisuus”, kerrottiin lehden toisessa uutisessa.⁷¹⁶ Myös *Iltalehdessä* noteerattiin ehdokkaan suuri äänimäärä: ”Vihreä sankari odotti 600 ääntä...TV:n vaalikeskustelu toi 7000 äänestäjää!” Lisäksi lehdessä udeltiin, millä tavoin Haavisto oli harjoitellut esiintymistä. Haavisto kertoi, että kokemusta oli koulun näytelmäkerhosta, mutta tv-esiintymistä hän ei ollut harjoitellut mitenkään.⁷¹⁷

⁷¹² Paloheimo 2007, 263.

⁷¹³ Leppänen syyttää toimittajia: Vaalitentit pudottivat äänestysinnon. *Aamulehti* 21.3.1987.

⁷¹⁴ Paloheimo 2007, 263.

⁷¹⁵ Haavisto todisti television tehon. *Helsingin Sanomat* 18.3.1987.

⁷¹⁶ Vihreät oppivat mitä on julkisuus. *Helsingin Sanomat* 18.3.1987.

⁷¹⁷ Vihreä sankari odotti 600 ääntä...TV:n vaalikeskustelu toi 7000 äänestäjää! *Iltalehti* 21.3.1987.

Suuri vaalikeskustelu toimi Haavistolle kiistatta tärkeänä ponnahduslautana valtakunnalliseen tunnettuuteen, mutta vähätellä ei sovi myöskään suureen vaalikeskusteluun liittynyttä sanomalehtijulkisuutta. Lehtien teettämässä esiintymisanalyyseissa Haavisto nostettiin näkyvästi esiin illan onnistujana, ja näin hän tuli tutuksi myös sille suurelle äänestäjäjoukolle, jolta television vaalikeskustelu jäi näkemättä.

Haaviston osalta television tuomaan nosteseen suhtauduttiin varsin neutraalisti. Hänen lisäksi television arveltiin auttaneen myös kokoomuksen vaalitentissä esiintynyttä Sirpa Pietikäistä. ”Tv-julkisuuden arvaamattomuutta kuvaa, että Iso-talon vieressä suu söpösti töröllään istunut Sirpa Pietikäinen (kok) nousi tasavallan äänikuningattareksi,” arvioi Jukka Tennilä *Ilta-Sanomissa*.⁷¹⁸ Tennilän viittausta Pietikäisen törösuuhun voidaan pitää kielteisenä, ja sen voidaan katsoa jatkaneen jo 1970-luvulla alkanutta television pinnallisuutta korostavaa traditiota. Lisäksi arvion voidaan katsoa kertovan myös sen kirjoittajan kielteisestä tai vähättelevästä suhtautumisesta Sirpa Pietikäiseen tai naispolitiikkoihin yleensä.

Vaaliohjelmien todelliset vaikutukset vaaleissa jäivät arvailujen varaan. Mutta vaaliohjelmiä käsittelevien kirjoitusten ja niiden vaikutusta korostavien arvioiden lisääntymistä julkisessa keskustelussa voidaan pitää merkinä television merkityksen kasvusta politiikassa. Vaaliohjelmien saama runsas sanomalehtijulkisuus sekä spekulatiot vaaliohjelmien vaikutuksista vahvistivat ajatusta television keskeisyydestä vaalikampanjoinnissa riippumatta siitä, mikä sen tosiasiallinen vaikutus oli. Sanomalehdistön käsittelyssä vaaliohjelmat myös muuttuivat puolueiden poliittisia linjauksia esittelevistä vaalitulaisuuksista tunnepoliitiikan foorumeiksi, joilla poliitikot pyrkivät voittamaan äänestäjät puolelleen pikemminkin vetoavalla esiintymisellä kuin poliittisilla linjauksilla.

Kuka nousee vuoden 1988 presidentinvaaliohjelmien voittajaksi?

Koivisto tähtää toiselle kaudelle

Eduskuntavaalien lopputulos ei tuonut mukanaan suuria yllätyksiä, kun vaalien alla tehdyissä kannatusmittauksissa menestyneet puolueet saivat äänestäjät liikkeelle myös vaalipäivänä. Vaalien jälkeen käytyihin hallitusneuvotteluihin sen sijaan liittyi monia yllättäviä käänteitä, jotka heijastuivat myös tuleviin presidentinvaaleihin. Monet tulevien presidentinvaalien kannalta keskeiset vastakkainasettelut nimittäin luotiin jo keväällä 1987 puolueiden kamppaillessa hallituspaikoista.

Ennen vaaleja niin sanotun kassakaappisopimuksen solmineet keskusta, kokoomus ja RKP pyrkivät sopimuksen mukaisesti muodostamaan yhteishallituksen ilman SDP:tä. Keskustassa neuvotteluita johti puheenjohtaja Paavo Väyrynen, kokoomuksessa puheenjohtaja Ilkka Suominen ja RKP:ssä puheenjohtaja Christoffer

⁷¹⁸ Katajaan kapsahtajat. *Ilta-Sanomien* 20.3.1987 (kolumni, Jukka Tennilä).

Taxell. Presidentillä oli kuitenkin vielä 1980-luvulla tärkeä rooli hallituksen muodostamisessa, sillä hallitustunnustelijan nimeäminen kuului presidentin tehtäviin.

Presidentti Koivisto sai kuulla porvaripuolueiden salaisesta sopimuksesta eduskuntavaalien jälkeen. Hän suhtautui sopimukseen erittäin kielteisesti, sillä hänen mielestään ennen vaaleja neuvoteltu hallitussopimus soti parlamentarismien periaatteita vastaan. Vastavetona porvaripuolueiden sopimukselle Koivisto nimitti hallitustunnustelijaksi kokoomuksen puheenjohtaja Ilkka Suomisen sijaan Suomen Pankin johtokunnan jäsenen, kokoomuksen entisen puheenjohtajan Harri Holkerin. Tämän johdolla käynnistettiin neuvottelut porvarihallituksen sijaan kokoomuksen ja SDP:n yhteishallituksesta. Onnistuneiden neuvottelujen päätteeksi maahan muodostettiin Holkerin johdolla sinipunahallitus. Kassakaappisopimus mitätöityi ja keskusta joutui oppositioon.⁷¹⁹

Hallituksen muodostamisen jälkeen tiedotusvälineiden kiinnostus alkoi nopeasti siirtyä kohti tulevia presidentinvaaleja. Sosiaalidemokraattinen puolue asetti istuvan presidentin, Mauno Koiviston, presidenttiehdokkaakseen jo pian eduskuntavaalien jälkeen kesäkuussa 1987. SDP:n lisäksi häneen taakseen asettuivat myöhemmin sekä SMP että sitoutumattomista kansalaisvoimista koostuva Pro Koivisto -liike. Haastajikseen Koivisto sai istuvan pääministerin, kokoomuksen Harri Holkerin, oppositiosta puoluettaan luotsaavan keskustan puheenjohtajan Paavo Väyrysen, maaherraksi siirtyneen SKDL:n entisen puheenjohtajan Kalevi Kivistön sekä SKP:n entisen puheenjohtajan, puolueen vähemmistöön kuuluneen Jouko Kajanojan. Kalevi Kivistö edusti vaaleja varten perustettua kansalaisliike Liike 88:aa, jonka kantavana voimana toimi SKDL. Jouko Kajanojan takana oli vuoden 1987 eduskuntavaaleja varten puolueeksi järjestäytynyt Deva, joka oli puolestaan SKDL:n ja SKP:n vähemmistön yhteenliittymä.

Vaalijulkisuuden näkökulmasta ehdokasasettelu oli mielenkiintoinen, sillä kilpaan osallistuivat vuoden 1987 hankalien hallitusneuvottelujen keskeiset osapuolet, oppositiojohtaja Väyrynen, pääministeri Holkeri sekä istuva presidentti Koivisto. Erityisesti istuvan pääministerin ja oppositiojohtajan ehdokkuudet toivat presidentinvaaleihin vahvan sisäpoliittisen ulottuvuuden, joka heijastui näkyvästi vaalijulkisuuteen. Paavo Väyrysen kampanjassa oli runsaasti sisäpoliittisia teemoja, joiden ensisijaisena tavoitteena oli istuvan pääministerin haastaminen. Koiviston tärkeä rooli vuoden 1987 hallitusratkaisussa puolestaan sitoi Holkerin ja Koiviston tiukasti yhteen vaalikamppailussa. Erityisesti kilpailevien puolueiden puheenvuoroissa Koiviston ja Holkerin poliittisia linjauksia pidettiin usein yhteneväisinä. *Helsingin Sanomat* nimesi Holkerin ”Koiviston varjoksi”⁷²⁰.

Toinen vaalijulkisuuteen vaikuttanut tekijä liittyi valtiosäännön muutoksiin. Eräs puhuttaneimmista teemoista vuoden 1982 presidentinvaaleissa oli ollut keskustelu niin sanotusta mustasta hevosesta. Valitsijamiesvaalin yksi erityispiir-

⁷¹⁹ Koivisto 1994, 229–268.

⁷²⁰ Istumalihaksia koetteleva vaalitaistelu. *Helsingin Sanomat* 16.12.1987.

re liittyi valitsijamiesten itsenäiseen päätösvaltaan. Vaali periaatteessa mahdollisti sen, että presidentiksi saattoi nousta myös henkilö virallisen ehdokasasettelun ulkopuolelta, mikäli valitsijamiesten enemmistö näin haluaisi. Asetelmaa pidettiin ongelmallisena, koska se mahdollisti kansan enemmistön tahdon sivuuttamisen puolueiden välisessä poliittisessa kaupankäynnissä.

Vuoden 1982 presidentinvaalien jälkeen hallitus alkoi valmistella valtiosääntöuudistusta. Uudeksi presidentinvaalien vaalitavaksi kaavailtiin niin sanottua yhdistelmämallia, jossa kansalaiset saivat äänestää sekä presidenttiehdokasta että valitsijamiestä. Mikäli yksi ehdokas saisi yli 50 prosenttia suorista äänistä, tulisi hänestä presidentti. Mikäli yksikään ehdokas ei saisi suorissa äänissä ehdotonta enemmistöä, siirtyisi ratkaisu perinteiseen tapaan valitsijamiehille.⁷²¹

Presidentin vaalitavan muutos säädettiin perustuslainsäätämisyjärjestyksessä siten, että ensimmäisen kerran laki hyväksyttiin kevättalvella 1987 ennen eduskuntavaaleja. Kun myös uusi eduskunta hyväksyi lain, saatettiin sitä soveltaa ensimmäistä – ja myös viimeistä kertaa – vuoden 1988 presidentinvaaleissa; vuoden 1994 vaaleissa presidentistä äänestettiin jo suorassa kansanvaalissa. Vaalijulkisuuden näkökulmasta uusi valtiosääntö korosti entisestään henkilöiden keskeisyyttä kampanjoinnissa, sillä uudessa järjestelmässä puolueiden ja valitsijamiesehdokkaiden rooli oli aikaisempaa vähäisempi.

Uusi vaalitapa ja presidentinvaalien voimakas sisäpoliittinen ulottuvuus toivat jännitystä vaaleihin, mutta itse tulosta pidettiin ennakkoon selvänä. Koivisto sai gallupeissa toistuvasti yli 50 prosentin kannatuksen, ja eräiden arvioiden mukaan vaalien jännitysmomentti ei oikeastaan liittynytkään siihen, kuka tulee valituksi, vaan siihen tulisiko Koivisto valituksi suorilla henkilökohtaisilla äänillä.⁷²²

Vaalitentit ennallaan, kansalaiset mukana suuressa vaalikeskustelussa

Vaaliohjelmiston runko säilyi presidentinvaaleissa ennallaan. Perinteisten vaalitenttien ja suuren vaalikeskustelun lisäksi Ylen A-studiossa esitettiin kooste Paasikivi-seuran järjestämästä vaalikeskustelusta. Ohjelmistoon kuuluivat perinteiseen tapaan myös ruotsinkieliset vaaliohjelmat.⁷²³ Paikalliset kaapelikanavat osallistuivat vaaleihin omilla ohjelmillaan kuten eduskuntavaalienkin edellä. Ainakin tamperelainen TTV järjesti oman vaalikeskustelunsa, johon osallistuivat ehdokkaiden sijasta vaaleihin osallistuneiden puolueiden ja ryhmien edustajat.

Television suomenkieliset vaalitentit lähetettiin ykköskanavalla nimellä *Presidentti '88*. Ohjelmat kestivät puoli tuntia, ja ehdokkaiden esiintymisjärjestys arvottiin. Vaaliohjelmien tentaattorina jatkoi eduskuntavaalienkin edellä esiintynyt Leif Salmén, ja aisaparikseen hän sai vuoden 1982 presidentinvaalien konkarin, Jyrki Koulumiehen. Vaaliohjelmien tyylilaji oli samankaltainen kuin eduskuntavaalioh-

⁷²¹ Valtiosääntöuudistuksen vaiheista, ks. esim. Koivisto 1994, 175–182.

⁷²² Ks. esim. Ajankohtainen kakkonen: Jälkilöylyt. Yle TV2 17.12.1987.

⁷²³ Ohjelmaneuvoston pöytäkirja 16.10.1987 liite 18.

jelmissä. Toimittajien haastattelutyylillä oli päällekkäisyys: ehdokkaita haastettiin aktiivisesti. Pääasiassa kysymykset liittyivät ehdokkaiden poliittisiin linjauksiin, mutta toisinaan ne käsittelivät myös muita ajankohtaisia ja usein ehdokkaiden näkökulmasta hankalia teemoja. Esimerkiksi Harri Holkerilta tiukattiin, miksei hän halua kertoa omaa käsitystään seksuaalivähemmistöjen asemasta Suomessa. Koivistolta tivattiin tarkempaa tietoa hänen ja keskustan Paavo Värysen suhteesta, sillä Salménin mukaan Koivisto oli rinnastanut eräissä toimittajatapaamisissa Värysen epäsuorasti Hitleriin.⁷²⁴

Yleisradio säilytti vaalitentit ennallaan, mutta teki muutoksia suureen vaalikeskusteluun. Tämän puheenjohtajana toimi Pekka Oksala, joka oli vetänyt vaalitenttejä Leif Salménin kanssa eduskuntavaalien alla. Ohjelman rakenne poikkesi täysin totutusta, sillä vaalikeskustelun kysymyksiä olivat laatineet tavalliset kansalaiset. Yleisradio oli pyytänyt äänestäjiä lähettämään postikorteilla ehdotuksia presidenttiehdokkaille esitettävistä kysymyksistä, ja toimituksessa näistä kysymyksistä seulottiin parhaat mukaan lähetykseen. Myös kysymysten laatijat pääsivät lähetykseen, sillä heidät oli kutsuttu suoraan lähetykseen Yleisradion paikallisstudioihin Helsinkiin, Ouluun, Turkuun ja Kuopioon. Paikallisstudioista kansalaisten kysymykset välitettiin Pasilaan presidenttiehdokkaille.⁷²⁵

Osa kysymyksistä oli tavanomaisia politiikan sisältökysymyksiä, mutta joukkoon mahtui myös epätyypillisempiä näkökulmia. Ehdokkailta kysyttiin muun muassa, olisivatko he valmiita antamaan lapsiperheille enemmän äänioikeutta ja kuinka ehdokkaat suhtautuivat Porilaisten marssin tai Maamme-laulun soittamiseen urheilukilpailuissa menestyneille urheilijoille. Lisäksi ohjelmaan sisältyi viihteellisempi tehtävä: ehdokkaiden täytyi kehua vieressään istuvaa kilpakumppania.⁷²⁶

Kokonaisuudessaan vuoden 1988 presidentinvaalien suuri vaalikeskustelu oli poikkeuksellinen studioraateineen ja kevennyksineen. Suurten vaalikeskustelujen historiassa se erottui vaaliohjelmien pitkästä linjasta samalla tavoin kuin vuoden 1975 eduskuntavaalien suuri vaalikeskustelu yleisöineen ja yleisöäänestyskineen. Yleisradion ilmoituksen mukaan suuren vaalikeskustelun katsojaluvut vaihtelivat 900 000:sta 1 500 000:een.⁷²⁷

⁷²⁴ Vaalitentti: Harri Holkeri. Yle TV1 11.1.1988; Vaalitentti: Koivisto. Yle TV1 20.1.1988. Hitler-vertauksen taustalla oli Koivistolle aiemmin esitetty kysymys siitä, olisiko hän voinut nimittää Paavo Värysen ulkoministeriksi. Koivisto vastaus kysymykseen oli tietävästi, ettei hän ole mikään Hindenburg. Hindenburg toimi Saksan presidenttinä 1930-luvulla ja juuri hän nimitti Hitlerin valtakunnankansleriksi vuonna 1933, ks. esim. Tenttaajat tuskastuivat Koiviston kiemuroihin. *Iltä-Sanomat* 21.1.1988; Leif Salmén ruotii viikon tv-tenttejä. ”Mauno Koivisto ei ole kansanmies”. *Iltalehti* 23.1.1988.

⁷²⁵ Ohjelmaneuvoston pöytäkirja 16.10.1987 liite 18.

⁷²⁶ Presidentti ’88. Yle TV1 28.1.1988.

⁷²⁷ Katsojaluvuista ks. Kivistö oli tv-tentin menestyjä. *Helsingin Sanomat* 30.1.1988.

*”Mahti-Manu”, ”Hymy-Harri” ja ”Juntti-Paavo” kilpasilla*⁷²⁸

Vuoden 1987 eduskuntavaalien edellä oli merkille pantavaa erityisesti päivälehtien aikaisempaa suurempi kiinnostus vaaliohjelmia kohtaan sekä niiden tapa kiinnittää huomiota yhä useammin poliitikkojen esiintymiseen ja ohjelmista välittyviin mielikuviin. Vuoden 1988 presidentinvaaleissa tämä kehitys jatkui, sillä nyt sanomalehdet laativat vaaliohjelmiin liittyviä kirjoituksia enemmän kuin kertaakaan aikaisemmin ja kiinnittivät jälleen huomiota asiakysymysten ohella myös ohjelmista välittyviin vaikutelmiin.⁷²⁹

Puoluelehdet eivät olleet vaaliohjelmista sen kiinnostuneempia kuin aikaisemminkaan, ja niiden vaaliohjelmia käsittelevissä uutisissa huomio kiinnittyi lähes yksinomaan ehdokkaiden poliittisiin linjauksiin.⁷³⁰ Lehtien kirjoittelun painopisteet vaihtelivat lehdittäin siten, että *Suomen Sosialidemokraatissa* kiinnitettiin usein huomiota ohjelmien toteutukseen, kun taas *Suomenmaassa* ja *Kansan Uutisissa* vaaliohjelmien tapahtumiin. Kolumneissa kiinnitettiin huomiota toisinaan myös ehdokkaiden esiintymiseen⁷³¹, mutta valta-osa tv-tenteistä sivuutettiin lehdissä täysin.

Iltapäivälehtiä, *Helsingin Sanomia* sekä *Aamulehteä* vaaliohjelmat sen sijaan kiinnostivat enemmän kuin koskaan aiemmin. Eniten vaaliohjelmia käsitteleviä kirjoituksia laati *Aamulehti* ja iltapäivälehdet. Myös *Helsingin Sanomat* oli kiinnostuneempi vaaliohjelmista kuin aiemmissa vaaleissa.⁷³² Paitsi että juttuja oli lehdessä enemmän kuin aiemmin, olivat vaaliohjelmia käsittelevät kirjoitukset kooltaan aiempaa suurempia ja niihin liittyi aiempaa useammin kuvitusta. Kirjoitusten sisällölliset painotukset seurasivat edeltävissä eduskuntavaaleissa vahvistuneita trendejä: kirjoituksissa kiinnitettiin yhä useammin huomiota ehdokkaiden esiintymiseen ja ohjelmista välittyviin vaikutelmiin.⁷³³

Vaalitenttien asiakysymyksiä käsiteltiin uutisissa edelleen, mutta myös poliitikkojen ja toimittajien välistä kilpailuasetelmaa korostava ulottuvuus oli vahvistunut. *Aamulehdessä* toimittajien ja poliitikkojen vastakkainasettelua korostettiin jo vuoden 1987 eduskuntavaalien yhteydessä; nyt saman tyyllilajin omaksui myös *Helsingin Sanomat*. Lehden vaalitenttejä käsittelevien uutisten otsikot ovat kuvaavia:

Koiviston arvovalta lamaannutti tv-tentin

Väyrynen puolustautui hyökkäyksellä

Kajanoja oli helppo saalis tv-tenttijöille⁷³⁴

⁷²⁸ Leif Salmén ruotii viikon tv-tenttejä. ”Mauno Koivisto ei ole kansanmies”. *Iltalehti* 23.1.1988.

⁷²⁹ Ks. kuvio 4 sivulla 33.

⁷³⁰ Ks. esim. Koivisto kertoi aavistaneensa: Suominen olisi muodostanut porvarihallituksen. *Kansan Uutiset* 21.1.1988; Koivisto tv-tentissä: ”Tieto salasopimuksesta olisi voinut muuttaa hallituskäytävää”. *Suomen Sosialidemokraatti* 21.1.1988; Väyrynen työelämäuudistuksesta: Kokoomus pettää äänestäjiä. *Suomenmaa* 23.1.1988.

⁷³¹ Ks. kuvat 9–15 sivuilla 237–240.

⁷³² Ks. taulukko 1 sivulla 30.

⁷³³ Ks. kuvat 2–8 sivuilla 31–37.

⁷³⁴ Varovainen Holkeri piti salansa. *Helsingin Sanomat* 20.1.1988; Koiviston arvovalta lamaannutti tv-tentin. *Helsingin Sanomat* 21.1.1988; Väyrynen puolustautui hyökkäyksellä. *Helsingin Sano-*

Kuten otsikot osoittavat, vaalitenttejä käsittelevien uutisten kärki liittyi usein siihen, kuinka hyvin presidenttiehdokkaat olivat selvinneet toimittajien kysymyksistä tai kuinka onnistuneesti toimittajat olivat pystyneet ehdokkaita haastamaan. Kokoomuksen Harri Holkeria moitittiin *Helsingin Sanomissa* varovaisuudesta: ”Tuntuu olevan helpompaa vetää kulmahammas äkäiseltä gorillalta kuin saada selkeä vastaus presidenttiehdokas Harri Holkerilta.”⁷³⁵ Kirjoitusten jännite rakentui tv-toimittajien ja ehdokkaiden vastakkainasettelun varaan. Salménin ja Oksalan tehtävänä oli ”grillata” ehdokkaita ja saada heidät kiinni epäloogisuuksista tai vääristelyistä, kun taas ehdokkaiden tehtävänä oli pyrkiä kiertämään hankalat kysymykset ja osoittaa kykynsä kestää hermopainetta.

Samankaltainen näkökulma oli usein myös *Aamulehden* uutisissa⁷³⁶, ja toisinaan niissä luonnehdittiin yleisemmin ehdokkaiden esiintymisestä syntyneitä vaikutelmia. Koiviston vaalitenttiä käsittelevässä uutisessa kerrottiin Koiviston vieneen keskustelussa pisteet selvästi kotiin: ”Hän vastaili rennosti, elehti käsillään eikä pitänyt niitä muiden tavoin tiukasti pöydällä.” Jouko Kajanojan tenttiä käsittelevässä uutisessa kerrottiin, että Kajanojan kasvoilla oli ollut jatkuvasti kärsivä ilme ja otsalla huolesta kertoneet rypyt: ”Hymy ei kareillut huulilla kertaakaan.”⁷³⁷

Myös iltapäivälehtien uutisissa huomio kiinnittyi toimittajien ja ehdokkaiden väliseen vastakkainasetteluun⁷³⁸ sekä ehdokkaiden esiintymiseen.⁷³⁹ *Ilta-Sanomien* Harri Holkerin tv-tenttiä käsittelevässä uutisessa kerrottiin haastattelun edenneen vaihtelevasti toimittajien inttäässä ja Holkerin välttellessä yksiselitteisiä vastauksia. ”Loppua kohti Holkerin kyky kiertää kysymyksiä alkoi päästä oikeuksiinsa”, jutussa kerrottiin. Uutisjutun kuvatekstissä luonnehdittiin Holkerin esiintymistä yleisemmin: ”kun kädet on puristettu yhteen, vapina ei näy”. Usein myös ehdokas itse sai kertoa oman näkemyksensä. Paavo Väyrysen kerrottiin olleen vaalitentin jälkeen innoissaan, koska hän oli mielestään onnistunut tentissä niin hyvin. ”Hirttoköysi ei käynyt kaulalla”, arvioi puolestaan Holkeri suoritustaan *Iltaledelle*.⁷⁴⁰

mat 22.1.1988; Kajanoja oli helppo saalis tv-tenttijöille. *Helsingin Sanomat* 23.1.1988.

⁷³⁵ Varovainen Holkeri piti salansa. *Helsingin Sanomat* 20.1.1988.

⁷³⁶ Ks. esim. Tenttijät hellittämättöminä. Holkeri kesti rajun tentin. *Aamulehti* 20.1.1988; Tenttaajista puhti poissa: Väyrynen kehui itseään vapaasti. *Aamulehti* 22.1.1988.

⁷³⁷ Koivisto sai pistevoiton. *Aamulehti* 29.1.1988.

⁷³⁸ Sulkeutunut avaus. *Iltalehti* 16.12.1987 (kolumni, Tuomas Keskinen); Jouko Kajanojan vaimo katsoi Kivistön tentin! ”Täysi nolla valehtelusta”. *Iltalehti* 19.1.1988; Leif Salmén vaalitenteistä: Haluamme dramatiikkaa. *Ilta-Sanomat* 23.1.1988; Arvo Aalto arvioi Kajanojan tv-tenttiä: ”Pojat saivat hyppiä nenälle” *Iltalehti* 23.1.1988.

⁷³⁹ Ei Holkeria sentään hirtetty. *Ilta-Sanomat* 20.1.1988; Tenttaajat tuskastuivat Koiviston kiemuroihin. *Ilta-Sanomat* 21.1.1988; Paavo Väyrynen viilipytyyli. *Ilta-Sanomat* 22.1.1988; Joukon voimalla huokailtiin. *Ilta-Sanomat* 23.1.1988;

⁷⁴⁰ Holkeri tv-grillauksestaan: ”Hirttoköysi ei käynyt kaulalla” *Iltalehti* 20.1.1988; Salmén ja Koulumies: ”Manu pelasi aikaa”. *Iltalehti* 21.1.1988; Itsevarma Väyrynen vaalitentin jälkeen: ”Vastahan alettiin päästä vauhtiin.” *Iltalehti* 22.1.1988.

Kuten esimerkit osoittavat, uutisjournalismin tavoitteena ei enää ollut toistaa vaaliohjelmissa esitettyjä poliittisia linjauksia, vaan kuvata vaaliohjelmiin liittyntä tunnelmaa. Erityisesti iltapäivälehtien vaaliohjelmia käsittelevät kirjoitukset olivat usein pikemminkin selostuksia tai reportaaseja kuin perinteisiä uutisjuttuja⁷⁴¹, ja niiden kautta lukijoille tarjoutui mahdollisuus kurkistaa vaaliohjelmien kulissemiin sekä saada lisätietoa ohjelmissa esiintyvien poliitikkojen ja toimittajien tunnelmista.

Ehdokkaiden poliittisiin linjauksiin viitattiin jutuissa yleisellä tasolla, eikä vaaliohjelmissa noussut asiapohjaiseen keskusteluun uusia poliittisia avauksia kuin harvoin. Kenties sanomalehtiä eniten puhuttanut yksittäinen teema vaalitenttien osalta liittyi vuoden 1987 hallitusneuvotteluihin ja Koivistoon rooliin niissä.⁷⁴² Toinen laajempaa keskustelua herättänyt asiauutinen liittyi Harri Holkerin suuressa vaalikeskustelussa pitämään puheenvuoroon. Holkerilta oli koko vaalikampanjan ajan udeltu hänen ohjeistustaan omille valitsijamiehilleen tilanteessa, jossa Koiviston saamat suorat äänet eivät riittäisi hänen valintaansa: suosittelisiko Holkeri valitsijamiehilleen toisen porvarillisen ehdokkaan Paavo Värysen äänestämistä. Suuressa vaalikeskustelussa Holkeri kertoi olevansa valmis kehottamaan valitsijamiehiään äänestämään ehdokasta, joka on saanut suorassa kansanvaalissa eniten ääniä. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että Holkeri suositteli valitsijamiehiään äänestämään Värysen sijaan Koivistoa. Värysen puolestaan ilmoitti Holkerin lausunnon merkitsevän sitä, että hänestä tuli entistä selvemmin vaalien ainoa todellinen vaihtoehto. Värysen mukaan Holkeri ei ilmoituksensa jälkeen enää ollut uskottava ehdokas.⁷⁴³

Tämä ”unettavan vaalikeskustelun päätöspommi”⁷⁴⁴ nousi suuren vaalikeskustelun tärkeimmäksi uutiseksi, ja ilmoitus sai aikaan runsaasti spekulatioita julkisuudessa. Suurta vaalikeskustelua raportoivissa uutisissa mielenkiinto kohdistui poikkeuksesta juuri tähän vaalikeskustelun lopussa annettuun ilmoitukseen.⁷⁴⁵ *Ilta-Sanomien* kuvaus suuresta vaalikeskustelusta on kuvaava:

⁷⁴¹ Sanomalehtien juttutyypeistä ks. Pietilä 2008, 33–88.

⁷⁴² Ks. esim. Koivisto tiesi. *Suomenmaa* 21.1.1988; Koivisto kertoi aavistaneensa: Suominen olisi muodostanut porvarihallituksen. *Kansan Uutiset* 21.1.1988; Koivisto tv-tentissä: ”Tieto salassopimuksesta olisi voinut muuttaa hallituskavailuja”. *Suomen Sosialidemokraatti* 21.1.1988; Koiviston arvovalta lamaannutti tv-tentin. *Helsingin Sanomat* 21.1.1988.

⁷⁴³ Presidentti ’88. Yle TV1 28.1.1988.

⁷⁴⁴ Unettavan vaalikeskustelun päätöspommi: Holkeri lupasi tukea Koiviston valintaa. *Ilta-Sanomat* 29.1.1988.

⁷⁴⁵ Paavo Värysen sai rukkaset. Holkeri on valmis Koivisto taakse. *Ilta-Sanomat* 29.1.1988; Holkeri myönsi: Äännet Koivistolle tilanteen niin vaatiessa. *Ilta-Sanomat* 29.1.1988; Koivisto suuren vaalikeskustelun jälkeen IS:lle. Siinä oli uutista tarpeeksi. *Ilta-Sanomat* 29.1.1988; Holkerin lausunto hämmensi. Vasemmalla kiistetään kaikki huhut valitsijamiesten kaupankäynnistä. *Helsingin Sanomat* 30.1.1988; Holkerin neuvo valitsijamiehilleen pahimman pelin varalta. Äännet suoraan vaalin voittajalle. *Helsingin Sanomat* 29.1.1988; Holkerin kannanotosta mietittävää myös SKDL:n kannattajille. Kannattaako demareiden ja kokoomuksen akselia tukea? *Kansan Uutiset* 30.1.1988; Kokoomus tukee Koivistoa. Holkeri sotkeutui selittelyihinsä. *Suomenmaa* 30.1.1988.

Kolme neljäsosaa television eilisiltaisesta suuresta presidentinvaalikeskustelusta oli unettavaa kuin virrenveisuu. Haukottelua edistivät kansalaisten maailmoja syleilevät kysymykset, joitten yhteys presidentin viranhoitamiseen oli usein perin viitteellinen. Keskustelun loppua sentään sähköisti presidenttiehdokas Harri Holkerin ilmoitus, että hän tulee kehottamaan valitsijamiehiään äänestämään Mauno Koivistoa, jos hänet on pelattu ulos.⁷⁴⁶

Holkerin ilmoitus tukea Koivistoa oli merkittävin asiauutinen, jonka vaaliohjelmat kampanjoinnin aikana tuottivat. Näin ollen suuri vaalikeskustelu onnistui tuottamaan vaaleihin yhden todellisen uutisen, josta keskusteltiin laajasti julkisuudessa. Tätä yksittäistä tapahtumaa lukuun ottamatta vaaliohjelmien tärkeimmäksi anniksi jäi sanomalehtijulkisuuden perusteella niiden kyky valottaa ehdokkaiden persoonaa ja testata poliitikkojen paineensietokykyä.

Tutkittua tietoa

Toimittajien laatimien tunnelmakuvausten ja esiintymisanalyysien ohella vuoden 1987 eduskuntavaleissa olivat yleistyneet erilaiset mittaukset ja tutkimukset, joissa tarkasteltiin ehdokkaiden pärjäämistä televisiossa. Tämä käytäntö sai jatkoa myös presidentinvaaleissa, joiden yhteydessä julkaistiin jälleen lukuisia erilaisia arvioita ja tutkimuksia ehdokkaiden esiintymisestä.

Aktiivisimmin erilaisia esiintymisarvioita laativat jälleen iltapäivälehdet. *Ilta-lehti* hyödynsi omassa journalismissaan aiemmistakin vaaleista tuttuja puhe-
linraateja, joiden arvioilla ei väitettykään olevan laajempaa yleistettävyyttä. Ensimmäisen televisoidun yhteiskeskustelun jälkeen *Ilta-lehti* uutisoi kannessaan: ”Kansa suuttui Manuun”. Juttu perustui *Ilta-lehden* vaalitenttiä varten perustamaan ”kuumaan linjaa” eli kansalaisille tarjottuun mahdollisuuteen soittaa lehden toimitukseen ja kertoa mielipiteensä vaalikeskustelusta. Jutun otsikossa Koivistoa syytettiin ylimielisyydestä, mutta itse jutusta kävi ilmi, että Koivisto oli ollut myös suosituin ehdokas kansalaisten keskuudessa.⁷⁴⁷ Myös Koiviston henkilökohtaisen vaalitentin jälkeen *Ilta-lehti* hyödynsi omaa ”pikaraatiaan” eli lehden toimittajan tavoittamia kansalaisia. Raadin mukaan Koivisto oli pärjännyt tentissä hyvin, joskin istuvan presidentin arvioitiin päässeen tentissä hieman kilpailijoitaan helpommalla.⁷⁴⁸

Iltapäivälehtien ohella tutkimuksia teettivät myös muut lehdet. Vaalitentti-sarjan päätyttyä *Helsingin Sanomat* tiedusteli perinteisen HS-gallupin yhteydessä kansalaisten mielipidettä ehdokkaiden pärjäämisestä vaalitenteissa. Parhaiten olivat katsojien mielestä pärjänneet Koivisto ja Kivistö. Enemmistön mielestä tentit olivat sujuneet hyvin myös Väryrseltä ja Holkerilta, kun taas Kajanojan suoritus

⁷⁴⁶ Suuri presidentinvaalikeskustelu vauhdittui aivan lopussa. ”Oliko siinä joku ajatus siinä kysymyksessä?” *Ilta-Sanomat* 29.1.1988.

⁷⁴⁷ Ministeri Rantanen oli ensimmäinen soittaja. Ylimielisyys-syytöksiä presidentti Koivistolle. *Ilta-lehti* 16.11.1988.

⁷⁴⁸ *Ilta-lehden* pikaraati. ”Koivistoa ei narutettu.” *Ilta-lehti* 21.1.1988.

oli heikoin. Koska ehdokkaiden kannatusmittauksessa ei ollut tapahtunut suuria muutoksia, saattoi *Ilta-Sanomat* uutisoida gallupin pohjalta, etteivät ehdokkaiden kannatusluvut olleet heiluneet tv-tenteistä.⁷⁴⁹

Eniten tutkimuksia sanomalehdet laativat suureen vaalikeskusteluun liittyen. Kyselyt rakentuivat siten, että kansalaisia pyydettiin nimeämään sekä parhaiten menestynyt että heikoiten menestynyt ehdokas. *Helsingin Sanomien* Suomen Gallupilla teettämän tutkimuksen mukaan Kalevi Kivistö oli menestynyt parhaiten tv-keskustelussa; peräti 88 prosenttia haastatelluista sanoi Kivistön menestyneen keskustelussa. Heikoiten oli tutkimuksen mukaan pärjännyt jälleen Jouko Kajanoja.⁷⁵⁰

Aamulehden Tampereen Viestintä Oy:llä teettämässä tutkimuksessa Koivisto oli pidetyin ehdokas, sillä viidennes vastaajista piti Koiviston esiintymistä onnistuneimpana. Kun peräti 17 prosenttia piti häntä myös huonoimpana esiintyjänä, julisti myös *Aamulehti* tentin menestyjäksi Kivistön, joka pärjasi tutkimuksen mukaan parhaiten, kun tarkasteluun otettiin myönteisten ja kielteisten arvioiden erotus. Heikoiten pärjasi *Aamulehdenkin* mukaan Jouko Kajanoja.⁷⁵¹ Samankaltaisia tuloksia antoivat myös iltapäivälehtien epävirallisemmat kyselytutkimukset.⁷⁵²

Oman mielipidemittauksensa ohella *Aamulehti* uutisoi laajasti Jyväskylän yliopistossa kehitetystä tietokonepohjaisesta koemenetelmästä, jonka avulla saatiin reaaliaikaista tietoa siitä, kuinka luotettavan vaikutelman ehdokkaat antoivat katsojille. Tietokonelaboratoriossa istuneet koehenkilöt arvioivat ehdokkaiden luotettavuutta niin sanotulla potentiometrillä, joka tarkoitti käytännössä asteikkoja yhdestä seitsemään. Järjestelmää testattiin presidentinvaalien suuren vaalikeskustelun yhteydessä ja testiryhmän keskuudessa eniten luotettavuuttaan oli parantanut Liike 88:n Kalevi Kivistö, kun taas eniten luotettavuuttaan menettivät Koivisto ja Holkeri. Uutisessa korostettiin, ettei tulos ollut tilastollisesti luotettava testiryhmän pienestä koosta johtuen.⁷⁵³

Se, että erilaisia tutkimuksia ehdokkaiden esiintymisestä laativat jälleen iltapäivälehtien ohella myös päivälehdet, on osoitus television merkityksen nopeasta vahvistumisesta politiikan julkisuudessa. Iltapäivälehtien viihteellisemmistä ja kaupallisemmista lähtökohdista katsottuna erilaisten esiintymisanalyyysien laatiminen oli ymmärrettävää, sillä analyysit tarjosivat lehdille helpon ja nopean tavan laatia lukijoita houkuttelevia politiikan uutisia. Päivälehtien politiikan journalismin lähtökohdiana oli edelleen journalismin yhteiskunnallisen tehtävän ylläpitäminen, minkä seu-

⁷⁴⁹ HS:n uusi tutkimus. Kannatusluvut eivät heiluneet tv-tenteistä. *Ilta-Sanomat* 27.1.1988.

⁷⁵⁰ Kivistö oli tv-tentin menestynyt. Koivisto selvisi keskustelussa hyvin, Kajanoja epäonnistui. *Helsingin Sanomat* 30.11.1988.

⁷⁵¹ Värityn vaalitentti ei innoittanut kannanottoon. Kivistö miellytti, Kajanoja ärsytti. *Aamulehti* 29.1.1988.

⁷⁵² ”Vaalikeskustelu oli latteaa ja tylsää” Kivistölle sympatiat. *Ilta-Sanomat* 29.1.1988; Iltalehden lukijaraati arvioi: Manu selvisi parhaiten, Kajanoja tentin surkein. *Iltalehti* 29.1.1988.

⁷⁵³ Kiinnostavuus romahti tunnissa. *Aamulehti* 29.1.1988; Jyväskylän koe mittaa esiintymisen luotettavuutta. Poliitikon vaikutusta televisiossa tutkitaan. *Aamulehti* 29.1.1988.

rauksena olennainen kysymys politiikan tapahtumien uutisarvoa määritettäessä oli niiden yhteiskunnallinen merkittävyys, ei niiden viihdearvo.⁷⁵⁴ Näin ollen television korostumista juuri päivälehtien sivuilla voidaan pitää erityisenä osoituksena television poliittisen painoarvon kasvusta. Kehottivathan esiintymisanalyysit myös suurta yleisöä kiinnittämään yhä enemmän huomiota ehdokkaiden ulkoiseen olemukseen ja esiintymistaitoihin heidän poliittisten linjaustensa sijasta.

*”Salmén-show taas ohi”*⁷⁵⁵

Vuoden 1987 vaaleissa toimittajavetoiset vaalitentit olivat oikeastaan ensimmäistä kertaa vaaliohjelmien historiassa saaneet osakseen runsaasti myönteistä palautetta. Vaalitenttien haastattelutekniikkaa oli pidetty edelleen aggressiivisena, mutta yleisesti koettiin, että tv-toimittajien tehtävänä oli laittaa poliitikot ahtaalle. Vuoden 1988 presidentinvaaliohjelmien toteutuksesta ei käytä yhtä laajaa keskustelua kuin edeltävien vaalien ohjelmista, mutta keskustelua toteutus jälleen herätti. Ohjelmien vastaanotto ei ollut aivan yhtä kiittävää kuin edeltävissä vaaleissa, mutta ohjelmat saivat jälleen kehujakin osakseen.

Aamulehden pääkirjoituksessa katsottiin vaalitenttisarjan epäonnistuneen ja vaalitenttien olleen viihteellistä, pinnallista jankutusta, jonka tavoitteena oli nolata vastapuoli. Kirjoituksen mukaan ongelmallista oli ollut myös se, etteivät toimittajat olleet pystyneet olemaan tasapuolisia kaikkia kohtaan.⁷⁵⁶ Kritiikkiin yhtyi *Aamulehden* kolumnissaan kokoomuksen Heikki A. Ollila. Hänen mielestään Salménin tiukka haastattelulinja oli sinänsä kannatettava, mutta tällä kertaa vaalitentit olivat menneet ”inttäväksi, jankuttavaksi keskusteluksi, jossa toimittajat yrittävät saada ulos sen vastauksen, jonka he ovat itse päättäneet ainoaksi oikeaksi.” Lisäksi Ollila moitti toimittajia puolueellisuudesta ja arveli Salménin pettymyksen edeltävän kevään hallitusratkaisuun heijastuneen hänen työhönsä.⁷⁵⁷

Kielteisesti vaalitentteihin suhtautui myös politiikan tutkija Pertti Timonen *Aamulehden* laatimassaan kolumnissa, jonka otsikossa kerrottiin Salmén-shown olevan taas ohi: ”Tyyli oli tuttu jo edeltävistä eduskuntavaaleista. Jo silloin alkuinnostuksen jälkeen alkoi tuntua, että metsään mennään ja lujaa. Tuntemus on nyt vain vahvistunut.” Timosen mielestä ohjelmissa olivat painottuneet asioiden sijaan viihteelliset elementit, eivätkä tentit olleet paljastaneet mitään ehdokkaiden persoonastakaan.⁷⁵⁸

Helsingin Sanomissa kiinnitettiin puolestaan huomiota vaalitenttien epätasaisuuteen. Lehden pääkirjoituksessa suhtauduttiin edelleen myönteisesti ”periksiantamattomaan haastattelutyylisiin, joka on yleistä ja täysin hyväksyttyä meitä

⁷⁵⁴ Ks. Pitkänen 2009, 81–83.

⁷⁵⁵ Salmén-show taas ohi. *Aamulehti* 2.2.1988 (kolumni, Pertti Timonen).

⁷⁵⁶ Ei saa sanoa. *Aamulehti* 26.1.1988 (pääkirjoitus).

⁷⁵⁷ Viihde voitti journalismin. *Aamulehti* 27.1.1988 (kolumni, Heikki A. Ollila); ks. myös Koivisto arvosteli vaalitenttejä. *Ilta-Sanomat* 28.1.1988; Koivisto tyytymätön vaalitentteihin. Presidenttiehdokkaita ei kohdeltu tasapuolisesti. *Ilta-Sanomat* 28.1.1988.

⁷⁵⁸ Salmén-show taas ohi. *Aamulehti* 2.2.1988 (kolumni, Pertti Timonen).

kehittyneemmissä tv-maissa”. Kirjoituksessa esitettiin, että ”tv-tenttien tarkoitus ei ole suojella poliitikkoa vaan auttaa äänestäjää tarjoamalla hänelle mahdollisuus arvioida ehdokkaita omakohtaisesti.” Pääkirjoituksessa pidettiin kuitenkin ongelmallisena vaalitenttien epätasaisuutta, jonka seurauksena osa ehdokkaista vaikutti päässeensä tentistä helpommalla kuin toiset. Erityisesti ”linja oli lipsunut” istuvan presidentin kohdalla. *Helsingin Sanomissa* tämän pelättiin vievän uskottavuuden koko haastattelutyyliltä.⁷⁵⁹

Iltalehden pääkirjoituksessa arvioitiin vaalitenttisarjaa kokonaisuudessaan, eikä arvio ollut pelkästään kiittävä. ”Vaisut vaalitentit” otsikoidussa jutussa arvioitiin tenttikierroksen jättäneen varsin vähän käteen äänestyspäätöstään miettivälle äänestäjälle. Tenttien kuvia kumartamaton luonne oli kuitenkin edelleen hyvä asia.⁷⁶⁰

Suomen Sosialidemokraatin pääkirjoituksessa vaaliohjelmat sen sijaan saivat myönteistä palautetta: ”Toimittajille on annettava se kunnia, mikä heille kuuluu”. Kirjoituksessa arvioitiin toimittajien olleen tiukkoja ja saattaneen tentittävän usein ”maukkaasti ahtaalle”, mutta erityisen nautittavia ohjelmista oli tehnyt presidentti Koivisto ”iskevällä ja vapautuneella esiintymisellään”.⁷⁶¹ Lehden myönteisessä arvioissa oli siis mukana runsaasti myös puoluepoliittista ulottuvuutta.

Kuten esimerkit osoittavat, suhtautuminen vaalitentteihin ei ollut lainkaan yhtä myönteistä kuin eduskuntavaalien edellä. Tentit eivät kriitikkojen mielestä onnistuneet nostamaan esiin uusia poliittisia linjauksia tai avartamaan poliitikkojen persoonia, joten niiden anti vaalikamppailulle jäi vähäiseksi. Huomion arvoista kuitenkin on, että suhtautuminen tenttien hyökkäävään haastattelutekniikkaan säilyi pääosin ennallaan eli poliitikkojen haastamista pidettiin sinänsä tavoiteltavana.

Suurta vaalikeskustelua arvioitiin jälleen vaaliteisteistä erillään. Aiemmin kritiikki oli kohdistunut erityisesti keskustelijoiden suureen määrään. Esimerkiksi vuoden 1987 eduskuntavaalien suuressa vaalikeskustelussa oli ollut peräti 12 puheenjohtajaa, ja tämän suuren osallistujajoukon katsottiin heikentävän keskustelun tasoa. Vuoden 1988 presidentinvaaleissa ehdokkaita oli vain viisi, joten keskustelijoiden suuri määrä ei ollut samanlainen ongelma.

Keskusteluun ei kuitenkaan oltu tälläkään kertaa tyytyväisiä. *Aamulehden* pääkirjoituksen mukaan television tentit tai keskustelut eivät olleet edelleenkään löytäneet muotoaan, eikä suurta vaalikeskustelua keskusteluksi voinut kirjoituksen mukaan nimittää. ”Nukuttava, tasapaksu, latte vaalitentti”, arvioitiin puolestaan *Ilta-Sanomissa*. Suuresta vaalikeskustelusta puuttui kriitikkojen mukaan jälleen aito poliitikkojen välinen dialogi, minkä seurauksena keskustelu oli epäonnistunut täysin.⁷⁶²

⁷⁵⁹ Epätasaisuutta tv-tenteissä. *Helsingin Sanomat* 23.1.1988 (pääkirjoitus).

⁷⁶⁰ Vaisut vaalitentit. *Iltalehti* 23.1.1988 (pääkirjoitus).

⁷⁶¹ Kovia tenttejä. *Suomen Sosialidemokraatti* 22.1.1988 (pääkirjoitus).

⁷⁶² Suora valinta. *Aamulehti* 30.1.1988 (pääkirjoitus); Nukuttava, tasapaksu, latte vaalitentti. *Ilta-Sanomat* 29.1.1988 (kolumni, Teppo Turkki); Kiinnostavuus romahti tunnissa. *Aamulehti*

Useissa kirjoituksissa kritiikki kohdistui myös kansalaisten käyttämiseen ohjelmassa. *Helsingin Sanomien* uutisessa keskustelun kerrottiin hyppelehtineen nopeasti asiasta toiseen, minkä seurauksena ehdokkaiden välille ei syntynyt kunnon keskustelua.⁷⁶³ *Iltalehdessä* suuren vaalikeskustelun arvioitiin olleen ”juuri sellainen ryyditön soppa kuin harrastelijakokkien suuresta määrästä oli pelättävissä.” Toimittajan mielestä tavallisten kansalaisten mukaan tuominen vaaliohjelmaan oli virhe, jonka mukana oli menetetty viimeinenkin mahdollisuus ehdokkaiden väliseen vaaliväittelyyn.⁷⁶⁴ Myös *Ilta-Sanomien* toimittaja Vesa-Pekka Koljonen piti useimpia kansalaisten esittämiä kysymyksiä ”yksinkertaisesti älyttöminä”.⁷⁶⁵

Tällä kertaa suuren vaalikeskustelun ongelmat eivät siis liittyneet keskustelijoiden suureen lukumäärään, vaan ”älyttömiin” yleisökysymyksiin sekä poliitikkojen välisen dialogin puuttumiseen. Vaikka suuren vaalikeskustelun toteutuksessa oli nyt tehty suuria uudistuksia, keskustelun vastaanotto oli totutun negatiivinen.

Vaaliohjelmien merkitys aiempaa vähäisempi?

Monet sanomalehtien vuoden 1987 eduskuntavaalien yhteydessä omaksumat tavat uutisoida ja kirjoittaa television vaaliohjelmista jatkuivat vuoden 1988 presidentinvaaleissa. Vaaliohjelmista kirjoitettiin paljon ja huomiota kiinnitettiin jälleen ehdokkaiden esiintymiseen. Vaaliohjelmien toteutusta ja toimittajien haastattelutekniikkaa käsittelevät arviot eivät sen sijaan olleet yhtä kiittäviä kuin edeltävissä vaaleissa.

Eduskuntavaalien jälkeen julkisuudessa pohdiskeltiin runsaasti television vaikutuksia vaalitulokseen, ja samankaltaisia arvioita esitettiin presidentinvaalienkin alla. *Suomenmaan* pääkirjoituksessa kerrottiin suuren vaalikeskustelun ratkaisevan vaalit. Kirjoituksessa arvioitiin vaalikeskustelun vaikuttavan paitsi Holkerin ja Väyrysen keskinäiseen kilpailuun paremmuudesta, myös siihen, tulisiko Koivisto valituksi suoraan kansalaisten äänillä.⁷⁶⁶ Vaalien voittaja oli siis *Suomenmaankin* mukaan tiedossa, mutta hopeasijasta käytiin edelleen taistelua ja suuressa vaalikeskustelussa se tultaisiin ratkaisemaan.

Presidentinvaalien tulos oli lopulta odotettu. Mauno Koivisto sai vaalissa noin 48 prosentin kannatuksen, mikä merkitsi käytännössä sitä, ettei häntä valittu kansalaisten suorilla äänillä. Tulos oli kuitenkin niin hyvä, että hänen valintaansa pidettiin käytännössä varmana jo ennen valitsijamiesten suorittamaa äänestystä. Jonkinlaisena yllättäjänä voidaan pitää keskustan Paavo Väyrystä, joka tuli toiseksi noin 20 prosentin kannatuksella voittaen Harri Holkerin kahdella

29.1.1988; Mielikuvatko ratkaisevat? *Ilta-Sanomat* 30.1.1988 (pääkirjoitus)

⁷⁶³ Kansa kyseli tv-tentissä. Kaikki ehdokkaat lupasivat: vaalisalaisuutta parannettava. *Helsingin Sanomat* 29.1.1988.

⁷⁶⁴ Iltalehden kommentti. Hohhoijaa. *Iltalehti* 29.1.1988.

⁷⁶⁵ Huonot lypsäjät. *Ilta-Sanomat* 30.1.1988 (kolumni, Vesa-Pekka Koljonen).

⁷⁶⁶ Suuri vaalikeskustelu ratkaisee. *Suomenmaa* 28.1.1988 (pääkirjoitus)

prosenttiyksiköllä. Tulosta pidettiin hyvänä, sillä Holkeri oli vielä ennen vaaleja ollut gallupeissa Väyrysen edellä. Iso kysymysmerkki liittyikin siihen, oliko Holkeri heikentänyt mahdollisuuksiaan lupaamalla tukensa Koivistolle suuressa vaalikeskustelussa.

Riippumatta siitä, mikä Holkerin ilmoituksen vaikutus oli vaalituloksen kannalta, ei vaaliohjelmien merkitystä korostettu vaalien jälkeisissä spekulatioissa samalla tavoin kuin eduskuntavaalien jälkeen. *Ilta-Sanomien* suuren vaalikeskustelun jälkeen esittämä arvio vaaliohjelmien merkityksestä on varsin kuvaava. Kirjoituksen mukaan ehdokkaat saattoivat onnistuessaan vahvistaa katsojan mielikuvaa, mutta tuskin pystyivät muuttamaan sitä toiseksi. Tähän viittasivat kirjoituksen mukaan myös lehtien teettämät kyselytutkimukset, jotka osoittivat, että toisten mielestä keskustelussa parhaiten menestynyt ehdokas oli toisten mielestä keskustelun heikoin.⁷⁶⁷

Vaaliohjelmien vaikutuksista vaalitulokseen keskusteltiin ylipäätään vähemmän kuin edeltävissä vaaleissa. Ohjelmat olivat edelleen kiinnostavia uutisaiheita, mutta Koiviston suosio todennäköisesti vähensi niiden vaikutuksiin liittyneitä spekulatioita. Mutta vaikkeivät sanomalehdet vaaliohjelmien merkitystä korostaneetkaan, niin sanomalehtien kampanjajournalismissa niillä oli kuitenkin jälleen tärkeä rooli. Presidentinvaalit osoittivat, että television vaaliohjelmien rooli politiikassa oli vahvistunut pysyvästi, ja että television erityisyys politiikassa liittyi juuri sen kykyyn puhutella äänestäjiä tunnetasolla. Tämä ajatus kiteytyy hyvin lainaukseen *Aamulehdestä*:

Kun tasavallan presidentti tuohtuu tv-kameran edessä – samantekevää mistä syystä – se on kymmenen kertaa mielenkiintoisempaa kuin mahdollisimman seikka-peräinen vastaus kansakunnan puolustuspolitiikasta tai kansainvälisen rauhan tai aseriisunnan näkymistä.⁷⁶⁸

Sanomalehdistössä suhtauduttiin toisinaan tähän television tunteita painottavaan ulottuvuuteen kielteisesti saamaan tapaan kuin 1960- ja 1970-luvuilla, mutta laajemmassa katsannossa sanomalehdet vahvistivat omilla journalistisilla valinnoillaan television poliittista roolia. Viimeistään 1980-luvun jälkipuoliskolla vaalitentit ja usein harmaaksikin moititut suuret vaalikeskustelut muuttuivat sanomalehtien käsitteilyssä vaalikampanjoinnin keskeisimmiksi foorumeiksi.

⁷⁶⁷ Mielikuvatko ratkaisevat? *Ilta-Sanomat* 30.1.1988 (pääkirjoitus).

⁷⁶⁸ Kravatin laki eli onko televisio journalismin väline. *Aamulehti* 17.1.1988.

Vaaliohjelmien 1980-luku: Asiapolitiikasta tunnepoliittikkaan

Vaikka muutokset poliittisessa kulttuurissa ovat vain harvoin nopeita, toimii vuosikymmenen vaihtuminen 1970-luvulta 1980-luvulle hyvänä kiinnekohtana muutokselle. Osaltaan tätä muutosta ilmentävät myös sanomalehtien uudenlaiset tavat suhtautua television vaaliohjelmiin.

Vaaliohjelmia tehtiin 1980-luvulla samalla tavoin kuin aiemminkin, mutta vuosikymmenen aikana sanomalehdistön suhtautuminen television vaaliohjelmiin ja kenties myös television rooliin politiikassa muuttui yleisemminkin. Television merkityksen kasvu alkoi näkyä sanomalehtien lisääntyneenä kiinnostuksena vaaliohjelmia kohtaan jo 1970-luvun lopun eduskuntavaaleissa, mutta erityisen hyvin muutos näkyi vuoden 1982 presidentinvaaleissa, joihin liittyi niin politiikan kuin tiedotusvälineidenkin näkökulmasta runsaasti muutosta korostavaa symboliikkaa.

Presidentinvaalien henkilövetoiset kampanjat kiinnittivät äänestäjien huomion ehdokkaiden henkilökohtaisiin ominaisuuksiin kenties aikaisempaa selvemmin. Uudenlaisten painotusten voimakasta esiinnousua edesauttoivat myös journalistisessa kulttuurissa tapahtuneet muutokset. Kekkonen pitkälle edennyt muistisairaus osoitti, että poliitikkojen yksityiselämälläkin oli merkitystä tasavallan asioiden hoidolle, ja aiheen sivuuttaminen politiikan journalismissa sai aikaan itsekriittisyyden aallon toimittajien keskuudessa. Presidentinvaalien alla ehdokkaiden henkilökohtaisia ominaisuuksia avattiin tavoilla, joita olisi pidetty vielä 1970-luvun journalistisessa kulttuurissa mahdottomina. Huomion kiinnittyminen ehdokkaiden persoonaan ja henkilökohtaisiin ominaisuuksiin korosti television roolia vaalikampanjassa – ajateltiinhan juuri television paljastavan katsojille jotain olennaista poliitikoista henkilöinä. Kehityksen airuina toimivat erityisesti iltapäivälehdet, joiden vaalijournalismissa television vaaliohjelmia käsiteltiin uusista näkökulmista.

Presidentinvaalijulkisuuden henkilökeskeisyys ja sen myötä myös television nouseminen aikaisempaa näkyvämpään rooliin vaalikampanjoinnissa oli osin perusteltua, koska puolueet kampanjoivat vaaleissa aikaisempaa selvemmin ehdokkaat edellä, ja verrattuna esimerkiksi 1960-luvun presidentinvaaleihin oli valitsijamiesten rooli vaalijulkisuudessa aiempaa vähäisempi. Vuoden 1982 presidentinvaaleissa puolueiden rooli pyrittiin pikemminkin häivyttämään.

Vuoden 1983 eduskuntavaaleissa puolueet nousivat jälleen kampanjoinnin keskiöön, mutta suhtautumisessa vaaliohjelmiin oli paljon samaa kuin edeltävissä presidentinvaaleissa. Iltapäivälehdissä ohjelmista rakennettiin jännittäviä mediatapahtumia, ja kulisseista tehty reportaasit vahvistivat käsitystä politiikasta teatterina. Poliitikkojen vaatetukseen, esiintymiseen ja argumentointiin liittyvät analyysit puolestaan vahvistivat ajatusta televisiota nimenomaan visuaalisena, tunteisiin vetoavana mediana. Kirjoituksissa vaaliohjelmien tärkeimpänä antina ei pidetty politiikkojen linjauksia vaan heistä välittyviä mielikuvia. Ohjelmissa esiintyneet poliitikot alkoivat näyttäytyä sanomalehtijulkisuudessa edustamiensa puolueiden symboleina. Päivälehdissä ja puoluelehdissä suhtautuminen vaaliohjelmiin säilyi vuosikymmenen

alkupuoliskolla enimmäkseen ennallaan, mutta aika ajoin uudenlainen suhtautumistapa television vaaliohjelmiin alkoi läikehtiä myös niiden journalismiin.

1980-luvun jälkipuoliskolla yhä suurempi osa vaaliohjelmiin liittyneestä kirjoittelusta painottui vaaliohjelmista välittyneisiin vaikutelmiin asiakysymysten sijaan⁷⁶⁹, ja nyt myös päivälehdet alkoivat kiinnittää useammin huomiota poliitikkojen esiintymiseen ja ohjelmien visuaaliseen puoleen. Ajatus televisiosta äänestäjien tunteisiin vetoavana välineenä muuttui sanomalehtijulkisuudessa yhä tavallisemmaksi. Television affektiivinen puoli oli kyllä tunnistettu jo 1960- ja 1970-luvuilla, mutta vaaliohjelmiin liittyneissä arvioissa sitä pidettiin irrelevanttina ja jopa haitallisena. 1980-luvun jälkipuoliskolla vaaliohjelmien affektiivisesta puolesta alkoi kuitenkin tulla tulkinnan normi, joka peitti alleen vaaliohjelmissä käsitellyt asiakysymykset.

Taantuvien puoluelehtien kiinnostus vaaliohjelmia kohtaan säilyi ennallaan tai jopa heikkeni, sillä lehtien sivuilla politiikka oli edelleen aatteiden ja ristiriitaisten tavoitteiden kamppailua. Niiden näkökulmasta tunteita korostava televisio kiinnitti suuren yleisön huomion epäolennaiseen, eivätkä ne alkaneet kaupallisten lehtien tavoin painottaa journalismissaan vaaliohjelmien tunneulottuvuutta.

Päivälehdissä ja iltapäivälehdissä poliitikkojen esiintymistä analysoivat kirjoitukset alkoivat välittää lehtien lukijoille viestiä, etteivät politiikan asiakysymykset enää välttämättä olleetkaan kovin olennaisia – eivät ainakaan silloin kun poliitikot esiintyivät televisiossa. Vuosikymmenen jälkipuoliskon vaaleissa sanomalehdet nostivat television vaaliohjelmat vaalikampanjoinnin keskiöön, mutta myös hyväksyivät tunteisiin vetoavan puolen television kautta välittyvän politiikan keskeisimmäksi tulkintakehykseksi. 1970-luvun aatteita ja asioita painottanut poliittinen puhetapa sai yhä voimallisemmin rinnalleen imagoita, mielikuvia ja tunteita korostavan puhetavan.

Mistä tämä kehitys sitten johtui? Vaaliohjelmien toteutukseen kehitys ei liittynyt, sillä niitä oli tehty samalla formaatilla jo toista kymmentä vuotta. Kenties aika television tunnepuolta korostaville analyyseille oli vuosikymmenen jälkipuoliskolla otollinen, sillä puolueiden samankaltaistuessa ja kansalaisten poliittisen kiinnittymisen heiketessä vaalituloksen ennakointiin liittyi poikkeuksellisen paljon epävarmuutta. Tässä tilanteessa tunteisiin vetoava televisio tarjosi ehkä yhden yksinkertaisen tavan tavoittaa yhä liikkuvammaksi muuttuvien äänestäjien mielenliikkeitä. Kyynisempi tulkinta voisi puolestaan olla, että television tunnepuolen korostaminen tarjosi yhä kaupallisemmilla markkinoilla operoiville sanomalehdille helpon ja nopean tavan laatia äänestäjiä kiinnostavia ja viihdyttäviä politiikan uutisia.

⁷⁶⁹ Ks. kuvat 9–15 sivuilla 237–240.

V PUOLUEIDEN KESKUSTELUKERHOISTA MEDIATAPAHTUMIKSI

Suomalaisia pidetään sanomalehtien lukijakansana, mutta usein arvioidaan juuri television muuttaneen tapojamme hahmottaa politiikkaa radikaalisti. Ajatuksena on, että ennen television aikakautta politiikassa oli kyse aatteista ja asiakysymyksistä, mutta televisio muutti kaiken. Uusi väline nosti kuvan puhutun sanan edelle korostaen politiikan epärationaalisia piirteitä – tunteita ja vaikutelmia. Ideologiat saivat väistyä, kun television myötä äänestäjien huomio alkoi kiinnittyä vaaleissa henkilöihin ja vaikutelmiin asiakysymysten sijaan.

Se, missä vaiheessa nämä muutokset tapahtuivat, onkin sitten epäselvempää. Vuoden 1966 eduskuntavaalit olivat ensimmäiset televisiovaalit, 1960-luvun lopulla Reporadioon liittyi poliittista kuohuntaa, 1970-luvulla Yleisradion ohjelmistoa normalisoitiin ja 1980-luvulla Yleisradion sähköisen viestinnän monopoli alkoi horjua Mainos-TV:n uutisten ja kaupallisten radioasemien myötä. Jossain vaiheessa näiden vuosikymmenten kuluessa television visuaalisuus ja tunteisiin vetoavuus alkoivat saada yhä enemmän jalansijaa politiikan analyyseissa, mutta muutoksen kokonaiskuva jää hahmottomaksi.

Oman tutkimukseni tavoitteena on ollut tarkentaa tätä muutoksen kuvaa tarkastelemalla yksityiskohtaisesti yhtä poliittisen television tärkeimmistä instituutioista eli television vaaliohjelmia. Tutkimukseni lähtökohtana on ollut ajatus, että televisio saa merkityksensä vuorovaikutuksessa muiden tiedotusvälineiden kanssa. Näin ollen analyysini on kohdistunut vaaliohjelmien toteutuksen ohella erityisesti ohjelmien sanomalehdistössä saamiin merkityksiin.

Asiasisällöistä esiintymisanalyysieihin

Television vaaliohjelmia tehtiin 1960-luvulla varsin erilaisista lähtökohdista kuin 2000-luvulla. Televisio oli vielä tuolloin alisteinen radiolle, joka oli vaaliohjelmien ensisijainen lähetyiskanava. Poliitikot kontrolloivat tiukasti ohjelmien toteutusta, ja ohjelmien tavoitteena oli tarjota kaikille puolueille yhtäläiset mahdollisuudet esitellä poliittisia kantojaan. Ohjelmat olivat tarkkaan säädeltyjä keskustelutilaisuuksia, joissa toimittajien rooli ei näkynyt. Puolueille television vaaliohjelmat olivat alusta saakka tärkeitä vaalikampanjoinnin foorumeita, mistä kertoi osaltaan puolueiden tapa valvoa tarkasti ohjelmien tasapuolisuutta ja toteutuksen yksityiskohtia.

1960-luvulla vaaliohjelmien julkilausuttuna päämääränä oli esitellä puolueiden tavoitteita vaaleissa, ja tältä pohjalta ohjelmia useimmiten arvioitiin myös sanomalehdissä. Vaikka lehtien erilainen aatteellinen tausta heijastui kirjoitteluun, oli yleinen suhtautuminen television vaaliohjelmiin kaikissa lehdissä samanlaista: ohjelmien tärkeimmäksi tehtäväksi katsottiin puolueiden tavoitteiden ja niiden välisten erojen esitleminen. Vaaliohjelmia käsittelevissä uutisissa raportoitii tavallisesti poliitikkojen ja puolueiden tekemistä poliittisista linjauksista; pääkirjoituksissa ja pakinoissa puolestaan arvioitiin puheenvuorojen poliittisia sävyjä lehden omia aatteellisia lähtökohtia painottaen.

Lisäksi sanomalehdistössä arvioitiin sitä, kuinka hyvin vaaliohjelmat olivat onnistuneet tärkeimmässä tehtävässään eli puolueiden tavoitteiden esittelyssä. Ohjelmiin liittynyt kritiikki kohdistui toisinaan poliitikkojen varovaiseen ja välttelevään vastaukseen, toisinaan poliitikkojen esittämään ”puoluepropagandaan”. Propagandalla viitattiin kirjoittajan näkökulmasta ”totuuden vastaisiin”, ideologisesti väritettyihin lausuntoihin. Puoluelehtien tulkinnoissa asiattomuuksiin ja puoluepropagandaan olivat tyypillisesti syyllistyneet kilpailevien puolueiden edustajat, ja onnistuneita linjauksia vaaliohjelmissa tekivät sanomalehden omaan viiteryhmään kuuluneet poliitikot.

Kokonaisuudessaan 1960-luvun vaaliohjelmia käsittelevät kirjoitukset kertoivat oman aikansa poliittisesta kulttuurista, jossa yksilöt olivat alisteisia puolueille ja puolueiden aatteelliset erot olivat selviä. Nämä erot toimivat myös politiikan julkisuuden tärkeimpinä määrittäjinä. Poliitikot eivät esiintyneet vaaliohjelmissa yksilöinä, joiden henkilökohtainen veto voima olisi ollut jollain tapaa arvioinnin kohteena. Heidän tehtävänään oli tuoda esiin puolueiden välisiä näkemyseroja. Näin ollen televisiota ei vielä tässä vaiheessa pidetty poikkeuksellisen politiikan teon areenana, jonka välityksellä poliitikot olisivat voineet houkutella äänestäjiä puolelleen myös tunnetasolla. Tulipa ohjelma sitten radiosta tai televisiosta, olennaista oli se, mitä poliitikot linjasivat tai kuinka arvokkaasti he käyttäytyivät. Sitä, kuinka miellyttävä esiintyminen poliitikko oli ollut tai miltä hän oli ohjelmassa näyttänyt, arvioitiin lehdissä vain harvoin.

Lähes ainoita kirjoituksia, joissa toisinaan kiinnitettiin huomiota myös poliitik-

kojen esiintymiseen jo 1960-luvulla, olivat poliittiset pakinat. Näissä kilpailevien puolueiden edustajat leimattiin hermostuneiksi ja epäluotettavan näköisiksi pelureiksi, kun taas oman puolueen ehdokkaiden kehuttiin esiintyneen poikkeuksetta rauhallisesti ja maltillisesti. Jutuissa television visuaalinen puoli siis valjastettiin politiikan teon välineeksi, mutta varsinaisina esiintymisanalyyseina ei näitäkään tekstejä voida pitää.

1960-luvun jälkipuoliskolla alettiin kiinnittää yhä enemmän huomiota television erityisyyteen tunteisiin vetoavana välineenä. Television ajateltiin vaikuttavan yhä voimallisemmin suomalaisten tapoihin hahmottaa ympäröivää maailmaa. Poliittikkaan sen arvioitiin vaikuttavan pääasiassa kielteisesti, sillä sen katsottiin pinnallistavan politiikkaa. Hyvänä esimerkkinä television kielteisistä vaikutuksista pidettiin tv-julkisten esiinmarssia 1970-luvun alun vaaleissa. Myös uudenlaiset, kantaaottavat televisio-ohjelmat herättivät närkästystä suuressa yleisössä ja erityisesti sen porvarillisesti ajattelevissa piireissä.

Sanomalehtivetoista politiikan julkisuutta televisio muutti vain vähän. Lehdet olivat edelleen politiikan julkisuuden tärkeimpiä määrittelijöitä, eikä television voida katsoa tässä vaiheessa horjuttaneen sanomalehdistön valta-asemaa. Televisio ja sen vaaliohjelmat toivat politiikkaan uusia piirteitä, mutta sanomalehdistön ylläpitämässä poliittisessa julkisuudessa pitäydyttiin vanhoissa käytännöissä.

Edeltävän vuosikymmenen traditiota kunnioittivat myös television vaaliohjelmat, joita tehtiin 1970-luvun alun vaaleissa edelleen puoluevetoisesti. Poliitikot puhuivat ohjelmissa keskenään ja toimittajien rooli säilyi marginaalisena. Suhtautuminen puoluevetoisiin ohjelmiin oli kuitenkin alkanut muuttua Yleisradionkin sisällä kriittisemmäksi. Uudentyyppiset poliittiset haastatteluohjelmat, kuten 1960-luvun lopulla esitetty *Peukaloruuvi*, olivat avanneet tietä journalistisemmille lähestymistavoille.

Lisääntyneen kritiikin saattelemana Yleisradio pyrki tekemään vaaliohjelmista paitsi aikaisempaa informatiivisempia myös mielenkiintoisempia. Tärkeimpänä keinona parantaa vaaliohjelmien laatua pidettiin journalististen elementtien vahvistamista. Vuoden 1970 eduskuntavaaleissa toimittajille tarjottiin ensimmäistä kertaa mahdollisuus esittää ohjelmissa lisäkysymyksiä, ja vuoden 1975 eduskuntavaaleissa vaaliohjelmat toteutettiin ensimmäistä kertaa täysin toimittajavetoisesti. Aikaisempaa aktiivisemmin ohjelmiin osallistuneet toimittajat haastoivat poliitikkoja ja kyseenalaistivat heidän puheitaan ennennäkemättömällä tavalla.

Toimittajien mukaantuloa vaaliohjelmiin ei kuitenkaan hyväksytty sanomalehdistössä varauksettomasti, vaan uudentyyppisten vaaliohjelmien onnistumista punnittiin edelleen 1960-luvun poliittisella vaa'alla. Lehdille politiikka oli edelleen puolueiden välistä aatteellista kamppailua ja vaaliohjelmien tehtävänä oli puolueiden välisten erojen kirkastaminen. Sanomalehtitoimittajien mielestä poliitikkoja aggressiivisesti haastavat ja irrelevantteihin yksityiskohtiin takertuvat, epäkohteliaat tv-toimittajat olivat pikemminkin laadukkaan poliittisen keskustelun häiriötekijöitä kuin ammatilleen omistautuneina politiikan toimittajia.

Sanomalehdet uutisoivat vaaliohjelmista entisistä lähtökohdista. Uutisissa tarkasteltiin ensisijaisesti puolueiden tekemiä linjauksia, ei poliitikkojen esiintymistä tai pärjäämistä toimittajien prässissä. Ajatus vaalitenteistä poliitikkojen paineensietokykyä mittaavina tilaisuuksina oli vielä 1970-luvulla täysin vieras. Vaaliohjelmien tärkeimpänä tehtävänä pidettiin edelleen vaaliaiheisen informaation tarjoamista kansalaisille.

Tultaessa 1980-luvulle suhtautuminen vaaliohjelmiin alkoi kuitenkin muuttua, vaikka itse ohjelmia tehtiin samalla tavoin kuin 1970-luvullakin. Ensimmäinen muutos tapahtui kirjoittelun määrässä. 1960- ja 1970-luvuilla vaaliohjelmat ylittivät melko harvoin sanomalehtien uutiskynnyksen, mutta 1980-luvulle tultaessa vaaliohjelmat nousivat aivan uudella tavalla osaksi sanomalehtien journalistisia. Iltaapäivälehdistä, *Helsingin Sanomissa* ja neutraaleja journalistisia painotuksia omaksuneesta *Aamulehdessä* vaaliohjelmat ylittivät uutiskynnyksen yhä useammin erityisesti vuosikymmenen jälkipuoliskolla. Kasvaneiden juttumäärien lisäksi myös kirjoitusten palstatila kasvoi, ja yhä useammin vaaliohjelmien tapahtumat nousivat iltaapäivälehtien kanteen tai sanomalehtien pääuutissivulle. Poikkeuksen tässä kehityksessä muodostivat ainoastaan taantuvat puoluelehdet, jotka suhtautuivat vaaliohjelmiin samoin kuin aikaisemminkin.

Merkittävämpiä kuin määrälliset muutokset olivat kuitenkin kirjoittelun sisällölliset muutokset. Uutisissa kiinnitettiin edelleen huomiota vaaliohjelmissä käsiteltyihin asiakysymyksiin, mutta rinnalleen asiasisältöjä painottavat kirjoitukset saivat vaaliohjelmien tunnepuolta korostavia juttuja. Kirjoituksissa kerrottiin yhä useammin ohjelmista välittyneistä vaikutelmista, arvioitiin poliitikkojen esiintymistä ja poliitikkojen pärjäämistä kiperässä haastattelutilanteessa. Tyylipesteitä poliitikoille jakoivat toimittajien ohella erilaiset katsojista koostuneet raadit, kilpailevien puolueiden edustajat sekä politiikan asiantuntijat. 1980-luvun lopulla yhä tavallisemmiksi muuttuivat sanomalehtien teettämät tutkimukset vaalikeskustelujen voittajista.

Poliitikkojen menestymistä vaaliohjelmissä oli arvioitu puoluelehdissä jo 1960-luvulla, joten kyseessä ei ollut täysin uusi ilmiö. Puoluelehtien arviot olivat kuitenkin tuolloin heijastelleet enemmän kirjoittajien omia poliittisia mieltymyksiä kuin pyrkineet olemaan objektiivisia arvioita poliitikkojen selviytymisestä. 1980-luvulla laadituissa esiintymisanalyyseissa arviot ehdokkaiden menestymisestä pyrittiin sen sijaan irrottamaan vastaajien poliittisista mieltymyksistä, sillä niitä ei enää edes pidetty relevantteina – eiväthän katsojat ottaneet kantaa poliittisten linjausten sisältöön vaan poliitikkojen esiintymistaitoihin. Kirjoitukset sisälsivät ajatuksen siitä, että poliitikkojen esiintymiseen liittyvät arviot eivät olleet kytköksissä arvioijan poliittisiin mieltymyksiin.

Uudentyyppisen journalismin airuina toimivat 1980-luvun alun vaalien yhteydessä erityisesti iltaapäivälehdet, mutta vuosikymmenen jälkipuoliskolla samankaltaisia painotuksia oli yhä useammin myös päivälehdissä. Vaaliohjelmista alkoi tulla sanomalehdistön käsittelyssä yhä selvemmin puolueiden kampanjoita rytmittäviä mediatapahtumia, joilla nähtiin olevan keskeinen rooli vaalikamppailussa. Toisi-

naan poliitikkojen televisioesiintymisillä nähtiin olevan jopa ratkaiseva rooli. Voidaankin arvioida, että vaaliohjelmien aikaisempaa parempi näkyvyys sanomalehdistössä sekä uudenlaiset politiikan tunnepuolta korostavat näkökulmat vahvistivat olennaisesti käsityksiä television keskeisestä roolista vaaleissa.

Vaaliohjelmien merkitystä korostavien puheenvuorojen rinnalla elinvoimaisena kirjoittelussa säilyi kuitenkin edelleen jo 1960-luvun alun vaaleista tuttu vaaliohjelmakritiikki. Arvioissa vaaliohjelmat leimattiin lähes poikkeuksetta epäonnistuneiksi milloin poliitikkojen huonon keskustelutaidon, milloin toimittajien liiallisen hyökkäävyyden ja milloin osallistujien liian suuren määrän vuoksi. Arvostelussa oli edelleen kaikuja edeltäviltä vuosikymmeniltä, sillä toisinaan ohjelmia moitittiin juuri siitä, etteivät ne tarjonneet äänestäjille tietoa puolueiden linjauksista.

Sanomalehdet television poliittista merkitystä määrittelemässä

Millä tavoin tässä tutkimuksessa tehdyt havainnot suhteutuvat olemassa olevaan tutkimustietoon television poliittisesta roolista? Aiemmissa politiikan julkisuuden muutoksia kartoittaneissa tutkimuksissa television merkityksen on nähty korostuneen politiikassa erityisesti 1960-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Television katselu lisääntyi kotitalouksissa, ja televisio ohitti radion seuratuimpana sähköisenä mediana jo 1960-luvun lopulla. Populaarikulttuurissa television valta-asema vahvistui nopeasti koko 1960-luvun ajan, ja 1970-luvulla televisio oli jo tärkein suomalaista populaarikulttuuria uudistava väline. Ulkomaiset televisiosarjat, televisiomainonta ja mainonnan mukanaan tuomat kuluttaja- ja yksilökeskeiset ajattelutavat alkoivat syrjäyttää erilaisiin aatteellisiin kollektiiveihin perustuneita identiteettejä. Televisio yksin ei luonnollisesti aiheuttanut näitä muutoksia, mutta toimi yhtenä tärkeänä väylänä uudenlaisten ajattelumallien yleistymiselle.

Uuden välineen vaikutus ei voinut olla näkymättä lähemmin myös politiikassa. Televisio tarjosi kansalaisille aikaisempaa laajemman ja monipuolisemman näköalan poliittiseen elämään, kun aiemmin lähinnä lehtikuvista tutut poliittikkohahmot alkoivat vieraila säännöllisesti äänestäjien olohuoneissa. Television myötä äänestäjien huomio kiinnittyi nyt yhä useammin myös poliitikkojen esiintymiseen ja tunnetiloihin. Television vaaliohjelmien kohdalla uuden välineen tärkeyttä korostivat paitsi ohjelmien keräämät suuret katsojamäärät, myös puolueiden tavat valvoa ohjelmien tasapuolisuuden toteutumista.

Jo 1960- ja 1970-luvuilla television vaikutus politiikkaan oli suuri, eivätkä omat tutkimushavainnot ole ristiriidassa aiempien television roolia analysoineiden tutkimusten kanssa. Tässä tutkimuksessa tehdyt havainnot kuitenkin osoittavat, että näinä vuosikymmeninä yhteiskunnalliseen kehitykseen liittyi monia tekijöitä, jotka heikensivät television vaikutusta. Yhtenä tekijänä voidaan pitää juuri sanomalehdistöä, joka suhtautui 1980-luvulle saakka televisioon politiikan foorumina pikemminkin pidättyvästi kuin korostaen television erityisyyttä.

Television vaaliohjelmia käsittelevät tekstit kiinnittyivät 1960- ja 1970-luvuilla puhetta, argumentaatiota ja asiakysymyksiä korostavaan poliittiseen kulttuuriin, eivät television kenties omimpaan, kuvia, vaikutelmia ja tunteita korostavaan visuaaliseen kulttuuriin. Voidaan arvioida, että aatteita ja ideologioita painottava poliittinen traditio hidasti visuaalisen kulttuurin etenemistä politiikan saralla, niin kauan kuin perinteiset ristiriitaulottuvuudet olivat sanomalehdistön näkökulmasta uskottavampi tapa jäsentää ympäröivää yhteiskuntaa.

1980-luvulla sanomalehtien suhtautuminen politiikkaan alkoi kuitenkin muuttua. Aatteellisten ristiriitojen heikentyminen ja puolueiden samankaltaistuminen pakotti myös sanomalehdet tulkitsemaan politiikkaa uusista näkökulmista. Vaaliohjelmista kirjoitettaessa tämä tarkoitti huomion kiinnittymistä yhä useammin poliitikkojen esiintymiseen ja ohjelmista välittyviin mielikuviin. Kehityksen seurauksena sanomalehdet kirjoittivat yhä useammin yksittäisistä poliitikoista ja erityisesti puolueiden puheenjohtajista, joista tuli puolueidensa symbolisia keulakuvia. Uuden ajattelutavan mukaisesti poliitikon kyvykkyyttä ei enää määrittänyt yksin hänen asiaosaamisensa vaan myös hänen kykynsä puhutella äänestäjiä tunnetasolla. Yksittäisen poliitikon persoonasta, puhetavasta ja esiintymistaidosta tuli tärkeä osa puolueen poliittista pääomaa.

Sanomalehtien voidaan katsoa väheksyneen visuaalisen kulttuurin merkitystä politiikassa 1960- ja 1970-luvuilla, mutta 1980-luvulla ne vahvistivat politiikan televisuaalisia ulottuvuuksia. Lehdet nostivat television yhdeksi politiikan tärkeimmistä foorumeista ja alkoivat korostaa yksilöiden merkitystä puolueiden kustannuksella. Mielikuvien ja tunteiden rooli nousi aatteiden ja poliittisten linjausten rinnalle politiikan analyysin kohteena.

Täysin yksiselitteistä vastausta television ja television vaaliohjelmien poliittisesta merkityksestä eri vuosikymmenillä ei kuitenkaan oma tutkimuksenikaan pysty antamaan. Kuten tutkimukseni osoittaa, sanomalehtien tavat tulkita vaaliohjelmia vaihtelivat riippuen lehden taustasta ja lähtökohdista ja välittynyt kuva oli usein ristiriitainen. Puoluelehtien ja sitoutumattomien lehtien suhtautuminen vaaliohjelmiin poikkesi toisistaan. Omanlaisiaan tulkintoja vaaliohjelmista tekivät myös iltapäivälehdet.

Erilainen kuva ohjelmista piirtyi myös riippuen siitä, oliko tarkastelun kohteena vaaliohjelmakritiikki vai uutiset. Erilainen kuva syntyi myös verrattaessa lehtien pakinoissa ja kolumneissa esitettyjä mielipiteitä kansalaisten laatimiin mielipidekirjoituksiin ja poliitikkojen esittämiin arvioihin. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten erilaiset taustat, lähtökohdat ja tavoitteet tekevät kokonaisnäkömyksen esittämisen vaikeaksi.

Tutkimukseni kuitenkin osoittaa, että sanomalehdistön suhtautumisessa televisioon näkyi selviä kehityssuuntia, jotka läpäisivät koko sanomalehtikentän. Suhtautuminen televisioon politiikan foorumina muuttui radikaalisti 1980-luvulle tultaessa. Muutosta korostaa erityisen hyvin se, ettei vaaliohjelmien toteutus muuttunut tässä vaiheessa millään tavalla, vaan ohjelmien lähtökohtana oli edel-

leen puolueiden poliittisten linjausten esittely.

Tutkimukseni havaintojen perusteella voidaan esittää kysymys siitä, missä määrin juuri sanomalehdet ovat olleet ensin patoamassa ja myöhemmin vahvistamassa television ilmaisulle tyypillisiä tulkintakehyksiä. Tutkimukseni antaa myös aiheen kysyä, kuinka paljon muiden tiedotusvälineiden tulkinnat televisiosta vaikuttavat käsityksiimme välineen poliittisesta roolista. Pidettäisiinkö vaaliohjelmia niin tärkeinä kampanjatapahtumina, mikäli sanomalehdet eivät korostaisi niiden merkitystä? Kiinnitettäisiinkö ehdokkaiden pukeutumiseen, elekieleen tai tunnelataukseen yhtä paljon huomiota, mikäli sanomalehdet eivät ohjaisi kiinnostustamme näihin tekijöihin?

Näitä kysymyksiä voidaan pitää erityisen kiintoisina, sillä suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa sanomalehdistöllä on ollut poikkeuksellisen tärkeä rooli 2000-luvulle saakka. Verrattuna moniin länsimaihin Suomi tunnetaan maana, jonka kansalaiset lukevat poikkeuksellisen paljon sanomalehtiä.⁷⁷⁰ Mielenkiintoinen jatkotutkimuksen kohde olisikin selvittää, millä tavoin sanomalehdet muissa Pohjoismaissa ovat suhtautuneet televisioon ja television vaaliohjelmiin samalla ajanjaksolla, sillä niiden mediajärjestelmät ovat samankaltaisia kuin Suomen. Todennäköisesti näiden maiden sanomalehtikirjoittelussa olisi havaittavissa runsaasti samankaltaisia painotuksia kuin Suomessa, mutta toisaalta vertaileva tutkimus toisi varmasti esiin myös kunkin maan erityispiirteitä.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut tarkastella vaaliohjelmia ja niihin liittyneitä merkityksenantoja kansallisesta perspektiivistä. Sanomalehtien tavat kirjoittaa television vaaliohjelmista ovat heijastelleet poliittisessa kulttuurissa ja sanomalehtikentässä tapahtuneita muutoksia, mutta lehdet ovat myös osallistuneet aktiivisesti television poliittisen roolin määrittelyyn. Toisinaan ne ovat vahvistaneet television poliittista merkitystä ja toisinaan heikentäneet sitä. Lisäksi ne ovat olleet mukana määrittelemässä ja luomassa niitä tulkintakehyksiä, joiden lävitse vaaliohjelmia on eri aikoina tarkasteltu. Kirjoittaessaan vaaliohjelmista sanomalehdet ovat todennäköisesti antaneet kansalaisille myös epäsuoria tulkintaohjeita siihen, mihin vaaliohjelmissa tulisi kiinnittää huomiota, ja myös siihen, mikä on politiikassa tärkeää.

⁷⁷⁰ Hallin & Mancini 2004.

LÄHTEET

Arkistolähteet

ELINKEINOELÄMÄN KESKUSARKISTO (ELKA), MIKKELI:

Pöytäkirjat:

Suomenkielisen ohjelmanevoston pöytäkirjat ja liitteet 1960–1964
TV-ohjelmanevoston pöytäkirjat ja liitteet 1964–1988

Konseptit ja toistheet:

Puoluelaki, vaaliohjelmat, ohjelmanevostojen ohjesäännöt 1972, 1988
Vaaliohjelmia koskevat määräykset ja ehdokkaaksi asettuminen 1955, 1964

Lehtileikkeet:

Presidentinvaalit 1961
Vaaliohjelmat radiossa ja televisiossa 1965
Vaaliohjelmat radiossa ja televisiossa 1966
Presidenttiehdokas vaalikeskustelu 1967
Kunnallisvaalit radiossa ja televisiossa 1968
Presidenttiehdokkaiden vaalitentti 1968
Eduskuntavaalit 1970
Eduskuntavaalit 1971
Kunnallisvaalit 1972
Vaalit 2.1.–10.10.1972
Vaalit 13.9.–19.9.1975
Vaalit 18.4.–25.8.1975
Vaalit 20.9.–10.11.1975
Vaalit 26.8.–5.9.1975
Vaalit 6.9.–12.9.1975
Kunnallisvaalit 20.3.–17.11.1976
Eduskuntavaalit 16.3.–10.12.1979
Kunnallisvaalit 1980

YLEISRADIO OY, HELSINKI:

Hallintoneuvoston pöytäkirjat 1960–1988
Johtokunnan pöytäkirjat 1960–1988

YLEISRADION RADIOARKISTO, HELSINKI:

Maalaisliitto vaalitentissä 20.6.1951. (ATKN: 002531323)
Kansandemokraatit vaalitentissä 21.6.1951. (ATKN: 002531321)
Kokoomus vaalitentissä 22.6.1951. (ATKN: 002531324)
Ruotsalainen kansanpuolue vaalitentissä 26.6.1951. (ATKN: 002538831).
Kansanpuolue vaalitentissä 27.6.1951. (ATKN: 002414959)
Sosialidemokraatit vaalitentissä 28.6.1951. (ATKN: 002531325)
Suuri vaalikeskustelu 5.3.1954. (ATKN: 000013613) (ATKN: 000012484) (ATKN: 000012483) (ATKN: 000012380) (ATKN: 000012019)
Suuri vaalikeskustelu 7.4.1958. (ATKN: 000861029)
Suuri vaalikeskustelu valitsijamiesvaalit 9.1.1962 (ATKN:1459)
Suuri vaalikeskustelu valitsijamiesvaalit 12.1.1968 (ATKN:1413251)

YLEISRADION TV-ARKISTO, HELSINKI:

Presidentinvaalitentti: Urho Kekkonen, Yle TV1 3.1.1968. (ATKN: 137223)
Presidentinvaalitentti: Matti Virkkunen, Yle TV1 4.1.1968. (ATKN: 112875)
Peukaloruuvi (SMP), Yle TV1 22.9.1969. (ATKN: 144383)
Vaalien kynnyksellä, Suuri vaalikeskustelu, Yle TV1 30.12.1971. (ATKN: 50075)
Suuri vaalikeskustelu, Yle TV1 18.9.1975. (ATKN: 3756)
Presidentinvaalit: Ahti M. Salonen. Valitsijamiesvaalit 1978, Yle TV1 6.1.1978. (ATKN: 137248)
Eduskuntavaalit 1979: SMP:n vastaus, Yle TV1 21.2.1979 (ATKN: 8289)
Eduskuntavaalit 1979: Kok:n vastaus, Yle TV1 2.3.1979 (ATKN: 8746)
Eduskuntavaalit 1979: SKDL:n vastaus, Yle 5.3.1979 (ATKN: 8786)
Eduskuntavaalit 1979: Keskustapuolueen vastaus, Yle TV1 7.3.1979 (ATKN: 8745)
Eduskuntavaalit 1979: Suuri vaalikeskustelu, Yle TV1 15.3.1979. (ATKN: 9355)
Valitsijamiesvaalit 1982: Suuri vaalikeskustelu, Yle TV1 15.1.1982. (ATKN: 19871)
Eduskuntavaalit 1983: SDP, Yle TV1 3.1.1983. (ATKN: 25091)
Eduskuntavaalit 1983: keskusta, Yle TV1 3.3.1983. (ATKN: 25093)
Eduskuntavaalit 1983: SKDL, Yle TV1 7.3.1983. (ATKN: 25095)
Eduskuntavaalit 1983: kokoomus, Yle TV1 9.3.1983. (ATKN: 25097)
Suuri vaalikeskustelu, Yle TV1 17.3.1983. (ATKN: 45693) (ATKN: 25224)
Vaalit 1987. Eduskuntavaalien vaalikeskustelu: kokoomus ja kristillinen liitto, Yle TV1 3.3.1987. (ATKN: 45528)
Vaalit 1987. Eduskuntavaalien vaalikeskustelu: Deva ja SDP, Yle TV1 4.3 1987. (ATKN: 45562)
Vaalit 1987. Eduskuntavaalien vaalikeskustelu: Perustuslaillinen Oikeistopuolue ja Eläkeläisten puolue, Yle TV1 5.3.1987 (ATKN: 45574)
Vaalit 1987. Eduskuntavaalien vaalikeskustelu: SMP ja Liberaalinen Kansanpuolue, Yle TV1 6.3.1987 (ATKN: 45587)
Vaalit 1987. Eduskuntavaalien vaalikeskustelu: RKP ja SKDL, Yle TV1 7.3.1987 (ATKN: 45602)
Suuri vaalikeskustelu, Yle TV1 12.3.1987. (ATKN: 138208)
Vaalitentti: Harri Holkeri, Yle TV1 11.1.1988 (ATKN: 51128)
Vaalitentti: Mauno Koivisto, Yle TV1 20.1.1988. (ATKN: 51219)
Vaalitentti: Paavo Värynen, Yle TV1 21.1.1988. (ATKN: 51285)
Lauantaisauna: Elkeitä äänestäjille, mikä mielytti vaalitenteissä? Yle TV2 23.1.1988 (ATKN: 51514)
Presidentti '88: Suuri vaalikeskustelu, Yle TV1 28.1.1988. (ATKN: 51461)
Kuvaruudun ehdoilla: Televisio kaappaa vaalit, Yle TV2 15.2.1995.

Sanomalehtiaineistot

Kansan Uutiset: 1961, 1962, 1966, 1967, 1968, 1970, 1971, 1972, 1975, 1977, 1978, 1979, 1981, 1982, 1983, 1987 ja 1988

Maakansa/ Suomenmaa: Kuten edellä

Suomen Sosialidemokraatti: Kuten edellä

Aamulehti: Kuten edellä

Helsingin Sanomat: Kuten edellä

Ilta-Sanomat: Kuten edellä

Ilta-lehti: 1981, 1982, 1983, 1987, 1988

Valtiopäiväasiakirjat

Valtiopäivät 1960, asiakirjat

Valtiopäivät 1968, pöytäkirjat

Valtiopäivät 1977, pöytäkirjat

Haastattelut

Arto Tuominen 10.1.2012. Haastattelu tekijän hallussa.

Antero Kekkonen 10.1.2012. Haastattelu tekijän hallussa.

Verkkoaineistot

ELÄVÄ ARKISTO (yle.fi/elavaarkisto):

Valitsijamiesvaalikeskustelu 9.1.1962. (http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/kekkonen_toiselle_kaudelle_1962_6740.html#media=6760)

Pääministerin haastattelutunti 1963. (http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/paaministerin_haastattelutunti_lokakuussa_1963_18688.html#media=18696)

Suuri vaalikeskustelu presidentinvaaleista 1968, osat 1 ja 2. (http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/suuri_vaalikeskustelu_presidentinvaaleista_1968_9556.html#media=9564)

Jatkoaika 9.12.1968 (http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/mauno_koivisto_hurmaa_naisia_3315.html#media=3322)

Sirkus Pasila 26.12.1970 (http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/heikki_kinnusen_vapaa_maa_suututti_holkerin_24566.html#media=24571)

Vaalitentti, Harri Holkeri 13.1.1982 (http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/harri_holkeri_presidentin_nakoinen_mies_26927.html#media=26934)

Vaalitentti, Mauno Koivisto 11.1.1982 (http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/koivisto_valitaan_presidentiksi_10086.html#media=10087)

FINLEX:

Puoluelaki 10/1969 (<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1969/19690010>)

TILASTOKESKUS:

Valtiolliset ja kunnalliset vaalit 1950–2003. Tilastokeskus 2004. (http://pxweb2.stat.fi/sahkoiset_julkaisut/vuosikirja2004/excel/vaali_01.xls)

Kirjallisuus

- Aarnio, Eeva K. (2004): *Varovaisia pelureita. Vuonna 1999 eduskuntaan valittujen varsinaissuomalaisten kansanedustajien käsityksiä omasta mediakuvastaan ja julkisuussubteistaan sekä poliittisen julkisuuden uusista ilmiöistä*. Turun yliopisto.
- Alenius, Ele (2007): Miten SKDL itsenäistyi. Teoksessa Leppänen, Veli-Pekka (toim.) *Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä*. Kansan Uutiset Oy.
- Almonkari, Merja & Isotalus, Pekka (2012): Two perspectives on the communication skills of political leaders. *International Journal of Strategic Communication* 6 (3), 246–267.
- Anttila, Terhi (2006) Eduskuntavaaleista pääministerivaaleiksi. Teoksessa Pernaa, Ville; Niemi, Mari K. & Pitkänen, Ville (toim.) *Poliitikot taistelivat, media kertoo. Suomalaisen politiikan mediapelejä 1981–2006*. Ajatus Kirjat.
- Aslama, Minna; Hellman, Heikki; Lehtinen, Pauliina & Sauri, Tuomo (2007) Niukkuuden aika-kaudesta kanavapaljouteen. Television ohjelmisto ja monipuolisuus 1960–2004. Teoksessa Wiio, Juhani (toim.) *Television viisi vuosikymmentä. Suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta nykyaikaan*. SKS.
- Aula, Maria Kaisa (1991) *Poliittikkojen ja toimittajien suhteet murroksessa? Tutkimus Yleisradion politiikan toimittajien ammatti-identiteetistä 1980-luvulla*. Tutkimusraportti 5/1991.
- Bastiansen, Henrik G. (2006) *Da avisene møtte TV. Partipressen, politikkens og fjernsynet 1960–1972*. Universitetet i Oslo.
- Blumler, Jay G. & McQuail, Denis (1968) *Television in politics: Its uses and influence*. Faber and Faber Ltd.
- Borg, Olavi (1970) Tunnelmat, toiveet. Teoksessa Silvasti, Eero (toim.) *Shokkivaalit 15–16.3 1970. Taustaa, toiveita, tulkintaa*. Arvi A. Karisto Oy.
- Borg, Sami & Moring, Tom (2005) Vaalikampanja. Teoksessa Paloheimo, Heikki (toim.) *Vaalit ja demokratia Suomessa*. WSOY.
- Dayan, Daniel & Katz, Elihu (1992) *Media Events. The Live Broadcasting of History*. Harvard University Press.
- Elfving, Sari (2008) *Taikalaatikko ja tunteiden tulkit. Televisio-ohjelmia ja -esiintyjä koskeva kirjoittelu suomalaisissa lehdissä 1960- ja 70-luvuilla*. Tampere University Press.
- Ellis, John (2000) *Seeing Things. Television in the Age of Uncertainty*. I.B. Tauris Publishers.
- Fairclough, Norman (1997) *Miten media puhuu*. suomentaneet Blom, Virpi & Hazard, Kaarina. Vastapaino.
- Fiske John (1987) *Television Culture*. Methuen.
- Graber, Doris A. (1984) *Processing the News: How People Tame the Information Tide*. Longman.
- Hallin, Daniel C. & Mancini, Paolo (2004) *Comparing media systems: three models of media and politics*. Cambridge University Press.
- Halonen, Jukka (toim.) (1995) *Matkan jatkuessa. Työmies-Suomen Sosialidemokraatti-Demarin sata-vuotistaival*. Kustannus Oy Demari.
- Heino, Laura (2006) Iltaapäivälehdistön uusi ja vanha eduskuntakritiikki. Teoksessa Pernaa, Ville & Pitkänen, Ville (toim.) *Poliitikot taistelivat, media kertoo. Suomalaisen politiikan mediapelejä 1981–2006*. Ajatus Kirjat.
- Heiskanen, Ilkka (1986) Televisio, elämäntapatutkimus ja todellisuuden määrittäminen. Teoksessa Heikkinen, Kalle (toim.) *Kymmenen esseetä elämäntavasta*. Oy Yleisradio Ab.
- Hellman, Heikki (2012) *Koko illan ilo? Kolmoskanava ja television kaupallistuminen Suomessa*. SKS.
- Hellman, Heikki (1988) *Uustelevisiön aika? Yleisradiotoiminnan edellytykset television rakennemuutoksessa*. Hanki ja jää.
- Herkman, Juha (2007) Televisioituminen ja simulacrumin harha. Todellisuus kuvan takana. Teoksessa Rossi, Leena-Maija & Seppä, Anita (toim.) *Tarkemmin katsoen. Visuaalisen kulttuurin lukukirja*. Gaudeamus.
- Herkman, Juha (2005) *Kaupallisen television ja iltapäivälehtien avioliitto. Median markkinoituminen ja televisioituminen*. Vastapaino.

- Hietala, Veijo (2007) Pelastiko kaupallinen televisio Suomen TV-viihteen? Teoksessa Wiio, Juhani (toim.) *Television viisi vuosikymmentä. Suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan*. SKS.
- Hokkanen, Kari (2002) *Maalaisliitto-Keskustan historia osa 4. Kekkosen maalaisliitto 1950–1962*. Otava.
- Hujanen, Taisto & Weibull, Lennart (2010) The Public Reception of Early Television: When Television was New in the Nordic Countries. Teoksessa Gripsrud, Jostein & Weibull, Lennart (toim.) *Media, Markets & Public Spheres: European Media at the Crossroads*. Intellect.
- Hyrkkänen, Markku (2002) *Aatehistorian mieli*. Vastapaino.
- Häikiö, Martti (1993) *Presidentin valinta. Miten valtionpäämiehet on Suomessa valittu, millaisiin poikkeusmenetelmiin valinnoissa on turvauduttu ja miksi presidentin toimikautta jatkettiin kokonaan ilman vaalia vuonna 1973*. WSOY.
- Hämäläinen, Unto (toim.) (2002) *Onko tämä skuuppi?: politiikan toimittajan työtä 1950-luvulta nykypäivään*. Poliitiikan toimittajat ry.
- Ilmonen, Kari (1996) *Tekniikka kaiken perusta. Yleisradion historia 1926 – 1996. 3.osa*. Yleisradio.
- Isohookana-Asunmaa, Tytti (2006) *Maalaisliitto-Keskustan historia osa 5: Virolaisen aika. Maalaisliitosta Keskustapuolue 1963–1981*. WSOY, 2006
- Isotalus, Pekka (2011) *Analyzing Presidential Debates. Functional Theory and Finnish Political Culture*. Nordicom Review 32, 31–43.
- Isotalus, Pekka (2000) Tunteita ja reaktiota televisiossa. Ahon ja Halosen nonverbaalinen viestintä. Teoksessa Isotalus, Pekka & Aarnio, Eeva (toim.) *Presidentti 2000. Mistä vaalit on tehty?* SoPhi.
- Isotalus, Pekka (1998) Vaalikeskustelu ylittää uutiskynnyksen. Mitä sanomalehdet kirjoittavat television vaaliohjelmista. Teoksessa Isotalus, Pekka (toim.) *Kaveri vai peluri: poliitikko mediassa*. Atena, Jyväskylä.
- Isotalus, Pekka (1996) Vaalikeskustelu ylittää uutiskynnyksen. Mitä sanomalehdet kirjoittavat television vaaliohjelmista. *Politiikka* 38 (4), 229–239.
- Isotalus, Pekka & Aarnio, Eeva (2006) A Model of Televised Election Discussion: The Finnish Multi-party System Perspective. *Javnost - The Public*, Vol. 13, 61–71.
- Jakobson, Max (2003) *Tilinpäätös*. Otava.
- Jakobson, Max (2001) *Pelon ja toivon aika – 20. vuosisadan tilinpäätös II*. Otava.
- Jokinen, Jyrki (2011) *Löyhästä vaaliorganisaatiosta kiinteäksi puoluejärjestöksi. Kansallisen kokoomuksen järjestötoiminta ja vaalikampanjat vuosina 1944–1979*. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Osa 308. Turun yliopisto.
- Jokinen, Kimmo & Saaristo, Kimmo (2006) *Suomalainen yhteiskunta*. 2. painos. WSOY.
- Jussila, Osmo; Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka (2009) *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. 6. uudistettu painos. WSOY.
- Jyrkiäinen, Jyrki (1994) *Sanomalehdistön keskittyminen: joukkoviestinnän ja erityisesti sanomalehdistön keskittymisilmiö, sen kulku ja seuraukset jälkiteollisissa yhteiskunnissa 1980-luvun lopulla*. Tampereen yliopisto.
- Jääsaari, Johanna & Savinen, Ari (1995) *Television vaalikeskusteluohjelmat yleisön arvioitavana*. Tutkimusraportti 2. Yleisradio Oy.
- Kaid, Lynda L.; McKinney, Mitchell, S. & Tedesco, John. C. (2000) *Civic dialogue in the 1996 presidential campaign: Candidate, media, and public voices*. Hampton Press.
- Kalela, Jorma (2005a) Hyvinvointivaltion rakentaminen. Teoksessa Pernaa, Ville & Niemi, Mari K. (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Kleio, Editat.
- Kalela, Jorma (2005b) Perinteisen politiikan loppu. Teoksessa Pernaa, Ville & Niemi, Mari K. (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Kleio, Editat.
- Kalela, Jorma (2000) *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus.
- Kanerva, Jukka (1994) *”Ryvettymisen hyvä puoli”*. *Suomalainen poliitikko televisiossa*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 4. Jyväskylän yliopisto.
- Kantola, Anu (toim.) (2011) *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä noteassa modernissa*. Gaudeamus.
- Kantola, Anu & Vesa, Juho (2011) Skandaalit ja julkinen elämä Suomessa. Teoksessa Anu Kantola (toim.) *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä noteassa modernissa*. Gaudeamus.
- Keinonen, Heidi (2011) *Kamppailu yleistelevisiona. TES-TV:n, Mainos-TV:n ja Tesvision merkitykset suomalaisessa televisiokulttuurissa 1956–1964*. Tampere University Press.

- Keinonen, Heidi (2005) *Havaintoja suomalaisesta televisiohistorian tutkimuksesta*. Tiedotustutkimus 28:4–5/ 2005.
- Kendall, Kathleen E. (1997) Presidential Debates Through Media Eyes. *American Behavioral Scientist*, 40, 1193–1207.
- Kilpi, Timo (2007) *Ilta-Sanomat. Uutisia, historiaa ja puheenaiheita*. WSOY.
- Kivioja, Pasi (2007) *Ilta- ja aamulehdet mediakentän ja yhteiskunnan muutoksessa*. Julkaisuja A106/2008. Tiedotusopin laitos, Tampereen yliopisto.
- Klemola, Pertti (1981) *Helsingin sanomat, sananvapauden monopoli*. Otava.
- Koivisto, Mauno (1994) *Kaksi kautta. 1. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994*. Kirjayhtymä.
- Kortti, Jukka (2007) *Näköradiosta digiboksiin. Suomalaisen television sosiokulttuurinen historia*. Gaudeamus.
- Kortti, Jukka (2003) *Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit. 60-luvun suomalainen televisiomainonta*. SKS.
- Koski, Anne (2007) Siirtoja kuvaruudulla. Television poliittisten ohjelmien poliittisuus 1960-luvulta nykypäivään. Teoksessa Wiio, Juhani (toim.) *Television viisi vuosikymmentä*. SKS.
- Koski, Markku (2010) *”Hohto on mennyt herrana olemisesta”. Televisio ja politiikka*. Vastapaino.
- Krauss, Sidney (2000) *Televised presidential debates and public policy*. 2. painos. Erlbaum.
- Kymäläinen, Heikki (toim.) (1980) *Kun aika on kypsä. Rafael Paasio*. Tammi.
- Lehto, Keijo (2006) *Aatteista arkeen: suomalaisten seitsenpäiväisten sanomalehtien linjapapereiden synty ja muutos 1971–2005*. Jyväskylän yliopisto.
- Lehtonen, Mikko (2000) On No Man’s Land. Theses on Intermediality. *Nordicom Information* 22(3–4) 2000, 11–23.
- Lehtonen Mikko (1999) Ei kenenkään maalla – Teesejä intermediaalisuudesta. *Tiedotustutkimus* 22:2 1999, 4–21.
- Leppänen, Veli-Pekka (toim.) (2007) *Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä*. Kansan Uutiset Oy.
- Leppänen, Veli-Pekka (2007) Vuosi 1956: Hrushtshov, Ryömä ja työväen suurlehti. Teoksessa Leppänen, Veli-Pekka (toim.) *Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä*. Kansan Uutiset Oy.
- Leppänen, Veli-Pekka (1999) *Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964–1970*. Edita.
- Lipponen, Paavo (2009) *Muistelmat I*. WSOY.
- Lounasmeri, Lotta (2010) *Kansallisen konsensuskulttuurin jäljillä: globalisaatioajan Suomi Helsingin Sanomissa*. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja. Helsingin yliopisto.
- Lumme, Pentti (2007) Eduskuntajournalismin vuosisata. Teoksessa Pernaa, Ville; Laaksovirta, Tuula H. & Lumme, Pentti: *Suomen eduskunta sata vuotta, osa 10. Ensimmäinen ja neljäs valtiomahti*. Edita.
- Lumme, Pentti (2002) ”Kyselin, minne Kekkonen on kadonnut.” Teoksessa Hämäläinen, Unto (toim.) *Onko tämä skuuppi?* Poliitiikan toimittajat ry.
- Lyytinen, Eino (1996) Perustamisesta talvisotaan. Teoksessa *Yleisradion historia 1926–1949. 1. osa*. Helsinki: Yleisradio.
- Lyytinen, Jaakko (2006) *Kun pöllö sai siivet: MTV:n uutisten historia*. Tammi.
- Manninen, Ohto & Salokangas, Raimo (2009) *Eljas Erkko. Vaikenematon valtiomahti*. WSOY.
- Mazzoleni, Gianpietro; Stewart Julianne & Horsfield, Bruce (toim.) (2003) *The Media and Neo-Populism: A Contemporary Comparative Analysis*. Greenwood Publishing Group.
- McKinney, Mitchell S. & Carlin, Diana P. (2004) Political Campaign Debates. Teoksessa Kaid, Lyn-da Lee (toim.) *Handbook of Political Communication Research*. LEA’s Communication Series.
- Meinander, Henrik (1999) *Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle*. Schildts.
- Mervola, Pekka (1995) *Kirja, kirjavampi, sanomalehti: ulkoasukierre ja suomalaisten sanomalehtien ulkoasu 1771–1994*. Suomen historiallinen seura.
- Meyer, Thomas (2002) *Media Democracy. How the Media colonize Politics*. Polity.
- Mickelsson, Rauli (2007) *Suomen puolueet: historia, muutos ja nykypäivä*. Vastapaino.
- Mikkilä, Timo (2008) *Maakansa-Suomenmaa poliittisilla lehtimarkkinoilla 1908–2008*. Suomen-maan kustannus.
- Moring, Tom & Himmelstein, Hal (1993) *Politiikkaa riisuttuna*. Tutkimusraportti 6/1993. YLE.

- Moring, Tom & Mykkänen, Juri (2009) Vaalikampanja. Teoksessa Borg, Sami & Paloheimo, Heikki (toim.) *Vaalit yleisdemokratiassa. Eduskuntavaalitutkimus 2007*. Tampere University Press.
- Moring, Tom & Mykkänen, Juri (2012) Vaalikampanjat ja viestinnällistyminen. Teoksessa Borg, Sami (toim.) *Muutosvaalit 2011*. Oikeusministeriön julkaisu 16/2012.
- Mylly, Juhani (2005) Asutuspolitiikasta suureen muuttoon – Pientila-Suomen kuihtuminen. Teoksessa Niemi, Mari K. & Pernaa, Ville (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Edita.
- Mylly, Juhani (2002) *Kansallinen projekti. Historiankirjoitus ja politiikka autonomisessa Suomessa*. Kirja-Aurora.
- Nikunen, Kaarina (2007) *The Intermedial Practices of Fandom*. Nordicom Review 28(2) 2007, 111–128.
- Oinonen, Paavo (2004) *Pitkä matka on Tippavaaraan... Suomalaisuuden tulkinta ja Yleisradion toimintaperiaatteet radiosarjoissa työmiehen perhe, Kalle-Kustaa Korkin seikkailija ja Kankkulan kailolla 1945–1964*. SKS.
- Oksanen, Matti (1983a) Televisio ja radio valitsijamiesvaaleissa: ”Ei mikään sokea silmä”. Teoksessa Sankiaho, Risto (toim.) *Kun kansa valitsi Koiviston*. Lehtimiehet yhtymä.
- Oksanen, Matti (1983b) *Televisiovaalit 1983. Television ja radion vaalikeskustelut sekä niiden vaikutus eduskuntavaaleissa 1983*. Sarja B 10/1983. Suunnittelu- ja tutkimusosasto. Oy Yleisradio Ab.
- Paasio, Rafael (1980) *Kun aika on kypsä*. Kymäläinen, Heikki (toim.) Tammi.
- Paastela, Jukka (1991) *The Finnish Communist Party in the Finnish political system 1963-1982*. University of Tampere.
- Pajala, Mari (2006) *Erot järjestykseen! Eurovision laulukilpailu, kansallisuus ja televisiohistoria*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen tutkimuksia 88. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja. Jyväskylän yliopisto.
- Paloheimo, Heikki (2007) Eduskuntavaalit 1907–2003. Teoksessa Ollila, Anne & Paloheimo, Heikki. *Suomen eduskunta 100 vuotta, osa 5. Kansanedustajan työ ja arki*. Edita.
- Peltola, Pekka (1970) *Raportti vaalikeskustelujen vaiheilta*. Oy Yleisradio Ab.
- Perko, Touko (1988) Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939–1949. Teoksessa Tommila Päiviö (päätoim.) *Sanomalehdistö sodanmurroksesta 1980-luvulle. Suomen lehdistön historia 3*. Kustannuskiila Oy.
- Pernaa, Ville (2009) *Uutisista, hyvää iltaa. Ylen tv-uutiset ja yhteiskunta 1959-2009*. Karttakeskus.
- Pernaa, Ville (2007) Neljäs valtiomahti haastaa ensimmäisen. Teoksessa Pernaa, Ville; Laaksovirta, Tuula H. & Lumme, Pentti. *Suomen eduskunta sata vuotta, osa 10. Ensimmäinen ja neljäs valtiomahti*. Edita.
- Pernaa, Ville & Pitkänen Ville (toim.) (2006) *Poliitikot taistelivat, media kertoo. Suomalaisen politiikan mediapelejä 1981–2006*. Ajatus Kirjat.
- Pernaa, Ville & Railo, Erkki (2006) Valtapolitiikasta tunnepoliittikaan. Teoksessa Pernaa, Ville & Pitkänen, Ville (toim.) *Poliitikot taistelivat, media kertoo. Suomalaisen politiikan mediapelejä 1981–2006*. Ajatus Kirjat.
- Pesonen, Pertti (1972): Valitsijain vaalikiinnostus. Teoksessa Pesonen, Pertti (toim.) *Protestivaalit. Nuorisovaalit. Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970, 1972*. Poliitiikan tutkimuksia 12. Ylioppilastuki ry.
- Pesonen, Pertti; Sankiaho, Risto & Borg, Sami (1993) *Vaalikansan äänivalta: Tutkimus eduskuntavaaleista ja valitsijakunnasta Suomessa*. WSOY.
- Pietilä, Jyrki (2011) *Elämästä ihmiselle: 130-vuotiaan Aamulehden historia*. Kunnallisneuvos C. V. Åkerlundin säätiö.
- Pietilä, Jyrki (2008) *Kirjoitus, juttu, tekstielementti. Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyypin kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771–2000*. Jyväskylä Studies in Humanities 111. Jyväskylän yliopisto.
- Pietilä, Veikko (1997) *Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä: tutkimusalan kehitystä jäljittämässä*. Vastapaino.
- Pietilä, Veikko (1972) *Lehdistökirjoittelu ja mielipiteenmuodostus. Tutkimus lehdistökirjoittelun vaikutuksista yleisön käsityksiin Yleisradion ohjelmapolitiikan oikeisto- tai vasemmistosuuntaisuudesta 1960-luvun loppuvuosina*. Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, Tampere.
- Pitkänen, Ville (2012) Television vaaliohjelmat kampanjajulkisuudessa. Teoksessa Pernaa, Ville & Railo, Erkki (toim.) *Jytky. Eduskuntavaalien 2011 mediajulkisuus*. Kirja Aurora.

- Pitkänen, Ville (2011) The changing representations of political leadership. Political television debates in Finnish newspapers from the 1960's to the new millennium. Teoksessa De Blasio, Emiliana; Hibberd Matthew & Sorice, Michele (toim.) *Leadership and New Trends in Political Communication. Selected Papers*. CMCS Working Papers, Rome 2011.
- Pitkänen, Ville (2009) Poliitiikan journalismin yhteiskunnallinen tehtävä. Perna, Ville; Niemi, Mari K. & Pitkänen, Ville (toim.) *Poliitiikan journalismin tila Suomessa*. Kirja-Aurora.
- Pitkänen, Ville (2006) Kun ylivoimainen kansansuosikki haastetaan presidentinvaaleissa. Teoksessa Perna, Ville & Pitkänen, Ville (toim.) *Poliitikot taistelivat, media kertoo. Suomalaisen politiikan mediapelejä 1981–2006*. Ajatus Kirjat, 193–227.
- Puustinen, Liina; Ruoho, Iris & Mäkelä, Anna (2006) Feministisen mediatutkimuksen näkökulmat. Teoksessa Mäkelä, Anna; Puustinen, Liina & Ruoho, Iris (toim.) *Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Gaudeamus.
- Railo, Erkki (2011) *Henkilökohtainen on poliittista. Neuvottelu politiikan sukupuolittuneesta työnjaosta Annan julkaisemissa poliittikkojen henkilökuissa vuosina 1975–2005*. Sarja C 310. Turun yliopiston julkaisuja.
- Rainio-Niemi, Johanna (2008) *Small state cultures of consensus : state traditions and consensus-seeking in the neo-corporatist and neutrality policies in post-1945 Austria and Finland*. Diss. Helsingin yliopisto.
- Rappe, Axel (2004) *Valbevakning i förändring. 1990-talets riksdagsval i finsk television*. Åbo Akademi University Press.
- Rautkallio, Hannu (1992) *Novosibirskin lavastus. Noottikriisi 1961*. Tammi.
- Rentola, Kimmo (2010) Suomi kylmässä sodassa. Teoksessa Railo, Erkki & Laamanen, Ville (toim.) *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Kleio–Edita.
- Ruoho, Iris (2001) *Utility drama: making of and talking about the serial drama in Finland*. Tampere University Press, 2001.
- Ruoho, Iris (2000) Kiurunkulmalta maailmalle: ”realismi” suomalaisessa televisiokritiikissä. Teoksessa Koivunen, Anu; Paasonen, Susanna & Pajala, Mari (toim.) *Populaarin lumo. Mediat ja arki*. Turun yliopisto.
- Ruoho, Iris & Saarenmaa, Laura (2011) *Edunvalvonnasta elämänpolitiikkaan. Naistenlehdet journalismina ja julkisuutena*. Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopisto.
- Saarenheimo, Eero (1995) *Rakas vanha radio: kirjoitelmia ja mietteitä elektronisen viestinnän menneiltä vuosilta*. Yleisradio Oy.
- Saarenmaa, Laura (2010) *Intiimin äänet: julkisuuskulttuurin muutos suomalaisissa ajanvietelehdissä 1961–1975*. Tampere University Press.
- Saari, Heikki (2007) *Isku tajuntaan. Suomen iltapäivälehdistön lyhyt historia*. WS Bookwell, Johnny Kniga Kustannus.
- Saari, Juho (2010) *Suomalainen konsensus – Korpilammen konferenssi (1977) käännekohtana*. Yhteiskuntapolitiikka 2010(5), 469–487.
- Saarikko, Annika (2007) Haastaja, hyökkääjä, populisti ja puolustaja television vaalikeskusteluissa. Teoksessa Perna, Ville; Niemi, Mari K. & Pitkänen, Ville (toim.) *Mielikuvavaalit. Kevään eduskuntavaalien mediailmiöt*. Kirja-Aurora.
- Salmi, Hannu (1996) *”Atoompommilla kuuhun!” Tekniikan mentaalihistoriaa*. Edita.
- Salminen, Esko (2006) *Mediavallan aika. Poliittikka tiedotusvälineissä Mauno Koivistosta Tarja Halosen*. Edita.
- Salminen, Esko (1996) *Vaikeneva valtiomahti? Neuvostoliitto/ Venäjä Suomen lehdissä 1968–1991*. Kleio ja Nykypäivä, Edita.
- Salminen, Esko (1988) Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980. Teoksessa Tommila, Päiviö (päätoim.) *Sanomalehdistö sodanmurroksesta 1980-luvulle. Suomen lehdistön historia 3*. Kustannuskiila Oy.
- Salokangas, Raimo (2012) Tekstit, kontekstit ja poikittaistatse mediahistorian kohtauspaikalla. Teoksessa Railo, Erkki & Oinonen, Paavo (toim.) *Media historiassa*. Historia mirabilis 9. Turun historiallisen yhdistyksen referee-sarja.
- Salokangas, Raimo (2007) Suomalainen televisiojärjestelmä. Julkisen palvelun ja kaupallisen television liitto. Teoksessa Wiio, Juhani (toim.) *Television viisi vuosikymmentä. Suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan*. SKS.

- Salokangas, Raimo (2005) Mediahistorian tutkimuskohdetta etsimässä. Aatehistorian materiaalista kohti viestintähistoriaa. *Historiallinen aikakauskirja* 103:4, 483–492.
- Salokangas, Raimo (2002) Media History Becomes Communication History – or Cultural History? *Nordicom Review* No 1–2/2002, 101–105.
- Salokangas, Raimo (1996) *Aikansa oloinen. Yleisradion historia 1949 – 1996. 2. osa*. Yleisradio Oy.
- Salokangas, Raimo (1987) Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. Teoksessa Tommila, Päiviö (päätoim.) *Suomen lehdistön historia osa 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Kustannuskiila Oy.
- Schudson, Michael (1995) *The Power of News*. Harvard University Press.
- Silvasti, Eero (1970) Kuvaruudusta puhujapöytäntöön. Teoksessa Silvasti, Eero (toim.) *Shokkivaalit 15–16.3 1970. Taustaa, toiveita, tulkintaa*. Arvi A. Karisto Oy.
- Sinkko, Risto (1981) *Televisio ja suomalainen*. Viestintätutkimuksen seuran julkaisusarja; n:o 3. Weilin+Göös.
- Sisättö, Seppo (1977) *Televisio ja vaalit. Tutkimus Suomen television esittämistä eduskunta- ja kunnallisvaaliohjelmien seuraamisesta vuosina 1960–1975*. Helsinki 1977.
- Smolander, Jyrki (2010) Suomalaisen hyvinvointivaltion poliittinen historia. Teoksessa Railo, Erkkä & Laamanen, Ville (toim.) *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Kleio–Edita.
- Soikkanen, Timo (1974) Lehdistöpohjainen mielipidetutkimus. Julkunen, Martti; Lähteenmäki, Olavi; Mylly, Juhani & Soikkanen, Timo (toim.) *Tutkimusopas*. Julkaisuja C:10. Poliittisen historian laitos. Turun yliopisto.
- Soramäki, Martti (1979) *Televisio vaali-ohjelmat kevättalvella 1979*. Yleisradion tutkimuksia, sarja B4/1979. Oy Yleisradio Ab.
- Soramäki, Martti & Sauri, Tuomo (1976) *Televisio suuri vaalikeskustelu syksyllä 1975*. PTS-elin, Sarja B3/1976. Oy Yleisradio Ab.
- Sorsa, Kalevi (2003) *Kansankoti ja punamulta*. Otava.
- Sparks, Colin (2000) Introduction: The panic over Tabloid News. Teoksessa Sparks, Colin & Tullock, John (toim.) *Tabloid Tales – The Global Debates over Media Standards*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Suhonen, Pertti (2010) HS-gallup poliittisena journalismina vuodesta 1945 nykypäivään. *Media & Viestintä* 3/2010, 73–87.
- Suhonen, Pertti (1975) *Yleisradion vaali-ohjelmien yleisö*. Oy Yleisradio Ab, PTS-elin, B 10 (1975).
- Suhonen, Pertti (1971) *Yleisradion ohjelmat ja yleisön muuttuneet mielipiteet*. Tampereen yliopiston tutkimuslaitos. D tiedotteita 44/1971.
- Suomi, Juhani (2006) *Epävarmuuden vuodet. Mauno Koiviston aika 1984–1986*. Otava.
- Suomi, Juhani (2000) *Umpeutuva latu. Urho Kekkonen 1976–1981*. Otava.
- Suomi, Juhani (1998): *Liennytyksen akanvirrassa*. Urho Kekkonen 1972–1976. Otava.
- Suomi, Juhani (1996) *Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–1972*. Otava.
- Suomi, Juhani (1994) *Presidentti. Urho Kekkonen 1962–1968*. Otava.
- Suomi, Juhani (1992) *Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962*. Otava.
- Suomi, Juhani (1990) *Kuningastie. Urho Kekkonen 1950–1956*. Otava.
- Suomi, Vilho (1951) *Suomen Yleisradio 1926–1951*. Oy Yleisradio Ab.
- Sänkiaho, Risto (1983) Pitkän matkan presidentin kilpa. Teoksessa Sänkiaho, Risto (toim.) *Kun kansa valitsi Koiviston*. Lehtimiehet yhtymä.
- Sänkiaho, Risto (1972) Vuoden 1970 eduskuntavaalien tulokset. Teoksessa Pesonen, Pertti (toim.) *Protestivaalit, nuorisovaalit. Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970, 1972*. Poliitiikan tutkimuksia 12. Ylioppilastuki ry.
- Sänkiaho, Risto (1970) Mitä tapahtui ja miksi? Teoksessa Silvasti, Eero (toim.) *Shokkivaalit 15–16.3 1970. Taustaa, toiveita, tulkintaa*. Arvi A. Karisto Oy.
- Tannenbaum, Percy H.; Greenberg, Bradley S. & Silverman, Fred, R. (1962) Candidate Images. Teoksessa Krauss, Sidney (toim.) *The great debates: background, perspective, effects*. Indiana University Press.

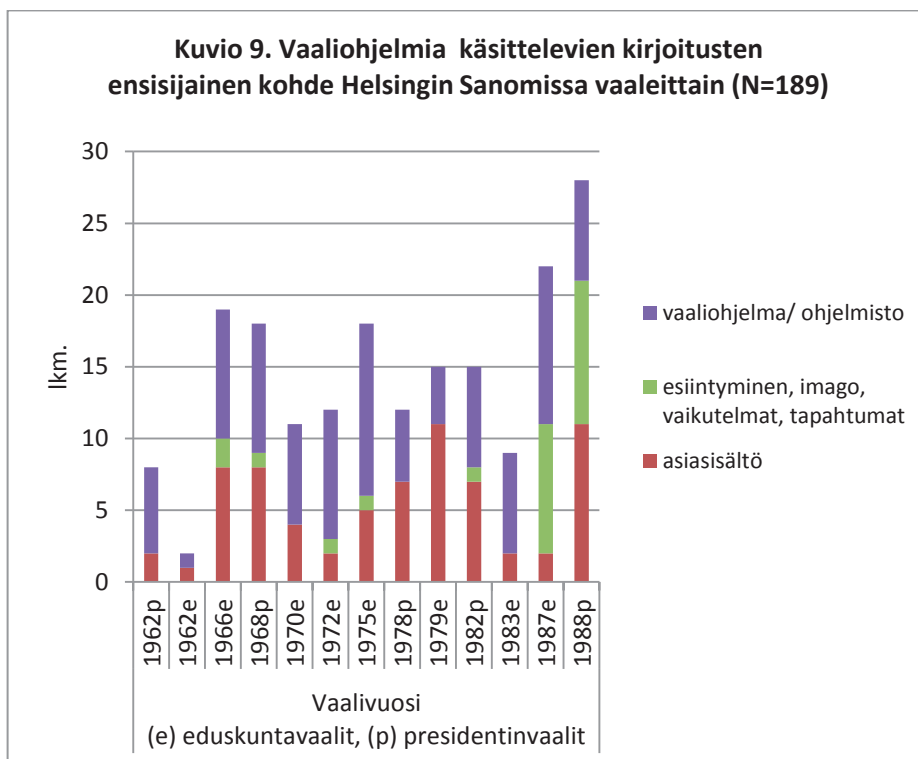
- Tiittula, Liisa; Nuolijärvi, Pirkko & Isotalus, Pekka (2007) Halosen ja Niinistön esiintymistyyli television vaalikeskusteluissa. Teoksessa Isotalus, Pekka & Borg, Sami (toim.) *Presidentinvaalit 2006*. WSOY.
- Tommila, Päiviö (päätoim.) (1988a) *Suomen lehdistön historia 3. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*. Kirjoittajat: Perko, Toivo; Salminen, Esko; Löyttyniemi, Veikko; Hemánus, Pertti; Tommila, Päiviö. Kustannuskiila Oy.
- Tommila, Päiviö (päätoim.) (1988b) *Suomen lehdistön historia 5. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Hakuteos Aamulehti–Kotka Nyheter*. Ekman-Salokangas, Ulla; Aalto, Eeva-Liisa & Salokangas, Raimo (toim.) Kustannuskiila.
- Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo (1998) *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Edita.
- Tsfati, Yariv (2003) Debating the debate: The Impact of Exposure to Debate News Coverage and Its Interaction with Exposure to Actual Debate. *The Harvard International Journal of Press/Politics* 2003: 8, 70–86.
- Uimonen, Risto (1992) *Julkisuuspeti: imagonrakennus politiikassa*. WSOY.
- Varis, Tapio (1971) *Ideologia ja tiedonvälityksen loukkaavuus. Tutkimus yhteiskunnallisesta tajunnasta ja loukkaavien radio- ja televisio-ohjelmien havaitsemisesta*. Tiedotusopin laitos. Monistesarja 7/1971. Tampereen yliopisto.
- Vihavainen, Timo (1996) *Sodan ja vaaran vuodet. Yleisradion historia 1926–1949. 1. osa*. Yleisradio Oy.
- Virolainen, Johannes (1986) *Vallankäyttö Kekkonen kaudella*. Otava.
- Vuolanto, Ville (2007) Tutkimusprosessi, metodit ja historiantutkimuksen ominaislaatu. *Historiallinen aikakauskirja* 3/2007. Suomen historiallinen seura, 304–316.
- Vuorio, Kaija (2009) *Sanoma, lähettäjä, kulttuuri: lehdistöhistorian tutkimustraditiot Suomessa ja median rakennemuutos*. Jyväskylän studies in humanities: Jyväskylän yliopisto.
- Väisänen, Pekka (1992) *Vallan varjossa. Poliittisten toimittajien historiaa 1960-luvulta 1990-luvulle*. Poliittiset toimittajat ry.
- Väliverronen, Jari & Kunelius, Risto (2009) Poliitiikan journalismi medioitumisen aikakaudella. Teoksessa Väliverronen, Esa (toim.) *Journalismi murroksessa*. Gaudeamus, Helsinki University Press.
- Wiio, Juhani (toim.) (2007) *Television viisi vuosikymmentä. Suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan*. SKS.
- Wiio, Osmo A. & Nordenstreng, Kaarle (1972) Radio ja televisio poliittisten mielikuvien välittäjänä. Teoksessa Pertti, Pesonen (toim.) *Protestivaalit. Nuorisovaalit. Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970, 1972*. Poliitiikan tutkimuksia 12. Ylioppilastuki ry.
- Wiio, Osmo A. & Nordenstreng, Kaarle (1969) *Radio ja televisio poliittisten mielikuvien välittäjinä*. Tampere.

Julkaisemattomat lähteet

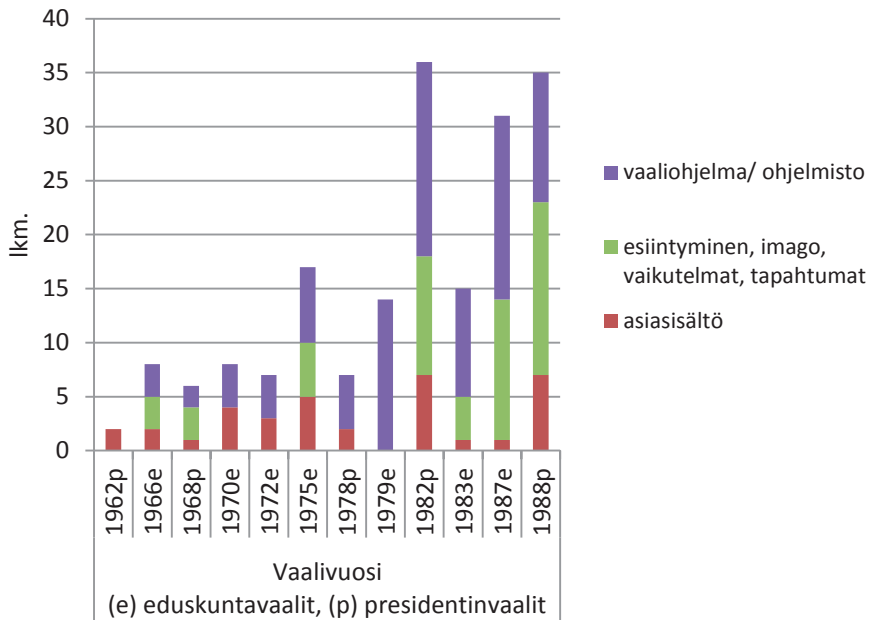
- Kivioja, Pasi (2004) *Alaston lööppi. Millaiset uutiset myyvät tabloid-lehtiä – ja miksi? Läbitarkastelussa Ilta-Sanomien lööpit, etusivut ja myyntiluvut vuonna 2002*. Pro gradu -tutkielma. Tiedotusoppi, Tampereen yliopisto.
- Malin, Kimmo (2010): *Mörököilleistä hymyhuuliksi. Miten puoluejohtajien viestintäkäyttäytyminen ja -tyylit television vaalikeskusteluissa ovat muuttuneet vuosien 1987 ja 2007 välillä?* Pro gradu -tutkielma. Poliittinen historia, Helsingin yliopisto.
- Outinen, Markus (2000) *Puolueet juonivat itselleen lain – puoluelainsäädäntö poliittisen valmistelun alaisena 1967–1969*. Pro gradu -tutkielma. Poliittinen historia, Helsingin yliopisto.

LIITTEET

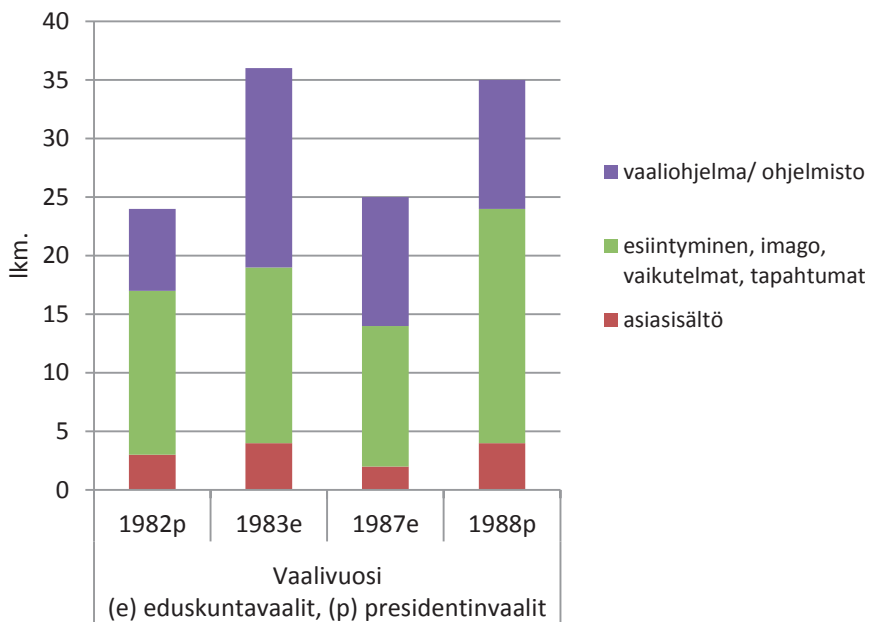
Liite 1: Kuviot 9–15

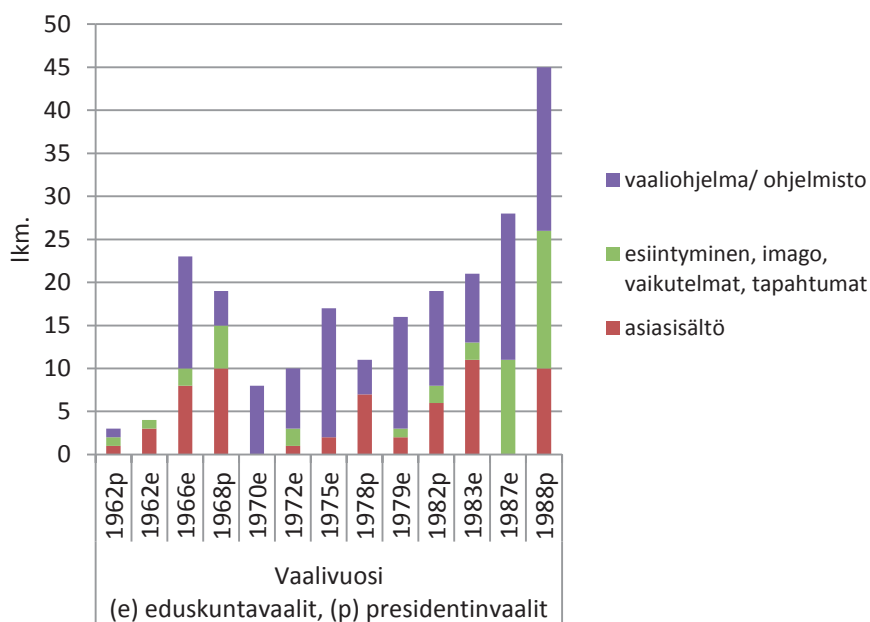
Kuvio 10. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten ensisijainen kohde Ilta-Sanomissa vaaleittain (N=186)

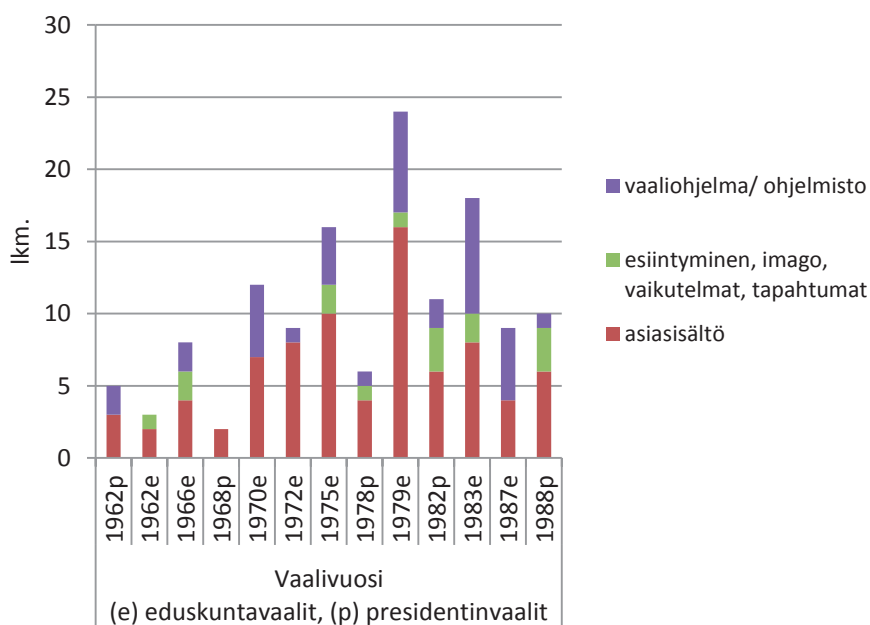
Kuvio 11. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten ensisijainen kohde Iltalehdessä vaaleittain (N=120)

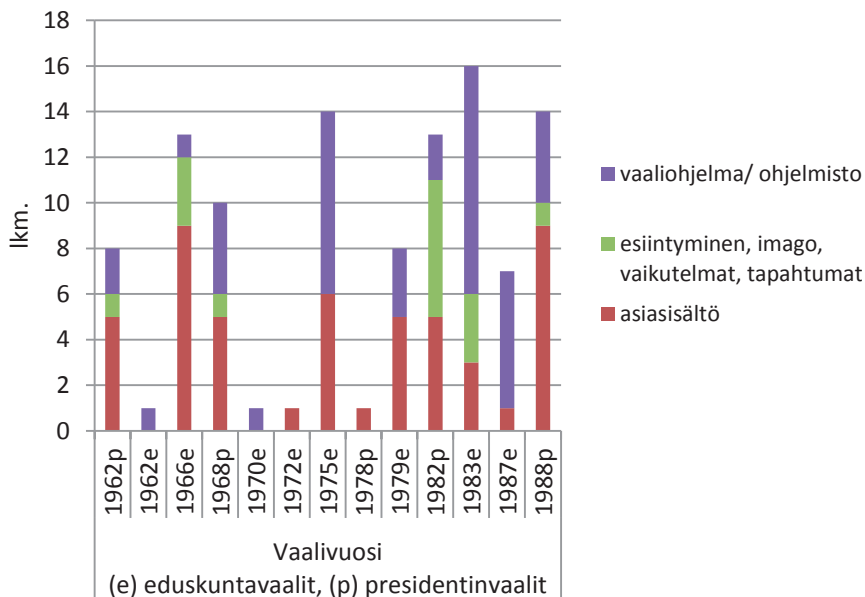
Kuvio 12. Vaaliohjelmaa käsittelevien kirjoitusten ensisijainen kohde Aamulehdessä vaaleittain (N=224)

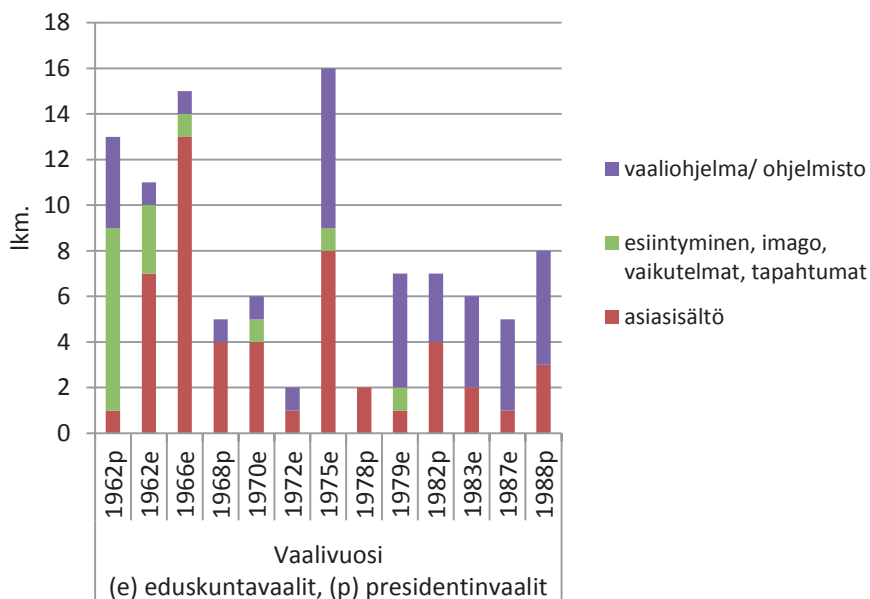
Kuvio 13. Vaaliohjelmaa käsittelevien kirjoitusten ensisijainen kohde Kansan Uutisissa vaaleittain (N=133)

Kuvio 14. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten ensisijainen kohde Maakansassa/Suomenmaassa vaaleittain (N=107)

Kuvio 15. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten ensisijainen kohde Suomen Sosialidemokraatissa vaaleittain (N=103)

Liite 2: Kuvio- ja taulukkuuettelo

Kuviot

Kuvio 1. Vaaliohjelmia käsittelevien juttujen lukumäärä sanomalehdistössä vaaleittain (sivu 29)

Kuvio 2. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten juttutyypit vaaleittain (sivu 31)

Kuvio 3. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten sävy suhteessa vaaliohjelmien toteutukseen (sivu 32)

Kuvio 4. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten ensisijainen kohde vaaleittain (sivu 33)

Kuvio 5. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten ensisijainen toimija vaaleittain (sivu 34)

Kuvio 6. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten koko vaaleittain (sivu 35)

Kuvio 7. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten kuvitus vaaleittain (sivu 36)

Kuvio 8. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten viittaukset vaaliohjelmien visuaalisuuteen vaaleittain (sivu 37)

Kuvio 9. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten ensisijainen kohde Helsingin Sanomissa vaaleittain (sivu 237)

Kuvio 10. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten ensisijainen kohde Ilta-Sanomissa vaaleittain (sivu 238)

Kuvio 11. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten ensisijainen kohde Iltalehdessä vaaleittain (sivu 238)

Kuvio 12. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten ensisijainen kohde Aamulehdessä vaaleittain (sivu 239)

Kuvio 13. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten ensisijainen kohde Kansan Uutisissa vaaleittain (sivu 239)

Kuvio 14. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten ensisijainen kohde Maakansassa/ Suomenmaassa vaaleittain (sivu 240)

Kuvio 15. Vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten ensisijainen kohde Suomen Sosialidemokraatissa vaaleittain (sivu 240)

Taulukot

Taulukko 1. Television vaaliohjelmia käsittelevien sanomalehtikirjoitusten lukumäärä lehdittäin eduskunta- ja presidentinvaaleissa 1962–1988 (sivu 30)

TIIVISTELMÄ

Puolueiden keskustelutilaisuuksista mediatapahtumiksi

Television vaaliohjelmat ja niihin liittynyt sanomalehtijulkisuus 1960-luvulta 1980-luvulle

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan television vaaliohjelmia ja niihin liittynyttä sanomalehtijulkisuutta 1960-luvun alusta 1980-luvun lopulle. Tarkastelun kohteena ovat sekä eduskunta- että presidentinvaalien vaaliohjelmat. Tutkimusaineisto koostuu Yleisradion hallinto- ja ohjelmaneuvostojen pöytäkirjoista, vaaliohjelmien televisiotallenteista sekä vaaliohjelmia käsittelevistä sanomalehtikirjoituksista. Lehtiaineisto on kerätty *Helsingin Sanomista*, *Ilta-Sanomista*, *Iltalehdestä*, *Aamulehdestä*, *Kansan Uutisista*, *Suomenmaasta* sekä *Suomen Sosialidemokraatista*. Sanomalehtiaineistoa on täydennetty Yleisradion leikearkistoon kerätyillä lehtileikkeillä.

Tutkimuksessa on analysoitu toisaalta television vaaliohjelmien kehitystä ja toisaalta vaaliohjelmiin liittynyttä sanomalehtikirjoittelua. Television vaaliohjelmien kehityksen osalta tutkimuksessa on kuvattu, millä tavoin vaaliohjelmia on eri aikoina tehty ja millaisia poliittisia kiistoja niiden tekemiseen on liittynyt. Sanomalehtiaineiston analyysissa on tarkasteltu sitä, mihin seikkoihin vaaliohjelmia käsittelevissä kirjoituksissa on kiinnitetty huomiota, millä tavoin lehdet ovat suhtautuneet ohjelmien toteutukseen ja millainen rooli ohjelmilla on nähty olleen vaalikampanjoinnissa. Väitöskirjan näkökulma on historiallinen, mikä merkitsee ajallisten kontekstien keskeisyyttä analyysissa. Tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota sekä poliittisessa kulttuurissa että mediamaisemassa tapahtuneisiin muutoksiin.

Vaaliohjelmat olivat 1960-luvulla tarkkaan säänneltyjä puolueiden välisiä keskustelutilaisuuksia, joissa toimittajilla ei ollut näkyvää roolia. Ohjelmien to-

teutuksesta vastasivat puoluemandaateilla toimineet Yleisradion ohjelma- ja hallintoneuvoston jäsenet, joten ohjelmien toteutuksen yksityiskohdista vastasivat puolueet. Puolueet riitelivät usein vaaliohjelmien toteutuksesta, mikä osoittaa, että puolueille television vaaliohjelmat olivat tärkeitä poliittisia foorumeita jo 1960-luvulta lähtien.

Vaaliohjelmat jakautuivat kahteen erilaiseen ohjelmaformaattiin; vaalitentteihin ja suureen vaalikeskusteluun. Vaalitenteissä kunkin puolueen edustajat olivat vuorollaan ”altavastaajina”, joille muiden puolueiden edustajat esittivät kysymyksiä. Suuri vaalikeskustelu oli perinteisempi paneelikeskustelu, jossa poliitikot selvittivät vuorotellen kantojaan ajankohtaisiin poliittisiin kysymyksiin. 1970-luvun puolivälissä vaalitenttien toteutuksessa tapahtui suuria muutoksia, kun toimittajat syrjäyttivät poliitikot vaalitenttien kyselijöinä. Suuri vaalikeskustelu säilyi ennallaan.

Sanomalehtien suhtautuminen vaaliohjelmiin oli 1960- ja 1970-luvuilla huomattavasti pidättyvämpää kuin poliitikkojen. Sanomalehdistön näkökulmasta television vaaliohjelmien tärkeimpänä tehtävänä oli puolueiden poliittisten linjausten esittely. Vaaliohjelmia käsittelevissä teksteissä esiteltiin pääasiassa poliitikkojen ohjelmissa pitämiä puheenvuoroja. Puoluelehdissä puheenvuorojen sisältöä arvioitiin aatteellisista lähtökohdista, sitoutumattomissa sanomalehdissä neutraalimmin. Vaaliohjelmien toteutukseen liittynyt kritiikki kohdistui toisaalta poliitikkojen puoluepropagandaan, toisaalta poliitikkojen liialliseen varovaisuuteen. Sanomalehtien suhtautuminen vaaliohjelmiin säilyi ennallaan myös 1970-luvulla, jolloin vaaliohjelmia alettiin tehdä toimittajavetoisesti. Ainoa muutos liittyi vaaliohjelmakritiikkiin, joka kohdistui nyt poliitikkojen ohella myös toimittajiin, joiden katsottiin olleen ohjelmissa liian hyökkäviä.

Suurin muutos vaaliohjelmiin liittyneessä kirjoittelussa tapahtui 1980-luvulla. Vaaliohjelmia käsitteleviä kirjoituksia julkaistiin sanomalehdistössä monikertainen määrä 1970-lukuun verrattuna. Samalla myös vaaliohjelmia käsittelevien kirjoitusten näkökulmat alkoivat muuttua, kun ohjelmin visuaalinen ulottuvuus alkoi olla yhä näkyvämmiin esillä sanomalehtiin laadituissa analyyseissa. Lehdet alkoivat teettää säännöllisesti erilaisia tutkimuksia poliitikkojen pärjäämisestä ohjelmissa ja kirjoittaa vaalikeskusteluiden voittajista ja häviäjistä. Lisäksi lehtijutuissa arvioitiin poliitikkojen esiintymistä ja vaaliohjelmista välittyviä vaikutelmia.

Vuoden 1982 presidentinvaaleissa uusista näkökulmista kirjoittivat erityisesti iltapäivälehdet, mutta vuosikymmenen jälkipuoliskolla samankaltaisia lähestymistapoja omaksuivat myös *Helsingin Sanomat* ja *Aamulehti*. Niiden vaaliohjelmia käsittelevissä uutisissa kiinnitettiin yhä useammin huomiota poliitikkojen esiintymiseen, pukeutumiseen ja tunnetiloihin. Puoluelehtien suhtautuminen vaaliohjelmiin säilyi kuitenkin ennallaan, ja myös vaaliohjelmakritiikki säilyi suurelta osin muuttumattomana.

1980-luvun aikana television vaaliohjelmat muuttuivat lehdistön käsittelyssä puolueiden tavoitteita esittelevistä keskustelutilaisuuksista poliitikkojen ja puolue-

johtajien henkilökohtaisia ominaisuuksia mittaaviksi esiintymiskokeiksi ja suuriksi mediatapahtumiksi, joiden katsottiin toisinaan jopa ratkaiseen vaalin tuloksen. Nostaessaan television vaaliohjelmat kampanjajournalisminsa ytimeen, sanomalehdet vahvistivat television poliittista roolia.

Asiasanat:

julkisuus, politiikka, sanomalehdistö, televisio, vaaliohjelmat, vaalit, Yleisradio

SUMMARY

From Party Discussions to Media Events

Political Television Debates and their Newspaper Publicity from the 1960s to the 1980s

This thesis analyzes political television debates and the publicity they have received in Finnish newspapers from the beginning of the 1960s to the late 1980s in parliamentary and presidential elections. The materials of the study consist of official records of the decision-making bodies of the National Broadcasting Company, the actual debates broadcast on television as well as newspaper articles dealing with the television debates. Newspaper materials have been gathered from the independent newspaper *Helsingin Sanomat*, from the tabloids *Ilta-Sanomat* and *Iltaalehti* as well as from the party newspapers *Aamulehti*, *Kansan Uutiset*, *Suomenmaa* and *Suomen Sosialidemokraatti*. Newspaper materials have been complemented with materials from the press archive of the National Broadcasting Company.

The study focuses on both the developments of the debate program genre as well as the ways in which newspapers have written about them. From the standpoint of program genre, the study analyzes the ways in which these programs have been made during different decades and what kinds of political disputes they have aroused. The analysis of the newspaper material describes how the newspapers have written about the debates, what kind of criticism these programs have provoked, and what sort of a role the newspapers have given to these programs in political campaigning overall. This thesis approaches the topic from a historical standpoint, which means that the varying historical context plays an important part in the analysis. The study pays attention to both the changes political culture as well as the changes in the media landscape.

During the 1960s political television programs were strictly regulated by political parties. Politicians were the ones who decided what kinds of programs were broadcast before elections. During the 1960s and the 1970s politicians had many disputes over the execution of the televised debates which proves that already then politicians and parties considered television to be an extremely important political forum.

Televised debates consisted of two different kinds of programs. First, there were a series of so-called party questioning programs, where representatives of each party were in turn an “underdog” to which representatives of the other parties posed questions. The other program type was a traditional discussion panel, where party representatives presented their party’s platform and discussed topical political issues. Journalists had no role whatsoever in either of these programs. During the 1970s some major changes were enacted in how the programs were executed. The party questioning programs were transformed into political interviews, as it was now professional TV journalists posing the questions, not party representatives. The traditional discussion panel remained as it was.

Contrary to politicians, newspapers didn’t consider the debates to be key fora for political campaigning. For newspapers the debates were merely public discussions where parties could present their political agendas and inform the public of their views. The news articles reporting about the programs mainly summarized the arguments of different party representatives. The party newspapers evaluated these arguments from their own ideological standpoints whereas independent newspapers approached these discussions from more neutral perspectives. The debates also received a lot of criticism. Politicians performing in the programs were sometimes accused of presenting political propaganda and sometimes of cowardice. Cowardice accusations were presented when newspaper journalists felt that politicians were refusing to take clear stands on key political issues. The criticism stayed the same even after the questioning programs were transformed into political interviews during the 1970s. The only difference was that now the criticism was also directed at TV journalists who were accused of being too aggressive toward politicians.

The most significant change in newspaper journalism took place during the 1980s. First of all, the media attention given to television debates was multiplied. Second, the newspapers started to analyze these programs from totally new angles. They began paying attention to the visual aspects of the programs; they described what the politicians were wearing and how they had performed. The newspapers also started ranking the politicians’ performances: who won and who lost. Articles often also depicted the atmosphere of the events and started depicting politicians as “television stars”. During the first half of the decade, it was mainly the tabloids that were bringing these new angles to their analysis, but in the latter half of the decade also the quality papers adopted similar approaches. Only the party papers approached the debates from the same angles they had utilized in the 1960s and the 1970s

This thesis argues that newspapers have had a decisive role in reinforcing the televisual aspects of politics. During the 1960s and the 1970s newspapers were attached to a political culture where ideologies were the key determinants of political analyses. During the 1980s, newspapers were adopting new approaches where individual politicians, especially the party leaders, were considered the most important actors in the political sphere. These new approaches allowed the visual culture in politics to strengthen. In many ways, it was the newspapers that turned these political discussion panels into big media events.

Key words:

newspapers, television, television debates, National Broadcasting Company, politics, publicity